

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

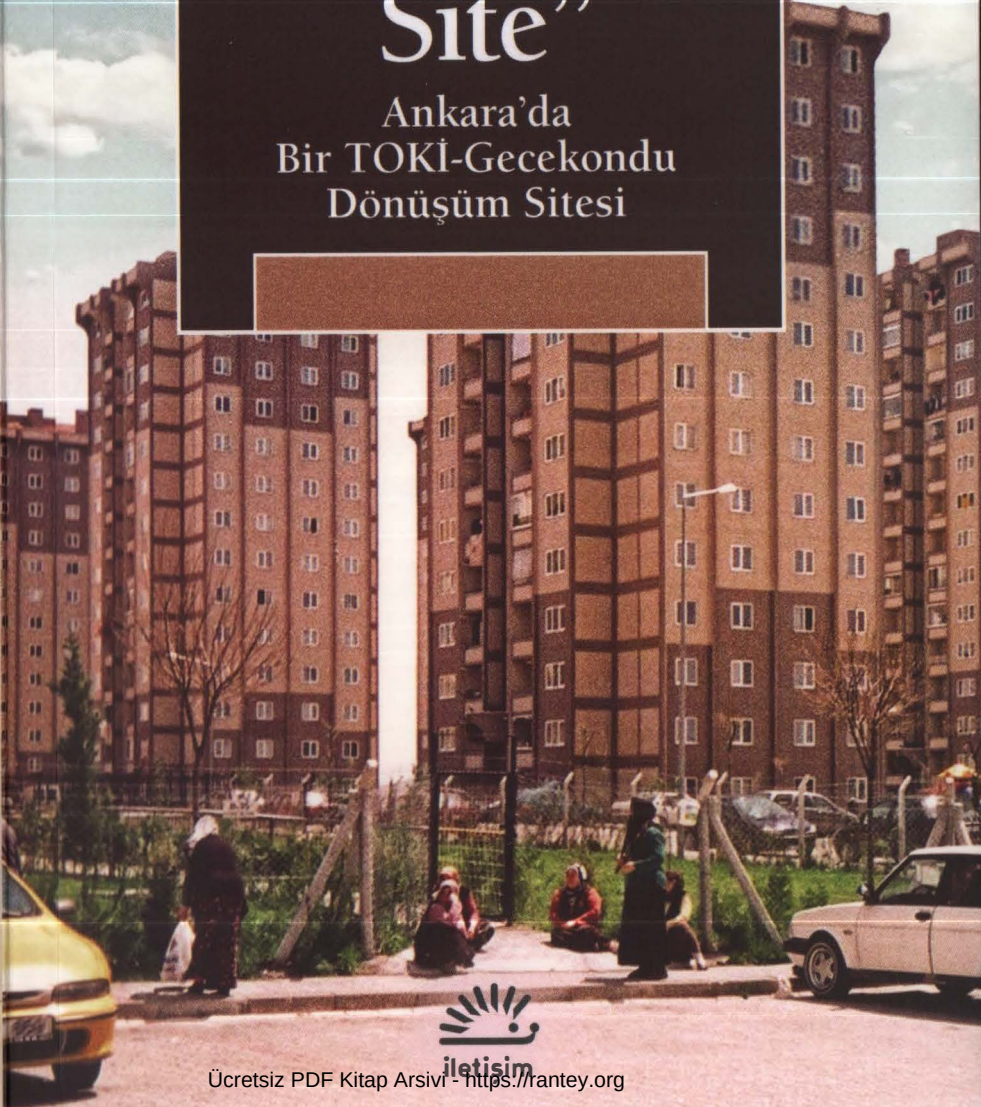
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tahire Erman

“Mış Gibi Site”

Ankara’da
Bir TOKİ-Gecekondu
Dönüşüm Sitesi

iletişim

TAHİRE ERMAN • “Mış Gibi Site”

TAHİRE ERMAN Doktora derecesini 1993 yılında *City University of New York*'tan aldı. Aralarında *Gender, Place and Culture, City & Community, Environment and Planning A, International Journal of Urban and Regional Research, Urban Studies, Housing Studies, Gender & Society, Women's Studies International Forum, International Journal of Middle East Studies, Middle Eastern Studies, Environment and Behavior, Habitat International, International Journal of Turkish Studies* ve *Urban Anthropology* dergilerinin de bulunduğu çeşitli uluslararası ve ulusal dergilerde yayımlanan makaleleri ve kitapçı bölümleri bulunmaktadır. 2001 yılında *Urban Studies* dergisi tarafından verilen en iyi makale ödülünü kazandı. 2005-2006 akademik yılında Harvard Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümünde Fulbright bursiyeri olarak akademik çalışmalar yaptı. 2018-2020 yılları arasında University of Amsterdam (UvA) Center for Urban Studies ve Urban Geography programında misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi.

İletişim Yayınları 2271 • Araştırma-İnceleme Dizisi 376

ISBN-13: 978-975-05-1890-4

© 2016 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2016, İstanbul

2. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Oktay Orhun

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Tahire Erman

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TAHİRE ERMAN

“Mış Gibi Site”

Ankara’da Bir TOKİ-Gecekondu
Dönüşüm Sitesi

*Tüm insanları ayırım yapmadan seven anneme,
kızlarını her şeyden çok seven babama...*

ÖNSÖZ	11

BİRİNCİ KISIM

<i>Neoliberal Kentleşme ve Yoksulun Mekânlarında Dönüşüm</i>	21

1 BATI'DA KENTLERİN NEOLİBERAL ETKİLER ALTINDA YENİDEN YAPILANMASI: MARKALAŞAN KENTLER, SOYLULAŞAN KENT MEKÂNLARI	25

2 BATI'DA "İŞÇİ MAHALLELERİ" VE "SOSYAL KONUTLAR"DA DÖNÜŞÜM: ÖZELLEŞTİRME, KARMA-GELİR PROJELERİ, YERİNDEN EDİLME PRATİKLERİ	31

3 "KÜRESEL GÜNEY"DE KENT YOKSULLARININ MAHALLELERİNDE DÖNÜŞÜM: <i>SLUM</i> YENİLEME PROJELERİ VE BULDOZERLEME	43

4 İNSAN-ÇEVRE PERSPEKTİFİ: YOKSULUN MEKÂNLARINA MÜDAHALENİN SONUÇLARINA İLİŞKİN İPUÇLARI	59

5	"ÜÇÜNCÜ DÜNYA" / "KÜRESEL GÜNEY" ÜLKELERİNDE ENFORMELLİK-FORMELLİK	65
6	TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL KENTSEL DÖNÜŞÜM VE GECEKONDU DÖNÜŞÜM PROJELERİ	69

İKİNCİ KISIM

Bir Gecekondu Dönüşüm Sitesi

Etnografisi..... 75

1	"KARACAÖREN KONUTLARINA HOŞ GELDİNİZ"	77
2	SİTE HALKINI TANIYALIM: BİR DÜZİNE SİTELİ	97
3	KARACAÖREN-TOKİ'NİN OLUŞUM HİKÂYESİ	125
	"Kentsel dönüşüm projelerinin sihirli formülü"	125
	Meşrulaştırıcı söylem ve anti-demokratik uygulama: "Kandırıldık"	132
4	KARACAÖREN-TOKİ'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ: YOKSULU DAİRE SAHİBİ YAPMA PROJESİ	139
	Neoliberalizmin "hedefli" özneleri: "Taksitlerimi ödeyeceğim, tapumu alacağım"	140
	• Çama çime giden, kozmetik ürün pazarlayan kadınlar, ek iş peşinde erkekler ve çocuklar: "Çalışmam lâzım"	146
	"Daire taksit zamlanmasına itirazım var"	151
	İstihdam durumu	154
	Sitede yoksulluk manzaraları: "Taksitlerimi ödeyemiyorum"	156
	Sitede güvenlik zafiyeti: "Gecekondu mahallemizi biz sahipleniyorduk"	159
	Bakımsız binalar, kesilen elektrikler: "TOKİ burayı kendi haline bırakmış"	166
	Düşen emlak değeri	168

5	KARACAÖREN-TOKİ'DE FORMELLEŞME: "ENFORMEL GECEKONDU"DAN "FORMEL TOKİ SİTESİ"NE	171
	Yoksulun piyasa mekanizması içine çekilmesi: "Her şey para burda"	171
	Köylü göçmenin "kurallı yaşam" içine çekilme çabası: "Burda her şey yasak"	177
6	KARACAÖREN-TOKİ'DE GÜNDELİK YAŞAM ÜZERİNDEN "ENFORMELLİK"İN YENİDEN ÜRETİLMESİ: SİTEDE GECEKONDU MANZARALARI	181
	Sitede "gecekondu alışkanlıkları": Başboşluk hali mi, site halkının özne olabilme çabası mı?	181
	Site Yönetimi'nden Bina Yöneticisi'ne	199
	Bina ve bahçesini sahiplenenler: "Benim ama tam da benim değil"	210
7	SOSYAL YARDIM SİYASETİ VE ÖTESİ	215
	"Allah yardımları eksik etmesin"e karşı "yardımlardan şikâyetçiyiz"	216
	Projede borç ve yardımların hakkaniyetli yönetilmemesi: Siyasete yansıyor mu?	219
	Örnek vaka: Karacaören-TOKİ'de 30 Mart 2014 yerel seçimleri	221
8	KARACAÖREN-TOKİ'DE KÜLTÜR SİYASETİ: K-TOKİ "KENTLİ MODERNLİK" PROJESİ Mİ?	225
	Kentli orta sınıfa uygun daire planı ve site tasarımı eski gecekondu ailesinde sorun yaratıyor	226
	Kentli orta sınıf site kuralları Karacaören-TOKİ'de çalışmıyor	231
	"Toplu yaşama uyum sorunu" mu, "kente entegrasyon sorunu" mu?	234
9	KARACAÖREN-TOKİ'DE YENİ TOPLUMSALLIK: DAİRE YAŞAMI	251
	Köylülük/kentlilik üzerinden daire kurgusu	251
	"Mesafeli komşuluk"la karşı "kal komşuluğu"	253

Çok katlı bloklarda altlı üstlü/yan yana yaşamak.....	255
Eski gecekondulunun kıymetli dairesi.....	258
İki arada kalmışlık hali: “Sosyal” gecekonduya karşı “fiziksel” konforlu daire.....	265

10 MUHAFAZAKÂR SİTE VE ÖTESİ: KARACAÖREN-TOKİ’DE DİNSEL PRATİKLER, TARİKATLAR VE KARŞIT DURUMLAR.....	283

11 PARÇALANAN GECEKONDU <i>HABİTUS</i>’U İLE SİTEDE YENİ VE ESKİ KİMLİKLER: DEĞİŞME/DEĞİŞMEME/DEĞİŞEMEME.....	293
“Bir değişme yok bende”ye karşı “değiştik, kültürümüz daha güzelleşmeye başladı”.....	293
Dairede şehirli olmak?.....	296
Dairede Çankırlı, Çorumlu, Yozgatlı olmak?.....	300
Dairede modern olmak?.....	302

12 NEOLİBERALİZM VE KENTLİ MODERNLİK: “GECEKONDU DÖNÜŞÜM SİTELERİ”Nİ NASIL ANLAMALIYIZ?.....	309

KAYNAKÇA.....	319

*Niye böyle bir araştırma?*¹

Bu kitap yeni bir oluşum olan “TOKİ gecekondü dönüşüm siteleri”ni anlama çabasının ürünü: Gecekondular yıkıldıkça, yerlerine TOKİ tarafından gecekondü dönüşüm siteleri yapıldıkça, yani gecekondular *Tokileştikçe* insanlarımız nasıl dönüşmekte, nasıl bir kent ve toplum ortaya çıkmakta sorusu kitabın merkezinde yer almakta. Gecekondü halkının yerleştirildiği dönüşüm siteleri, neoliberal politikaların hâkim olduğu Türkiye’de hangi şartlar altında var olmakta, nasıl yönetilmekte, bu siteleri nasıl bir gelecek beklemektedir? AKP iktidarının çevresinde oluşan İslâmî yapılanma, eski gecekondü halkının sitelerinde nasıl bir yer tutmaktadır?

Kitapta cevabı aranan bu gelişmelerin Türkiye’ye özgü kimlik özellikleri olmasına karşın, karşılaştırmalı bir bakış açısıyla 1970’li yıllardaki ekonomik kriz dönemi sonrası uygulamaya konulan küresel neoliberal politikalar ile de uyumlu olduğunu; yoksulların mekânlarına müdahalelerin bu politikalar ile ortaya çıktığını göstermek kitapta edinilmiş amaçlar arasında yer alıyor. Batı ve “küresel Güney” kentlerindeki dönüşümle-

1 Araştırma TÜBİTAK 1001, proje no.109K360 çerçevesinde gerçekleştirilmiştir
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ri anlatarak, “gelişmiş” ve “gelişmekte olan” ülkelerin kentlerindeki yoksullar arasında, bir anlamda bağ kurmak da bu isteğin bir yansıması.

Zira kentlerimizde artık gecekondu yerine dar gelirlilerin TOKİ siteleri ortaya çıkıyor. Kitabın merkezinde yer alan Karacaören-TOKİ de işte böyle bir site: Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi’nde “hazine” alanlarındakilerin yerleştirildiği bir gecekondu dönüşüm sitesi burası. Son zamanlarda “Protokol Yolu” olarak tanımlanan havaalanı yolu, içeride kalan bu sitenin görünürlüğüne engellemekte. Çok boyutlu dezavantajın hâkim olduğu bu sitenin hikâyesini anlamak ve anlatmak sorduğumuz sorulara cevaplar ararken bize yardımcı olabilir.

Açıkçası, “Bu kadın niye ofisinde oturup ‘akademik çalışmalar’ yapmıyor, niye zamanını kentin çeperinde kalmış bir site-de ev ev gezinerek, sıradan insanlarla konuşarak geçiriyor, derdi nedir?” denilebilirdi. Derdim, akademik merak kadar, hâkim söylem içinde iyice ötekileştirilen, modern orta sınıf tarafından kültürsüz ve cahil olarak görülen, AKP iktidarı tarafından “işgalci” ilan edilen, zorla taşındıkları sitelerinde yalnız bırakılan, borç batağı içine sokulan bu insanları, giderek sayıları artmakta olan gecekondu dönüşüm siteleri ile birlikte anlamaktı. İktidarın kutuplaştırma siyaseti ile oylarını aldıkları bu insanları, bir kitap aracılığıyla da olsa, kentli orta sınıfla tanıştırmak, “biz ve onlar” söyleminin ötesine geçmek, bu insanları AKP için “çantada keklik” olmaktan çıkartmaktı derdim... Bu nedenle araştırmamda hem “anlama” hedefine uygun düşen, hem de politik bir tercih olan etnografik yöntemi benimsedim.

Türkiye’de gecekondu, solun 1970’lerdeki gecekondu projesini dışarıda tutarsak (Erman, basım aşamasında), kentli orta sınıflar tarafından büyük ölçüde dışlanmış; kentin çeperindeki gecekondu mahalleleri pek de gidilip gelinecek yerler değildir; hatta son zamanların hâkim söylemi içinde gidilmesi tehlikeli bölgeler olarak kabul edilmişlerdir. Modern/kentli/Batılılaşmış orta sınıf, gecekondudaki Öteki’ni tanımamaktadır. Arada büyük bir iletişim kopukluğu vardır; ki bu belli varsayımlar ve önyargılar üzerinden fikirler üretilmesine yol açar:

Onlar köylüdür, dindardır/dincidir, gericidir, eğitimsizdir, dolayısıyla cahil ve kültürsüzdür. Küçük çıkarları için belli siyasi partilere oy vermektedirler, dolayısıyla bilinçsizdir, gerçek çıkarlarının nerede olduğunu bilmezler. Üstelik, gecekondu su üzerinden haksız kazanç sahibi olmaktadırlar. Gecekondu arsasını müteahhide vererek taşındığı apartmanında “tüketim estetik”inden yoksunluğu ile “kültürel kirlilik” yaratmaktadır, vesaire vesaire. Gecekondu halkının tüm bu “sorunlu” görülen durumuna karşın, bu insanların yaşam çevrelerine gitmek, bu insanları tanımak ve en önemlisi de anlamak zahmetine girilmemiştir; “kurbanı suçlamak” hâkim yaklaşım olmuştur.

Yine de 1990’larda ivme kazanan sivil toplum örgütlenmesinin uzantısı olarak “gecekondu kadınları”nı “kente entegre etme” projelerinin ortaya çıktığını dile getirmek gerek: Orta sınıf STK’lar ve kimi zaman da belediyeler bu kadınları toplayıp “kültürlerini geliştirmek için” sinemaya, tiyatroya götürür olmuşlar, kenti tanıtmak için geziler düzenlemişlerdir. İyi niyetli olan bu girişimler, asimetrik güç ilişkisinden dolayı sorunludur: Orta sınıf, modern, kentli kadınların “cahil” ve “köylü” hemcinslerine görgü ve kültür öğretme misyonunun Cumhuriyet’in ilk dönemlerinin tepeden inmeceli modernleşme projesinde bir karşılığı olmasına karşın, günümüzün farklılıkları kabul eden ve tek bir model üzerinden insanları biçimlendirmeyen çoğulcu anlayışında yeri yoktur.

Türkiye’de kültür üzerinden köyden kente göçen Öteki’nin tanımlanması; yoksulluk, çaresizlik, dışlanmışlık, örselenmişlik durumlarını büyük ölçüde orta sınıf kentlinin görüş alanı dışında bırakmıştır. “Kültür” kavramının içinin doldurulması da sorunlu olmuştur. 1950’lerde modernleşme kuramının etkisiyle “geleneksel” yaşam biçimi küçümsenmiş, Batılı yaşam biçimi yönünde dönüştürülmesi arzu edilmiştir. Günümüzde ise, muhafazakâr ideoloji içinde geleneksel yaşantı kabul görse de, gecekondu ile bağlantısı kurulduğunda yine kentte istenmeyen, kente yakışmayan bir durum ortaya çıkmaktadır.

Ve evet, bugün gecekondu hızla yıkılmakta, kent mekânından silinmektedirler. Orta sınıfın kent merkezinden uzaklaşarak

banliyölere taşınması sonucu kent çeper arazisinin artan değeri, bu yerleri artık gecekondulara bırakılmayacak kadar değerli kılıyor. Evinden ve mahallesinden çıkarılan gecekondulu halkı TOKİ'nin yaptığı dönüşüm sitelerine zorunlu olarak taşıyor. Yani kentlerimiz gecekondudan “arındırıldıkça”, Tokileşmekte... Toplumdaki genel kanı ise, “Ne güzel, çirkin gecekondular yıkılıyor, insanlar modern binalara taşıyor,” şeklindedir. Yaptığım araştırma ile bu görüşün geçerliliğini de sorgulamak istedim.

Aynı derecede önemli olan bir konu ise neoliberalizmin, yoksullara daha ağır maliyeti olsa da, topluma ve çevreye verdiği zararlar bakımından sınıflar ötesi olması. Bu sebeple neoliberal kentsel dönüşüm süreçleri içinde ortaya çıkan sorunların ortak yönlerinin farkına varılması da bir diğer gayem. Üstelik Gezi protestolarını da ateşleyen neoliberal kentleşmenin kurbanları bu insanlar: TOKİ'nin belediyeler ile işbirliği içinde yürüttüğü kentsel dönüşüm projeleri ile onca emekle yaptıkları evleri yıkılmış, büyüttükleri ağaçları kesilmiş, mahalleleri ve kurdukları komşuluk dayanışması yok edilmiş... Yani Gezi parkını AVM tehdidine karşı korumak için mobilize olan protestocular ile gecekondulu dönüşümlerinin mağdurları arasında önemli ortak noktalar var. Ama hükümetin kutuplaştırıcı söylemi toplumun tüm katmanlarıyla oluşturulacak kolektif itirazı engellemekte, hatta gecekondulu halkı “direnişe karşı güvenlik supabı” olarak iktidara hizmet etmektedir. Umarım bu kitap, gittikçe kutuplaşan/kutuplaştırılan ülkemizde bunu aşmak için bir adım olur; ortak sorunlarımızın farkına varınız, farklılıklarımızı kabulleniriz ve birlikte çalışarak sorunlara çare bulmanın getireceği yakınlaşmayı yaşayabiliriz.

Yine de bu noktada vurgulamam gerek; etnografik araştırma “tehlikeli” bir olaydır: İnsanların yaşamlarına dâhil olma, gerçekte ait olmadığın bir çevreyi anlama ve anlatma girişimidir. Politikadır; Öteki'ni ifade etme, tanııtma aracıdır. Öteki'ni öteki-leştirmeden ifade etme sorumluluğudur. Potansiyel olarak iktidar ilişkilerini içerir: Araştırmacının özne, araştırılan insanların nesne olarak görülme riskini taşır ve bunu aşmaya çalışır. “Öteki yaşamlar”ı araştırması üzerinden anlatacak olan araştır-

macıdır, dolayısıyla araştırdığı insanlar üzerinde bir güç sahibidir ve aynı zamanda büyük sorumluluk altındadır. Etnografik araştırmanın içinde barındırdığı tüm bu sorunların, zorlukların bilincinde olarak bu araştırmaya başladığımı dile getirmeliyim.

Araştırma süresince toplumda kültür üzerinden kurulan güç asimetrisini, gecekondulu halkı ile ilgili önyargıları aşmaya çalıştım. Yaşamlarında bir tanıdık, bir ahabap olmak istedim. Onlardan biri değildim ama onlara değer veren, ilgilenen, yardımcı olmaya çalışan biriydim. Avantajlı konumumu olabildiğince onların yararına kullanmak istedim. Üstten bir bakış açısını hiçbir zaman kabullenmedim; o insanları cahil, geri kalmış olarak hiçbir zaman düşünmedim, kültürlerini, âdetlerini öğrenmeye çalıştım. Akademisyen kimliğim bir iktidar kaynağına dönüşebilirdi: İnsanları eleştirebilir, onlara yaşamlarını nasıl yaşayacaklarına dair öğütler verebilirdim. Bunu yapmadım. Kendimi bana hep ters gelen ve Türkiye’de yaygın olan “halkı yönlendiren elit” konumunun dışında tuttum. Bu insanların sıcaklığından beslendim, gündelik devingenliğinden enerji buldum, komşularıyla kurdukları samimi ilişkiler ve yaptıkları kolektif işler beni alışıktığım ilişkilerin ötesine taşıdı, canlandırdı. Gösterdikleri samimiyet ve misafirperverlik beni mutlu etti.

Aynı zamanda içine düştükleri çaresizlik, kaderlerine terk edilmişlik hali, boğuştukları yoksulluk beni üzdü; sorunlarına ilişkin yapabildiğim kimi şeyler olduysa da köklü çözümler bulamamak beni çaresiz kıldı. Burada şunu da söylemem gerekir: Site halkı da kendisi için Öteki olan, siyasi iktidar tarafından “düşman Öteki” olarak tanımlanan ve kendilerine öyle tanıtılan modern kentli kesimi tanımamakta, anlamamakta, olumsuzlaştırmakta... Mekânsal ayrışmanın da keskinleştirdiği derin bir iletişim eksikliğidir söz konusu olan. Oysa Öteki hakkında ki bu olumsuzlamaya karşın, araştırmam boyunca site halkı bana kucak açtı, kabullendi, kimisiyle dost olduk, telefonlaştık, sorunlarımızı paylaştık.

Araştırmam boyunca ayrıcalıklı konumumun farkındaydım, zor koşulların hâkim olduğu bu siteye geçici olarak dâhil olmuşum ve istediğim zaman ayrılabilirdim. Üstelik hem ora-

da (Karacaören-TOKİ sitesi) hem de burada (Bilkent Üniversitesi çevresi) yaşamak benim için de kolay olmadı. Ama bu zorluğun benim için önemli bir yararı oldu. Toplumsal hiyerarşide en üstte ve en altta bulunan ve dolayısıyla en cazip ve en istenmeyen olarak kurgulanan bu iki yaşam çevresinin hiç de öyle ayrıksı olmadığını farkına vardım: Kimi zaman sterilize yaşamların geliştiği üst gelir çevresinde bunaldım; sitenin hareketli ortamını, sıcakkanlı insanlarını özledim. Bunu yoksulluğun birçok aileyi bunalttığı bu siteyi romantik kılmak için söylemiyorum, toplumsal kurguların ötesine geçmenin mümkün ve gerekli olduğuna inandığım için söylüyorum.

Dışarıdan bir bakışla yoksul köylülerin, apartmanda yaşamasını bilmeyenlerin yeri olarak görülebilen bu site, site halkının algısında çok farklı olabilmekte, çok farklı yaşanabilmekte. Dolayısıyla siteyi site halkının bakış açısından anlamak benim için önemliydi. Dışarıdan bakıldığında o fiziki yapıya uygun olmayan insanlardan oluşan bir site olarak görülen Karacaören-TOKİ; içeriden bakıldığında insanların yeni çevrelerinde gündelik yaşamlarını sürdürecektmekânları yaratmak için gösterdikleri çabaların, bulundukları çevreyi benimseme ve kendilerine mal etme girişimlerinin, bu süreçte yaşadıkları sıkıntıların, bıkkınlıkların, hayal kırıklıklarının, kızgınlıkların ve aynı zamanda ümitlerin, sevinçlerin, başarıların sahnesi olmakta. Üstelik araştırma ilerledikçe farkına vardığım üzere, site halkı kendi içinde de ayrışmakta: Kimisi için arzulanan bir gelişme diğeri için sorun olabilmekte...

Site halkının bu özne olma ve siteyi sahiplenme durumuna karşın, kitabın başlığına “Mış Gibi Site” olarak karar verdim. Buradaki amacım siteyi değersizleştirmek değil, site adı altında yeni bir yaşam ve çevre içine sokulan gecekondü dönüşüm insanların bir anlamda kandırılmış olmalarına dikkat çekmek; “site” kavramının çağrıştırdığı imaj ile sitedeki deneyimler arasındaki uyumsuzluk sonucu maruz bırakıldıkları sorunların altını çizmek.

İçeriden bakış açısını hedefleyen bir çalışmada araştırmadaki kesim için kullanılan kavramlar da ayrı bir önem kazanmak-

ta. Kitapta Karacaören-TOKİ site halkından bahsederken ekonomik boyutu ön planda ise “kent yoksulu”, kültür boyutu ön planda ise “köylü göçmen”, mekân boyutu ön planda ise “gecekondu halkı/eski gecekondu halkı” tanımlamalarını kullandım. Ne var ki hiçbiri tam içime sinmedi. Zira etnografik araştırmanın getirdiği çalışmaya konu olan insanlarla geliştirilen yakınlık ve grup içindeki çeşitliliğin farkına varılması tüm bu tektipleştirici tanımlamaları sorunlu kıldı. Ne yazık ki kitabı yazabilmem ve bazı konuları genel düzlemde tartışabilmem için toparlayıcı birtakım kavramları kullanmam zorunluydu. Bu genel kavramlar dışında site halkından isimleriyle bahsettim. Uydurma isimler bulmaya çalışmadım, bazı isimler çok özel ve güzeldi, hafızamızda yer etsin istedim. Etik kaygılarla isim-insan ilişkisinde bazı oynamalar yaparak araştırmada yer alan kişilerin gizlilik hakkını korumayı hedefledim; gerçek isimlerin kullanılmasını sakıncalı bulduğum durumlarda araştırmaya katılanların dışında isimler kullandım. Amacım bu insanların seslerini duyurmak olduğu için onlardan bolca da alıntı yaptım.

Nasıl bir araştırma?

Temelinde etnografik olan araştırmamı yukarıda bahsettiğim çerçeve içinde, derinlemesine mülakatlar, enformel sohbetler (telefon konuşmaları dahil) ve katılımcı gözlem üzerinden gerçekleştirdim. Karacaören-TOKİ’de ben ve yanımda bir ya da iki asistan 63 derinlemesine mülakat gerçekleştirdik. Altmış olarak planlanan mülakatların, projeye katkısı olacak yeni birkaç kişiyle karşılaşıldığı için, sayısında artış oldu. 44 aya yayılan proje süresince mülakatların süresi bir ile iki buçuk saat arasında değişti. Kimi evlerde yenen yemek ya da içilen çaylar eşliğinde yapılan sohbetler görüşme süresini uzattı. Apartman ziyaretlerinde doğal sohbet ortamını bozmamak için ses kayıt cihazı kullanmadım; onun yerine ben ve asistan(lar) cevapları söylendiği gibi yazmaya çalıştık; sonradan cevapları karşılaştırarak kontrol ettim, eksiklikleri tamamladım. Dışarıda oturanlarla da sohbet ettim, istendiği takdirde fotoğraflarını (çok-

"Beni evlerinde ağırladılar."

ça çocukların) çektim, çoğalttırarak hediye olarak verdim. Mülakatları mümkün olduğunca sitenin her bölümünü kapsayacak şekilde gerçekleştirdim; komşuluk ilişkilerini anlayabilmek için ise birkaç bina üzerinde yoğunlaştım. Sitede kurduğum geniş ilişki ağı üzerinden çok farklı kişilere ulaştım, güven ilişkisi sayesinde ayrıntılı ve özel bilgilere eriştim. Her saha ziyareti sonunda ise düzenli olarak "saha notları" kaleme aldım.

Amacım, yaşamım dışında kalan bir "olgu"yu "bilimsel" olarak anlamak değildi (yalnızca), insanlarla bağ kurabilmek, duygularını, düşüncelerini kavrayabilmektir. Bu sebeple Türkiye'de yaygın olan araştırma öznesiyle mesafeli olma normu üzerinden kurulan "orta sınıf araştırma paradigması"nın dışına çıktım; etnografik çalışma bunu mümkün kıldı.

Ayrıca sitedeki iki site yönetimini (1. etap site yönetimi ve 4. etap TOKİ Emlak Yönetimi), Altındağ Belediyesi'ne bağlı Hanımlar Lokali'ni ve Gençlik Merkezi'ni, muhtarını, cami imamını, okul müdürünü ve jandarmayı ziyaret ederek, onlarla Kara-

caören-TOKİ'deki site halkı ve yaşamları hakkında görüştüm. Sitede oturan insanların yanı sıra, site AVM'sindeki güvenlik-temizlik görevlisi, AVM esnafı, eczane sahibi, pastane sahibi ile de görüşmeler gerçekleştirdim; AVM'ye ilk geldiklerinden bu yana sitede ve AVM'de gözlemledikleri değişiklikler hakkındaki görüşlerini aldım.

Karacaören-TOKİ sitesindeki 2. tur mülakatlara Temmuz 2012'de başladım; daha önceden görüşülen 31 kişiyle tekrar mülakat gerçekleştirdim. Ancak dairesini devrederek taşınma, hasta olma, köye dönme, işe başlama gibi nedenlerle kimileriyle ikinci kez görüşemedim; bu kişilerin yerine yeni insanları araştırmaya dâhil ettim. Konu ile ilgili bilimsel doyuma ulaşmak için, yeni görüşmelerde kafamdaki soruları netleştirecek kişiler bulmaya çalıştım: Bunlar arasında yönetici Döndü Hanım, bahçesine ağaçlar ve güller diken Mehmet Bey, yine bahçesine emek veren Bahtiyar Amca gibi araştırmama önemli katkılar sağlayan kişiler var. Böylece 2. turda 55 kişiyle derinlemesine mülakatı tamamladım.

Nitel bilgileri sağlam bir temele oturtmak için mülakatlar yanında ilk turda 222 kişiyle de ayrıca anket yapıldı (Ekim 2011). 2. tur anketler ise, 2013 yılının Kasım ayında yapılarak, toplam 217 kişiye uygulandı. Anket sonuçları SPSS ile analiz edilerek, tanımlayıcı bilgiler (frekans ve yüzde değerleri) ve ki-kare sonuçları elde edildi. Anket çalışması bir araştırma şirketi tarafından yapıldı; ben hep anket ekibinin yanındaydım. Ekipten anket uygulaması sırasında aldığım bazı bilgiler, kapıya gelen anketörlerin nasıl yorumlandığı ile ilgili ipuçları veriyor: "Melih Gökçek yaptırıyor mu diye çekiniyorlar," veya "Yardım için sanyıyorlar," yahut "Borcumuzu mu silecekler diye soruyorlar." Yani dertleri daire borçları, sosyal yardım ihtiyaçları ve tabii ki Gökçek'in yarattığı tedirginlik.

* * *

44 ay süresince TÜBİTAK'tan birçok asistanım oldu. Kimisi lisansüstü derecesini alıp projeden ayrıldı, kimisi İstanbul'a taşındı, kimisi parayı az yorucu buldu, ayrıldı. Asistanlarımla

çok şey paylaştım, ikili ya da üçlü gruplar halinde sahada hep birlikteydik; kapı kapı dolaştık, nadir de olsa kapı yüzümüze kapandığında yaşadığımız sıkıntıyı paylaşarak giderdik; kabul gördüğümüz ailelerde kimi zaman yemek yedik, sohbet ettik; AVM pastanesinde oturduk, karnımızı doyurduk, yine sohbet ettik. Muhtar, imamı, okul müdürünü, Hanımlar Lokali müdiresini ziyaretlerimde de hep yanımda bir asistan bulundu, kendi aramızda konuştuk, izlenimlerimizi paylaştık. Kimisine az, kimisine çok olsa da, hepsine teşekkürler. Araştırma boyunca anlayışlı ve destekleyici tavrı ile işimi kolaylaştıran TÜBİTAK-SOBAG Bilimsel Programlar Uzman Yardımcısı Neslihan Kara Taymaz'a da teşekkür ederim.

BİRİNCİ KISIM

Neoliberal Kentleşme ve Yoksulun Mekânlarında Dönüşüm

Günümüzde kentler devletin ve özellikle yerel yönetimler eliyle önü açılan özel sektörün yeni müdahale mekânları olarak karşımıza çıkmaktalar. Bu hem Batı'da hem de geçmişin "Üçüncü Dünya" günümüzün "küresel Güney" (*global South*) ülkelerinde böyle. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeninin içinde kendini "hür dünya" olarak tanımlayan kapitalist Batı Bloğu ile komünist rejimin hâkim olduğu Sovyet Bloğu arasındaki rekabetin yarattığı, özellikle kıta Avrupası'nda (*continental Europe*) uygulanan refah devleti politikaları, Petrol Krizi'nin tetiklediği (1973) küresel ekonomik kriz sonucu, çözülmeye başladı. ABD'de Ronald Reagan ve Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher liderliğinde oluşturulan sağcı hükümetler tarafından refah devletinin içi boşaltıldı; yerine özel sektör odaklı neoliberal iktisat politikaları uygulanmaya kondu. Bu süreç içinde "girişimci belediyeler", "sosyal belediyelerin" –ki bunlara Londra ve Viyana örneklerinde "kızıl belediyeler" denmiştir– yerini aldı. Devlet sosyal olmaktan çıktıkça ve merkezî devlet bütçesi kısıldıkça, yerel yönetimler kendi bütçelerini yaratmak ve rant geliştiren projeler oluşturmak durumunda kaldılar. Böylece kentler özellikle uluslararası sermaye ve yatırımları, mega projeleri, mega olayları¹ çekebilmek

1 Kent ve ülke bazında yüksek ölçekli ve etkili etkinliklere verilen genel ad; örneğin olimpiyat, fuar, büyük spor etkinlikleri, vb. – yay. haz.

için birbiriyle yarıştırdı. Bu yarışta kentlerini öne taşıyabilmek için iş adamları, ticaret ve sanayi odaları, meslek kuruluşları, STK'lar bir araya gelerek "gelişme koalisyonları" (*growth coalitions*) kurdular (Molotch, 1976). Marka kent yaratmak ve böylece kentlerini "pazarlamak" belediye başkanlarının yeni rolü oldu (Kearns ve Philo, 1993). Belediyenin işlevi kadar yapısı da değişti: Özelleştirmeler ve taşeron sistemi yaygınlaştı, belediye şirketleri kuruldu.

Yerel yönetimlerin kaynak yaratma yönündeki bu yeni rolünün üstünü örten söylem ise, yerelleşmenin demokratikleşme olduğu: Artık yönetim (*government*) yerini yönetişim'e (*governance*) bırakmış durumda (Harvey, 1989). Tepeden inmece kararlar ile yönetim anlayışı artık kabul görmemekte. Bugün "çok aktörlü" bir katılım (kamu, özel sektör, STK'lar) içinde yerelin de kendini ifade etme ve dönüştürme olanağı bulduğu, STK'ların temsiliyet ilişkileri içinde güç kazandığı bir yönetim, yani moda terimle "yönetişim" kabul gören yönetim biçimi. Tabii ki yerel halkın yaşam çevrelerini etkileyecek karar alma süreçlerinde yer almaları olumlu ve önemli. Ancak bu "yerel katılım"ın "profesyonel" STK'lar aracılığıyla "görünürde bir katılım"a dönüşmesi söz konusu ve bu eleştirilmekte (Mayer, 2006).

Bu çok aktörlü yönetim biçimi kamu-özel sektör ortaklıklarının meşruiyet zeminini kurmakta (Harvey, 1989). Yerel yönetimler bir tarafta sermayeyi kentlerine çekmek için özel sektöre avantajlar sağlarken ve üstelik özel sektörün almak istemediği riskleri üstlenirken, bir taraftan da kendileri için gelir sağlamaya yönelmekteler. Kentler kamu-özel sektör ortaklıkları ile dönüşmekte. Bu dönüşüm "neoliberal kentleşme" kavramıyla açıklanmakta (Peck, Theodore ve Brenner, 2009). Bugün kentler, yeni ekonomik düzenin amblemi (Amin ve Thrift, 2007), sermaye birikiminin mekânı (Brenner ve Theodore, 2002). Bu sürecin yeni aktörleri ise emlak baronları, büyük müteahhitlik ve inşaat şirketleri, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, yatırımcılar (Keyder, 2010).

BATI'DA KENTLERİN NEOLİBERAL ETKİLER ALTINDA YENİDEN YAPILANMASI: MARKALAŞAN KENTLER, SOYLULAŞAN KENT MEKÂNLARI

Bugün Batı'da kamu-özel sektör işbirliği çerçevesinde oluşan birçok proje var. Berlin, Kopenhag, Dublin, Rotterdam, Londra, Birmingham, Viyana, Bilbao, Brüksel, Lizbon, Napoli ve Atina gibi kentlerdeki “mega projeler” ile hem kentin imajı parlattılıyor hem de kentsel ölçekte büyük rantlar sağlanıyor, “marka kentler” yaratılıyor (Swyngedouw, Moulaert ve Rodriguez, 2002). Özel sektör mantığı ile hareket eden belediyelerin öncülüğünde ve katılım söylemi içinde yapılan Bilbao'daki Guggenheim Müzesi gibi gösterişli mega projeler ile “toplumsal gelişme” yerine “mekânsal gelişme” hedeflenmekte; böylesi dikkat çekici projelerin yerel ekonomiyi hareketlendireceği ve yerel halkın bu gelişmeden pay alacağı varsayılmakta. Ancak araştırmalar durumun böyle olmadığını gösteriyor: Çoğunlukla mega projeler yoksulluğun ortasında zenginlik adacıkları olarak kalmakta (Swyngedouw, Moulaert ve Rodriguez, 2002).

Mega projelerle kentin dönüşümü yanında kent merkezleri de büyük dönüşümlere sahne olmakta. Bu sürecin ana aktörü ise banliyölerde aile odaklı bir yaşantı süren ebeveynlerinden farklı olarak kenti tercih eden “yeni orta sınıf”. 1980 sonrası küreselleşme ile yıldızı parlamış finans, sigortacılık, danışmanlık, emlak, medya gibi sektörlerde çalışan kariyer odak-

lı bu yeni kesim, kültür üzerinden kurdukları “yaşam tarzı”nı kentteki etkinlikleri tüketerek yeniden üretmekte ve bunun için yeni kent mekânları talep ediyor. Elleriinde ekonomik ve kültürel sermaye bulunan bu yeni grup karşısında, “kent yoksulu” haline gelmiş olan eskinin “işçi sınıfı” çaresiz ve etkisiz kalmakta. Küreselleşme ile ortaya çıkan yeni uluslararası iş bölümü (Massey, 1984) içinde, sanayinin Batı’dan “Üçüncü Dünya Ülkeleri”ne taşınması sonucu ortaya çıkan “sanayisizleşme” işçi sınıfını işlevsizleştirmekte, önem kaybına yol açmakta. Artık kentin bu sınıfa ihtiyacı yok çünkü artık “sanayi şehri” diye bir şey yok. Onun yerini “küresel kent” ya da “kültür başkenti” türünden yeni kent türleri alıyor. Artık kentler finans sisteminin ve küresel üretimin örgütlendiği “küresel kentler” (Sassen, 1996) ya da uluslararası sanat etkinlikleri, festivaller, moda haftaları, konserler üzerinden pazarlanan “kültür merkezleri” (Zukin, 1996). Avrupa Birliği içinde kentler “kültür başkenti” seçilebilmek için birbiriyle yarışıyor, kültür üzerinden sermaye ve insan çekmeye çalışıyorlar.

Söz konusu gelişmeler içinde itibar gören “yeni orta sınıf” olmakta; bugün Batı’da onlar kentlerin dönüştürücü gücü. Kentler bu sınıfın talep ve tercihleri doğrultusunda yeniden yapılanmaktadır. “Yeni orta sınıf” kente yerleştikçe “eski işçi sınıfı” kentten uzaklaşmakta: Yerinden edilerek (*displacement*) ya kenti terk etmekte ya da kentin çeperine çekilmek durumunda bırakılmaktadır. Bu sürece “soylulaştırma” (*gentrification*) deniliyor; asilleştirme, burjuvalaştırma, mutenalaştırma, nezihleştirme, seçkinleştirme de kullanılan diğer kavramlar. Bence “orta sınıflaştırma” ortaya çıkan bu yeni “vaka”yı iyi anlamamıza yardımcı olacak bir kavram olabilir.

Soylulaştırmanın bir nedeni yeni orta sınıfın kültürel tüketim üzerinden kurulan yaşam tarzı ise, diğer nedeni de kent merkezinde açığa çıkan “rant boşluğu” (*rent-gap*). Neil Smith (1987) bu kavramı şöyle açıklamakta: Arsanın mevcut rant getirisi ile potansiyel rant getirisi arasındaki fark. Kavramı kent merkezi örneği üzerinden irdelersek süreç şöyle geliyor: Kent merkezine talep olmadığı dönemde binalar bakımsız kalıyor, eskiyor,

kiralar ve emlak değeri düşüyor, sonuçta ucuz konut arayan dar gelirli buraya yerleşiyor. Ne var ki bu “rant boşluğu”nu kapatmak yani kâr elde etmek için binalar eğer tarihi değere sahipse renove edilerek (yenilenerek) değilse yıkılarak lüks yapılara dönüştürülüyor ve yüksek fiyatlara satılıyor ya da kiralanıyor; böylece bölgenin emlak değeri artıyor. Sonuçta kent merkezi pahalı bir yer haline geliyor; dükkânları, kafeleri, butikleri ile üst gelir grubuna hitap eden bir yere dönüştürülüyor. Eski binalarda ucuza oturan insanlar artık mahallelerinde kalamıyor, kent merkezinden ayrılarak bulabilirlerse ucuz bir yere taşınıyorlar.

Kent merkezlerinde özellikle yeni orta sınıfın talebi ile ortaya çıkan rant boşluğu, kent merkezinden uzaklaştıkça bu sefer devletin/belediyenin inisiyatifi ile yaratılmaya çalışılıyor. Örneğin, devlet bir mahalle seçip altyapı ve hizmetlerin kalitesini yükseltiyor ve buraya yatırım yapmaları için özel sektöre vergi muafiyeti gibi birtakım teşvikler sunuyor. Böylece devlet eliyle yaratılan rant boşluğu, mahallenin ranta yönelik dönüşümüne imkân sağlıyor (Newman ve Ashton, 2004). Sonuç yine soylulaştırma, yani orta sınıfın mahalleye gelmesiyle ucuz konutlarda oturmakta olan mahalle sakinlerinin evlerini terk etmek zorunda kalmaları. Kısacası günümüzde soylulaştırma pratikleri “popüler” olan kentlerin tamamına yayılmakta.

Batı kentlerinin yeniden yapılandırılması soylulaştırma süreçleri ile sınırlı değil. İşlevsizleşmiş eski sanayi binaları ya da yük gemisi limanları “yenilenmekte”, bunlara yeni işlevler getirilmekte; fabrikaların yerini lüks ve pahalı rezidanslar, butik oteller, şık restoranlar, sanat galerileri almakta, yük limanları turist getiren kurvaziyerlerin yaşadığı yerler ve lüks marinalar olarak tasarlanmakta. Bu dönüşüm genelde merkezî hükümetin müdahalesi ile var olan mekânsal doku tamamen yıkılarak yapılmakta. Örneğin, Londra’nın güneydoğusundaki “Docklands” (yük gemisi liman bölgesi) Thatcher’in başbakanlık döneminde hükümet tarafından kurulan yarı kamu-yarı özel “Londra Dokları Kalkınma Şirketi”nin eliyle yürütülen çok kapsamlı bir proje sonucunda ortadan kaldırılarak, yerine

Londra'nın ikinci finans merkezinin de yer aldığı bir proje inşa edildi (Smith, A., 1989). Hükümet projeyi kendi kurduğu şirkete havale ederek sorumluluk almaktan kurtuldu. Şirket, bölgeyi belediyeden (ki belediyeler Thatcher tarafından "komünist yuvaları" olarak görülüp kendilerine savaş açılmıştır) satın aldıktan ve var olan yapılardan (ki çoğu işçiler için yapılmış sosyal konutlardı) "temizledikten" sonra Hollandalı bir müteahhide ucuza sattı ve müteahhit kısa zamanda burada lüks rezidanslar inşa ederek kâra geçti. Bu örneğin de gösterdiği gibi devletin girişimi ile özel sektör özendirilerek, kendilerine kolaylık sağlanarak rant odaklı projelerin önü açılmakta ve eski sanayi bölgeleri yıkılarak yerine yeni ekonomik sisteme uygun yapılar inşa edilmektedir. Toplumun ise mal üretimi yerine bilgi üretimi ve tüketim üzerinden şekillendiği düşünülmektedir. Kent, artık yeni tür yapılan ve insanları ile "ışıldamakta" belki ama yoksulluğun gölgesinden kurtulamadan, yoksulluk ve yoksullar yokmuş gibi yaşamaya çalışarak...

Mega olay olan ve kentler arasında büyük bir rekabete sebebiyet veren Olimpiyat Oyunları'nın soylulaştırma dinamiklerini tetiklemesi üzerine yine Londra'dan bir örnek: 2012 Olimpiyat Oyunları'nın hazırlık safhasında eski işçi sınıfı bölgesi olduğundan sosyal konutların yoğun olarak bulunduğu, çeşitli ülkelerden göçmenlerin de bulunduğu ve çok kültürlülüğü ile tanınan Doğu Londra ve özellikle Olimpiyatlara ev sahipliği yapan Newham ilçesi büyük dönüşümlere sahne oldu (Watt, 2013). Çevreyi Olimpiyatlara hazırlamak için 400'den fazla konut yıkılarak kiracılar tahliye edildi. Eskiden kalma 22 katlı üç blok ile birkaç alçak binadan oluşan bir sosyal konut projesi de (*Carpenters Estate*) eskimesi neden gösterilerek yıkılmak istendi. Çoğu kiracı evlerini terk etti; ev sahipleri ise söylemlerini siteye aidiyet ve kurdukları güçlü komşuluk bağları üzerinden kurgulayarak bu sürece direndi. Yaptıkları konuşmalarda Olimpiyat Oyunları'na karşı olmadıklarını ama Olimpiyat Parkı'na yakınlığından dolayı oturdukları binaların yıkılmasına karşı olduklarının altını çizdiler: Olimpiyat Oyunları semtlerine gelişme getirebilirdi ama belli ki bu gelişme onlar için değildi.

Özetle, eskinin sanayileşmiş ve refah devleti olarak yapılandırılmış Batı Avrupa kentleri neoliberal dinamikler altında dönüşmekte: Kent merkezleri soylulaştırılmakta, eski fabrika ve yük liman bölgeleri rant odaklı projelere açılmakta ve sonuçta kent yoksullarının buralardan sürülmesine yol açan müdahaleci kentsel gelişmeler ortaya çıkmaktadır.

Soylulaştırma Batı Avrupa ile sınırlı değil, pekâlâ Güney Avrupa'da da mevcut ancak Batı Avrupa'da görülen biçiminden de farklılıklar barındırıyor. Örneğin, İspanya'da Bilbao, Santa Cruz ve Valencia gibi kentler devlet ve belediyeler tarafından turistlere cazip gelecek şekilde düzenlenmekte. Bu durum "turizm soylulaştırması" (*state-led tourism gentrification*) kavramı altında açıklanıyor. İspanya ve Portekiz gibi Güney Avrupa ülkeleri "güneş ve kum turizmi" için turistleri zaten kendilerine çekmekte iken bugün yeni olansa kentlerin Bilbao ve Valencia'da olduğu gibi kültür üzerinden mega projeler ile pazarlanmasıdır. Geleneksel işçi sınıfı mahallelerinde soylulaştırmanın ortaya çıkması, yani orta sınıfın gelmesi, eski dönemin işçilerinin mahallelerinden ayrılmak zorunda bırakılması sonucunu doğurmaktadır (Janoschka, Sequera ve Salinas, 2014). Bunda AB tarafından fonlanan kentsel projelerin de rolü büyük. Turizm soylulaştırmasının daha radikal bir örneği ise ABD'nin New Orleans kenti: Fransız Mahallesi (Vieux Carre) adeta bir sahne olarak düzenlenerek turistlerin tüketimine sunulmakta (Gotham, 2005).

Tüm bunlara ek olarak, kent yoksullarının konutları da neoliberal etkiler altında devletin doğrudan müdahalesi ile dönüşmekte. Aşağıda bu konu yer alıyor.

BATI'DA "İŞÇİ MAHALLELERİ" VE "SOSYAL KONUTLAR"DA DÖNÜŞÜM: ÖZELLEŞTİRME, KARMA-GELİR PROJELERİ, YERİNDEN EDİLME PRATİKLERİ

Neoliberal ideoloji altında dönüşen diğer bir alan ise "sosyal konutlar"dır. Kentlerde sanayinin bitmesiyle fabrikalar kapanmış, işçiler işsizleşmiş, "kent yolsulu"na dönüşmüş durumdadırlar. Refah devleti uygulamalarında genelde işçiler için uzun yıllar kiralanmak üzere yapılan sosyal konutlar da böylece anlamını yitirmiş, içi fiziksel ve söylemsel olarak boşaltılmıştır. Zaman içinde eskimleri ve bakımsız kalmaları da sosyal konutları belediyeler için ağır bir yük haline getirmiştir. Bugün uygulanan politikalar bu binaların mümkünse içinde oturanlara ipotek sistemi ile indirimli olarak satılması, yoksa orta sınıfa açılması yönünde. Yani sosyal konutlar hızla özelleştirilmekteler.

İngiltere'de "belediye evleri" (*council housing*) bu uygulamanın merkezinde yer alıyor. Birçok belediye evi satılmış durumda, yenisi ise inşa edilmiyor. Satılmayan birçok belediye evi Thatcher döneminde "kızıl belediyeler" ile savaş zamanında ortaya çıkmış "konut şirketleri"ne (*housing associations*) devredilmiş; zaten artık ucuz kiralık konut sağlayan aktör de belediyeler değil, konut şirketleri. Konut şirketleri sosyal konut arazilerinin bir kısmını özel sektöre satabilir ve özel sektör de bazı binaları yıkarak ya da boş alanları doldurarak, sözgelimi yeşil alanla-

nı ortadan kaldırarak kâr amaçlı inşaat yapabilir. Böylece sosyal konutların özel sektörde kâr amaçlı konutlara dönüştürülmesinin önü açılmaktadır. Ayrıca konut şirketlerinin yönetimi altındaki evlerin kiralari ve bakım masrafları, belediye tarafından yönetilen evlere göre daha yüksek olmaktadır. İngiltere’de söz-gelimi Türkiyeli göçmenler arasında oturdukları belediye evini/ dairesini satın alabilmek için Türkiye’deki arsasını, evini satan-lar var. Bu insanlar belediye evlerinde ya da konut şirketlerinin binalarında kiracı olarak oturmak yerine dairelerinin sahibi ol-mak istiyorlar. Bu da göçmenlerin yeni toplumlarındaki incine-bilir konumu bağlamında anlaşılabilir bir durum. Bundan kâr-lı çıkan ise neoliberal sistemin kendisi. Berlin duvarının yıkıl-masıyla Doğu Berlin’in sosyal konutları da “kentsel yenileme” adı altında dönüştü; başta belediye tarafından yürütölen konut-ların fiziksel olarak modernleştirilmesi çabası sürdürölebilir ol-mayınca, özel sektör devreye girerek konutları satışa çıkarttı, ve böylece dar gelirli sosyal konut sakinleri orta sınıflar tarafından yerlerinden edilmiş oldu (Holm, 2006).

Sosyal konutların özelleştirilmesi ABD’de de yaygın bir uy-gulama. Bu noktada şunu belirtmekte yarar var: ABD’de sos-yal konut hiçbir zaman tam olarak “sosyal” olmadı; devletin rolü özel sektör tarafından inşa edilen, yönetilen ve bakımı ya-pılan “ucuz kiralık konutlar”ı sübvansö etmekle sınırlı kal-dı. Bundan dolayı ABD bağlamında sosyal konuta “kamu-özel sektör işbirliği ile üretilen konut” demek daha uygun (Vale ve Freemark, 2012). Bu ölkede 1993’ten beri sosyal konut prog-ramlarının yerine federal devletin “Konut ve Kentsel Gelişme Kurumu”nun (*Department of Housing and Urban Development-HUD*) HOPE VI (*Housing Opportunities for People Everywhere*), yani Türkçe olarak UMUT VI programı uygulamaya konulmuş durumda. Program çerçevesinde fiziksel olarak eskimiş ve top-lumsal olarak stigmatize edilmiş (damgalanmış/lekelenmiş) sosyal konutlar yıkılıyor (100 bin civarında daire yıkılmış), ye-rine karma gelir gruplarını barındıran projeler (*mixed-income housing*) yapılıyor. Beklenti, yoksulların orta sınıftan kişilerle bir arada yaşaması sonucu bu sınıfı kendilerine rol model ala-

rak değişmeleri. Karma-gelir konut projelerinde farklı grup/sınıfları kaynaştırma hedefi var (Chaskin ve Joseph, 2010). Şikago’da 1999 yılında uygulamaya konan böylesi bir projede bu hedef üç unsur üzerinden yakalanmaya çalışılmış: İnsanların karşılaşmalarını ve bir araya gelmelerini sağlayan ve eski sosyal konut sakinlerini ayırıştırmayan bir site tasarımı, site halkının bir arada yaşayabilmesini sağlayan ortak davranış normları ve katılımcı yönetimin olduğu yerel kurumlar (okul, park, lokal, güvenlik gibi).

Ne var ki durum göründüğü kadar masum değil. Özellikle “ortak davranış normları” konusu ilginç: Enformel ve formal yollarla, yani site yönetimi ve hatta polis tarafından yapılan uyarıların yanında, kınayan bakışlar ve sözlü uyarılar ile eski sosyal konut sakinlerine “kabul edilebilir” davranışlar kazandırmak ve hatta zihniyetlerinde değişiklik yaratmak, yani bir anlamda “orta sınıflaştırmak” hedefleniyor. “Mülke saygı” yani ortak mülke zarar vermemek, gürültü yapmamak, başıboş ortalıkta dolaşmamak bu davranışlar arasında. Şikago’daki sosyal konutlarda uyuşturuıcı ticareti, fuhuş, silahla ateş etmek gibi “faaliyetler”i de içerebildiğı düşünöldüğünden, bina önlerinde takılmak yasak. Sitede düzenin sağlanması için site yönetimi polis ile yakın ilişki içinde çalışmakta. Yerel hizmetler arasında eski sosyal konut sakinlerine yönelik eğitici bilgi-beceri kursları yer almakta; bu kurslar çoğu devletten yardım alan insanları özel sektörde çalışabilecek ve kendi ayakları üzerinde durabilecek hale getirmeyi amaçlıyor. Yoksullar geçmiş dönemin sosyal konutlarındaki devlete bağımlı yaşamlarından çıkarak ve orta sınıfla bir arada yaşayacakları sitelere yerleştirilerek ve ayrıca eğitimden geçirilerek, eşitsizlik ve rekabet üzerine kurulmuş piyasa mekanizması içine itiliyor. Böylece neo-liberal sisteme uygun, kendilerinden sorumlu “vatandaşlar” olmaları bekleniyor.

Özetle, refah devleti döneminin kapanması ile birlikte yoksulların sorumluluğu da topluma ve bireye bırakılıyor. Mekânsal müdahaleler ve yeniden düzenlemeler sosyal hizmet ile desteklenerek yoksullukla baş etmenin yolları aranıyor. Yoksul-

lukla mücadele kadar, bunun yol açtığı suç ve şiddetle savaş da bu mekânsal müdahalelerde ön planda gibi. Zira görünen şu: Kent mekânlarının orta sınıflaştırılması yanında, “karmagelirli konut projeleri” ile kent yoksulları da zihinsel dünyaları ve yaşam biçimleri ile orta sınıflaştırılmak isteniyor, yani geleceğe odaklanmaları, uzun dönemli hedefler koymaları ve başarı üzerinden kodlanan bir yaşam kurmaları “ideal” olarak önlerine konuyor. Modernleşme kuramının “Üçüncü Dünya Ülkeleri”ne yönelik 1960’larda kalmış köhne fikirleri, yoksula bir kez daha dayatılmakta. Sonuç, yöneticiler için hayal kırıklığı; suçlanan ise yöneticilerin beklentisi doğrultusunda kendilerini değiştirmeyen yoksullar. Bu “yoksullar” kategorisi içinde suç üzerinden yaşayanlar ile kurbanların, suça bulaşan ile “sade vatandaş”ın birbirine karışmış durumda olduğunun altını ayrıca çizmek gerek.

Ayrıca orta sınıfların eski sosyal konut sakinlerinin yerleştirildiği projelere çekilmesi ile birlikte altyapı ve servislerin kalitesinin artacağı beklentisi de söz konusu, ki bu bir ölçüde gerçekleşiyor. Ancak site halkının “kaynaşması” hedefi sonuçsuz kalıyor. Orta sınıf site halkı ile yoksul site halkı (yani kiralarını devletten aldıkları maddi destek ile ödeyenler) kaynaşamıyor, yoksul kendini iyice dışlanmış ve dezavantajlı hissediyor; dairelerini satın alan orta sınıf ile sosyal konuttan buraya yerleştirilen halk arasındaki yaşam biçimi ve kültür farklılıkları toplumsal kurguda birinin ötekine karşı üstünlüğü olarak algılanıyor. Günlük yaşamda iki grup da birbirini ötekileştiriyor: Sosyal konutlardan gelenlerin köşe başlarında toplanmaları, gürültülü konuşmaları, bina önlerine çıkardıkları koltuklarda oturmaları, geç saate kadar süren partileri orta sınıf ev sahiplerini rahatsız ediyor; orta sınıf ev sahiplerinin işten gelip hemen evlerine kapanmaları, gösterişli köpeklerini gezdirmeleri, selamlaşmamaları, komşuların yarattığı sorunlarda polisi aramalarını da eski sosyal konut sakinlerine ters geliyor (Chaskin ve Joseph, 2010).

Avrupa’da “sorunlu mahalleler”e devlet tarafından yapılan müdahalede de orta sınıfları buralara çekmek hedefleniyor ve

ABD’de ortaya çıkan sorunlar benzer şekilde bir kez daha kendini tekrarlıyor (van Gent, 2013).

ABD’de yoksulun konut sorununu çözmeye yönelik diğer bir uygulama da “konut kuponları” (*housing choice vouchers*). Devlet yoksula istediği yerde ev kiralaması için konut kuponları veriyor; böylece kamu, konut piyasasından çekilerek yerine yoksulların barınma ihtiyacını sağlamak için özel sektör devreye giriyor, tabii devlet sübvansiyonu ile. Burada yine amaç yoksulu bir mekânda yoğunlaştıran sosyal konut projelerinden kaçınmak. Önceki deneyimlerin gösterdiği gibi, yoksulluğun mekânlaşması hem o yaşam alanının stigmatize edilmesine yol açıyor hem de kentsel hizmetlere erişim gibi konularda yaşanan sıkıntılar sonucu yoksulluk derinleşiyor. Sorunu özel sektörün konut piyasasında devlet destekli ev kiralamalarla çözmeye çalışmak, yoksulu da müşteri olarak gören neoliberal mantıkla uyumlu.

Yoksulların mekânlarına devlet tarafından müdahale 1970’ler sonrası uygulamaya konan neoliberal politikalarla sınırlı değil. Benzer girişimleri Batı ülkelerinde 1960’lı yıllarda da görüyoruz. ABD’de İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonominin inşaat ve emlak üzerinden hızlandırılmasına yönelik politikalar sonucu, beyaz orta sınıfın kenti terk edip banliyölere taşınmaları [yani sermaye birikiminin sanayiden inşaat sektörüne geçmesi (Harvey, 1978, 1982)], böylece kent merkezinin yoksul siyahların yaşam çevresi haline gelmesi ve zamanla buraların “çöküntü alanları”/“sefalet mahalleleri”ne (*slum*) dönüşmesi, 1960’lardan itibaren devletin bu alanlara fiziksel müdahalesini gündeme getirmişti: “Getto”lar yenilenmeliydi. Amaç sadece eskimiş konut dokusundan kurtulmak değil, yoksulluğu da ortadan kaldırmaktı (Wallace, 1968), en azından söylem böyle kurulu-yordu. “Kentsel yenileme” (*urban renewal*) adı altında uygulamaya konan bu projeler, kent yoksulunu –bugünkü neoliberal projelerdeki gibi daire sahibi yapmak yerine– devletin yaptığı/ yaptırdığı sosyal konutlara yerleştirmeyi hedeflemedi (Banks, 1963). Bugün neoliberal ideolojiye uygun olarak, “eskime” (*obsolescence*) üzerinden ve sosyal boyut olmadan müdahale

edilen, yani yıkılan kentsel fiziksel yapı, o dönemde “kötüleyen/bozulan yerler” (*blight*) çerçevesinde devlet tarafından sosyal, ekonomik ve fiziksel iyileşme hedeflenerek müdahale ediliyordu (Weber, 2002). Aslında açıkça söylenmese de, devletin yaptığı bir tür baskılayıcı toplum mühendisliğiydi (Mollenkopf, 1983). Yeniden yerleştirme programları içinde “getto halkı”na ev bakımı ve yönetimi gibi konularda eğitimler veriliyor, sosyal olarak dönüştürülmeleri hedefleniyordu (Christy ve Coogan, 1969). Kentsel yenileme programlarının uygulama sürecinde devlet, kötüleyen yapıların olduğu mahallerdeki binaları tek tek ya da gruplar halinde müteahhitlere ihale etmiş, o binalarda çoğunlukla kiracı olarak oturanlar “yeniden yerleştirme ajansları” (*relocation agency*) tarafından sosyal konutlara, tek odalı otellere, ekonomik imkânı olanlar ise orta sınıf kiralık konutlara yerleştirilmişti. Devlet kiralari sübvanseler etmişti. İnsanların yüksek beklenti içine girip fazla talepkâr olabilmek ve “profesyonel planlama” sürecine karışabilmek kaygısı ile devlet kentsel yenileme programlarına yerel halkın katılmasına sıcak bakmamıştı (Christy ve Coogan, 1969). Ne var ki, programın sürdürülebilir olması için de halkta uzun soluklu bir heves ve gayretin yaratılması için yurttaş katılımının önemi olduğu, ilerici aydınlar tarafından gündeme getirilmişti (Banks, 1963). Kentsel yenileme programları 1970’lerde çokça eleştirilmiş, olumlu sonuçlarından çok olumsuzluklara yol açtığı araştırmalarla desteklenmiş durumda (Sterne, Kaufman ve Rubenstein, 1977). Birçok yaşlinın, kısıtlı maddi durumlarına uygun kiralık ev bulamayacakları bilinerek, yeniden yerleştirme ajansı tarafından pervasızca evlerinden çıkarılmaları bu eleştirilerden biri (Klein, 2008). Bu süreçte kazanansa müteahhitler ve emlakçılar olmuş (Klein, 2008). ABD’nin ırkçı ortamında bu projeler yoksul siyahları kent içinden uzaklaştırma projeleri olarak da görülüyor (Fullilove, 2001). Bu program ile siyahların kurdukları mahalleler ortadan kaldırılarak, onların belli bir mekânda yoğunlaşması sonucu kentte ortaya çıkan görünürlükleri de ortadan kaldırılmış. Benzer uygulamalar, Çingenelerin durumunda olduğu gibi, etnik azınlıklar için de söz konusu.

Bugün sosyal konutlar, kentsel yenileme projelerinin hedefinde. Özellikle Berlin, Viyana ve Amsterdam gibi sosyal belediye-cilik anlayışının güçlü olduğu kentlerde, önceki döneme ait büyük ve eskimiş bir konut stoku mevcut. Örneğin Doğu Berlin’de ortak tuvaleti olan, asansörü bulunmayan, tesisat sistemi düzgün çalışmayan çok sayıda bina var. Bu binaların “yenilenmesi” gerek. Belediyenin mevcut bütçesi ile bunun altından kalkması zor. Özelleştirme bir çözüm olarak karşımıza çıkıyor: Doğu Berlin’in Prenzlauer Berg bölgesinde bu binalara uygulanan kentsel yenileme projesi kent politikalarında neoliberalizme geçişin önemli bir kanıtı. 1990 başlarında belediyenin politikası “temkinli kentsel yenileme” (*careful urban renewal*) üzerine kurulmuş ve üç boyut içermekte: Zaman içine yayılan bir yenileme sürecini kapsayan fiziksel boyut, kiracıları yaşamakta oldukları yerde tutma çabasını içeren sosyal boyut ve yerel halkın katılımını hedefleyen yönetim boyutu. Ancak Berlin’in birleşmesi ve böylece sosyalist politikaların yerine kapitalist politikaların geçmesi sonucu, Prenzlauer Berg konutları rantta ve özelleştirmeye açılmış. Üstelik birleşmeden önce Doğu Berlin’in çeperinde kalan Prenzlauer Berg birleşmeyle birlikte kentin merkezine gelmiş ve konutlara talep artmış. Belediyenin sosyal konutların yenilenmesini kamu bütçesi ile yapma ve kiralari kontrol etme çabası da uzun soluklu olmamış. 2000 yılından itibaren kiralık sosyal konutlar özelleştirilmeye başlanmış. Çoğu konut, Berlin’in birleşmesiyle birlikte evleri kendilerine iade edilen ev sahipleri tarafından emlakçılara satılmış; pazarlık güçleri zayıf olan yaşlı kiracılar ve işçi sınıfı aileleri ise evlerinden çıkmak zorunda kalmış. Semte yeni gelenler ise farklı bir sosyal gruba ait: Hem gelirleri hem de eğitim düzeyleri yüksek ve daha gençler. Çoğu da Batı Berlin’den. Prenzlauer Berg’deki varlıkları semtin imajını “yük-seltmiş”: Artık Prenzlauer Berg, Berlin’in SoHo’su.¹ Medya da bu

1 1960’larda, sosyolog Ruth Glass’ın soylulaştırma terimini ilk kez kullanmasından kısa bir süre sonra, sanatçıların soylulaştırmaya öncülük ettiği SoHo vakası yaşandı: Semt, ağırlıklı olarak Porto Rikolu ve Afro-Amerikalı işçilerin çalıştığı bir imalat merkezi iken sanayinin bölgeyi terk etmesi üzerine boş kalan yapılar sanatçıların akınına uğradı ve bu süreç bölgenin bugünkü halini almasına neden oldu. ¹ yay. haz.

imajı desteklemiş ve büyüttmüş. Ortaya çıkan manzara diğer soylulaşan semtlerdekine benzer: Sayıları artmakta olan kafeler, butikler, barlar, gurme restoranlar, yani küresel yeni orta sınıfın yaşam biçimini (*life style*) ürettiği mekânlar. Semtin dönüşümü sonucu ortaya çıkmakta olan yaşam yeni kurallarla düzenlenmiş: Tasmaı olmadan köpek dolaştırmaya, mahalle meydanında içki içmeye, gürültü yapmaya artık izin yok. Zaten artık kiralar ile eski semt sakininin, yani dar gelirliilerin de burada yaşamayı sürdürmesi iktisaden ve kültürel olarak mümkün değil: Mahalle artık onlara ait değil; eski komşuların ayrılmasıyla, eski dükkânların kapanmasıyla onların olmaktan çıkmış. Sonuç, soylulaştırma ile yerel halkın yerinden edilmesi.

Berlin gibi Viyana da sahip olduğu büyük sosyal konut stokunu yenilemek durumunda ve yine içinde oturanların yerinden edilmesini engellemek için “yumuşak kentsel yenileme” (*soft urban renewal*) politikalarını benimsemiş. Hâlâ “kıvıl Viyana” olmaya devam ettiğı iddiasını korumakta (Hamedinger, 2004). Ancak yine de soylulaşma engellenememiş. Kalitesi yükseltile binalara talep arttıkça, buralara bohem yaşamı sürdürenler taşındıkça, mahallelerin atmosferi değişmiş, eski sakinler kendi mahallelerinde birer yabancı olmuş ve gerçekleşen bu “dolaylı soylulaştırma” (*indirect gentrification*) sonucunda evlerinden ayrılmak zorunda kalmışlar (Verlic, 2013).

Amsterdam’da da benzer sorunlar var. Belediye, Birleşik Krallık ve ABD’den farklı olarak neoliberal kent politikalarına kucak açmamakta. Bunun yerine orta sınıfı yoksul alanlara çekerek yani kiralık sosyal konutları belli oranda orta sınıfa satarak “ılımlı soylulaşma”yı (*mild gentrification*) hedeflemekte; Amsterdam’da soylulaştırma belediye ve konut dernekleri tarafından “yüksek risk, düşük talep” olan yerlerde gerçekleştirilmekte. Amsterdam’ın yakın tarihine sosyal konutlar damgasını vurmuş: 1954 ve 1985 arası inşa edilen konutların yüzde 90 civarı devlet tarafından inşa edilmiş. Bugün hâlâ kiralık sosyal konutlar çoğunlukta. Ancak konut sektörünün liberalizasyonu söz konusu. Hollanda devleti artık ev sahibi olmayı teşvik ediyor; özellikle üst-orta sınıfın devlet konutlarından çıkarak bu

daireleri dar gelirliilere bırakması ve orta-alt sınıfa da 1995'te kurulmuş olan Ulusal İpotek Garanti İdaresi'nin garantisi altında ucuz faizli konut kredileri “şansı verilmesi” yönünde politikaları var (van Gent, 2013). Her yıl 50 bin kiralık sosyal konut özel mülkiyete geçecek, böylece devlet sorumluluğu neoliberal ideallere uygun olarak birey sorumluluğuna dönüşecek ve sosyal konut metalaşacak, yatırım aracı olacak. Kendi konutlarının sahibi olan yoksullar üstlendikleri sorumluluk ile konut ve mahallelerini sahiplenecek, böylece “sorunlu” mahalleler “canlanacak.” Çizilen senaryo bu. Ancak pratik, bu idealden sapmalar gösteriyor. Örneğin, kent merkezinden uzak “sorunlu” konut alanı Nieuw Amsterdam Bijlmer'de kentsel yenileme projesi uygulanmış: Bölgenin bir bölümü yenilenerek orta sınıfa, özellikle ev sahipliği üzerinden açılmış (7 bin daire yıkılmış, 8 bin daire inşa edilmiş, 4 bin daire renove edilmiş), ancak diğer bölümler bu gelişmelerle bütünleşememiş, projeden soyutlanarak yasadışı göçmenler ve uyuşturucu bağımlıları gibi istenmeyen grupların mekânı olmayı sürdürmüştü. Özetle, bugün Amsterdam'da kendi evini banka kredisi ile alanların sayısı artmakta ve kiralık sosyal konutların sayısı azalmakta. Kent merkezi soylulaştıkça, yoksulları ve işçi göçmenleri kent dışına itmekte. Pahalılaştan mahallelerine gücü yetmeyenlerin kent içinde ucuz konut bulma şansı kalmıyor: Ortaya çıkan “dışlayıcı yerinden edilme” (*exclusionary displacement*) ve kentin çeperinde Nieuw Amsterdam Bijlmer gibi konut alanları (van Gent, 2011).

Paris'te de sosyal konut alanlarına müdahale söz konusu. Bu müdahalenin altında yatan neden, Berlin ve Viyana'daki gibi büyük sosyal konut stokunun eskimesi ve gereken bakım maliyetini belediyelerin karşılayamaması üzerine artan özelleştirme değil; bu alanlara sıkıştırılmış çoğu göçmen Parislinin şiddete kadar varabilen tepkisi. Ekim 2005'teki banliyö ayaklanması hâlâ belleklerimizde. “Burjuva Paris” ile Ötekilerin yaşadığı ve bugün “banliyö” olarak adlandırılan kent çeperi arasındaki kopukluk 1870'lerde Napolyon Bonapart'ın kent plancısı Haussmann'ın kent içindeki işçi mahallelerinin iç içe geçmiş sokak dokusuna müdahale etmesiyle başlamış; kısa za-

manda Paris geniş bulvarları, şık kafeleri ve sanatçıları ile ünlenmiş (Harvey, 2006). Bu dönüşüm süreci 1871 yılında Paris Komünü olarak bilinen ve kanla bastırılan bir ayaklanmaya neden olmuş. Hep “planlı Paris” önemsenmiş ama “bu” Paris’e hiçbir zaman çok katlı sosyal konut bloklarının bulunduğu, 1945-1975 arası ve özellikle 1960’larda inşa edilen kent çeperi dâhil edilmemiş. Zaman içinde itina ile korunan Paris ile çeperindeki banliyöler arasındaki fiziksel ve sosyal mesafe büyümüş; “içerideki Paris”in üstüne titrenirken ve buraya itibar edilirken, “dışarıdaki Paris”e yüklenen olumsuz anlamlar sosyal konutlara Fransa’nın eski sömürgelerinden gelen siyah göçmenler yerleştikçe artmış ve bölge iyice “sorunlu” alana dönüşmüş. 1980’lerde Fransa Başkanı François Mitterrand bu soruna çare bulmak için sosyal konutlara müdahaleyi sağlayacak “Banliyöler 1989” isimli bir programa öncülük etmiş (Angelil ve Siress, 2012). 1990’lardan beri Paris’te 500 mahallede kentsel yenileme projeleri uygulanmakta. Bu mahallelerin iki özelliği ön plana çıkmakta: Dar gelirli grupların ve göçmenlerin mahallesi olmaları ve mahallelerdeki konutların en az yüzde 60’ının sosyal konut olması (Lelevrier, 2013). Amaç sosyal konutları ortadan kaldırmak değil, “dengeli” bir şekilde dağıtmak ve orta sınıfla harmanlamak. Bu mahallelerdeki sosyal konutların yüzde 20’sini yıkmak, farklı mahallelere yüzde 50 yeni sosyal konut inşa etmek, böylece sosyal konut bölgelerinde yoğunlaşmış yoksul göçmenleri farklı yerlere dağıtmak. Örneğin Paris’in kuzeyindeki bir banliyö olan ve eskiden fabrikaların ve dolayısıyla işçi sınıfının bulunduğu ve sosyal konutların yoğunlaştığı, sosyalist hareketin geliştiği “kızıl belediye” olarak ortaya çıkmış olan ve bugün aralarında Türk ve Kürtlerin de bulunduğu çoğu Kuzey Afrika kökenli Müslüman göçmenlerin en yüksek oranda yaşadığı Saint Denis’de, kamu-özel sektör ortaklığı ile kentsel yenileme projeleri gündeme gelmekte (Nappi-Choulet, 2006). Fransa genelinde ayrıca ev sahipliği de teşvik edilerek, yoksullarda evlerini sahiplenme hissi yaratılmaya çalışılıyor.

Görüldüğü gibi, neoliberal politikalar, uygulama düzey ve biçimleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, günümüzün

kentlerini rant doğrultusunda ve üst sınıfların maddi ve kültürel gerçeklerine uygun olarak biçimlendirmektedir. Özelleştirme, soylulaştırma, karma-gelir projeleri kentlere hâkim durumdadır. Ev sahipliğinin özendirilmesi ve küresel finans sistemine bağılı ipotek (*mortgage*) piyasası aracılığıyla dar ve orta gelirlilerin de ev sahibi sistemi içine sokulması Batı'nın konut politikalarını özetlemekte. Kaybeden de hiç kuşkusuz dar gelirliler, yoksullar, dezavantajlı gruplar...

"KÜRESEL GÜNEY"DE KENT YOKSULLARININ MAHALLELERİNDE DÖNÜŞÜM: *SLUM* YENİLEME PROJELERİ VE BULDOZERLEME

Küresel Güney’de, yani eskinin “Üçüncü Dünya Ülkeleri”nde durum, rant odaklı neoliberal projeler açısından Batı ile örtüşmesine karşın bu ülkelerde meşruiyet kaygısının Batı’da olduğu kadar bulunmaması, buralarda kentlerin daha agresif kent-sel dönüşüm uygulamalarına sahne olmasına yol açmaktadır. Batı’da “küresel kent”ler yeni ekonomik düzenin birer mekânı olarak itibar görürken, “Üçüncü Dünya Ülkeleri”nin enformel konutları –gerek alanları gerekse plansız gelişimi ile tanınan “sorunlu” “mega kentler” içinde– hem merkezî, hem de yerel yönetimlerin müdahalesi ile dönüştürülmektedir. Özellikle Afrika’da kent yoksulunun yaşadığı *slum*’ların büyük ölçekli yıkımına tanık olmaktayız; hatta bu yıkımlar için özelleştirilmiş yıkım şirketleri türemiştir. Böylesi toplu yıkımlar sonucu, bugün akademik yazında “buldozerleme” (*bulldozering*) sözcüğü de yerini almış durumda.

Sığ da olsa demokratik bir sistemin olduğu yani yönetimdekilerin oy kaygısının bulunduğu ülkelerde kent yoksullarının

1 Türkçeye “çoküntü alanları” olarak çevrilen “slum” sözcüğü son zamanlarda hem kent içi yoksul mahalleleri hem de kent çeperindeki enformel konut alanlarını kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla “slum” kavramını Türkçeleştirmeden kullanmaya karar verdim.

enformel mahallelerine karşı tutum “istisnai uygulamalar” ile yumuşatılmaya çalışılmakta, yerel halk ile “pazarlıklar” belli durumlarda mümkün olmaktadır. Yine de 2000’li yıllarda neoliberal küreselleşmenin dinamikleri altında Hindistan metropollerinde “buldozerleme”nin önüne geçilememektedir (Weinstein, 2013). Hindistan’da STK’lar etkili ve devletle pazarlık sonucu slum halkına belli avantajlar sağlanabilmekte ancak ulusal kalkınma modelinin zayıfladığı 1980 sonrasında yerelleşme üzerinden demokratikleşme ile gündeme gelen NGO/STK (*non-governmental organizations/sivil toplum kuruluşları*) olgusunu ayrıca sorgulamak gerek; özellikle Dünya Bankası desteği ile ve “yerel katılım”/“yerele danışma” söylemi çerçevesinde boy gösterdikleri için. Kent yoksulunun çıkarları doğrultusunda siyasetçiler ve hükümet ile pazarlık yapan ve yoksulu güçlendirme yönünde çaba gösteren STK’ların da güç ve çıkar ilişkilerinden bağımsız olmadıklarını gösteren çalışmalar var (Mukhija, 2003; Roy, 2009).

Mumbai (Bombay) sömürgecilik-sonrası (*post-colonial*) “paradigmatik bir kent” olarak akademik yazında çokça tartışılmakta; eski İngiliz sömürgesi olması kenti Anglo-Sakson akademisyenlerin ilgi merkezine taşımış durumda. Mumbai slum’ları ile ünlenmiş. Bu tip konut alanlarında yaşayan halkın, yoksulluğu yanında “girişimciliği” de gündemde (Roy, 2011): Kalabalık ve dar çıkmaz sokakları, üst üste binaları, dışarıda akan lağımı ile karmaşık ve adeta terk edilmiş bir görüntü oluşturan bu mahallelerde hemen her yerde bir “girişimcilik örneği”ne rastlamak mümkün: Çöpler ayrıştırılmakta, plastik bidonlar, şişeler geri dönüşüm için hazırlanmakta, makine parçaları montajlanmakta, tekstil ürünleri dikilmekte (VICE-Mumbai Slumscraper, YouTube). Bu görüntüler “enformel sektör girişimciliği”nin örnekleri olarak desteklenirken, sömürü düzeninin ürünü olduklarından dolayı da eleştirilmekte. Böyle bir ekonomik hareketliliğin olduğu enformel mahallelerin arazileri üzerinde de büyük çekişmeler yaşanmakta. Mumbai, Rio (Brezilya) ve Capetown’da (Güney Afrika) olduğu gibi “slum turları” düzenlenen bir kent. Kentin merkezinde yer alan

büyük bir enformel konut alanı olan Dharavi'ye² düzenlenen turlara uluslararası yatırımcıların katıldığı, kent merkezinde inşaat yapacak tek yer olarak kalan *slum* mahalleleri'nin durumunu anlamaya çalıştıkları iddialar arasında (Roy, 2011). Enformel konut alanlarındaki halk da arazilerindeki açığa çıkmayı bekleyen rantın farkında. Kent elitleri ise, uluslararası kredi kurumları ve küresel emlak lobilerinden destek alarak, “planlı kent” söylemi içinde *slum*’lardan “şehri kurtarmak” ve bu dönüşüm içinde de kent yoksulunu dışarıda bırakarak ranttan daha fazla pay alma hevesinde (Benjamin, 2008). Öte yanda kent yoksulu da yerel yönetimlerle “oy bankası siyaseti” (*vote bank politics*) üzerinden fiili (*de facto*) arazi sahipliği peşine düşmüş durumda ve elitlerin STK’ları tarafından sistemin içine çekilmeye direniyor. Böylesi çekişmenin yaşandığı Mumbai’de ara ara “telafi siyaseti” (*politics of compensation*) ile halkın kolektif direnişlerinin önü kesilmekte. Ama telafi siyaseti eşit ve kapsayıcı değil: Kimileri arsası karşılığında daire verilerek ödüllendirilirken, kimisi dışlanmakta (Doshi, 2013).

Mumbai Belediyesi 1995 yılından beri Slum Yenileme İdaresi eli ile “*slum* iyileştirme projeleri” (*slum renewal projects*) uygulamakta. Mumbai’de arazinin değerinin yüksek olması bu projeleri yapılabilir kılmakta. Özellikle kent merkezine yakın olan *slum* mahallelerine müteahhitler, büyük kârlar sağlanabileceği için kendi başlarına giriyorlar (Mukhija, 2003); kimi zaman da halka arazileri karşılığında vereceği bedava dairelerin üstüne bir de para ödeyerek yapıyorlar bunu (Anand ve Rademacher, 2011). Böylece *slum* arazi sahipleri müteahhit eliyle yerinde dönüşüm sonucu, çok katlı bloklarda bedava birer daire sahibi olabiliyor. Bu gelişmenin neoliberal mantık çerçevesinde olmasına karşın, yıllar süren aktivizmin kazanımı olduğu düşüncesinde olanlar da var (Anand ve Rademacher, 2011). *Slum* arazisinin yeteri kadar kârlı olmaması durumunda, yerel yönetimler neoliberal ilkelere ters düşen bir uygulamaya gidiyor, özel sektöre teşvikler sunarak sürece müdahale ediyorlar. Bu uygu-

2 Dharavi, Asya'nın en büyük *slum* alanı olarak bilinmekte: Nüfus tahmini yapımlara göre 500 bin ile bir milyon arasında değişiyor (Neuwirth, 2006).

lamaya bir örnek olarak, Mumbai'nin güney çeperinde yer alan Ganesh Nagar D slum alanını iyileştirme (*rehabilitation*) projesini gösterebiliriz. Burada belediye önce hanelere tapu dağıtmış ve yerel STK'ların liderliğinde bulacakları müteahhitle arsa karşılığı daire şeklinde anlaşmalarını istemiş (Nijman, 2008). Yine belediye çok yoğun bir yapı dokusu bulunan ve küçük bir alan üzerinde olan bu slum alanını müteahhitler için cazip hale getirmek için, kentin başka bir bölgesindeki belediye arazisini onlara, üzerine bina yapıp satmaları için tahsis etmiş. Böylece slum halkı arsa karşılığı daire sahibi olmuş; müteahhit de o alana halk için düşük kaliteli, çok katlı binalar yaparken yanında piyasada satmak üzere lüks konutlar da inşa ederek kâr etmiş. Bu örnekte de görüldüğü gibi, müteahhitlerin kâr amacıyla eski slum alanlarına lüks konutlar inşa etmesiyle ve arazi karşılığı slum halkına projede bedava daire vermesiyle, eski slum alanları karma-gelir konut alanlarına dönüşüyor. Orta gelir gruplarının müteahhiden daire satın alarak eski slum mahallelerine yerleşmeleri “soylulaştırma”yı da beraberinde getiriyor: Orta sınıfın kültürel ve ekonomik yaşamına ayak uyduramayan ve hatta bina bakım aidatını ödeme güçlüğü çeken eski slum sakinleri dairelerini satarak mahallelerinden ayrılıyor; yerine üst-gelir grupları geliyor. Böylece orta sınıf, kentin değerlendirilmiş arazileri üzerine yerleşmiş yoksulun elinden arazileri “geri alarak” bir anlamda intikam almış oluyor (Smith, 1996; Whitehead ve More, 2007).

Mumbai'de slum arazileri üzerinde yapılan çok katlı binalarda bedava daire sahibi olma hakkını tanıyan ve ayrıca devletin vergi muafiyeti, kamu arazisi tahsisi gibi müteahhitlere tanıdığı imtiyazların da yardımıyla –özel sektöre sermaye birikimi sağlayan slum iyileştirme projelerini, kent yoksulunun konut sorununa neoliberal çözümler olarak ortaya çıkmasına karşın– halkın yıllar süren mücadelesi sonucunda elde ettiği pazarlık gücünün ürünü olarak olumlayanlar da var; bu projelerin kent yoksulundan çok, özel sektördeki müteahhitlerin çıkarlarını gözetmekte olduğunu dile getirip eleştirenler de. Kesin olan şeyse, slum'da yaşayan herkesin bu projelerde hak sa-

hibi olamadıkları: Evini 1995 öncesi yapanlar ve o evde yaşadığını belge ile ispat edebilenler projeye dâhil ediliyor, ki bu tarih STK'ların mücadelesi sonucunda yasalarda "evinde en az 15 yıl yaşamak" olarak değiştirildi. Böylece kente yeni göç edenler, belgeleri olmayanlar ve kiracılar bu projelerin dışında bırakılmakta. Ortaya çıkan manzara bölünmüş bir yoksullar grubu. Yoksullar eşitsizlik üzerinden parçalanıyor, modernist dönemde hedeflenen "adaletli kent" anlayışı iyice geçmişe gömülmüş durumda. Neoliberal sistem eşitsizlik üzerine kurulu: Kent yoksulunun bir kısmı kent arazisi üzerinden daire sahibi olurken, diğer kısmı evsiz kalmakta. Artık kent yöneticilerinin amacı enformel konutlardaki yoksulların bir kısmına kentsel ranttan pay vererek sisteme dâhil etmek (*inclusion*) ve geri kalanını yersizleştirmek, mülksüzleştirmek, marjinalleştirmek. Harvey'nin (2008) "mülksüzleştirme ile sermaye birikimi" mantığı ikinci grup yoksul için işlemekte. Birinci grup ise, bu "yerinde dönüşüm projeleri"nde (*in-situ housing*) yer alabilmek ve en avantajlı şekilde müteahhitle anlaşabilmek için birbiriyle yarışmakta: Müteahhiden birkaç senelik bina bakım aidatını yüklenmesi, inşaat süresi boyunca kalacakları evlerin kirasını ödemesi gibi talepleri oluyor. Kimi zaman yoksulun barınma hakkı savunuculuğunu üstlenmiş STK'lar bile *slum* halkı tarafından müteahhitle pazarlık süreci içinde *by-pass* edilebiliyor: Sonuçta söz konusu olan yasal mülkiyeti olmayan, küçük ve bakımsız evlere karşı özel konut piyasasında bedava bir dairenin "cazibesi".

Bu "başarı öyküsü" *slum* halkının oy gücü ve STK'ların etkin pazarlığı yanında, Dünya Bankası'nın desteklediği "*slum*'lardan temizlenmiş kentler" (*slum free cities*) yaklaşımının küresel Güney kentlerinin yöneticileri üzerindeki hâkimiyetine de bağlı. Yoksul karşıtı neoliberal ideolojinin yarattığı "yoksuldan temizlenmiş kent anlayışı" içinde, Mumbai'de kaldırımlarda yaşayanlar, Slum Yenileme Kurumu'nun avantajlar sunarak müteahhitlere yaptırdığı kent merkezine uzak konut projelerine bedel talep edilmeden yerleştirilmekte (*ex-situ housing*), ama sosyal ağların oturmuş olduğu eski mahallelerine olan uzaklı-

ğından dolayı halk arasında popüler değil (Anand ve Rademacher, 2011). Kaldırımında yaşayanları hedefleyen bu projeler Hindistan metropollerinin yoksul kalabalığı karşısında yeterli olmaktan çok uzaklar ve ayrıca kaldırımlar “temizlendikçe” yoksullar kent dışına atılıyor. Son yıllarda iyice artan Mumbai kent merkezi arazilerine talep ise, bu alanlardaki enformel konutlarda yaşayan yoksulların rant paylaşım süreçlerinden dışlanmasına, toplu yıkım ve tahliyelere yol açmakta.

Özetle, neoliberal mantığa uygun bu uygulamalar sonucu kimisi yoksullar arsa karşılığı daire sahibi olurken, kimisi de evsiz kalmakta. Gittikçe değerlenen *slum* arazileri sonucu ortaya çıkan rantın kent yoksullarına “eğer mümkünse” bırakılmaması yaygın uygulama. Neoliberal küreselleşme içinde devletin üstlendiği rol, birtakım *slum* alanlarını, tanımladığı kriterlere sahip olan *slum* halkını da sürece dâhil ederek ve müteahhitlere belli avantajlar sağlayarak, özel sektör eli ile dönüştürmek. Ulusal kalkınmacı dönemdeki devletin yoksul halkın ucuza kirada oturabilecekleri sosyal konutları üretme rolü artık yok; ki bu rolün ulusal sanayiye öncelik verilmesinden dolayı hiçbir zaman layıkıyla yerine getirilememiş ve bir “ideal” olarak kaldığını da unutmamak gerek. Bugünse devletin hedeflediği, özel sektörü büyütmek ve ayrıca yoksulları özel sektörün hâkimiyetindeki konut piyasası içine çekmek ve “ekonomik başarı”yı yakalamış sınıflara özgü bireysel rekabet ve zengin olma hırsı gibi değerler üzerinden kurulan bir yaşantıya ikna etmek. Bu uygulama ekonomi çarkının dönmesini sağlamanın yanı sıra yoksulun siyasileşme potansiyelini de bastırmakta.

Bununla beraber merkezi devletin zayıf olduğu Hindistan’da *slum*’larla ilgili uygulamaların çeşitlilik gösterdiğini söylemek gerekiyor. Haliyle Mumbai Belediyesi’nin uyguladığı “*slum* iyileştirme projeleri”nden farklı uygulamalar da mevcut, hatta daha da yaygın. Başkent Delhi’de 100 bin civarında *slum* 1990 ve 2007 yılları arasında yıkılmış, amaç kenti 2010 yılındaki *Commonwealth Oyunları*’na (İngiliz Milletler Topluluğu Oyunları) hazırlamak. Bu yıkımlardan bir milyona yakın insan etkilenmiş. Evleri yıkılanlara bir çözüm olarak, kent dışındaki bir ara-

zi, yıkılan evlerinde 1998'den beri oturduklarını ispat edenlere, yeni evlerini inşa etmeleri için on senelik dönemler halinde ve vasıfsız bir işçinin iki aylık ücreti kadar bir para karşılığı kiralanmış (Rao, 2013). Böylece yeniden yerleşim alanı olarak oluşturulan Savda Ghevra yasal bir statü ile ortaya çıkmış ve devlet kullanıcılara kiraladıkları arsa kullanımı ile ilgili belli sınırlamalar getirerek süreci düzenlemiş: Arsa ikinci bir kişiye devredilemiyor, evlerin arsanın verilmesinden itibaren ilk üç ay içinde inşa edilmesi gerek ve evler başkasına kiralanamıyor. Amaç arazi mafyasını buraya sokmamak. Ancak zamanla bu kurallar delinmiş ve Savda Ghevra yasal olmayan bir yönde dönüşmüş. Bugün artık insanlar her an evlerinden atılma tehlikesi ile karşı karşıya.

Küresel Güney kentleri içinde diğer bir sömürgecilik-sonrası paradigmatic kent ise, Brezilya'nın ikinci büyük kenti olan Rio de Janeiro. Rio kentin yamaçlardaki labirent gibi sokaklarıyla göze çarpan kaotik *favelalarıyla*³ ünlü. Favelalar bir taraftan kent yoksulunun yaratıcı ürünü olarak görülerek takdir toplanırken, neoliberal politikalar sonucu iyice yoksullaşırken bölgede hâkim olan uyuşturucu çeteleri yüzünden de tehlikeli ilan edilmiş durumda. Kentin Rio Karnavalı ile uluslararası üne kavuşması, favelaların müzik, dans (samba), özgür cinsel yaşam üzerinden kurgulanması ve erotik bir yer olarak pazarlanması ise yabancı turistleri buraya çekiyor: Turizm acenteleri favela turları düzenlemekte, hatta şubelerini favela içlerinde açmaktalar. Devlet bu turları destekliyor; yerel çeteler de ekonomik getirisinden dolayı göz yumuyor. Favelaları sakinleri tarafından benimsenen yaşam alanları haline getirmek için STK'lar da projeler oluşturmakta. Hollandalı iki artist tarafından belediyeye önerilen bir projede evlerin duvarları yerel halk tarafından rengârenk boyanmış; belediye halka bunun karşılığında para ödeyerek destek vermiş. Tabii böylesi projeler "favela turizmi"ni de geliştiriyor. Rocinha, Mumbai'deki Dharavi gibi kentin en büyük favelası, ama Dharavi'den farklı olarak kentin merkezine değil, kente bakan dik yamaçlara kurulmuş; bunun nede-

3 *Favela*, Brezilya'da geçekondulara verilen isimdir.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

ni Rio'nun denizi çevreleyen kıyı şeridinin yükselerek tepelere dönüşen topografik yapısı. Rocinha zaman içinde mafyanın kontrolünde "paralel bir devlet"i andırır hale gelmiş: Dükkanları, samba okulları, futbol kulüpleri ve hatta yabancı turistlerin ucuza kiraladıkları pansiyonları, mağaza zincirleri, banka şubeleri ile kendine yetmekte; güvenlikse mafya tarafından karşılanıyor. Devlet buraya girmeye çekiniyor, yerel çeteler favelaları dış müdahalelere karşı koruyor. Yine de Rio'yu 2014 Dünya Kupası karşılaşmalarına ve ayrıca 2016 Yaz Olimpiyatları'na hazırlamak için "pasifikasyon" adını verdikleri operasyonlar ile askerî timler makineli tüfekleri ve TOMA'ları ile sık sık favelalara girerek buraları savaş alanına çevirmiş. Hatta "tehlikeli favelalar"dan Dünya Kupası ve Olimpiyat Oyunları'na gelenler için gerekli koruma, kent içine yakın olan favelaların etrafı duvarlar örülerek sağlanmış. Rio Olimpiyat Oyunları için hazırlanan afişlerde kentin yamaçlarını kaplayan favelaların yerinde ormanların yer alması ise hiç de şaşılabilecek bir durum değil. Devlet, kentin imajını kurgularken favelaları görünmez kılabilir ama gerçekte onlar yerlerini korumaktalar. Marksist coğrafyacı David Harvey, Rio'ya yaptığı bir ziyarette deniz manzaralı favelaların neoliberal kent dinamikleri altında orta sınıfın villalarına dönüşeceği öngörüsünde bulunmuştu. Ancak henüz devletin favelalara kitlesel yıkım amaçlı müdahalesi söz konusu değil; mafyanın gücü bunu engellemekte ve ayrıca toplumda demokratikleşme ile gelişen hak talepleri sayesinde favelaları alternatif bir yer göstermeden toptan yıkmak söz konusu değil. Rio'nun favelalarının dik yamaçlarda kurulmasından dolayı da buraları Mumbai örneğinde olduğu gibi parçalı olarak yıkıp, yerine çok katlı bloklar yapmak olası gözüküyor. Kent içindeki, mafyanın koruması dışında kalan yoksul mahalleler ise belediyenin müdahalesine gayet açık. 2010 yılında Rio Belediye Başkanı çoğunlukla Afro-Brezilyalı yoksulların oturduğu iki mahalle için yıkım kararı çıkartmış (Anthony, 2013) ve böylece Rio 2016 Olimpiyatları'na hazırlanmaya başlamış. Ancak protestoları engellemek kolay değil. Dünya Kupası'nı protesto etmek için binlerce kişinin sokaklara döküldüğü unutulmuş değil.

“Asya Kaplanları” kentlerinde de yoksulların konutlarına yönelik neoliberal mantık hâkim. Singapur’da devlet slum’ları yıkarak tapusu olmayan yoksul halkı inşa ettiği “sosyal konutlar”a yerleştirmiş; Batı’daki 1980 öncesi refah devleti uygulamalarından farklı olarak, bu “sosyal konutlar” ucuza kiraya verilmekten çok ipotek sistemi içinde sùbvansedilen banka kredileri kullandırılarak dar gelirli halka satılıyor. Yani devlet dar gelirliyi ev sahibi yapmayı hedeflemiş ve bugün Singapur halkının yüzde 95’i oturdukları dairelerin sahibi (Yuen, 2007). İlginç olarak, Singapur devleti kent arazilerini kolayca kamulaştırmasını sağlayan yasal düzenlemeler ile elinde büyük bir arsa stoku oluşturmuş ve bu şekilde çok sınırlı arazisi olan Singapur’da inşaat sektörü devlet eliyle kâr odaklı düzenleniyor. Bu uygulama, serbest piyasanın mantığına ters gibi dursa da, neoliberal sistemin işleyişinde devletin kâr amaçlı projelerin önünü açan rolü bilinmekte (Brenner ve Theodore, 2002).

1973 Askerî Darbesi ile iktidara gelen Pinoche’nin 1990’da iktidardan ayrılmasına kadar süren diktatörlük döneminde kendini en uçta gösteren neoliberal politikaların ardından ülkenin demokratikleşme sürecinde “neoliberal refah devleti”ne dönüşen Şili’de bir milyondan fazla insan, konutlarından çıkarılarak –devlet sùbvansiyonu destekli banka kredisi kullanarak özel konut piyasasında– ev sahibi yapılmış (Salcedo, 2010). Ancak orta sınıfa yükselme anlamına gelen enformel konutlardan formel konut projelerindeki apartmanlara taşınma, çoğu kişide özel alana sıkışmış bir yaşam biçimini de birlikte getirmiş; ailelerin kabuklarına çekilmesi sonucu ise, çevrede sosyal denetim zayıflamış. Bu da binalara uyuşturucu tacirlerini ve diğer yasadışı grupları çekmiş ve ortaya çıkan hiç de beklenmeyen “kent gettosu” olmuş.

Yoksulu daire sahibi yapma projeleri kimi “sosyalist” belediyelere de sıçramış durumda. Tabii belli yönleriyle farklılaşarak. Brezilya’nın Recife kentinin belediyesi uyguladığı “favela yenileme projesi”nde evleri yıkılanları ev sahibi yapmayı hedeflemiş ve ayrıca favela halkını “modern bireyler” olarak da dönüştürmek istemiş (Koster ve Nuijten, 2012). Mimari proje de ona

göre tasarlanmış; amaç “modern” ve “medeni” bir yaşam çevresi yaratmak. Üstelik bu amacın tasarım boyutu sosyal programlarla desteklenmiş: Ne var ki sosyal programlarının uygulanması sosyal hizmet uzmanları yerine projeyi ihale ile alan şirkete verilmiş. Bu kurslarda evlerin ve sitenin bakımı ve komşularla birlikte yaşama konularında bilgi ve “bilinçlendirme” yapılmış. Neoliberal mantığa uygun olarak yine konut mülkiyeti önemsenmiş ve projede yer alan halka uzun döneme yayılan borçlarının taksitlerini ödedikleri takdirde evlerinin tapusunu alma “hakkı” verilmiş. Ancak yerinden edilen ve kendileri için tasarlanan yeni yaşam çevresine “monte edilen” halk, belediyenin beklentisi doğrultusunda davranmamış. Yeni site kısa zamanda site halkı tarafından kendi tercih ve ihtiyaçları yönünde dönüştürülmüş; birbirinin aynısı olarak tasarlanan ve katı bir düzen içinde projeye yerleştirilen evler, zamanla ev sahipleri tarafından yapılan çeşitli değişikliklerle burada yaşayanların ihtiyaçlarına uygun hale getirilmiş. Böylece projede bir “kargaşa” görüntüsü ortaya çıkmış. Ayrıca evlerin etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş, avlulara geri dönüşüm atıklarını toplamakta kullandıkları çekçek arabaları park edilmiş, projede tasarlanan oyun alanı futbol sahasına dönüştürülmüş, mahalle meydanının etrafına barlar ve eğlence evleri açılmış. Özetle, ne modernist bir tasarım ile gerçekleştirilen site ne de insanların ilgisini çekmeyen sosyal programlar eski favela halkını “modern” bir yaşam biçimine sokabilmiş. Sonuçta hem belediye yöneticileri hem de mimari projeyi tasarlayan ve yöneten profesyoneller hayal kırıklığına uğramış ve eski favela halkını siteyi *favelalaştırmakla* ve ayrıca kültürel geri kalmışlıkla suçlamış.

Ortadoğu’ya geldiğimizde, Lübnan’ın başkenti Beyrut 1975-90 arasındaki iç savaş sonrasında neoliberal politikalar ile yeniden yapılandırılmakta (Fawaz, 2009). Özellikle 1990-2005 arasında piyasa odaklı emlak piyasası, devletin verdiği teşviklerle büyüdü. Kira kontrol uygulamaları sonlandı; özelleştirme politikası ağırlık kazandı. Merkezî devlet yerine yerel yönetimlere sosyal sorumluluklar devredildi; “belediye girişimciliği” ile Beyrut –özellikle bölgesel finans, turizm ve hizmet sektörleri-

nin merkezi olması için– rekabetçi kentsel politikalar ile yönetilmeye başlandı. Bu süreçte kente yeni bir uluslararası havaalanı inşa edildi; mega projeler ile yatırımcıların ilgisi Beyrut’a çekilmek istendi. Kent merkezi ve yakın çevresinde düşük ve orta gelirli mahalleler soylulaştırılarak zenginlere açıldı. Öyle ki bir dönem savaşın tahrip ettiği Beyrut’tan bugün “gösterişli yeniden yapılanma” kenti olarak bahsedilmekte (Roy, 2009). Ne var ki, kent arazisi üzerindeki bu soylulaştırma talebi kent yoksullarının enformel mahallelerinde kalabilmelerini zorlaştırdı. Örneklerini gördüğümüz birçok ülkede uygulanan dar gelirli-leri sübvansede edilmiş konut kredisi ile ev sahibi yapma uygulamaları Beyrut’ta yok. Banka kredilerini müteahhitler enformel evlerin yerine çok katlı binalar yapmak için kullanmakta. Polis denetimi bu mahallelerde artmış durumda ve yoksulların evlerine oda ya da kat ilave etmesi engelleniyor. Özellikle kente son yıllarda göç eden, savaşta yerinden edilmiş ailelerin durumu zorlaşıyor. Belediye başkanları bu ailelerin yoğunlaştığı Güney Beyrut mahallelerini alt sınıfın ve Şiiilerin yeri olarak dışlıyor ve belediye hizmetlerini götürmekte isteksiz davranıyor. Açılan bu boşluğu bu mahallelerin temsilcisi durumundaki Hizbullah dolduruyor: Ya kendisi altyapı ve hizmetleri karşılıyor ya da hükümetle pazarlık yaparak belediye hizmetlerinin enformel Şii mahallelerine gelmesini sağlıyor; bir anlamda yerelin sosyal refah ve kalkınma ajanı rolünü üstlenmiş durumda. Dahası Hizbullah’a bağlı müteahhitler Beyrut’un güney çeperinde ucuz konutlar inşa ederek satmakta. Böylece Güney Beyrut’un Hizbullah kontrolündeki mahalleleri, piyasa dinamikleri ile dışarı doğru yayılıp büyüyor ve bu sayede Hizbullah’ın kent ayağındaki politik ve ekonomik gücü artıyor. Mahalledeki Şii olmayan Müslümanların, Şii olup da Hizbullah’ı desteklemeyenlerin ve Hristiyanların bu temsiliyetin getirdiği avantajların dışında tutulmaları olasılığına karşın pratikte böyle bir ayrımcılığın uygulanmadığı araştırmalarda bahsedilmekte (Roy, 2009). “Girişimci kent” olarak tahayyül edilen Beyrut’un yeniden yapılandırılması sürecinde yoksul halkın yerinden edilmesi pratiklerinde ise, Elyssar Projesi’nde olduğu gibi, Hizbullah proje-

ye karşı direnme yerine “müzakereci” rolünü üstleniyor; devlet kendisini muhatap alarak “telafi pazarlığı”nı Hizbullah ile yapıyor. Bu süreç içinde Hizbullah militanlık üzerinde kurulan kimliğinden çok farklı olarak, yeniden yerleşim ve ortaya çıkan dezavantajların telafisi için devletle pazarlığa girerek yeni anlamlar kazanıyor. Lübnan’ın neoliberal dönüşümüne karşı olmak yerine parçası olmak yönündeki duruşu ile günümüze hâkim olan kentsel dönüşüm modellerinin önünü açıyor. İlginç olansa, “telafi parası”nın Hizbullah tarafından nasıl yönetildiğinin bir muamma oluşu.

Özetle, Doğu’da/Güney’de ya da Batı’da/Kuzey’de uygulanan birçok kentsel yenileme projesinde hâkim olan aynı neoliberal mantık. Neoliberal sistem, kâr ve rekabet üzerinden kurgulanırken, iktisadi sistem içinde kalmayıp tüm toplumsal süreçleri ve bireyin dönüşümünü etkiliyor (Dean, 1999). Artık birey kendinden sorumlu, girişimci ve rekabetçi: 1980 öncesi Batı’da refah devleti uygulamalarında devletten destek bekleyen, yardım alan bireyin yerini devlete yük olmayan, kendi işini kuran, kendi sorumluluğunu üstlenen, kendine güvenen bireye, yani “neoliberal özne”ye bırakması doğrultusunda sistem içi bir çaba var. Küresel Güney ülkelerinde ise, 1980 öncesi modernleşme kuramı çerçevesinde modern-geleneksel kültür karşıtlığı üzerinden tanımlanan kente uyum paradigması yerini bugün, neoliberal öznelerin yaratılması hedefi üzerinden kurulan bir paradigmaya bırakmış durumda. Kent yoksulu giderek “neoliberal özne” olurken, onun enformel konutları da piyasa mekanizması içine çekilerek ekonomik değer kazanıyor.

Bu çerçevede yoksul konutlarının yıkımını hedefleyen “kentsel yenileme projeleri”ne baktığımızda da neoliberal mantığın izlerine rastlıyoruz. Bir taraftan kent yoksulunun barındığı “enformel konutlar” (gecekondu, favela, slum) yıkılıp yerine lüks projeler yapılıyor, bir taraftan da evi yıkılan kent yoksulu daire sahibi oluyor, çoğu zaman da bunun için borçlandırılıyor. Yani kent yoksulu “mülk sahibi” olabilir, bunun için bireysel mücadele vermeli, çok çalışmalı, az dinlenip az eğlenmeli... Ki sonunda onun da bir dairesi olsun. Tabii yoksul aslın-

da tam da yoksul olduğundan daire sahibi olmak için onun aslında parası da yok. Ama neoliberal sistem herkesi müşteri olarak kapsayacak şekilde oluşturulmuş; parası yoksa konut kredisi alır ve ipotek (*mortgage*) sistemi içinde uzun vadeli borçlanarak ömrünün sonunda belki bir daire sahibi olur. Bu mantık çerçevesinde dünya üzerinde birçok kent yoksulu, evleri devlet tarafından yıkıldıkça, daire sahibi olmaya doğru itiliyor, borçlandırılıyor ve “neoliberal özne” olarak borçlarının sorumluluğunu üstlenip, zamanında ödeyerek, dairelerinin tapusunu almayı bekliyor.

Konutlara yönelik bu yaklaşımı belirleyense, 1980 sonrası izlenen neoliberal politikalar ile inşaat ve emlak sektörünün ekonominin motoru haline gelmesidir. 1980 öncesi ulusal kalkınmacı dönemde kent yoksulunun konut sorununa çare olarak görülen enformel konut, bugün yönetimler tarafından düşman ilan edilmiş durumda. Kent arazisi üzerinde büyük bir rant kavgası var ve kent, küresel sisteme ne kadar entegre olmuşsa bu rant kavgası da o kadar şiddetleniyor ve aktörleri çeşitleniyor.

İlginç olansa, 1970’li yıllarda Birleşmiş Milletler (BM) danışmanı Perulu F.C. John Turner örneğinde olduğu gibi, köyden kente göç etmiş insanların kendi emeğini kullanarak evlerini inşa etmelerinin desteklenmiş oluşudur. Sahiden de bu şekilde üretilen konutların hem kültürel hem de ekonomik olarak bu grubun ihtiyaçlarına cevap verebildiği argümanı ile Turner gecekonduların savunuculuğunu üstlenmiştir (Turner, 1972, 1976). Kendisi, özellikle konutların “esneklik”ine dikkat çekerek, ailelerin konutlarını etap etap yaptıklarını, böylece toplu bir paraya ihtiyaç duymadan, maddi birikim sağladıkça evlerine odalar eklediklerini, var olan odaların kalitesini yükselttiklerini anlatmış ve bunun yoksul aileler için önemini vurgulamıştır. Kent yoksulunun serbest piyasada konut sahibi olma şansının bulunmadığını, öte yandan devletin sosyal konut olarak inşa ettiği binaların bu insanların yaşamlarına uygun olmadığını, yoksulun kendi konutunu üretmesinin en doğru seçim olduğunu iddia eden Turner, BM’nin Üçüncü Dünya ülkelerin-

deki yoksulların konut sorununa yönelik politikalarını da etkilemiştir. Birleşmiş Milletler, Üçüncü Dünya devletlerinden politika olarak yoksulun kendi konutunu inşa etmesini kabul etmelerini, altyapı, arsa ve teknik bilgi sağlayarak bu süreci kolaylaştırmalarını tavsiye etmiş ve uluslararası fonlarla bu gelişmeleri desteklemiştir. Burada BM'nin Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulların konut sorunuyla ilgilenmesinin altında bu "sınıf"ın sisteme karşı ayaklanma potansiyeli taşıdığı kaygısının olduğunu da unutmamak gerekir, hele o dönemin iki kutuplu dünya konjonktüründe... Ne var ki bu kabul görüş, Turner'ı uluslararası örgütlerden yöneltilen eleştirilerden kurtaramamış, yoksuldan kendi konutunu üretmesini bekleyerek devletin üstlenmesi gereken sorumluluğu yoksulun omuzlarına bindirdiği için de Marksistler tarafından çokça eleştirilmiştir (Harms, 1982).

Bugün ise tam tersi bir yaklaşım söz konusu: BM neoliberal sistemin etkisi altında ve ucuz banka kredisi sağlanarak kent yoksulunun da ev sahibi yapılması yönünde bir politika değişikliğine gitmiş durumda. Gecekondu mahallelerinin altyapı ve hizmetleri genelde Dünya Bankası tarafından yerel halka verilen ve geriye ödenmesi gereken banka kredileri ile sağlanmakta (Jones, 2012). Dünya Bankası da kendisinden beklendiği gibi bu politikanın etkili bir biçimde uygulanması için mali destek vermekte. Hem Dünya Bankası hem de BM-Habitat, 2003 yılında "Gecekondu Arınmış Kentler İnisiyatifi"ni oluşturarak, gecekonduların yıkılmasına destek verdi; kentlerin gecekonduardan arındırılması "BM Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri" arasında (UN-Habitat, 2003). Ulusal kalkınmacı dönemin gecekondu savunucusu John Turner'un geliştirdiği söylem yoksulun ihtiyaçları çerçevesinde kurgulanmış iken, neoliberal dönemde enformel konut savunucusu olarak karşımıza yine Perulu ama bu sefer bir ekonomist olan Hernando de Soto (2000) çıkıyor. De Soto yoksulun kendi konutunu üretmesini Üçüncü Dünya devletlerinin hantal bürokratik yapısına bağlamakta; konuyu bürokratik karmaşa yüzünden devlet kredilerine ulaşamayan kent yoksulunun çareyi "girişimcilik ruhu"na uygun

olarak kendi evini inşa etmekte bulması olarak tanımlamakta, bu insanları “girişimci kahramanlar” olarak kutlamakta ve nihayet çözümü devletin küçülmesi ve insanlara girişimcilik için daha fazla inisiyatif verilmesi olarak görmekte.

Görüldüğü gibi, neoliberal bakış açısıyla kent yoksulu potansiyel girişimci olarak tanımlanmaktadır; kendi evini yapmak da bu girişimciliğin bir ürünü olduğundan takdir edilmelidir. Ancak bu ürünlerin enformellikten kurtulması gerekmektedir. Ve devlete düşen görev de enformel konutların yasallaştırılması, özel mülkiyet düzeni içine çekilmesidir. Böylece bu girişimci insanlar kendi işlerini kurabilmek için piyasa mekanizmaları içinde ev mülkiyeti üzerinden kredi kullanabilecekler, yeni iş alanları açabileceklerdir. De Soto’nun bu söyleminin bir gerçeği ifade etmekten çok, büyük ölçüde retorik, neoliberal mantıkla ifade edilmiş bir dilek olarak kaldığına günümüzde tanık olmaktayız.

Tüm bu ülkelerdeki kentsel dönüşüme baktığımızda, neoliberal politikaların çeşitli kentlerde var olduğunu görmekteyiz. Kent merkezlerinin yoksul mahallelerden “arındırılması”, kent çeperindeki gecekonduların yıkılması, kent yoksulunun borçlandırılarak daire sahibi yapılmak istenmesi görüldüğü gibi Türkiye’ye özgü değil. Ancak Türkiye’ye uygulanış biçimi elbette ülkeye ve ülke siyasetine özgü birtakım farklılıklar içeriyor.

İNSAN-ÇEVRE PERSPEKTİFİ: YOKSULUN MEKÂNLARINA MÜDAHALENİN SONUÇLARINA İLİŞKİN İPUÇLARI

Yukarıda özetlenen tartışmalarda görüldüğü gibi, günümüzde Batı'da eski işçi mahallelerinin “soylulaştırılması” ve küresel Güney’de enformel konut mahallelerinin “formelleştirilmesi” sonucu kentteki işçi sınıfının/kent yoksulunun konutları yıkılmış/yıkılmakta, evleri ve mahalleleri ile kurdukları ilişki tahrip edilmiş/edilmektedir. Bu “tahrip”in konut ve mahalleleri yıkılan halk üzerindeki etkisini anlamak ayrıca önemli. Ancak bu konudaki çalışmalar kısıtlı. Mülkiyet ve rant konusu hep daha önemli görülmüş. İnsanların yaşam çevreleriyle kurmuş oldukları ilişkinin zedelenmesi pek de önemsenmemiş. Yine de bu konuda araştırmalar yok değil. Öncü çalışmalardan birisi Marc Fried’in (1963) *Kaybolan Yuva İçin Tutulan Yas (Grieving for a Lost Home)* araştırmasıdır. Fried, 1960’larda ABD’de, kent içindeki yoksul mahallelerin federal devletin yürüttüğü “kentsel yenileme programı” ile yenilenmesi sonucu zorunlu olarak yerinden edilmiş ailelerde, yakın birisi öldüğünde hissedilen yasa benzeyen derin bir üzüntünün mevcudiyetinden bahsetmekte: Kişiler derinden bağlanmış oldukları ev ve mahallelerini kaybetmekten dolayı duygusal ve sosyal olarak sarsılmaktalar.

İnsanların yaşam çevreleriyle duygusal bağlar oluşturdıkları, kimi zaman kimliklerini yaşadıkları yer üzerinden kurduk-

ları çeşitli araştırmalarla gösterilmiş (örneğin, Proshansky vd., 1983; Altman ve Low, 1992; Williams vd., 1992; Hidalgo ve Hernandez, 2001). “Ben kimim?” sorusuna cevap, “Şöyle bir mahallede ve evde oturan, şöyle mekânları kullanan bir insanım,” olabilmekte. Eve ve mahalleye yüklenen kişisel ve kolektif anlam özellikle belli bir kültürel ve etnik grubun ya da sınıfın o mekânda yoğunlaşmasıyla derinleşmekte. Örneğin, Batı’da işçi sınıfı mahallelerinde ortak işçi sınıfı kültürünün mahalledeki meyhaneler (pub) ve toplanılan sokak köşeleri gibi sosyalleşme mekânları üzerinden oluşturulması mahalleye sakinleri tarafından yüklenen önemi arttırmakta (Young ve Willmott, 1957). İşçi sınıfı kimliğinin kolektif olarak yeniden üretildiği bu mahalleler bugün sanayisizleştirme sonucu ortadan kaldırılma tehdidi altında, hatta kimileri çoktan yıkıldı. İktidarın gözünde yenilenmesi gereken eskimiş evlerin (ki bu fiziksel yenileme neoliberal etkiler altındaki devlet tarafından özel mülkiyete dönüştürülerek yapılmak istenmektedir) ve orta sınıf kültürü çerçevesinde iş odaklı bir yaşam biçimi doğrultusunda dönüştürülmesi gereken –işsizlerin mekânı– bu mahalleler, sakinleri tarafından bir zamanların saygın işçilerinin yaşadığı çevreler olarak tanımlanmakta ve bu bölgelere dışarıdan yüklenen lekelemeye karşı durulmaya çalışılmaktadır (Robertson, 2013). Diğer bazı araştırmalar da uygulanan kentsel dönüşüm projelerindeki halkla profesyoneller arasında mahallenin algısında büyük farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır (Ryan ve Hoff, 2010).

Ancak bugün sosyal konutların, maddi imkânları elverişli olduğu sürece içinde oturanlara satılması ve ayrıca devlet tarafından sunulan kolaylıklar sonucu orta sınıfın bu konutları satın alması ile işçi mahallelerinin hızla orta sınıflaştırılması söz konusu. Bu sürecin meşruiyet kazanması için toplum gözünde iyice itibarsızlaştırılmış eski işçi ya da yeni kent yoksulunun yaşam çevrelerinin stigmatize edilmesinin engellenmesi hiç de kolay değil. Bu gelişmeye karşı bir duruş, eski işçi yerleşimi olan Doğu Londra’nın Dalston semtinde ortaya çıkmış (Davison, Dovey ve Woodcock, 2012). Yerel halkın mahalle-

lerini sahiplenme çabası, mekânın kendine özgü kimliği üzerinden kurgulanmış: Bu yerel kimliğe göre Dalston, barındırdığı eskinin işçileri ve yeninin göçmenleri (ki aralarında Türkiye’den göç edenler de bulunmakta) ile kültürel olarak çeşitlilik gösteren bir yer. Belediyenin semte bir meydan kompleksi yapma projesi, buranın kendine özgü bu girift kimliğine ve kültürel çeşitliliğine bir müdahale olarak algılanmış ve genç profesyonellerin oluşturduğu yeni orta sınıfın bu proje ile semte çekilmesi sonucu Dalston’ın pazar değeri üzerinden metalaştırılacağı kaygısı dile getirilmiş ve buna karşı çıkmış. Daha da önemlisi, fiyatların artmasıyla, sosyal çeşitliliği ile mahalleyi cazip kılan dar gelirli göçmenlerin semtteki varlıklarının tehlikeye düşürülmemesi gerektiği vurgulanmış. Bu yerel söylem iktidarın semti dönüştürme kararını ertelese de, kalıcı bir engelleme günümüzün rant üzerinden işleyen mantığında pek söz konusu değil.

Dezavantajlı kesimlerin bir arada yaşaması sonucu ortaya çıkan karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma o yaşam çevresinin önemini yerel halk için arttırmakta. Örneğin, yoksulluk, işsizliğin, suçun yoğunlaştığı tehlikeli ve toplum-dışı yerler olarak stigmatize edilen Şikago’nun sosyal konutlarında yaşayanların deneyimleri bu olumsuzlayıcı temsiliyet ile bağdaşmamakta: İnsanlar zamanla birliktelik ve dayanışmanın olduğu bir konut çevresi ve komşularla karşılıklı güven ve yardımlaşmaya dayanan sıcak ilişkiler oluşturmuşlar; kendilerini bu çevreye ait hissediyorlar, düzenledikleri etkinlikler ile bir araya geliyorlar ve sosyalleşiyorlar, birbirlerinden gıda ve malzeme borç alıp veriyorlar, birbirlerinin evlerine göz kulak oluyorlar (Manzo, Kleit ve Couch, 2008). Ne var ki devlet sosyal konutları “sorunlu alan” olarak ilan edip müdahaleye karar verince ve müdahaleyi “dezavantajlı” yerlerde yaşayan insanlara tanıyan bir “şans” olarak görmeleri gerektiği üzerinden meşrulaştırdıkça, yoksulun hayatta kalma mekanizması ortadan kalkmakta, konut çevresi ve komşuları ile kurduğu bağlar yok edilmekte. Oysa yerinden edilen insanların “konut kalitesi” kadar, sosyal ve psikolojik tercihleri de önemli: Güvenilen komşu, bir

gruba aidiyet duygusu, gündelik yaşamın kurulduğu karşılıklı yardımlaşma ağı bu insanların yaşamlarının merkezinde. Sosyal konutlardan tahliye edilmeleri ile yaşamlarının ve kurdukları düzenin kesintiye uğramasının bedelini yerleştirildikleri karma-gelir konut projelerinde karşılayabilmeleri ise kolay olmuyor. Orta sınıfla aynı mekânı paylaşmak ve orta sınıf değerler üzerinden yeni bir yaşam kurmaları beklentisi altında yaşamak aidiyet duygusunu zorlayıcı bir durum.

İnsanlar özellikle kendi arzuları dışında yerlerinden edildiklerinde travma yaşayabilmekteler (Brown ve Perkins, 1992); anlam yükledikleri mekânlardan kopmaları kişisel ve kolektif kimlik kayıplarına yol açabilmekte (Fullilove, 1996). Bazıları içinse, yer değiştirmek yeni bir yaşam için olanak olarak görünmekte ve geçmişle olan bağ koparılarak yeni bir kimlik oluşturulmakta (Williams, Patterson, Roggenbuck ve Watson, 1992). Çevreyle olan aşinalık, evde geçirilen yıllar, yaşanan olayların biriktirdiği anılar ve o çevrede kurulan güçlü sosyal ilişkiler kişilerde o ev ve mahalleye karşı derin duygusal bağlar oluşturmakta etkili. Özellikle yer bağımlılığı (*place dependence*) olanlarda, yani belli bir yere bağlanarak başka bir çevrede yaşamak isteği ve “kapasitesi” olmayanlarda ve ihtiyaçların yalnızca o çevrede karşılanabilmesi durumunda zorunlu yer değiştirme ile yaşanan sorun derinleşmekte. Alt sosyo-ekonomik gruplarda yer bağımlılığına yatkınlık söz konusu: Komşularla kurulan paylaşımcı ilişkiler o çevreyle olan duygusal ilişkileri güçlendirmekte (Williams, Patterson, Roggenbuck ve Watson, 1992). Evlerin bahçesinin olması memnuniyeti arttırmakta; sokağa açılan bahçeler komşuluk ilişkilerini geliştirmekte (Wilcox, 1998). Zorunlu olarak yer değiştiren insanlar yeni çevrelerinde eskiye oranla daha kısıtlı bir sosyal bağ kurmakta ve dolayısıyla mahalleye bağlanma düzeyleri düşmekte (Bolan, 1997). İnsanlar aşına oldukları eski komşularını aramakta ve özlemekteler. Yeni çevrelerindeki komşuların güvenilir olarak algılanıp algılanmaması da bunda önemli bir etken (Ekström, 1994).

Türkiye’de ise kent yoksullarının konutlarıyla ilişkisi gecekondu üzerinden gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası

kapitalist sistemin Üçüncü Dünya ülkelerini içine alacak şekilde yeniden düzenlenmesinin bir uzantısı olarak yaşanan köylerden büyük kentlere kitlesel iç göçler yaşanmış; bunun sonucu kentlerin çeperlerinde kurulan gecekondu mahallelerinde yeni toplumsallıklar ortaya çıkmıştır. Modernleştirmeci devlet tarafından Batı örnek alınarak öncelikle kentlerde yaratılmaya çalışılan “birey” yerine “hemşeri”ler kentlerdeki bu yeni grubun referans noktası olmuştur. Zincirleme göç ile aynı köyden gelenler birlikte kendi mahallelerini inşa ettikçe, bulabildikleri işlere kendi köylülerini yerleştirdikçe ve daha genel anlamda “hemşeri” olarak tanımladıkları kişilerle karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ilişkisi ağlarını kurdukça, devlet tarafından arzulanan “modern birey” yerine mezhep ve etnik aidiyetler üzerinden ayrıışan “hemşeri grupları” oluşmuştur.

Köyden kente göçün ortaya çıkarttığı kentteki yeni toplumsallık hemşeri kurgusu ile sınırlı kalmadı. Mahalle içi ilişkiler de kolektiflik üzerinden kuruldu. Özellikle kadınların gündelik yaşamda karşılıklı yardımlaşması hâkim norm oldu. Kadınların birbirinin evine teklifsiz girmeleri, sokak kapılarını kilitli tutmamaları yaygın uygulama haline geldi. Orta sınıf anlayışındaki “kişisel yaşam” gecekonduya hiç olmadı, herkes herkesin hem yardımcısı hem de denetleyicisi olarak mahallede yer aldı. Böylece ihtiyaçlarını birbirinden sağlayan, adeta “sosyal devlet”in yokluğunda birbiri için böyle bir rol yüklenen topluluklar oluştu. Böyle bir dayanışma ve karşılıklı ihtiyaç duyma ortamında gelişen komşuluk ilişkileri, “orta sınıf komşuluk”tan farklı olarak daha kapsamlı ve katmanlı sosyal bağlar şeklinde kuruldu.

Gecekondu mahallelerinde komşuluk ilişkilerinin oluşturduğu konut çevresine bağlanma durumu evlerin çoğu durumda kendileri tarafından yapılmasıyla derinleşti; gecekonducularını yapılı olarak başkasından satın alanlar da genelde zaman içinde kendi katkılarıyla evlerini geliştirdiler. Gecekonduya verilen emek orta sınıfın evine yüklediği anlamdan farklı anlamlar ortaya çıkardı: Evin sosyal statü göstergesi ya da maddi olarak değeri yerine, eve harcanan emek ve kendine uygun bir ya-

şam alanı yaratmak önemli oldu. Yani bir anlamda gecekondu-
lar Lefebvre'nin "sosyal mekân"ına denk düşüyordu.

Köyden göç eden ailelerin alıştıkları yaşam çevrelerini gece-
kondularında yeniden üretebilmeleri, bahçelerinde kısıtlı da
olsa ekip biçme alışkanlıklarını sürdürebilmeleri, doğaya yakın
olma şansını yakalamış olmaları da gecekonduyla kurdukları
ilişkiyi olumlu olarak etkilemekteydi. Öte yandan, gecekondu-
nun çoğu zaman düzensiz yapılması, ucuz konut olması ve ta-
mir gerektirmesi ve ayrıca toplumda gecekondunun olumsuz
imajı burada yaşayanı olumsuz olarak etkileyebilmekte (Er-
man, 1997). Ancak yapılan araştırmalar gecekondu halkının
evlerine yükledikleri anlamın çoğunlukla olumlu olduğunu or-
taya çıkarıyor. Bunda etraflarında kendi insanların bulunma-
sı ve bu durumun toplumun diğer kesimlerinin değer yargıları-
na karşı bir nevi kalkan görevi görmesi de etkili olabilir.

Zamanla gecekondu afları ile gecekondu halkı arasında orta-
ya çıkan evlerinin kalıcı olacağı yönündeki kanı sonucu gece-
kondular zaman içinde geliştirildi; mutfaklara fayanslar döşen-
di, çatılara güneş enerjisi panelleri yerleştirildi. Gecekonduya
yapılan bu yatırım gecekondu halkının evleriyle olan bağları-
nı güçlendirdi.

Beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan "kentsel dönüşüm pro-
jeleri" gecekondu halkının konut çevreleriyle kurdukları iliş-
kileri ve duygusal bağları sarstı. Kitabın saha araştırması bölü-
münde görüleceği üzere, gecekonduların yıkılması sonucu ta-
şınılan TOKİ sitelerindeki yaşam küçük bir kesim için yeni im-
kânlar sunarken, çoğunluk yeni sorunlarla boğuşmak zorun-
da kalmakta.

"ÜÇÜNCÜ DÜNYA" / "KÜRESEL GÜNEY" ÜLKELERİNDE ENFORMELLİK-FORMELLİK

Enformellik her daim üzerinde tartışılan bir konu olmuştur. Batılılaşma olarak sunulan modernleşme paradigmasının hâkim olduğu 1970 öncesi dönemde enformellik "Üçüncü Dünya Ülkeleri"nin tanımlayıcı özelliği olarak kurgulanmış ve devletin toplumu, ekonomiyi ve kenti düzenlemedeki güçsüzlüğü olarak anlaşılmıştır. Enformel konut mahalleleri Batı'nın modernist planlama anlayışını çiğneyerek ortaya çıktıkları için eleştirilmiş ve "çarpık kentleşme" diye adlandırılarak planlı kentleşmenin anti-tezi olarak tanımlanmıştır. Enformel konut alanlarının çıkmaz ya da iç içe geçmiş sokak yapısı, üst üste yığılmış düzensiz evleri ve "merdiven altı" üretim mekânları ile, Batı kentlerinde ızgara sokak düzenlemesi ve kent alanlarının iş, konut ve eğlence üzerinden işlevsel olarak ayrıştırılması gibi özellikler üzerinden geliştirilen rasyonel kent planlamasına hep ters düşmüş, "olması gereken" ile bir türlü bağdaştırılamamıştır. Böylece ulusal kalkınmacı dönemde "Üçüncü Dünya Ülkeleri" enformellik üzerinden tanımlanan "mega kentleri" ile geri kalmışlığın mekânsallaşması olarak dünya ülkeleri arasında yer almıştır.

Bugün ise ülkelerin adlandırılmasında kurulan dil dâhil birçok şey değişmiş durumda. Artık "Üçüncü Dünya" yerine "küresel Güney" kavramı kullanılıyor; bu değişiklik Batı tarafın-

dan “İkinci Dünya” olarak tanımlanan eski Sovyet bloğunun yıkılması sonucu “Üçüncü Dünya” teriminin anlamsızlaşmasına denk düşüyor. Ayrıca hem 1970 sonrasında itibaren geniş kapsamlı küreselleşen dünyamızı yansıtıyor, hem de neoliberal küreselleşme ile dezavantajı katlanan eski “Üçüncü Dünya” ülkelerinin arzulanan dayanışmasına atıf yapıyor. Dil ile birlikte günümüzde kentlere yaklaşımda da büyük değişiklikler oluyor. Merkezî planlama ile kentte oluşturulmaya çalışılan rasyonel mekânsal düzenlemeler, neoliberalizmin hâkimiyeti sonucu artık günümüzde yok. “İstisnailik” kentlerin imar planlarını delmede sık sık kullanılmakta (Swyngedouw, Moulaert ve Rodriguez, 2002). Kâr-odaklı kent paradigması içinde enformel konutlar da modernist dönemde kendilerine yapıştırılan stigmadan bir ölçüde kurtulmakta. Hedef enformel konutlar üzerinden rant elde etmek olunca enformelliğe yüklenen anlam da değişmekte. Artık enformel konut alanları “hantal devlet yapısı”na karşı kent yoksulunun “girişimci ruhu”nun ortaya çıkarttığı yaratıcı ürünler olarak görülmekte (de Soto, 2000). Çözüm yine neoliberal ideoloji çerçevesinde geliştiriliyor: Devlet küçülecek, yoksulun girişimci ruhunu ekonomik alanda da göstermesi için enformel konutlar formel sistem içine sokulacak ve böylece yoksulun kendi işini kurması için bankadan kredi alabilmesi sağlanacak.

Enformaliteye neoliberal yaklaşım pratikte yaygın uygulama. Tabii bu yaklaşıma karşı bir duruş da var ve enformel konutlar bir anlamda yüceltilerek korunmaya çalışılıyor: Enformel konut alanları organik fiziksel yapıları ile mimarlığın ve ayrıca içerdiği farklı yaşam biçimleri ile kent kültürünün farklı bir tezahürü olarak görüldüğü ve tektipleştirici moderniteyi sarstığı için beğeniliyor (AlSayyad, 2004; Varley, 2013). Rio’daki favelaların yarattığı “görsel zenginlik”in apartmanlaşma ile yok edilmemesi, böylece sıkıcı bir mahalle daha yaratılmaması gerektiğini savunanlar var (Varley, 2013 içinde Brenstein-Jacques, 2001). Postmodern dünyada enformel görüntülerin kutsanması söz konusu. Ulusal kalkınmacı dönemin tektipleştirici “bütünleşme” paradigması bugün kabul görmemekte. “Bütünleşme” (*integration*) yerine “bütünlük” (*integrity*), ya-

ni farklılıkları koruyarak ve tanıyarak bir arada yaşamak yeni hâkim paradigma, yani toplumun “çeşitlenmesi” râğbette. Ancak enformeli yücelterek olsa bile formelden ayıran bu yaklaşım formel-enformel ikiliğini keskinleştirdiği için eleştirilmekte de (Varley, 2013). Enformel konut alanları ve buralarda yaşayan kent yoksulunun yaşamı ile kentin formel konut alanları ve yerleşik kentlinin yaşamı arasındaki uçurumun altını çizenler var; enformel alanlarda yaşayan halkın kültürel olarak kent yaşamına uygun olmadığı iddia edilmekte (Varley, 2013 içinde Brillembourg ve Klumpner, 2005). Böylece 1960’ların “yoksulluk kültürü” (Lewis, 1966) ve “kentteki köylüler” (Mangin, 1970) yaklaşımları günümüzde hortlamak için uygun zemini bulabilmekte. Burada önemli olan soru, enformellik üzerine bu yorumların enformel konut alanlarına müdahaleyi ya da unutmayı hangi meşruiyet söylemleri üzerinden kurdukları, ki bu müdahale ya da unutma pratikleri toptan yıkımdan kısmi apartmanlaştırmaya, ev duvarlarının rengârenk boyanarak turistlerin ilgisini çekmekten bu yerleşimlerin kaderine terk edilmesine uzanan geniş bir yelpaze içinde yer almakta.

Eski sömürge ülkelerin kentlerinde enformel konut pratikleri sömürge döneminde sömürgecilerin getirmeye çalıştığı düzenli kente karşı bugün ortaya çıkan bir başkaldırı olarak da yorumlanabilmekte. Latin Amerika örneğinde olduğu gibi, labirent sokakları, üst üste yığılmış evleri ile enformel konut alanlarının, yoksulu devletin gözetiminden sakladığı iddia edilmekte (Varley, 2013). Latin Amerika’nın yoksul mahallelerine ilişkin bu fikirler Ortadoğu’ya gelindiğinde yerini Asef Bayat’ın (2000) terminolojisiyle “sessiz el uzatmalar”a (*quiet encroachments*) bırakıyor. Kent yoksulu devletin dikkatini çekmeden yavaş yavaş kent alanlarına sızıyor, kendi enformel yaşam ve çalışma alanını (örneğin, kaldırımlardaki seyyar satıcılar) genişlettikçe, mekânsal olarak yayıldıkça, kentteki varlığını sağlamlaştırıyor. Ciddi bir tehdit olmadıkça kolektif davranmıyor, siyasal anlamda mobilize olmuyor. Amaç sistemi değiştirmek değil, sistem (ve kent) içinde kendine yer açabilmek.

Türkiye’de ise, Ortadoğu’dan farklı olarak, enformellik kent

yoksulu tarafından devlete karşı kendi hareket alanlarını korumak için sahiplenilen bir durum değil; gecekondular halkı devlet yönetimi sınırları içinde: Çocuğunu devletin okuluna gönderiyor, fırsatı yakaladığında devlet dairelerinde ve özel sektörde çalışıyor, devletin sağlık kurumlarını kullanıyor, devlete karşı bir duruşu yok. Ayrıca Türkiye’de örneğin Hindistan’da olduğu gibi sivil toplum gelişmiş değil, haliyle gecekondular da sivil toplumun hareket alanı değil. Dünya Bankası gibi kuruluşların enformel konut alanlarına altyapı sağlamaya yönelik büyük bütçeli projeleri ve bu projeleri uygulamakta öncü olan sivil toplum Türkiye’de yok. Ayrıca Brezilya, Hindistan, Güney Afrika’ya olan “slum turları” Türkiye’nin gecekondularında gerçekleşmiyor. Küreselleşen dünyamızın turistleri, alternatif yaşam deneyimleri arayışı içinde cinsellik ve samba ile özdeşleşmiş Rio’nun favelalarına (en meşhuru Rocinha), yoksulluk yanında enformel girişimcilik ile ünlenen Mumbai’nin başta Dharavi olmak üzere slum’larına, Cape Town’un apartheid sonrası dönemin township’lerine gitmek için turizm acentelerine başvurmakta (Rolfes, 2010). Amaç kimisi için biraz da yoksullara, bir söyleşide slum’da yaşayan bir kadının ifadesiyle, sirkteki hayvanları seyrederek gibi bakarak kendi avantajlı yaşamlarından memnuniyet duymak, kimisi için ise Batı’nın dışında kalmış ülkelerin yoksullarına bağış üzerinden yardım ederek rahatlatmak. Ayrıca turlar sırasında satın alınan yerel ürünler, tüketilen gıda ve içecekler yerel halka gelir sağlıyor. Bu bağlamda enformel konutların korunması yeni kazanç kanallarını açmakta. Türkiye’de ise gecekondunun böyle bir “turistik değeri” yok. Turistik bakış açısından gecekondular Latin Amerika’da olduğu gibi “yaratıcılık” ve “çeşitlilik” üzerinden “renkli” bir yaşam sunmuyor; farklılığı “köylü kalmak” üzerinden kuruluyor; pazarlansa belki alıcı (turist) bulunabilir ama “köylü kalmış gecekondulu”nun devlet gözünde bir cazibesi yok, korunması gereken bir farklılığı olmamış. Yani gecekondular rahatça yıkılabilir. İlginç bir şekilde, gecekondular ortadan kalktıkça, geçmişteki bir konut tipine örnek olarak birkaç gecekondunun saklanması projeleri de ortaya çıkmakta, örneğin Altındağ Belediyesi’nin böyle bir uygulaması var.

TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL KENTSEL DÖNÜŞÜM VE GECEKONDU DÖNÜŞÜM PROJELERİ

Türkiye’de neoliberal kentsel dönüşüm İstanbul’da Bedrettin Dalan’ın belediye başkanı olduğu dönemde ilk izlerini bıraktı. İstanbul’u “küresel kent” yapma projesi içinde kente müdahale edildi: 1980 öncesi dönemin küçük ölçekli sanayi yapılarını ve gecekondular yerleşimlerini barındıran Haliç, İstanbul’un girdiği “sanayisizleşme” döneminde fabrika ve gecekondulardan “temizlendi”, kent merkezini yeniden yapılandırma hedefi ile İstiklal Caddesi yayalaştırıldı, Tarlabası Bulvarı açılarak bu süreçte bir zamanların gayrimüslim konutları yıkıldı, çoğu tarihî değeri olan bu binalar neoliberal kentleşmeye feda edildi. Dönemin başbakanı Özal, Dünya Bankası ve IMF destekli liberal iktisadi politikalarının önemli bir ayağı olarak kentsel dönüşüme yöneldi, hükümetin çıkardığı bir dizi yasayla gecekondular dönüşümünün önü açıldı, kent merkezine yakın gecekondular alanları hızla apartmanlaşmaya başladı. Özal bir dizi yasayla gecekonduyu metalaştırdı: 1985 yılında çıkarılan bir yasa ile gecekondular affı sağlandı ve aynı yıl 3194 nolu yasa ile gecekondular parseli üzerinde dört kata kadar bina yapma hakkı tanındı. Gecekondular arazisinin tapusunu alamayanlar için, imar geçince belli bir para karşılığı gerçek tapu ile değiştirilmek üzere, “tapu tahsis belgesi” adı altında geçici tapular satıldı. Bu durum Tansı

Şenyapılı (1998) tarafından, neoliberal politikalar ile dezavantajları artan işçi sınıfına Özal'ın sunduğu bir rüşvet olarak yorumlanmaktadır.

Neoliberal kentsel politikaların hâkimiyeti ise esas olarak 2002 sonrası AKP'nin iktidara gelmesi ile gerçekleşti. Şunu da dile getirmek gerekir ki, 2001 ekonomik krizi de neoliberal kent politikalarının önünü açtı. Çıkarılan yasalar ile kent üzerinden neoliberal politikalar güçlendirildi (*roll-out neoliberalism*). TOKİ yeniden yapılandırılarak neoliberalleştirildi, doğrudan başbakanlığa bağlanarak hem hesap verebilirliği sınırlandı hem de bürokrasi dışında tutularak proje uygulamalarına hız kazandırıldı. 2004 yılında çıkan 5273 sayılı kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün görev ve sorumlulukları TOKİ'ye devredildi; "TOKİ kamu kaynaklarını kullanan dev bir şirket haline geldi," (Eşkinat, 2012) ve kent arazisini yönetme gücü arttı. Kamu arazilerinin TOKİ'ye devredilmesiyle, devlet eliyle özel sektöre aktarılmasının önü açılmış oldu (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Emlak Konut 2002 yılında Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı'na (GYO) dönüştürüldü ve TOKİ'nin Emlak Konut GYO'nun elde ettiği gelirden hissesi oranında (yüzde 49) pay alması yasaya bağlandı; böylece TOKİ ve Emlak Konut üzerinden kamuya ait araziler hâsılat paylaşım modeliyle özel sektöre açılmış oldu.

Tüm bu yasalarla kent arazisinin pazarlanmasının hukuksal çerçevesi oluşturulurken, gecekondular yeni iktidarın hedefinde yerleştiler: Dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan gecekonduları kentlerdeki kanserli hücreler olarak tanımlayarak, bir operasyon ile kentlerden temizlenmeleri gerektiğini belirtti. Böylece "gecekondu dönüşüm projeleri"nin önü açıldı. Bu noktadan itibaren iktidarın dilinde gecekondular artık yoksulun mütevazı evi değildir, suç ve şiddet ile ilişkilendirilmektedir: Yoksul da kriminalize edilerek, suça karışmış, topluma zarar veren, devletin değerli arazilerini işgal eden olarak kurgulanmaktadır. Yoksulun sevilmediği neoliberal ideoloji içinde bu durum hiç de şaşılabilecek bir şey değil. AKP döneminde gecekondular halı, Batılı moderniteyi içselleştirmemiş iktidarın yaklaşımı so-

nucu “köylü” olduğu için stigma edilmekten (damgalanmaktan) bir derece kurtuldu, ama bu sefer de “yoksul” olduğu için olumsuzlanmaktadır.

Gecekondu karşıtı söylem yasal olarak da desteklenmiştir; 2004’te geçen 5237 sayılı yeni Ceza Yasası ile gecekondu yapanların beş yıl hapis cezasına çarptırılması yasallaştı (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Artık kentlere gecekondu yapılmayacaktır, yapılmış olan gecekondu lar ise yıkılacaktır. Kentsel dönüşüm projelerinde gecekondu ları yıkılanlar altyapı donatıları ve sosyal hizmetleri olan “modern” konutlara taşınacaktır. Bu büyük ölçekli dönüşüm projelerinin uygulayıcıları ise belediyeler ve TOKİ olacaktır.

İlk kentsel dönüşüm projesi olarak Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi (KAGKDP) meclisten geçen özel bir yasa ile uygulanabildi ve bu yasa ile TOKİ-belediye işbirliğinin yasal zemini kurulmuş oldu. Böylece kentsel dönüşüm projeleri birbiri ardından uygulanmaya başlandı. Projelerin hedefinde gecekondu ların yanı sıra kent merkezlerindeki “çöküntü alanları” (slum) oldu. Dünyanın farklı kentlerinde ortaya çıkan ve kamu-özel sektör işbirliği ile uygulanan neoliberal kentsel projeler Türkiye örneğinde kendini tekrarlamaya başladı, ancak Batı örneklerine göre daha baskıcı ve dışlayıcı olarak. Üstelik bu uygulamalara AKP’nin “kalkınma” söylemi üzerinden meşruiyet yaratıldı. Bu süreçte gecekondu arazileri el değiştirdi, TOKİ tarafından kent yoksulunun elinden alınıp özel sektöre verilerek kentler rant-odaklı dönüşümün içine çekildiler. Gecekondu mahallelerinde ortaya çıkmış olan karma mülkiyet yapısı bu el değiştirme sürecinde gecekondu halkı ile belli anlaşmaların yapılmasını zorunlu kıldı; popülist dönemde tapusunu almış olanlar ile Özal hükümeti döneminde tapu tahsis belgesi verilmiş olanlara arazilerine karşılık TOKİ’nin yapacağı binalarda daire verilmesi sözleşmeye bağlandı. Tapusu olmayanlar ise “işgalci” olarak tanımlandı; kimi zaman 40 yılı aşkın o arsa üzerindeki evinde oturanlar, özel mülkiyet anlayışının hâkim olması sonucu, verdikleri emeğin karşılığını alamadan evlerinden oldular. Diğer bir deyişle, “enformel konut-

lar” olarak ortaya çıkan “gri alanlar” (Yiftachel, 2009) popülist dönemdeki siyasi rant (oy) kaygısına ek olarak, neoliberal dönemde emlak piyasasını genişletmek arzusu içinde aklaştırılıp/aklanırken ve parası yetenler gecekondu tapusunu/tapu tahsis belgesini satın alırken, bunu yapamayanlar karalaştırılarak/karalanarak “işgalci” ilan edildiler

Gecekondu dönüşüm projeleri ile bir taşla iki kuş vurulmuş oldu: Kent arazisinin kâr odaklı dönüşümünün yanında kent yoksulunun finans sektörünün içine çekilerek daire sahibi yapılması hedeflendi. Bu uygulama Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler’in kent yoksulunun konut sorununa çözüm politikalarıyla örtüşmekte, uluslarüstü Batı kuruluşları tarafından da onaylanmaktadır.

İktisadi mantığın hâkim olduğu bu projelerde, gecekondu halkının evleri ve mahalleleri ile kurdukları ilişkiler ve yaşam çevrelerine yükledikleri anlamlar hesaba katılmadı; hatta hâkim söylem içinde olumsuzlanarak değersizleştirildiler. Gecekonduyunun itibar kaybı, arazisinde barındırdığı maddi değer yüzünden oldu. Sonuçta ortaya çıkan, birçok araştırmanın gösterdiği gibi, gecekondu halkının yerinden edilmesi (*displacement*), mülksüzleştirilmesi (*dispossession*) ve zorunlu yeniden iskân (*forced relocation*) oldu (Uzunçarşılıoğlu-Baysal, 2010; Kuyucu ve Ünsal, 2010; Karaman, 2013). Gecekondu halkı kurduğu yaşam çevresini karalayan hâkim söyleme karşı gecekonduğunu savunamadı, gecekondu yaşam biçimini sahiplenemedi (Ermann, 2011). Elbette kentsel dönüşüm projelerine karşı direnişler oldu ve hâlâ da olmakta (Karaman, 2014; Lelandais, 2014; Kuymulu, 2013; Ünsal ve Kuyucu, 2010). Ancak –genelde– direnişlere hâkim olan mantık gecekondu halkının TOKİ-belediye işbirliği karşısında pazarlık gücünü arttırmak üzerine kurulmuş durumda; gecekonduyunun dayanışmacı ve paylaşımcı yaşantısı, karşılığında elde edilebilecek maddi kazanç için gözden çıkarılmış vaziyette.¹ Özetle, tüm dünyada gecekonduların yıkılma sürecinde ortaya çıkmış olan “telafi siyaseti” (*politics*

1 Şunu belirtmekte yarar var: Halkevleri-Barınma Hakkı Bürosu’nun ilk örgütlendiği dönemdeki söylemleri, bir farklılık ve istisna teşkil etmekteydi.

of compensation), yani gecekondü karşılığında daha fazlası için devletle pazarlık etme anlayışı Türkiye'yi de vurmuş durumda.

Yukarıda bahsedilen gelişmeler içinde ortaya çıkan “TOKİ gecekondü dönüşüm siteleri” bu yanıyla oldukça yeni bir oluşum. Buralarda kurulan yaşam ve oluşan mekân üzerine araştırmalar sınırlı. Söz konusu siteler çok genel hatlarla “kentsel tutsaklık” (*urban captivity*) (Bartu-Candan ve Kolluoğlu, 2008), “yer değiştiren yoksulluk” (*relocated poverty*) (Bartu-Candan ve Kolluoğlu, 2009), “robotik yaşam” (*robotic lives*) (Karaman, 2010) gibi kavramlarla ifade ediliyor. Bu çalışmalar neoliberal uygulamaların kent yoksulları için olumsuz sonuçlarını göstermeleri açısından önemli ve değerli. Ancak konunun derinliklerine girerek, sitelerin içine bakmak, dahası bu sitelere *içeriden* bakmak gerekiyor. Kitabın İkinci Kısımında hedeflenen de işte budur.

İKİNCİ KISIM

***Bir Gecekondu Dönüşüm Sitesi
Etnografisi***

"KARACAÖREN KONUTLARINA HOŞ GELDİNİZ"

Karacaören-TOKİ (K-TOKİ) bloklarına şehri havaalanına bağlayan Esenboğa Yolu üzerinden Pursaklar mevkiine gelinince "Karacaören-TOKİ Konutları" işaretiyle sağa dönüp ardından iki buçuk kilometre kadar dikçe bir yolu çıktıktan sonra varabilirsiniz. Yaklaştıkça boş bir alanın ortasında yükselen site-nin çok katlı blokları dikkatinizi çekecektir. Yeni yapılan park ve parka bakan Gençlik Merkezi site girişinde yer almaktadır. Park içine son zamanlarda her yerde gördüğümüz plastik spor

Uzaktan görünen Karacaören-TOKİ sitesi.

İçeriden bir perspektifle Karacaören-TOKİ sitesi.

aletleri yerleştirilmiş; burada plastik malzeme kaplı yürüyüş yolu da bulunmakta. Parkta kameriye şeklinde oturma grupları oluşturulmuş. Bir belediye görevlisi parkın düzen ve temizliğini sağlamaktan sorumlu. İlk başta unutulmuş engelli girişi site-de yaşayan engelli genç kızın iradesi sayesinde şu an çözülmüş durumda. Parkın kullanıcıları arasında kadınlar da var. Yine de parkta kimlerin bulunması ve parkın nasıl kullanılması gerektiği bir tartışma konusu. Bazı erkekler, etrafta kadınlar var diye rahatlıkla parkta oturamamaktan şikâyetçi. Yürüme parkurunda kadınlar görülüyor ama erkeklerle kadınların birlikte yürümelerinin birbirlerine temas etme riskinden dolayı rahat olmadığı düşüncesinde olanlar var.

Gençlik Merkezi yeni bir bina, 2011'de tamamlandı. İki katlı ve parka bakıyor. 700 çocuk kayıtlı ama müdire Elveda Hanım'ın söylediği üzere ancak 100'ü aktifmiş. Özellikle kızlar için tesettürlü Elveda Hanım adeta anne gibi, teneffüslerde gelip sarılıyorlar. Kızlar halk oyunlarına, oğlanlar saza hevesli. Gençlik Merkezi'nde İngilizce, matematik, bilgisayar, tiyatro ve satranç kursları da var. Oyun salonu var, yalnız oyun oynamak paralı: Bilardo 2 TL, langırt 50 kuruş, kayan disk 50 kuruş. Eski müdire, "Çocuklara disiplin getirsin diye," demişti, yeni müdire Elveda, "Beleş olursa hoyrat kullanıyorlar," diye

nedenini açıkladı. Kasım 2013'teki ziyaretimiz sırasında Karacaören Gençlik Merkezi'nin ismi "Karacaören Mehmet Akif Ersoy Gençlik Merkezi" olarak değiştirilmişti.

Sitenin Karacaören köyüne yakın kısmının girişinde artık her Pazartesi pazar kurulmakta, bu pazarda söylenene göre, "Elbise, sebze, meyve (satılmakta) ama pahalı." Cuma günleri kurulan Pursaklar pazarı neredeyse yarı yarıya daha ucuzmuş. Kadınlar, Ankara Pazarcılar Odası'nın yolladığı otobüs ile Pursaklar pazarına gitme eğilimindeler.

Site içine dönüldüğünde AVM (ilk açıldığında "İş Merkezi" olan binaya sonradan "Karacaören AVM" tabelası asıldı) ve karşısında TOKİ camisi görülmekte. Caminin yakınında büyük bir bahçe içinde sonradan orta öğretime dönüştürülen Karacaören İlköğretim Okulu –ki 2008-2009 ders yılında eğitim vermeye başladı– yer almakta. Güvenlik tarafından kontrol edilen ana girişten okul bahçesine geçiliyor. Bahçede büyük bir spor salonu var ama müdür gerekli malzeme olmadığı için tam yararlanamadıklarından şikâyetçi.

AVM'nin önünde çoğu zaman "çakallar" diye adlandırılan, lisenin kantincisinin sözleriyle, "Astığım astık, hâkimiyeti elde

Yeni ismiyle "Karacaören AVM".

Karacaören İlköğretim Okulu binası.

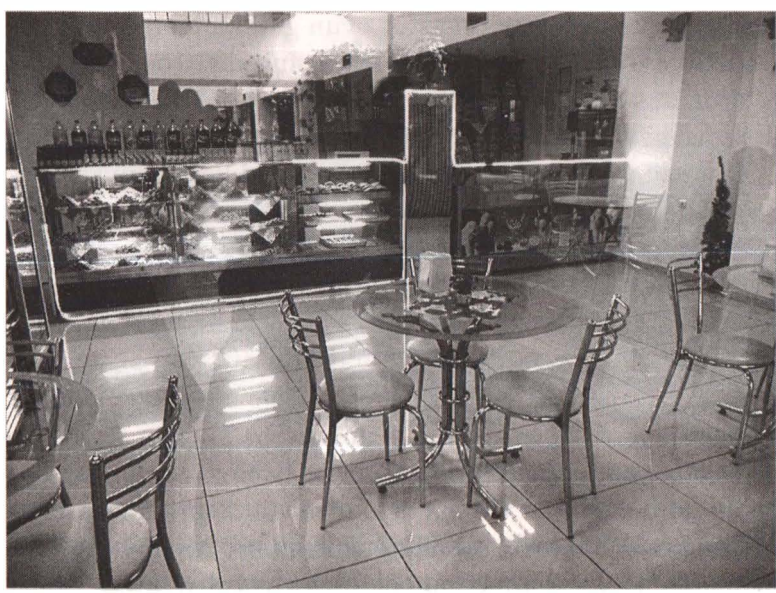
tutmaya çalışan,” müezzinin ifadesiyle, “Burada ben varım durumu olan,” gençler bulunmakta, saçlar genelde jöleli ve “dik model”. Gruplar halinde genelde ayakta duruyorlar ya da merdivenlere oturuyorlar, gelip geçene ve özellikle kızlara baktıkları söyleniyor: “AVM’nin girişinde çekirdekle, sigarayla oturup kızlara bakıyor, rahatsız ediyorlar.”

AVM’nin içerisi, girişindeki tekinsiz imajına ters düşecek şekilde güven verici bir izlenim veriyor, burası temizlik ve güvenlik görevlisi tarafından sahiplenilmiş durumda: Celal Bey sık sık yerleri paspaslıyor, yürüyen merdiven tırabzanını siliyor, çöpleri topluyor. AVM’nin her tarafında kurallarla ilgili uyarılar dikkat çekiyor: “Lütfen Yürüyen Merdivenlerde Çocuklarımızın Elinden Tutamam”, “Sayın Anneler ve Babalar Çocuklarımıza Sahip Çıkalım”, “Lütfen Yerlere Çöp, Kâğıt, İzmarit vb. Şeyler Atmayınız”, “Bantlardan Sarkmayınız”, “Gelen Şikâyetler Nedeniyle Lütfen Bu Alanda Bekleme Yapmayınız”, “İnsan Olan Kimseye Zarar Vermez” “Lütfen Çarşımızda İşiniz Bittikten Sonra Bekleme Yapmayınız” gibi. Ama sorunlar sürmekte. AVM temizlik görevlisinin dilinden bu sorunlar şöyle: “Çöp kutusuna çöp atma âdeti yok. Sıraya girme alışkanlığı yok, tuvalet kullanmada sorun yaratıyorlar. Yasaklar cazip geliyor, inadına yapıyorlar. Yürüyen merdivenlere aileler binerken

çok mutlu oluyor ama çocuklar oyun gibi kullanıyor, kol yerinden aşağı kayıyorlar. Zarar görebilirsiniz diye çocukları uyarıyoruz ama tepki veriyorlar. (...) Geçen gün 12-13 yaşında bir kız çocuğu yürüyen merdivenin bandında oynarken düştü. Bu vakalardan başımıza bayağı bir geldi.” Celal Bey sıkıntısını ifade etmeyi şöyle sürdürüyor: “Çevreye ve kendilerine zarar veren gençler var, hapçısı, balicisi, jilet atanı. Ailesine söyleyin- ce, ‘bizim çocuk yapmaz,’ diyerek kabul etmiyorlar. Gençler aileleriyle çok kopuk, ufak çocuklar sabahtan akşama kadar burada, 13, 14, 15 yaşındakiler sigaraya meyilli. (...) Sigara içilmesi yasak, ikaz ediyorsun, adam umursamıyor. Uyarılarımız var [uyarı yazıları] ama adam önemsemiyor.” Benim gözlemim de benzer yöndeydi. Temizlik görevlisi habire yerleri sildi, buna da şahit oldum. AVM içindeki tuvaletin kapısı araştırmaya başladığımda kilitliydi, sonra kilitlenmemeye başlandı, son zamanlarda ise AVM yönetimi çok kirleniyor diye kilitli tutma kararı almıştı, kapısına da “WC’nin çocuklar tarafından sularının açık bırakılması ve pis bırakılması nedeniyle personel haricine kapalıdır,” diye de bir yazı yazmışlardı.

Yürüyen merdiven uyarı yazısı.

AVM'deki pastane: "Bizim de güzel pastanemiz var."

AVM'nin en canlı yerlerinden birisi pastanesi (Kervan Dondurma Pasta). Pastane özenli ve temiz, fiyatları uygun, sahipleri güler yüzlü ve ilgili. En çok tüketilen şey çay. Yazın dondurma, kışın haşlanmış mısır da popüler. Mısır satan da bir öğrenci, Samet, hafta sonları ve hafta içi okul sonrası pastanede çalışıyor. Açık kumral, güzel yüzlü, efendi bir genç, saçları "apaçi" gibi. Samet AVM'deki gençleri görerek sitenin karanlık yüzü ile tanışmış, K-TOKİ'ye geldiklerine memnun değil: "Burada büyüyünce gencin ne olacağı belli. Çoktan bulaşmışlar bile, her şeyi kullanıyorlar. Hepsi Baraj mahallesinin bebesi. Makine [Saray'daki Anadolu Meslek Lisesi] okuyorum, lise 2. (...) Burada kimin ne olduğu belli, jandarmanın ne olduğu belli, çok disiplinli değil. AVM içinde uyuşturucu kullanan var. Buraya Yunuslar ya da polisin bakması lâzım. Aynı Doğanentepe, Çinçin gibi oldu. Polislere sorduğunda TOKİ dediğin zaman bir adım geri çekiliyor. Kime sorsanız sorun, TOKİ deyince adam yakasını silkiyor."

Araştırmam sırasında pastaneyi kendime üs seçtim, hem oturarak etrafı gözleme fırsatım oldu hem de karnımı doyurdum.

Bu gözlemlerimde AVM kullanıcılarının çeşitliliği dikkatimi çekti: Şalvarlı, uzun pardösülü, kara çarşafli kadınların yanında, kotlu, saçları açık ya da tesettürlü ama makyajlı genç kızları, hatta dövme olanları da görmek olası. Çocuklar kimi zaman tehlikeli biçimde yürüyen merdivenleri kullanmakta. Birçok çocuk da uslu bir şekilde gelip pastaneden dondurma alıp gitmekte, yaşı daha büyük olanlar (hem kızlar hem oğlanlar) arkadaşlarıyla masalarda oturmakta. Hafta sonu AVM iyice kalabalıklaşmakta. Karı-koca birlikte alışveriş edenlere, dolaşanlara da rastlanıyor. AVM sitedeki tek sosyalleşme alanı, gelenlerin sayısı çok: Erkekler, gençler, çocuklar, kadınlar AVM'deler. Bunun nedenini Sırma Hanım "Gezecek başka bir yerimiz yok ki," diyerek açıklıyor. Modern görünüşü ve çok sayıda dükkânı, yürüyen merdiveni ile AVM kimisi için ezici olabilmekte, yönünü bulabilmek her zaman kolay değil. Ama yıllar geçtikçe AVM'ye alışılıyor.

Pastanedeki en sabit kişilerden birisi karısıyla yalnız yaşayan 84 yaşındaki Mustafa Amca. "Soyadım 'Akıllı' ama bende akıl nerede," diye dalga geçiyor kendisiyle. Şöyle bir âdet edinmiş: Her sabah 10'da pastaneye gelip oturuyor, yanına tanıdıklarını çağırıp çay ısmarlıyor, sohbet ediyor, oradan namaz zamanı camiye, oradan da eve gidiyor. 4. Etap "memur blokları"nda oturuyor, evi AVM'ye yakın. Gecekondundan çıkınca kaybettiği itibar ve ilgiyi pastanede komşularına çay ısmarlayarak kazanmak istiyor gibi. Bana da ısrarla defalarca çay ısmarladı, "Sivas'ta adamlar karılara para ödetmez," diyerek. Apartmanda yalnızlaşmasına da çözüm oluyor pastane; "Sinek yok ki sinekle konuşasın camının önünde," diyerek dairedeki yalnızlığını anlatıyor. Evli oğullarının maddi desteği var, durumu göreceli olarak iyi. Zira "pastane çözümü" oturup bir şeyler yiyerek para harcama gücünde olanlar için. AVM Cuma namazı sonrası kalabalıklaşmakta, çoğu yaşlı adamlar camiden çıktıktan sonra AVM'de turlamadan evlerine dağılmıyorlar. Parası olan pastanede oturup bir de çay içiyor. "Cami Cemaati"nin pastanede oturmasını engelleyen sadece parasızlık değil, bir yaşlı amcanın anlattığı üzere, "Biz buraya geliyoruz, oturuyoruz ama bu-

raya gelen kadınlar rahatsız oluyor. Başımı kaldıramıyorum.” Bir masada 12 yaş civarında iki kız görünce ilgimi çekti, birisi kulaklıklı cep telefonuyla konuşunca ilgim arttı. Meğerse İskoçya’dan gelen profesör ve karısını siteye getirdiğimde bizimle İngilizce konuşmak isteyen kız grubundanmışlar. Bir tarafta yabancıya karşı ilgili ve girişken bu kızlar, öbür tarafta etrafına bakmaya çekinen bu yaşlı erkekler. K-TOKI’yi bir kalıba sokmak imkânsız.

Karacaören AVM’nin en göze çarpan özelliği dışa taşan marketleri ve mağazaları. Ama bu dar gelirlielerin sitesinde dükkân işletmek zor zanaat. İflas edenler, dükkânlarını devredenler oluyor, AVM sürekli bir devinim içerisinde. Pastanede borç yazdırıp pasta alanlar zaman içinde borcunu ödeyemeyince pastane sahibi satış yapmıyor, bu durum onur kırıcı olabilmekte ama pastane sahibinin başka da çaresi yok. Yani AVM bu yoksul ve borçluların sitesinde tüketime teşvikiyle “makbul olmayan müşteri”yi yaratmakta. Çocukların oyuncak, kıyafet, yiyecekler talepleri aileleri tarafından reddedilince ağlamalar, azarlanmalar olmakta, hoş olmayan manzaralar ortaya çıkmakta.

AVM içindeki dükkânlar arasında iki kuaför, iki eczane, tuhafiyeci, ayakkabıcı, giyim mağazası, çocuk mağazası, bir milyoncu, Play Station ve İnternet Kafe, kırtasiyeci, kuruyemişiçi, etsiz çiğ köfteci ve emlakçı var. Tabii her an bir dükkân kapanıp yenisi açılabiliyor. Türk Telekom ve PTT, ayrıca ASKİ ve Başkent Gaz yetkili bayileri de AVM içinde açıldı. Bu site halkına büyük kolaylık getirdi; ulaşım için para harcamak istemeyen site halkı elektrik faturalarını AVM içinde ödemekte, su ve doğalgaz kartlarını burada doldurmaktalar. Bir bankanın gelip bankamatik koymak için baktığını ama vazgeçtiğini duydum. Eczacı hanım şöyle anlattı: “Firma geldi (bankamatik için), avam kesimi burası dedi, gitti, çok üzöldöler [insanlar], çok tepki geldi.” Yol parası vererek Ulus’taki Halkbank’a gidecek daire taksitlerini yatırmak zorunda kalmak bu dar gelirli aileler için istenmeyen bir durum, bankamatikle işlerini halletmek istiyorlar.

AVM'deki kuaför salonu: "Bizim neyimiz eksik."

Kadınlar birkaç kişilik gruplar halinde AVM'ye geliyorlar: "Gezmeye gidiyöz, kadınlarla gideriz. Mağazalara marketlere bakarız, paramız olursa alışveriş yaparız." Özellikle A101'deki "indirim günleri"ni ya da indirim kampanyalarını iyi takip ederek fırsatı kaçırmamak istiyorlar: "Biz borçlu insanlarız, bir lira bile bizim için önemli. Ucuzunu bulup bir yerine iki almak istiyoruz." Yalnız gelen kadınlar da var, kimisi ise çocuklarıyla birlikte. Alt kattaki Makro Market, A101'e göre daha pahalı ama malı daha kaliteli, en azından kadınlar böyle söylüyor. Market alışverişlerinde kredi kartı kullananlar oluyor, özellikle Makro Market'te; 1 lira için kredi kartı kullanan kadın gördüm. Gece-kondudan gelen Tekbir Market de var, müşterilerin veresiye taleplerinden dolayı başı dertte.

AVM karşısında yer alan cami tipik TOKİ Camisi. Bahçesindeki banklarda çoğunlukla yaşlı erkekler oturuyor. Cami yanında iki katlı imam evi var, üstte imam altta müezzin aileleriyle yaşamaktalar. Caminin avlusunda kadınlar için ayrı bir Kur'an kursu binası var ama kadınların burayı kullanmasına göz önünde olacaklar diye önceden karşı çıkılmıştı, şimdi ise gönüllü bir

Sitedeki tipik TOKİ camisi.

hoca okutacağı için izin çıkmış. Çocuklara Kur'an kursu caminin yan kapısından girilen bir büyük odada veriliyor. Ramazan ayında cami bahçesine iftar çadırı kuruluyor.

Site dört etaptan oluşmakta; ilk üç etap kentsel dönüşüm projesinde gecekonduları yıkılan, tapusu olmayan ailelere 15 yıl için borçlandırılarak verilmiş. 4. Etap ise dışarıdan müracaat edenlere kura ile satılmış. Sitede toplamda 3.600 konut var: "2.500 tanesi buranın yöre halkına verildi, 1.400 konut da dışarıdan gelenlere satıldı." Site nüfusu 14 bin civarında. 1., 2. ve 3. etaplardan oluşan "dönüşümden gelenler" in sitesinde 12 katlı 19 blok (B1-B19), 15 katlı dört blok (B35-B38) ve dört katlı 38 bina (F1-F38) bulunmakta. B bloklarında her katta dört daire var. F binalarında ise her katta iki daire, toplam sekiz daire mevcut. Site içine çocuk oyun alanları serpiştirilmiş, çoğunda oyun aletleri ve banklar tahrip edilmiş durumda. Bina kümelelerinin ortasında otopark yerleri ayrılmış.

Site girişinden içeri doğru gidildikçe mevsime göre değişen ama hareketliliğinden hiç kaybetmeyen bir manzara ortaya çıkıyor. Özellikle AVM ve cami çevresinde kamyonetlerde sebze

KUZEY ANKARA GİRİŞİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ KARACAÖREN ÖZEL PROJE ALANI

- B01.....B19 ARASI BLOKLAR
12 KATLI - 48 DAİRE
- B35.....B38 ARASI BLOKLAR
15 KATLI - 60 DAİRE
- F01..... F38 ARASI BLOKLAR
8 KATLI - 8 DAİRE

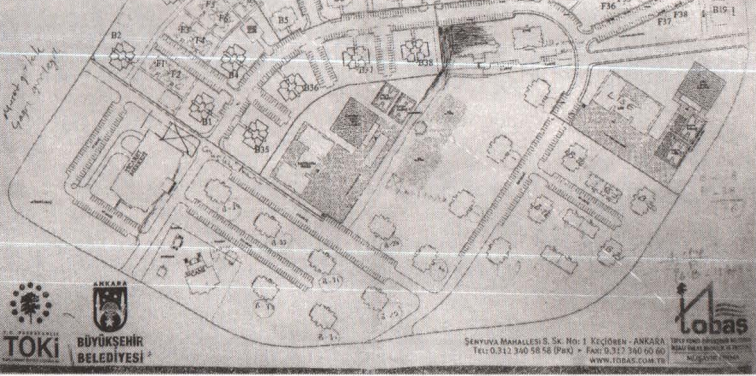

Foto 9: Karacaören-TOKI Site Planı.

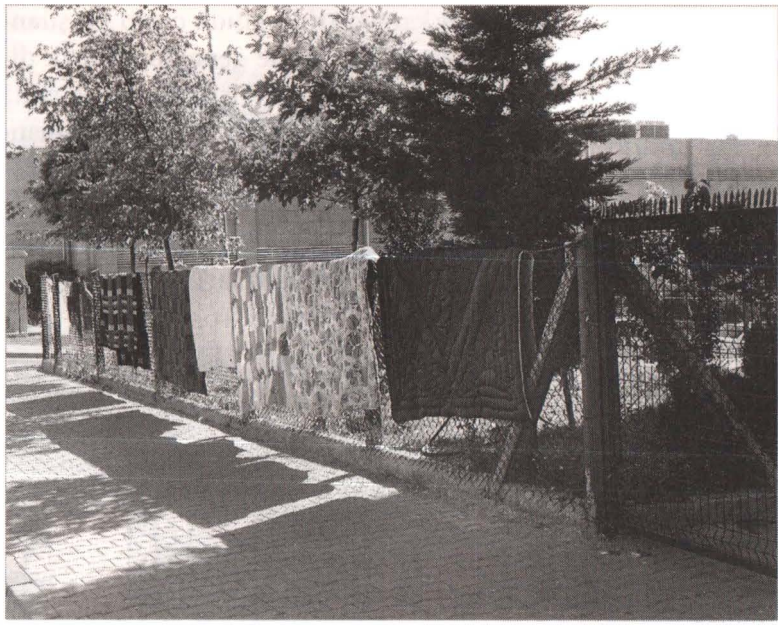
Site girişi: "Her daim kalabalık."

Domates kamyonetine hücum.

ve meyveler, hafta sonlarında yoğunlaşan kaldırımlara yayılan sergilerde terlik, ayakkabı, çorap, süs eşyaları. Hafta içinde sebze ve meyve kamyonetleri ve süt tankerleri, zabitanın ara sıra engellemesine karşın, varlıklarını göstermekte.

Sitenin içinden geçen ana cadde boyunca çok katlı bloklar ve cadde kenarlarında park etmiş arabalar arasında yürüyen yaya- lar görülmekte. Kadınlar genelde tesettürlü. İnce askılı bluz ve dar pantolon giymiş genç kızlara nadiren de olsa rastlayabilir- siniz. Caddeden sitenin içlerine geçildikçe dışarıda oturan ka- dınlar dikkat çekiyor. Sitenin bir uçtan öbür ucuna giden ya- ya yolu boyunca blokların önlerinde ya da bahçelerde oturul-makta. Bahar aylarında bahçe çitlerinde havalandırılan yorgan- lar, dışarıda yıkanan halılar sitede dikkat çeker boyuta geliyor. İyi havalarda dışarıda ayakta dikilen ya da dolaşan erkekleri gö- rürsünüz. Bunlar işsiz ya da mevsimlik işlerde çalışanlar, yaş- lı emekli olanlar da var. Sitede pastane dışında oturacak bir yer olmaması ve daire içlerinde oturmanın gecekondunun dışarıy-

Bahçe çitlerinde havalandırılan yorganlar.

Yaya yolunda halı yıkayan kadınlar.

la yoğun ilişkili yaşamıyla karşılaştırıldığında cazip karşılanmamasından dolayı erkeklerin site içinde genelde elektrik direkleri etrafında toplanarak “amaçsız” dikilişleriyle ya da volta atmalarıyla siteye dışarıdan gelenleri rahatsız edebilen bir manzara oluşmakta.

Bir yanında gölge vermeyen top ağaçların dikili olduğu yaya yolu boyunca yürürken bazı bahçeler çiçekleriyle dikkat çeki: Mor menekşeler, laleler, güller... F-Blokları'nın bahçelerinde daire sayısına göre bölünmüş alanlarda soğan, nane, may-

Blokların gölgesinde yaratılan sebze bahçeleri.

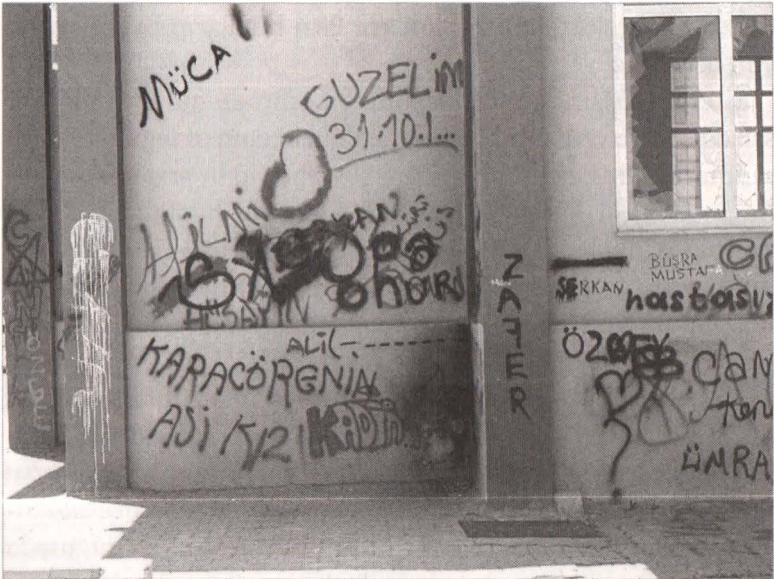
Muhtarlık/Muhtarın bahçesi: Biraz çiçek, biraz sebze.

danoz gibi yeşillikler yetiştirilmekte. Bir bahçenin köşesine taşlar düzgün bir şekilde dizilmiş, sanırım üzerine yün yaymak için. Etrafı tel çit ile çevrili binalar azımsanmayacak sayıda, özellikle dört katlı F-Blokları. Bazı binaların bahçeleri ise çok bakımsız.

Sitenin girişinden uzaklaşıldıkça önünde güllerle birlikte sebzelerin de yetiştirildiği bir küçük bahçenin olduğu prefabrik muhtarlık binasına varıyorsunuz. Muhtarlığın arkasında ileride çay bahçesi olarak kullanılmak üzere boş bırakılmış, iki havuz bulunan alanda kırık cam ve şişelere, kullanılmayan binanın dış duvarlarına yazılmış yazılara (*graffiti*) tanık olacaksınız. Burası K-TOKİ'nin "karanlık yüzü", çoğunlukla "içki" gibi "olaylar" geceleri karanlıkta burada gerçekleşiyor. Aralık ayında (2015) siteye yaptığım ziyarette muhtar yardımcısı Murat Bey'den camları kırık bu binanın Büyükşehir Belediyesi tarafından bir hayır kurumuna devredildiğini, burada Kuran kursu verileceğini, madde bağımlıları için eğitim kurumu olarak kullanılacağını öğrendim; hayır kurumunun ismini sorduğumda henüz bilmediklerini söyledi. K-TOKİ'nin "karanlık yüzü" ye-

Sitenin merkezinde terkedilmişlik manzarası.

Sitede graffiti: "Karacaören'in asi kızı."

şillleniyor mu sorusu aklımı kurcalamaya başladı. Bu ziyarette çay bahçesi projesinin iptal edilerek, bu alanın yürüme parkuru, oturma alanları, spor aletleri, çocuk oyun yerleri olarak düzenlendiğini de gördüm; Murat Bey'in gururla söylediği gibi, parka "bloklardan bir şehitimizin ismi verildi". Ayrıca muhtarlık binasının önü de yeniden düzenlenmiş: eski muhtarın gülleri, sebzeleri hep sökülmüş, AKP'nin desteklediği yeni muhtar Songül Hanım bahçeye daha ciddi bir hava vermiş.

Sonradan "Anadolu Lisesi" statüsüne geçerek ağırlıklı olarak site dışından öğrencilere hizmet vermeye başlayan lise, site ana girişinin diğer ucunda. Binanın spor salonu para verilerek düğün salonu olarak kiralanabiliyor. Sitenin ortalarına doğru sağlık merkezi ve bitişiğinde Hanımlar Lokali yer almakta, ki bu bina projede kreş binası olarak tasarlanmış.

K-TOKİ sitesindeki ilk tur farklı izlenimler yaratabilir. Şoförümüz, "İnsan garip hissediyor. Köy desen köy değil, şehir desen şehir değil, sanki bir yabancı ülke, garip hissetim," demekle sitenin "sıkıntılı" bir yer olduğu görüşünde. K-TOKİ'nin nasıl bir yer olduğunu sitede görevli kişilere sordum. Gençlik Merkezi'nde bilgisayar öğretmeni olan Ebru Hanım'a göre K-TOKİ "Diğer sitelerden farklı. Gecekondu kültürü sürüyormuş gibi. Halı yıkamalar, yün yıkamalar, dışarıda oturmalar. Gecekonduları üst üste koymuşsun gibi." Gençlik Merkezi müdiresi Elveda Hanım'a göre, "Sigortasız çalışan, beden gücüyle çalışan buradakiler, memur olansa çok az. Sürekli borç ödeme kaygısı olduğu için aileler bunu yansıtıyordur çocuklara, konuşurken duyuyorum, annem bu ay parayı veremedi, üç yıl borcumuz kaldı diye." Hanımlar Lokali müdiresi Zeynep Hanım'a göre, "Dar gelirliilerin olduğu bir yer. Genelde kırsal kültürün hâkim olduğu. Pek fazla dış dünyaya açılmamış. (...) Allah'tan laf dinleyen insanlar. Anlattığınız zaman anlayabilen insanlar." Cami imamına göre, "En büyük problemin işsizlik, gecekondu bölgesinden geldikleri için uyumsuzluk süreci yaşıyorlar ama yavaş yavaş alıştılar bu site yaşamına." Kur'an kursu hocası Nilgün Hanım'a göre, "Tahammül edemiyorlar birbirine hanımlar. Müstakil evde oturmakla apartmanda oturmak arasında

çok fark var. Kimseye hesap vermemek. Bir yün dōkecek, bunu burada rahat yapamıyor. Birisinden izin almak çok zor gelmiş onlara, hemen ateşleniyorlar, kavga ediyorlar.” Ortaokul müdürüne göre, “Gözlemlediğim şeyler, ekonomik sıkıntı içindeler aylık taksit ödemelerinden dolayı, ailede herkesin bütçeye katkıda bulunması gerekiyor. Eğitimin önemini bilmelerine rağmen eğitimi başarılı kılacak işlere katılmıyorlar. 300 veliyi davet ediyoruz, on beş kişi geliyor. (...) Her şeyi kavgayla halletmeyi prensip haline getiren insanlar çoğunlukta. Mahalle kültürü, komşu kültürü yok. Herkes birbirinden şikâyetçi, kendinden kaynaklı olsa bile buranın sebep olduğunu söylüyor. (...) Gelip benle konuşuyor kadın bağıra bağıra.” [Sordum, “Talepkârlar demek ki?”] “Yok, talepkâr pek yok, tacizkârlar.” Öğrencilerin hevesine karşın velilerde aynı yaklaşımı görmemek müdürde hayal kırıklığı ve tepki yaratmış: “En berbat veliler, en güzel çocuklar burada. Bu nasıl oluyor?” Jandarma başçavuşu ise görevi gereği K-TOKİ sitesini suç üzerinden değerlendirdi, suç oranının sitede yüksek olduğunu, küçük çocukların “çakallar”ın etkisiyle suça özendiklerini, sitede imkânların kısıtlı olmasından dolayı “alkol alan serseri gruplar”a katıldıklarını söyledi, cezaevinden çıkan gençlerin “araba alayım” demesini, aile içi şiddetin çok olduğunu, aile koruma programına aldıkları altı yedi kadın bulunduğunu anlattı. Daha sonra kendi görev konusundan uzaklaşarak, K-TOKİ’nin belediyenin verdiği yardımla geçinen birçok ailenin bulunduğu yoksul bir site tespitini yaptı ve siteye her gittiğinde, “Komutanım ne yapıyorsun,” diyerek hatır soran insanların olduğunu dile getirerek burayı insanlığın kaybolmadığı bir yer olarak tanımladı.

AVM’deki esnafsa jandarma başçavuşundan oldukça farklı düşünüyor: Eczanedekilerin K-TOKİ’yle ilgili görüşleri olumsuz. Kültür bu olumsuz görüşün bir boyutu: “Köy hayatı deseniz köy hayatı değil, şehir hayatı deseniz şehir hayatı değil, gecekondu hayatı deseniz gecekondu hayatı değil. Hangi zamanda, hangi mekânda yaşadıklarını bildiklerini zannetmiyorum. (...) Çocuklar yürüyen merdivende oynuyorlar, çocuk önümüzde düştü. Köy hayatı dedim ya biraz önce, çocuklarını

köydeymiş bir şey olmazmış gibi buralara gönderiyorlar mesele. Ben iyi bir şey söyleme konusunda karamsarım.” “Onlar ekmeği bile, binanın içinde yapıyorlar. Toplaşıyorlar, yufka yapıyorlar arada. Ceza gelmiş birisine, söylüyordu. Sokaklarda yünler başladı, yıkamalar kurutmalar falan.” “Çalışmayanlar” yani işsizlik ise diğer bir boyut: “Aileler çocuklarına bir şey diemiyorlar. Çocuk boş geziyor, çalışmıyor. Aynı şekilde baba da çalışmıyor” ya da “Anne çalışıyor, çocuklarıyla ilgilenemiyor.”

AVM esnafı maddiyatın ve kültürün olmamasından dolayı iyi müşteri bulamamaktan şikâyetçi. Sözelimi ayakkabı dükkânının sahibesi “Müşterinin gelir kapasitesi çok düşük. Ayakkabıyı 12,5 TL’den alıp, 15 TL’den satıyorum, ancak 2,5 TL kâr ediyorum. Müşteri yine de benden indirim istiyor. Muamele ters,” diyor. Tuhafiye dükkânının sahibesi ise “İnsanları çok hoyrat. Gece konduda oturduğumuz çevre güzel bir ortamdı, komşuluk ilişkilerimiz, etrafımızdaki insanlar. Buraya gelince farklılaştılar. Burada bir kesim var, hem hırçın hem agresif, diyalog yok. Özellikle esnafla ilişkilerinde. Elinde para var, vermek istemiyor. 4. Etap (yani ‘memurlar sitesi’) parasını verip gidiyor ama bazıları var, diretiyor, cahil kesim, oğlu kitap istiyor, çocuğuna ‘eşekoğlueşek nasıl olsa okumazsın’ diyor ama kendi cebinde sigarası var. Sonra çocuk hırsız oluyor ama sen itiyorsun çocuğu. (...) Burada çok zor dükkân işletmek. Bir silgi alacak, on dakika düşünüyor,” şeklinde yakınıyor. Tuncel Market çalışanı “Burada esnaflık yapmak zor, kültür yok, saygı sevgi yok, eğitim yok. Sen esnafsın, insana laf anlatmak zor. Hep eski düzen burada, bilirsiniz, biraz daha kaba, bilgisiz, cahil. Ürünün içeriğini markasını kalitesini bilmez, bağırır gider sana, sen de sinirliysen bir kavga çıkabilir,” diyor ve ekliyor: “Ama yoksulluk bir yerde. Mal alıyorsun zararına satıyorsun yoksulu çekmek için.”

Bunlar şikâyetlerin sadece bir kısmı. Bu denli olumsuz yaklaşılan site halkını yakından tanımakta yarar var.

SİTE HALKINI TANIYALIM: BİR DÜZİNE SİTELİ

K-TOKİ sitesinde büyük oranda Pamuklar ve Baraj mahallelerinden gelenler oturmakta. Çoğunluk, Ankara'nın ilçelerinden olan Kalecik, Çubuk ve Kızılcahamam'ın köylerinden ve Çankırı, Çorum, Yozgat ve Kırşehir gibi civar kentlerin köylerinden göç etmişler. 25-45 yıl önce çocukken aileleriyle birlikte gelenlerin yanında, 1980 ve 1990'larda gelenler de var. Kadınlar genelde evlenip gelmişler. Ankara'da doğup büyüyen küçük bir grup da mevcut. Nüfus ağırlıklı olarak Sünni muhafazakâr kesim olsa da aralarında Türk Alevileri de var. Gecekondularında 12 ila 35 sene yaşamışlar. Dönüşüm projesindeki gecekondu mahallelerinin kent merkezine olan mesafesi, çoğu insanın köylülük özelliklerini korumasına yol açmış. Örneğin Gaziosmanpaşa yakınındaki bir gecekondu mahallesindeki halkla karşılaştırılınca, kentin etkisinden göreceli olarak korunmuşlar. Doktora araştırmamı yaptığım Gaziosmanpaşa semtinin çevresindeki Çukurca mahallesinde olduğu gibi karşılarında yükselen lüks konutları görmemişler, orta sınıf kentlilerle çevrelerinde fazla karşılaşmamışlar. Tabii ki kendi aralarında farklılaşmaktalar. Aşağıda dikkatimi çeken, zamanımı çokça geçirdiğim bir düzine K-TOKİ'li yer almakta.

Yeter Hanım

Yeter Hanım araştırmamızdaki en yoksullardan; kıyafetleri köylü, mütevazı görünüşlü, zayıf bir kadın. Kalabalık bir ailesi var, üç oğlan, üç kız, altı çocuk. Kızlardan 5 yaşında olanı da var, evli olanı da. 26 ve 19 yaşlarında iki yetişkin oğlunun düzenli işi ve geliri olmaması, yaşamlarındaki en önemli sorunu oluşturuyor. Enformalitenin arttığı iş piyasasında ailenin erkekleri dezavantajlı. Kocasını "bahçeci" yani bahçe düzenlemek, kanal açmak gibi işlerde çalışıyor, onun da düzenli bir işi yok. Bu şartlar Yeter'i iyice bunaltıyor: "Gecekonduya kurban olayım. Aldığını boğazına veriyordun. Benim adam bahçeci, kışın yatarız, işimiz olmaz. Üç erkeğim sigortasız çalışıyor. Benim maaşım yok. Eşim işsiz, çocuğum işsiz." Büyük oğlan nişanlısından ayrılmış, "Napsın çocuk, düğün edemedik, para yok. Askerliğini yaptı geldi, her şey paraylan." Kocasını hasta olduğunda daire taksitlerini ödeyememişler: "Ceza geliveriyor. Hep cezalı. Adam satım gidim diyor ama nereye gidim dedim, yine kira. Bu aydan sonra yine zam gelecekmiş bak [yılıda iki kez daire taksitlerine yapılan zam]. Bu AK Parti'ye çok kıızıyorum bazen. Maaşı olan ödüyor. Bizde öyle değil, bugün varsa yarın yok." Daire her an elinden gidecek endişesi içinde: "Buraya güvenemiyom, evim diyemiyom. Gerçekten evim diyemiyom. Bankalara yönlendirdiler [taksitler Ulus'taki Halkbank'a ödeniyor], iki üç taksit geciktirince hemen bildiri geliyor. Aha gelir yarın yine, adam [kocasını] inan ki telaşede." Aidatı ise kocası, "Hizmet yok bir şey yok, aidatı niye vereyim," diyerek ödemiyormuş.

Yeter Hanım onca boğazı doyurabilmek için çareyi dairesinde ekmek yapmakta bulmuş. Salonunda yere bez sererek ve üzerine tahta sini koyarak tüplü sacda onlarca ekmek (30 civarında) pişiriyor, ekmekleri işe/iş aramaya giden kocasının ve çocuklarının yanına veriyor. Şöyle anlattı: "Bir çuval un, iki günde yiyon (30 ekmek). Gecekondu da en az 60 ekmek yapardım." Ekmek yapmak binada koku yapıyor, komşular şikâyet ediyor, bu da Yeter Hanım'a olumsuz olarak yansıyor: "Bu-

rada her şey yasak. Aha şu ekmek kokusu yasak işte ama yapıyon, pencereyi açtım işte (koku çıksın diye).” AVM’ye daha hiç gitmemiş, pazara gidiyor ama pek de alışveriş yapamıyor: “Geçim çok zor. Geçen pazara gittim, akşam 6-7 gibi ucuzlamıştır diye. Domates 5 milyon, hadi al da ye. Geri döndüm.” Parası yetmediği için doğalgaz kullanmıyor: “Kışın çoğu gazsız oturuyom, güneş vurursa ısınıyom, vurmazsa Allah büyüktür diyom.” Gecekondu da durum farklıymış: “Gecekondu da para da vardı, iş de vardı. Şimdi müteahhit kendisi yapıyor işi, sana vermiyor. Benim adam temiz iş yapar bak, yıllardır aynı işi yapar, bir sürü müteahhidi var. Herkes de çok sever. Ama artık müteahhit 2 milyona 3 milyona tutuyor işçiyi yaptırıyor, sana vermiyor.” Yani gecekonducular yıkılınca hem evden hem işten olmuşlar. Hem de yardımlardan: “Orada çocuklarım kalabalık olduğundan çok yardım aldım. (...) Yiyecek, giyecek yardımı da yaparlardı. O günlerim başkaydı ya.” Burada belediye yardımı kesmiş: “Belediyeye yazıldım, gıda alıyordum, binadan şikâyet etmişler, belediye kesti.” Niye şikâyet ettiklerini sorduğumda “Kızım Pursaklar’da iki ay çalıştı, sigorta yok, onu demişler,” cevabını veriyor. Belediyeye gidip yardım isteyeyim demiş, kocası izin vermemiş: “Adam da, ‘Bir daha belediyeye yardıma başvurmam,’ dedi. Ben kendim gidim dedim belediyeye, eşim bırakmadı. Ama yetiştiremiyorum işte.” “Oyum AK Parti’ye değil artık,” diyor.

Yeter Hanım metanetli bir kadın, hem lösemiye yakalanan kızı Songül’e hastanede bakmış hem de beş çocuğunu okula yollamış. Baraj Mahallesi’ndeki okulda “yılın annesi” seçilmiş. Hediye olarak tabak takımı vermişler, büfeyi açarak gurur ve minnetle bana gösterdi. Hediyesini alırken bir de hoparlörle konuşma yapmış: “Herkes, ‘senden böyle bir konuşma beklemiyorduk,’ dedi.” Sekiz çocuğundan ikisi vefat etmiş, biri Songül, biri de halı sahaya futbol oynamaya gidip kalp krizinden ölen oğlu. Şimdi iki çocuğu evli, bir kızı boşanıp yanına gelmiş, 17 yaşında, boş oturuyor, kasiyer olarak çalışmak istiyor ama abileri izin vermiyor. Küçük kızı Goncagül’ü okutmak için de çaba gösteriyor. Ama durum gecekonduadaki gibi değil: “Gece-

konduda çocuklarımı birinde giydirirsem birinde giydirmiyordun. Burada giyim şeyine uyacaksın, [okula] şunu getireceksin dese [müdür ya da öğretmen] getireceksin. Gece konduda okul da idare ediyordu.”

Tüm bu çabalarına karşın Yeter Hanım önünü göremiyor, geleceğini tahmin edemiyor. Hedefi anca günü geçirmek, aç ağızları doyurabilmek. “Olsa bir oda gece kondu, burada bir dakika durmayacam,” diyor, “Kötü evimde kalsaydım diyorum, kira sorunum yoktu en azından ya. Bahçemi dolduruyordum, kaldırıp komşularla yiyordum. Buranın geçimi çok zor.” Yoksulluğuna karşın hâlâ misafirperver, ısrarla bana hem o an yemem hem de yanımda götürmem için pişirdiği ekmeklerden verdi. Yeter Hanım’ı unutamam.

Medine Hanım

Medine Hanım 58 yaşında ve 58 kilo (doktoru “Yaşını kilo-na denk getirmişsin,” demiş), dik duruşlu, sağlam yapılı, başında yaşmağıyla dolaşan bir kadın. İkinci evliliğini yapmış, kocası yaşlı ve hasta. Site halkının en yoksullarından ve bence en renklilerinden. Koyu AKP yanlısı, gıda yardımının kesilmesine rağmen AKP’ye destek veriyor. Cemil Çiçek’e tebrike gitmiş, o da Yozgatlı olduğu için, ama “adam tatildeymiş”. Medine’nin telefon numarasını almışlar, gelince arayacaklarını söylemişler ama arayan olmamış. Evet, Medine Hanım Yozgatlı, ama kendini Ankaralı hissediyor.

K-TOKI’yi seviyor, daireyi tercih ediyor, binasını sahipleniyor (“Ben olmasam bu binanın önünde bir şey kalmaz, çocukları azarlarım, engellerim, bir şey yapmazlar”), dairesinin tapusunu almaya niyetli: “Ne satarım ne giderim.” Ama bütün kış kombiyi açmadan oturmuş: “Alt, üst, yan [daireler] yanıyordu.” Gece kondu derdinden kurtulduğuna memnun: “Soba derdi yok, yürüme derdi yok, yeri gelirse asansöre binip çıkıyorum.” 3. kattaki dairesine çoğu zaman asansörle çıkıyor, asansöre binmekten hiç çekinmemiş. Kocasının emekli maaşı var, 660 TL, onunla idare ediyor, yazın çama-çime gidip gündelik

para da kazanınca geliri 800 TL'ye tamamlanıyor. Siteye yakın bir bakkaldan veresiye imkânı da bulmuş: "Karşı bakkal veriyor veresiye, 21'ine yazıyor, toplu ödüyorum." AVM'ye işi düş-tüğünde geliyor, AVM'deki PTT'ye gelerek elektrik faturalarını ödüyor.

"Bayat ekmek" sırasındaki kadınları elindeki değnekle düzene sokan o, gördüğümüzde elinde sopa, kadınları sırayla kamyonete yolluyordu. Kendine olan güveninden memnun. Bir evde toplandığımızda o da geldi, gördüğümüzü –kadınları sıraya soktuğunu– ve kocasına ensülin iğnesini kendisinin yaptığını anlattı. Girişimci, yeni şeyler yapmak istiyor ama ona açık "iş alanları" ya çama-çime gitmek ya da plastik kapak toplamakla sınırlı. (Saatini tamir için geldiği AVM'de kendisini gördüğümüzde anlatmıştı: Çime gitmiş geçen hafta, günlük 40 TL; o parayla şimdi balkonunu kapatacakmış. Topladığı kapakları ise biriktirip Kadınlar Lokali müdürü Zeynep Hanım'a veriyormuş, o da tekerlekli sandalye almasına yardımcı olacakmış.)

Zamanla bu "kapak toplama işi"ni çöplerden geri dönüşüm için plastik ve cam şişeleri toplamaya dönüştürdü, çöpleri karıştırır oldu. Hem bu geri dönüşüm malzemelerini hem de "çürükçü"den aldığı eski sebze ve meyveleri dairesinde depolaması komşuları ile Medine Hanım'ın arasını bozdu, adını kötüye çıkarttı. Bir ara yakın olduğu aynı kat ve alt/üst kat komşuları kendinden giderek uzaklaştılar: "Katımızda çöp toplayan bir kadın var, kokusu öldürüyor. Çürükçüden getiriyor." Yalnızlaşan ve yoksullaşan Medine'nin binaya takılan kameralardan "hırsızlık" yaptığı da anlaşılmış: "Medine Teyze kapıdan terlik almış, kameradan görüldü." Hanımlar Lokali'nde spora yazılmış ama sana gerek yok denerek başvurusu reddedilmiş. Yine de Çanakkale gezisine gitmeyi başardı. Yeni çevresinde kendisine sahip çıkan yok ve Medine giderek toplum dışına itilmekte.

İlk turda komşuların bina önünde toplandığı bir zamanda Medine Hanım'a da sorularımızı sormuştuk. Mülakat bittiğinde Medine evinden bir tepsi dolusu meyve suyu getirip hepimize ikram etmişti. İkinci turda ise randevulaştığımız halde baha-

ne üreterek bizi evine almadı. Bu çelişkiler onun hayatının bütününe yayılmış durumda: Kendini daireye ait hissediyor ama dairesinde hiç doğru dürüst eşyası yok, her tarafın çöp dolu olduğundan bahsediliyor. Gecekondu yaşamındaki dayanışmacı toplumsal doku sitede olamadığından, ilk görüştüğümüzdeki neşeli kadının yerinde bugün kimseyle konuşmayan, selamlaşmayan bir Medine var.

Gülağa Bey

Gülağa Bey 60 yaşlarında ama hâlâ dinç. 1983'te Çorum-Osmancık'ın bir köyünden Ankara'ya gelmiş. Uzun yıllar Sıhhiye'de kapıcılık yapmış, kentli orta sınıfla yakın yaşamış, kentli modernliği gözlemlemiş. Kendisi gecekondu sevdalısı; kapıcıyken yaşadıklarından bahsetmiyor, gecekondusundaki keyifli günlerinden konuşuyor hep: Komşularıyla paylaşım dolu zamanlar, bahçede semaverdeki çaylar, okey oyunları, ağaçlarından toplayıp konu komşuya dağıttığı meyveler hep dilinde. "Kimsesiz çay içmezdik," diyor, burada ise yalnızlaşmış, kapalı kapılar ardında komşu bulamıyor. "Bizim için uygun değil burası. Biz birbirimize kaynaşan insanlarız. Binada 50 hane var, daha 20 haneyi tanımıyom." Yeni komşular var mı diye sorunca, "Bir denedim, birkaçına gittim, onlar bana gelmeyince gide miyorum. Hanım, 'Gidelim,' diyor ama karşımdaki gelmeyince," diyerek komşu eksikliğini dile getiriyor. Bir de bahçe eksikliği var sitede: "Saatte iki kere girerdim bahçeye. Sanki bir saatte ağaç büyür mü? O kadar meraklıydık." Devam ediyor: "Kaysı, kiraz, şeftali, ceviz, erik, üzüm, dut ağacı. Hepsi gitti. Gecekinduda evler yıkıldıktan sonra onları halk kesti." Karısı gözyaşlarını tutamıyor gecekindudaki ağaçlarının mahvolmasını hatırlayınca: "Ceviz ağacının dallarını hep kırdılar," diyor ağlamaya başlayarak. Nefeslenip anlatıyor: "Bahçenin tadını ne verir? Eş dost geliyordu. (...) Sabah kahvaltısını birimizde yerdik, akşam yemeğini birimizde yerdik." Gülererek sürdürüyor: "Ben gecekinduda da ta caddeye kadar sokağı süpürürdüm. 'Mahallenin çöpçüsü müsün,' derlerdi."

“Gecekonduda kalmayı isterdik. İki daire verseler gelmezdim buraya. Mecbur olmasam gelmezdim,” diyor G la a Bey, “Pek ısınmadım yani buraya, ısınamıyorum.” Sitedeki yaşamında canı sıkılıyor: “Camiye gidiyoz, yol boyu bir tur atıyoz. İçeri giryoz, otur yat, televizyon seyrediyoz. Burada sıkılıyor insan iş olmayınca.” çareyi köye gitmekte buluyor. Nisan’da gidip Ekim’e kadar kalmayı planlıyor. Köye sadece keyif için gidilmiyor, içine girdikleri masraflı yaşama katkı da köyden sağlanıyor: “Yazın köye gidiyoz, oradan getiriyoz fasulye, anca öyle, 800 [emekli maaşı] yeter mi?” Karısı Emine, “Tarhana, bulgur, pekmezi köyde yapıp getiriyom.” Böylece elden giden gecekondü, köy yaşamıyla bir ölçüde telafi edilmeye çalışılıyor.

Yayla Hanım

Sitedeki renkli ki iliklerden biri de Yayla Hanım. Ufak tefek, o lan gibi kesilmiş saçları, hep g len yüzüyle hemen dikkat çekiyor, sanki film karakteri. Siteye hâkim olan muhafazakâr kadın anlayışının belirttiği giyim tarzına kafa tutarak hep pantolon giyiyor, ba ını hiç  rtm yor. Alevi-demokrat kimliği ile gurur duyduğunu her fırsatta söylüyor ama Alevi-Sünni ayrımına da karşı. Atatürk’  ve Cumhuriyet’i sahipleniyor: “Aslımı asla inkâr etmem, ben Aleviyim ama ben dünya vatanda ıyım. Ben Cumhuriyet’in  ocu uyum, Atatürk’ün  ocu uyum ben, Ali’nin torunuyum. Siyaset ile din ayrıdır.” İ l m’i dillerine dolamı  komşularına karşı tavırlı. Etrafına kulak asmıyor, kendi dünyasını kurmuş, onun içinde ya ıyor: “Benim tavrım ortada, beni biliyorlar, öyle bir şey diyen yok. Baştan beni biliyorlar. Burası AKP. Birkaç tane MHP var, o kadar. Hep yabancı [Sünni], siyah  ar aflı. Ben  zg n m. Benim onurum y re imde. Deli diyorlar bana.” Evli, çocuğu yok ama sevenleri çok, özel günlerde manevi kızı telefonla arayıp hatırını soruyor.

Gecekondusunu kendisi yapmış, onun için çok  zel. Yıkılmasına çok kızıyor: “Bu ev ne ki ya? Atakule’yi izle arkadaş. Be  katlıydı benim evim ya. Bu adalet mi? Bu Cumhuriyet mi? Cumhuriyet’imin adını kimse karalayamaz. Cumhuriyet benim.

Adalet benim. Ama geldi bu kazmalar. Allah'ın izniyle silinecekler yeryüzünden." Belediyenin "işgalci" diye gecekonduları yıkmalarını sorguluyor: "Kanalizasyon geldi mi, geldi, bizim orada olduğumuzu bilmiyor mu? Devlet vergimi almıyor mu? Demek ki bu adam biliyormuş bizim orada oturduğumuzu." Yıkım tehdidine karşı direnmek istemiş ama komşularından katılım olmamış: "Gelin dedim insanlara gidelim belediyeye mi nereyeyse, karşı çıkalım. Gelmediler ya! 100 kişi içinde 20 kişi ne yapar? Çoğunluk o taraftaydı, onların yanında benim evim de yıkıldı. Gelin dedim, kimse gelmedi ki. Güzel evimizde oturalım mis gibi. İnsanları tanıyorsun, 15 senelik komşum vardı, bacı-kardeş olmuşsun." Pastanede şahit olduk gecekonduadaki komşularıyla dostluğuna, samimiyetine; Sünni olan Gülağa ile adeta bacı-kardeş, geçmişte çok şeyler paylaşmışlar. Gülağa Bey Yayla için, "O bizim biricik komşumuz," diyor. Alevi-Sünni ayrımı sitede ortaya çıkmış; iktidarın da körüklemesiyle Aleviler Ötekileştiriliyor, asimile edilmeye çalışılıyor. Yayla'yı ziyaretimiz sırasında üç kapalı kadın kendisini ziyaret etti, Yayla Hanım'ın bir akrabası vefat etmiş, taziye ziyaretiymiş. Yani gündelik yaşamda Yayla, bazı Sünni komşularıyla belli bir ilişki kurmuş durumda.

Yayla dairesini de kabullenmiş, önemsiyor, güzel döşemiş. Artan taksitler onu da zora sokuyor ve tepki yaratıyor: "Bana niye dedi 'Sabit borçlandırıyorum,' diye. Şimdi ödemesem ben, atacaklar evimden, bu adaletsizliği de var bunun." Çok düşünceli, gürültü yapmasın diye dairesinde pofuduk terlikler giyiyor. Altındağ Belediyesi'nin kapı önüne bıraktığı mutfak önlüğünü de takmada bir mahzur görmüyor.

Yayla Hanım Subayevleri'nde bir binanın temizliğini üstlenmiş, haftada üç gün işe gidiyor. Sitede geçirdiği zaman içinde etrafına dikkat ediyor, iyi gözlemci, sorunların farkında ama çözüm bulamıyor. Ayaküstü bir konuşmamızda sitede sayıları artan başıboş köpeklerle dikkatimizi çekti, özellikle site dışına yakın kısımlarda gruplaşıp saldırganlaşılabiliyorlarmış. O sırada yanımızdan uyuzcasına bir köpek geçti. Yayla Hanım buna bir çözüm bulmak gerektiği düşüncesinde, belediyeye söylemiş ama sonuç yok. Kendisi öfkeli ve çaresiz.

Sibel Hanım

Yayla Hanım'ın sitedeki İslâmcı Sünnilere karşı takındığı meydan okuyan duruş genç Sibel'de (1981 doğumlu) yok. Sibel, K-TOKI'de çok mutsuz. Evlenmeden önce İstanbul-Bağcılar'da bir dairede oturmuş, on yıl tekstilde çalışmış, evlenince Ankara'ya gelmiş. Gecekondu yaşıntısı üç-dört yıla sınırlı. Siteye taşınmadan önce Aktepe'de kiradaymış. O zaman giydiği kapri-pantolon ve yarım kol bluzdan burada vazgeçmek zorunda kalmış: "Ben buraya geldikten sonra kıyafet olarak değiştim. Etek ya da eşofman giyiyorum (evde), dışarı çıkarken uzun şeyler giyiyorum, kısa giysem laf ediyorlar. Dışarıda kolsuz falan giymiyorum, hemen yorum yapıyorlar." Böylece kıyafetinde muhafazakârlık yönünde değişiklik yaparak yeni çevresine uyum sağlamaya çalışmış, diğerlerinden farkı sadece başının açık oluşu. Ama olmuyor, komşularına yaranamıyor. Geçen Ramazan oruç tutmuş ama komşuları inanmamış: "Ben tuttum oruç ama arkamdan demişler, o Alevi, tutmaz diye. İnsanlar inanmıyor tuttuğuma." Kur'an okumalarına katılması, namaz kılması yönünde komşularından gelen telkinlere dayanamıyor.

Komşularını kendilerini bilmeyen insanlar olarak görüyor: "Halı yıkamış yukarıda, 9. katta, halının suyu bana sıcıyor, üstümüze akıyor. Çamaşır seremedik, sigara atıyorlar, sofraya bez çırpılıyor. Gecekondu semtinden geldikleri için dikkat etmiyorlar bunlara. Muhatap olmak istemiyorum, uymuyorum onlara." Biraz da gecekonduyan gelen komşularından kendini üstün tutuyor: "Çamurun içinden gelmişler, sigara, sakız hep aşağı atıyor. Çok kızıyorum. Gencim ama yıprandım burada. Buradaki karılar gibi yırtıcı değilim. Saç baş giriyor, jandarma çağırıyorlar." Baba evinde hep dairede durmuş, bu durum gecekonduyan gelen komşularından kendini ayırmaya bir neden; ayrıca Sibel ortaokulu da dışarıdan bitirmiş. Bu "köylü, cahil, dinci" komşularıyla uyumsuzluğu sonucu kendini eve kapatmış ve giderek şişmanlamış, bu durum mutsuzluğunu daha da artırıyor.

Son uğradığımda çareyi iki çocuğuyla site dışında zaman geçirmekte bulduğunu gördük, özellikle Pursaklar'daki Aile Ya-

şam Merkezi'ni sık kullanıyor, tanıdıklarının olmadığı bu yerde rahat ediyordu. İki çocuğu da çok hoş. Bahattin Can terbiyeli bir oğlan, okulda başarılı, hayal gücü çok zengin, bize yaptığı resimleri gösterdi. Kızı ise 5 yaşında, tam oyun çağı, evde kalmaktan sıkılıyor, bir fırsatını bulup aşağı inmeye çalışan cin gibi bir kız. Yaşam Merkezi'nde Babacan güreş kursuna gidiyor, böylece sitedeki kendine sataşan "terbiyesiz" oğlanlarla baş edebilecek. Sibel, çocuklarının terbiyesinin sitede bozulacağından endişeli, etrafta çocukların küfürlü konuşmalarından şikâyetçi. Siteden taşınmak istiyor ama tekrar kiracı olmak istemediği için sabretmek zorunda. Aidatlarını her ay "direkt" ödüyorlar, "Kapımıza gelmesin diye [yönetici]." Sanırım bunda Alevi yani Öteki olmanın getirdiği çekinmenin rolü var.

Songül Hanım

Songül araştırmadaki kendini "köylü/gecekondu kadınlardan ayırma isteğinde olan" gruptan. Modern görünüşlü, çoğunlukla pantolon giyiyor, başını kapatmıyor. Ablaları ise kapalı. Songül ilkokul mezunu, 1983 Ankara doğumlu, evlenmeden önce eczanede kalfa olarak çalışmış. Bir küçük oğlu var, başka çocuk istemiyor: "Bir tane çocuğum var. İkincisini istemiyorum. Eşim hep istiyor, ben altı kardeşim o beş kardeş. Her şeyden mahrum büyüdük. Tek bir çocuk olsun istiyoruz." Kalp hastalığı olması bu isteğe meşruiyet kazandırıyor. Amacı oğlunu en iyi şekilde yetiştirmek. Kendini de geliştirmek istiyor, "Daha kültürlü insanlarla beraber olup da kültürümü arttırmak isterdim," diyor. Bu siteye ait hissetmiyor kendini, çünkü "Ben daha kültürlüyüm. Kendimi buraya yakıştıramıyorum," diyor. Komşularını cahil buluyor; "kadınların geri kafalı olmaları"ndan rahatsızlık duyuyor: "Biz açık giyindiğimizde yüzümüze söylüyorlar. Bir oje sürsen bile niye sürdün diyorlar, eşim izin veriyor, fön yapıyom, özel günün mü diyorlar. İnsanları çok cahil, tam Tayyip Erdoğanlık" (Kendisi MHP'li). Bu konuda çok sıkıntılı: "Geçen sene kot pantolon giydim, çanta taktım, oğlumu berbere saçını kestirmeye götürdüm. Bir kom-

şu niye pantolon giydim diye, başka bir komşu niye çanta tak-
tım diye söylendiler. Akşam 9'da Makro'ya [market] gidiyom,
'Niye gidiyon, koca mı bulcan,' diye soruyorlar. Kimseyi önem-
sememişler de bütün cahil insanları buraya atmışlar gibi." Si-
tedeki çocukların küfürlü konuşmasından da şikâyetçi, oğlunu
burada yetiştirmek istemiyor.

Daire ve site yaşamı tercihi, gecekonduda yaşamayı kesinlik-
le düşünmüyor ama "Burada gecekondular üst üste konmuş gi-
bi. (...) Daha lüks yerler var ama." Ve kızıyor: "Köy gibi bir ye-
re atıldılar, hiç önemsemiyorlar, siz buraya aitsiniz diye resmen
hepimizi buraya atıldılar, tavukları bir araya toplayıp yakmışlar-
dı, onun gibi."

Daireye geçtikten sonra Songül'ün beklentileri artmış, evini
iyi döşemek istiyor, iyi giyinmek istiyor. Oğlunun odasını çok
güzel döşemiş, süslenmiş. "İnsan ortamı içine girince küçüm-
seniyon [iyi giyinmeyince]. Oğlumu pazar yerinden giydirmek
istemiyom," diyor. Ne var ki bir ayakkabı mağazasında işçi
olan kocası tarafından bu istekler karşılanamayınca tartışmalar
oluyor: "Tabii çok fazla [tartışma], dayak bile, dövüyor mese-
la. Ben ona 'Niye almadın,' diyorum, ondan çıkıyor sorunlar." Songül
çocuğu olmadan önce olduğu gibi çalışmak, eve katkı-
da bulunmak istiyor, kocası "kıskanç olduğu için" izin verme-
yince kıyametler kopuyor, bir keresinde jandarmayı çağırmış.
Kimi zaman sert tavırları da komşularıyla arasını bozmuş. Son-
gül burada mutsuz. Taşınmak istiyor ama kocasının bankadan
kredi çekerek yeni bir daire alma imkânı olmadığı için bu site-
de kalmak zorunda.

Son ziyaretimizde Songül'ün Hanımlar Lokali'ne üye olduğu-
nu gördük, bu gelişme Songül'ün sitedeki mutsuzluğuna çözüm
oldu: "Şimdi gidiyorum. Hanımlar Lokali'ni en çok ben kulla-
nıyorum herhalde. Çanakkale'ye gideceğim Haziran'da. Yaban-
cı dile, dansa da gidiyorum. Oğlumun böyle terbiyeli olması-
nın çok sebebi var, böyle yetişmesini Hanımlar Lokali'ne borç-
luyum. Kreşe gidiyoruz [kendisi Hanımlar Lokali'nde kurslara
gidince oğlunu da buradaki kreşe bırakıyor], bedava. Kesinlik-
le bir maaş ile bunları yapamazdık." Hanımlar Lokali sayesinde

de komşularının da geliştiğine inanıyor: “Benim en çok sevdiğim şey, bayanların çoğu gidiyor lokale. Bu gezilere gitmelerde bayanlarımızın aşağı indikleri kıyafet bile çok değişti. Lokal çok değiştirdi. (...) Eğitim alıyorlar ya, diksiyonları değişti.” Sitedeki çocukların düzelmesini de önemsiyor çünkü “Benim çocuğum yine aşağıda onlarla oynayacak. Onların da gelişmesini istiyorum. Kadın çimde çalışıyor, biz götürüyoruz oğlunu kreşe.” Songül kentli orta sınıf değerleri benimsemiş, çocuğuyla olan ilişkisine ayrı bir önem veriyor: “Ben Hanımlar Lokali’nde anne-çocuk eğitimine gidiyorum, 10-12 arası. Çok memnunuz.” Hanımlar Lokali kocasına olan davranışlarında da “gelişme” yaratmış: “Eşime karşı davranışım bile değişti. Önceden hep anlayış ondan bekliyordum. Kızardım, hiç dinlemezdim. Şimdi dinliyorum, daha bir anlayışlı oldum. İşten geliyor, yorgun diyorum. Ben eczacı kalfasıydım, biraz biliyorum. Anne-çocuktan öğrendiğimi eşime de anlatıyorum, eşim de eğitiliyor bu arada, üçümüz de eğitiliyoruz. Baba mektubu da gönderiyorlar. Eşimize anlatıyoruz, o da uyguluyor.” Songül internetle ilgileniyor, büyük olasılıkla oğlunun eğitimi için: “Metronet yapıldı. İnternet telefonsuz. Prize modemi bağlıyorsunuz, direkt bağlanıyor.”

Songül’ün yaşamına mutluluk getiren diğer bir gelişme ise apartman yöneticisinin,¹ ki o da bir kadın, yardımcısı olması. Yönetici çama-çime gidenlerin başında “çavuş kadın” olarak (“çimcilerin başı, şef gibi”) çalıştığı için binayı yönetmek Songül’e düşüyor. Projeleri var: “Biz kamera taktıracağız diye toplantı yaptık. Leyla Abla [yönetici] paraları topluyor 50 milyon bir ay, 50 milyon diğer ay. Topladığımız aidatlardan kapıcıya para verilmiyor. (Bir aile kapıcı dairesinde bedava oturma karşılığında binayı temizliyor.) Çevre düzenlemesini de kendimiz yapıyoruz. Site yönetimine (1. Etap) şart koştuk şimdi. Üç kameriye yapacaklar oturmak için, etrafı [bahçe] kapatacaklar, binamızı boyatacaklar, girişe taş yapacaklar. Onları yaptıracacağız.” Binadaki kişileri “eğitme” gibi bir misyonu da var: “Kesinlikle olamaz [kapıda ayakkabılar]. Ama uymayan var. Sadece bizim

1 Site halkı “bina yöneticisi” dediği için bundan sonra “apartman yöneticisi” yerine bu tanıımı kullanacağım.

istediğimiz kapının önüne çöp koymasınlar. Yangın merdivenlerini boşalttık, attık aşağı temizledik. Demir olanları hurdacıya sattık, parasıyla da sigara içen bir komşumuz var, ona sigara aldık.” “Sorun [balkonda çamaşırlar], çok çirkin görülüyor. Onlara daha girmedik.” “Kapının önünde yerde oturmalarını istemiyoruz. O kameriye yapılıncaya orada oturacaklar. İstanbul gezisinde 5 yıldızlı otelde, gecekonduda oturur gibi dışarıda oturmuşlar. İnsanların kendisini geliştirmesi lâzım.” Binalarına kamerayı taktırmışlar da: “Önceden kapımızın önündeki terlikleri bile çalışıyorlardı. Yangın merdivenine tuvaletlerini yapıyorlardı. Üçüncü kattaki bir eve hırsız girdi, sonra kamera taktırdık. Herkes 100'er milyon ödedi. [Ben: “Az para değil.”] Olsun, sonuçta çocuğumuzun güvenliği. Burası çok pis bir ortam.” Özetle, Songül binasını “ileri çekmek” için çaba gösterenlerden.

Murat Bey

Murat Bey'le bir Cumartesi günü AVM'deki eczanede karşılaştık. Kendisiyle görüşme yapmak istediğimi söyleyince önce pastanede oturduk, sonra bizi evine davet etti. Pastaneden aldığımız kuru pastaları verdik, yanında kolayla bize ikram etti, rahat yazabilmemiz için önümüze sehpa koydu. “Hanımefendi” diye hitap etmesine “abla”, “bacı”, “hocam” sözlerine alışık olduğum için biraz şaşırdım. Karısı ve iki kızı dışarıdaymış (karısı çalışmaya, kızları Gülveren'e anneannelerinin yanına gitmişler) ama bizle evinde yalnız buluşmada bir sakınca duymadı. Kendisi “doğma büyüme Ankaralı”, ailesi Ankara-Kalecikli. Çocukluğu Gülveren'de geçmiş. Sonra Pamuklar'da gecekonduda oturmuş. Şimdi Akyurt'ta bir mobilya fabrikasında işçi; buraya taşınmadan önce kendi işinde çalışmış, Küçükcesat'ta doğalgaz tesisatçılığı, tamirat, ev işleri yapıyormuş. İki kızının eğitimine çok önem veriyor. Bu yüzden siteye taşınmak istemiş: “Bir gecekondudan böyle bir yere geçmek benim için iyi bir şeydi. Çocuklarım gecekonduda olmayacaktı, benim sıkıntılarımı çekmeyecekti.” Ama sitede umduğunu bulamamış, şimdi yine çocuklarının geleceği için siteden taşınmak istiyor:

“İmkânım el verse taşınırım. Buradaki sosyal durumdan dolayı, çocuklarımı daha iyi yetiştirmek için. Herkes çocuğunun iyi yetişmesini ister. Ben niye daha iyi bir yerde çocuğumu yetiştirmek istemeyeyim ki. Çocukların konuşma şeklini görüyorsunuz, davranış şeklini görüyorsunuz. Bizler de onların içinden geldik ama niye daha iyisi olmasın.” İki kızını da okutuyor: Büyük kızı Ankara dışında bir üniversitede (iktisat bölümü), küçük kızı lisede okuyor.

Karısı projede daire için borçlandıklarında, belediye lojmanlarındayken işe girmiş, Kızılay’da bir sendikada yemek servisi yapıyor. Çalışmaya başladıktan sonra giyimi değişmiş, daha özenli giyinmeye, makyaj yapmaya başlamış. Murat Bey bu dönüşümü onaylıyor ve destekliyor: “Giyim tarzı değişiyor, kılık kıyafeti. Eşim makyaj yapmazdı, artık yapıyor işe giderken. Ayak uydurmak için gereken neyse onu yapacak.” Ama bu durum yeni harcamalar getirmekte: “Eşim çalışmaya başladığında kendisine harcamaları, benim harcamalarım, çocukların harcamaları oluyor. Gecekonuda bu önemli değildi. Karısı da siteden taşınmak istiyor: “Genel olarak buradaki insanların yetişme tarzı bakımından, kültür mü diyelim ona, hep aynı. Çubuk, Kalecik, Çankırı, âdet ve gelenekleri aynı insanlar. Eşim gitmek istiyor buradan. Daha iyi olur ama fazla da yabancılık çekmiyorum.” Üniversitede okuyan kızı da sitedeki davranışları yadırgıyor: “Dün kızımınla marketten geliyoruz, küçük bir çocuk öyle bir küfrediyor ki. Çocuğum yadırgıyor böyle şeyleri, üniversitede farklı bir çevrede yetişiyor. Kız çocuğu da olduğu için.”

Murat Bey’in sıkıntısı modernleşme yönünde karısı ve çocuklarındaki değişim değil, site halkının değişmemesi, gecekondu dan geldikleri gibi kalması. Yine de zaman içinde âdetleri değiştikçe, yer sofrasında yemek yemeler ortadan kalktıkça aşağıya bez silkelemelerin olmayacağına inanıyor: “Bir şeyleri çırpamak, içeri kaçmak. Bunları yeteri kadar aşmış değiliz. Biraz daha zaman var. O da gelenekten, görenekten kalıyor. Buradaki insanlar yer sofrasında yedikleri için sofraya bezini aşağı silkeliyor. Bu da zamanla bitecektir.”

Gecekondu Murat Bey'e hitap etmiyor, dışarıda toplanıp oturan kadınlar ona ters geliyor. İnsanların kendine çeki düzen vermesi taraftarı: "Gecekondu iken kendini daha bir salıyor, bir şeye dikkat etmiyor, gelişigüzel yaşıyor. Ama böyle toplum içinde yaşamaya başlayınca hem kendinizi uyarlıyorsunuz hem de karşınızdakini uyarlıyorsunuz. Uyum oluyor." Daire yaşamı tercihi ve gecekonduyan buraya taşınınca sıkıntı çekmemiş: "Bizler köyden gelmiş insanlar değiliz, burada doğup büyüdüğümüz için. Rahata çabuk alışıyor insan. Öyle bir eksiklik, bir abeslik hissetmedim. İnsan iyiye güzele daha kolay alışıyor." Sıkı komşuluk ilişkilerinden uzak: "Ben çevremdeki insanlarla oturmayı pek istemiyorum, vıcık vıcık olmayı pek sevmiyorum. Eşim de ben de çalışıyoruz zaten, çocukların dersi var. Misafir gelse problem oluyor. Misafire gitmeyi de gelmesini de az yapıyoruz."

Murat Bey kentli orta sınıf ile ilişkilerinin kültürel anlamda gelişmesine imkân sağladığı inancında: "Küçükkesat'ta dükkânımda çalıştığım insanların evine gidip yaşam tarzını, konuşma tarzını görmek, ondan bu acemiliği giderdim yani." Tüm fertleriyle kentli modernliğe yakın olan bu ailenin sitede geleceği sıkıntılı gibi.

Mualla/Akkız Hanım

Akkız'ı ilk kez Mamak-Araplar lojmanlarında açık alandaki bir düğünde tanıdım, yanımda oturuyordu, kapalı genç bir kadındı. Bizi evine davet etti. Uzun yıllara yayılacak ilişkimiz o zaman başladı. Defalarca evini ziyaret ettim, telefonla konuştuk. Çoğu habersiz uğradım; bir defa beni çağırdı, kakaolu kek yapmış, çay demledi, karpuz kesmek istedi. Benimle hep ilgilendi.

Daha otuzlu yaşların başlarında ve dört çocuğu var. Akkız'ın bir adı da Mualla ve bu ismin daireye daha uygun olduğunu düşünüyor. Daireye taşınmak onun için yaşamında büyük bir dönüm noktası ve sınıf atlamak için bir fırsat oldu. Gecekonduyu küçümsemiyor ama dairede kentli orta sınıf yaşamına yaklaşmak istiyor. Dairesine çok özen gösterdiğine şahit oldum: Tavana kartonpiyer yaptırdı, müteahhit hatası sonucu boyası kal-

kan oda duvarını tamir ettirdi, mutfğa yeni dolap seti taktırdı, yeni mobilyalar aldı. İyice zayıfladı. Benim yeni ev için “güle güle oturun” hediye parası ile salonun eşyasına uyan bir abajur satın aldı, seni hep hatırlamak için Tahire Abla diyerek. Komşunun attığı eşyayı da alıp boyayıp kullandı, benim fikrimi de sordu, “Tahire Abla salondaki dolabı griye boyatayım mı? Komşu atıyordu, ondan aldım, gri daha güzel olur mu? Boyatmazsam bile cila yaptırırım, daha güzel olur.”

Dört çocuk, evin borcu, artan masraflar derken Akkız sıkıntından kurdeşen gibi bir şeyler döktü, kolları kaşıntılı kırmızı yaralarla kaplandı. Sağlık ocağına gitti, doktor depresyon var demiş ama verdiği iğne ve şurup işe yaramadı: “Ev alıyon ki borcun olacak diyom kendi kendime, böyle teselli veriyom ama dayanamıyom.”

Kocası MANN'dan çıkarılan işçiler arasındaydı. Aldığı tazminat parası ile iki inek aldı, köye annesinin yanına bıraktı, bir de tanıdığının sattığı ikinci el arabayı (Şahin marka) aldı, “Ben bu parayı yerim, bir şeyler alayım da ziyan olmasın,” diyerek. Ama sonradan ineğin değeri düştü, arabanın boyasını yapıp satmaya çalıştı. Önce yine oto boyamacı olarak sanayide birisinin yanına girdi, tiner ve zımpara yapmaktan el derisi çok zedelendi, maaşını alamadı. Sonradan Karacaören Sanayi Sitesi'nde kendi oto boyama dükkânını açtı, işi tuttu, iyi para kazanmaya başladı. Ama bu durum Akkız'a fazla yansımada, yapmak istediklerini gerçekleştiremedi çünkü aile çekirdek aile olarak yaşamadığı için kardeşlere, köyde yaşayan anne-babaya da maddi destek verilmek mecburiyeti vardı. Akkız eşinin akrabaları ve kendi çocukları arasında sıkışmış durumda. Gittikçe zayıflıyor ve asabileşiyor.

Kocanın işi tuttukça ailenin maddi durumu görece düzeldi ama harcamalar da arttı. Kocası yeni bir araba aldı (BMW) ama araba kaza yaptı, borca girdiler. Yine kocası bankadan kredi çekip Saray'da bir daire satın aldı. K-TOKİ'deki daireyi kiraya verip, Saray'daki daireye taşındılar. Bu durum Akkız'ı iyice üzdü, yalnızlaştırdı. Uzun bir mücadele sonrası kocasına rest çekerek K-TOKİ'deki dairesine geri döndü.

Akkız adeta kendi hayallerini tek kız çocuğu olan Gonca'da gerçekleştirmek istiyor: Gonca daha 12 yaşında ama saçını boyuyor, hafif makyaj yapıyor; "Üstünü beğenmiyor," diye şikâyet ediyor Akkız. Baba dine önem veriyor. Dersleri iyi olan Satılmış'ı Saray'daki yatılı Kur'an kursuna gönderdiler, çocuk yatacak yer sorunu olduğundan yerde yatmış, iyi beslenememiş, geri döndüğünde sıkıntılıydı. Sonra bir daha yollamadılar. Pastanede beni görüp yanıma koştığında Gonca anlattı, "Evde Kur'an ezberliyoruz. Babam öğretiyor, iki gün sonra bizi imtihan ediyor. Ezberlemezsek bilgisayarı kullanamayacağız" (Modemi götürecek, internete giremeyecekler). Akkız, Ramazan aylarında hep oruç tuttu; küçük bebeği olduğunda da, sütü azalacak diye bebeğini bisküviye alıştırdı, yine orucunu tuttu. Ama Akkız kendini din baskısı içine sokmamakta. Bir yakınının düğünü için kendi deyimiyle "abiye" kırmızı kıyafet aldığında pozlar vererek resim çekti, yanımda taşıdığım fotoğraf makinesi yine işe yaradı. Hayalleri var ama kocasının ailesi rahat bırakmıyor: "Köye çağırıyor kaynanam ama gitmek istemiyorum. Denize gitmek istiyorum, Bartın mı [Bodrum?], Muğla mı ama gidemeyeceğiz herhalde."

Akkız çabılıyor ve enerjik, halılarını aşağı indirip yıkıyor, evini silip süpürüyor, çocukları konusunda girişimci: "Selman'ı sünnet ettirdim bu arada, Büyükşehir'in sünnet gününde, babasının haberi yok hâlâ. Muhammed Ali'ye aşı yaptırmaya götürdüm, eşim bakmadı bile, bisiklet alalım dedi." Koca ilgisiz.

Küçük iki çocuğu yüzünden komşularıyla fazla yakınlaşamayan ve destek alamayan Akkız içinde bulunduğu sıkıntıya çözümünü sonunda bir tarikata katılmakta buldu, toplantılarına gidiyor, dua ettikçe içinin rahatladığını söylüyor, Kur'an okumayı öğrenmek şu an en büyük arzusu.

Melek Hanım ve kızı Ümmügül/Gül

K-TOKI'deki diğer bir Alevi olan Melek Hanım 50li yaşlarda, yaşını göstermeyen, dik duruşlu, alımlı bir kadın. Aleviliğini saklamıyor: "Alevi olduğumu saklamıyorum. Aleviler eski-

den saklıyorlardı, artık saklanmıyor. Komşularım iyi insanlar olduğumuzu görünce kabulleniyor.” Alevi olduğundan dolayı sıkıntı yaşamıyor da değil. Anlattı: “Şenyurt’ta iyiydi, hep kendi köylülerimiz vardı, burada karışık. Senin konuştuğun kadın yengemin Alevi olduğunu bilmeden aynı binadaki komşusu için, ‘Senin üstün Alevi, Allah korusun,’ demiş. Yengem de, ‘Ben de Aleviyim,’ deyince utanmış.”

Melek Hanım bu Sünni sitede yaşama yolunu “sosyal girişimcilik”te bulmuş. Örneğin, parktaki yürüyüş parkurunu kullanırken kendisine uygun gördüğü bir kadına laf atmış, konuşmaya başlamışlar, arkadaş olmuşlar: “Geçen yürüyüşe gittim, bir kadın, Kırşehirliyim. Benim gibi bir köylü. Hepimiz köylüyüz. Önünü kestim, konuşturdum. Arkadaş olduk. Birbirimize hediye yapmaya başladık. O dolma yaptı, ben elma verdim. Yürümemiz lâzım diyor. Sabah bir saat yürüyo, spor aletlerine de biniyo.” Beni de kendisi buldu; yandaki bahçede dışarıda oturmuş kadınlarla konuşurken beni penceresinden görmüş, aşağı inip yanıma geldi, beni evine davet etti, ikramda bulundu, köyden getirdiği biber turşusunu ve elmaları götürmem için ısrar etti. Selamı ve içtenliği daha sonra da devam etti.

Melek Hanım komşularıyla iyi geçinmeye çalışıyor ama “Çıkıyor bazen, kıyafet konusunda karışan cahil insanlar çıkıyor.” Bu duruma pek takmıyor, öncülük edip komşularını pikniğe götürmüş: “Burada komşuluğu başlatan benim. Buranın yöneticisi gibiyim, ben olmasam kimse komşuluk yapmıyor. Kafa dengi olanlara gidiyorum, diyorum, ‘Gelin piknik yapalım,’ ya da, ‘Birbirimize gidip geelim.’” Son ziyaretine gittiğimde komşu gününe başlamışlardı: “Günümüz var, aylık. Herkes birbirini tanıdıktan sonra başladık. Taşındıktan bir sene sonra.” Dindar Sünni komşuların ağırlıklı olması komşu gününe İslâmî içerik de katmaya başlamış: “Günde Yasin okuyoruz, yeni istedikler de. Hay hay dedik biz de.” Melek Hanım Sünni İslâm’ın gereklerine saygı göstermek durumunda: “Ben Türkçesini bilirim Kur’an’ın, Arapçasını okuyamam. Bilene de saygım var. Beş vakit namazı kılmıyorum, kılana da saygım var.”

Kocası bahar gelince sitede durmuyor; köyü yakın, köyde

kurulu düzeni var, köyüne giderek köy evinde kalıyor, bahçeyle uğraşıyor. Eylül ayı sonuna kadar köyde. Köylerinde köy derneğinin yaptırdığı cemevi varmış. Bir de cami varmış, minaresiz, bakımsız. Cenazeleri cemevinde yıkıyorlar, duasını yapıyorlar, camide de kısa bir dua yapıyorlarmış, “Çevredeki köylerden görüp de horlanmamak için.” Kocası köydeyken Melek Hanım yürüme engelli kızı Ümmügül/Gül ile evde yalnız kalıyor. Daha sonra onlar da köye gidiyorlar, ekmeklerini, yün işlerini hep köyde yapıyor Melek Hanım. Ama Gül köyden hoşlanmıyor, sıkılıyor, tekerlekli sandalyesiyle istediği gibi özgürce dolaşamıyor, yalnız kalıyor, hemen geri gelmek istiyor.

Melek Hanımların dışarıda komşularla oturma âdetleri yok. Ara sıra parka gidiyorlar; rampalı engelli girişi sonradan Gül’ün de çabası ile yapıldığı için park onlara çok uygun. Artık oturdukları yerde asansör de var ve gecekondunun dik ve merdivenli yollarından kurtulmuş olmaktan son derece memnunar: “Gecekonduda kırk sene oturdum, orası daha özgür ama merdiven çıkıyorduk, hastam vardı. Daire asansörlü olduğu için daha rahat. Kızım kırk yaşında, küçükken menenjit geçirdi, tekerlekli sandalyede kızım. Asansörlü apartmanı tercih ederim.” Bir de odalardaki pencereler bu kadar yüksekte olmasaydı diyor Melek Hanım engelli kızını düşünerek, yerden oldukça yukarıdaki pencereler tekerlekli sandalyesinde oturduğunda Gül’ün dışarıyı görmesini engelliyor.

Gül’ün asansörlü binaya taşınması yaşamında bir dönüm noktası olmuş. “Özgürüm burada. Hiçbir yere gidemiyordum, bayırdı [gecekondu]. Burada şimdi kışın bile bir komşuya gidebiliyorum bina içinde,” diyor, yeni yaşamının ona getirdiği avantajın son derece farkında. Çoğu site halkından farklı olarak apartman kültürü peşinde, kendini “cahil komşular”ından üstte görüyor, “köylü” komşularını eleştiriyor, şehir hayatını sevdiğini söylüyor. Kısa modern bir saç kesimi var, başını kesinlikle örtmüyor, hafif de makyaj yapıyor, çok da yakışıyor. Ortaokulu dışarıdan bitirmiş. Gül’le konuşmak için aileyi ziyaret ettiğimizde, hafif makyajlı olarak bizi tekerlekli sandalyesinde karşıladı. Görüşmemiz sırasında Avon ürünleri pa-

zarlayan bir kadın kendisini ziyaret etti. Gül kadından önce-
den nemlendirici krem ısmarlamış, ayrıca parfümlere de baktı,
bir parfüm beğendi, pazarlamacı kadın parfümün yakında in-
dirime gireceğini söyleyince cep telefonuyla arkadaşını arayıp
durumu ona da anlattı. Yaşamı ve kendisiyle ilgili düşünceler-
i daire yaşamında olumlu yönde değişmişti. Gecekondu senin
için ne ifade ediyor sorusuna, “Kısıtlı yaşantı”, daire sorusuna
ise “Özgürlük diyelim,” şeklinde cevap verdi. Sitedeki Hanım-
lar Lokali’ne diksiyonunu geliştirmek için gitmek istiyor ama
kurs odaları engelliler için erişilebilir değil: “Hanımlar Loka-
li’ne asansör yapılmamış. Ben diksiyon dersine gitmek istedim,
gidemedim. Sergi oluyor, gidemiyorum. Elişi dersi, takı kursu
veriyorlar; engelliler, yaşlılar gelmek isteyebilir. Nasıl çıkacak-
lar?” Gül girişken, kendisini apartman yöneticisi yapmak ist-
iyorlar ama istemiyor: “Diktatör bir yönetici lâzım bu apart-
mana. Bana diyorlar sen yap diye ama yok diyom, ben uğraşa-
mam bu cahil insanlarla. Gecekondu şeyinden geldikleri için
apartman kültürünü bilmiyorlar. Zor iş yani, insanlarla uğraş-
mak zor. Diktatör olsan da yaranamıyorsun, pasif olsan da ya-
ranamıyorsun insanlara.” Kadınların dışarıda oturmasına kar-
şı: “Karşıyım. Park yapıldı artık ama alışmışlar, mutlaka bir bi-
nanın önüne çıkıp yollarda oturacaklar. Onların hoşlarına öy-
le gidiyor. Gecekondu kültürünü sürdürmeye çalışıyorlar. Ben
parka gidiyorum.”

Şerife Hanım

Şerife Hanım araştırmamdaki ilklerden. Ben onu değil, o bi-
zi buldu. Mamak-Araplar lojmanlarında araştırmadaydık. Üni-
versiteden geldiğimizi komşularından duymuş, kızına burs bu-
labiliriz umudu ile geldi. Çok çile çektiğinin, çocuklarına çek-
tirmek istemediğinin altını çizdi. Çok girişken bir kadın, hede-
fini elde etmek için her çabayı gösteriyor. Benden de her görüş-
te çocuklarının eğitimi için ya test kitabı ya burs istedi, kitap-
ları temin ettik ama beklentilerini karşılayamadık, bizi her gör-
duğünde gücendiğini söyledi. Dört çocuklu, anaç bir kadın; gi-

rişimci de, girişimciliğini iş yaratmak yönünde değil, çevreden yardım sağlamak yönünde kullanıyor. Altındağ Belediye Başkanı Hanımlar Lokali'ni açmak için siteye geldiğinde ne atılmış, yardım istemiş. Ertesi günü belediyenin adamları eve gelip bakmışlar, fazla mahrumiyet yok demişler, çocuklara ayak-kabı falan verip gitmişler ama şerife buzdolabı istiyor (şimdiki eski, koku yapıyormuş). şerife Hanım siteye gelen bir MHP'li milletvekilinin önüne geçip, borçlarının azaltılmasını, kocasına iş, çocuklarına eğitim için yardım da istemiş. Hastanede tanıştığı bir kadından kızının eğitimi için her ay 70 TL yardım elde etmiş; kadının babasının vasiyeti varmış, yedi ocuk okutun diye. Kızı Nur matematikte çok iyiydi, okulda takdir getiriyordu; İmam Hatip Lisesi'ne başladı, en zorlandığı ders ise Arapça oldu. İmam Hatip'e başlayınca kapandı, görünüşü tamamıyla değişti. Babası Nur'un ağzından başbakana kurşun kalemle bir mektup yazmış, bana gösterdiler, "Ben İmam Hatip'te okuyan bir kızım, eğitimime destek verin," diye; basit, biraz bozuk bir Türkçe ile yazılmış, samimi bir mektup. Mektuba cevap gelmedi. Parasızlıktan kızlarını Maltepe Dershanesi'ne yollayamadılar, ulaşım masrafı onlar için önemliydi. Hayal olarak mimar ya da diplomat olmak istiyordu ama puanlar gelince İlahiyat Fakültesi ya da öğretmenlik olabilir diye düşünmeye başladı. Puanları ona da yetmedi. Üniversite tercihini yaparken "açık öğrenim"i yazmayı unutunca niversiteye de giremedi.

Dört ocuğun masrafını karşılamak kolay değil: "Bak, böyle boş duruyor salon, yeni eşya alamadık." şimdiki koltuk takımını da eskiden birisi vermiş. Kocası birden fazla işte çalışıyor, kendisi de bina temizliğine başladı. Belediyeden yardım alıyorlar: Kartlı ekmek ve kolilerle altı ayda bir gelen gıda. Köyden gelen erzak çok işe yarıyor, köyleri yakın olduğu için kısa aralıklarla köye gidip azar azar erzak getiriyorlar ya da erzak bittike kydekiler yenilerini gönderiyorlar; yoğurt, süt, salça, bulgur, un, yumurta: "Köyden yiyecek olmasa idare edemem." Dairede depo yeri olmadığı için "Balkona vitrin gibi bir şey koydum, oraya koyuyorum." şerife Hanım her an dikkat kesilmiş durumda, en ucuzu bulmaya çalışıyor; bizle evinde konu-

şurken 8. kattan kamyonetle gelen sebzecinin sesini duymuş, domates 50 kuruş, ucuz diye apar topar aşağı domates almaya gitti. Elindeki tüm imkânları kullanıyor; Hanımlar Lokali'ne kayıt olup, dört çocuğuna rağmen Kızılcahamam ve Çanakale gezilerine katıldı, vb.

Şerife Hanım'ın günlük yaşamında din önemli değil ama Nakşibendi tarikatına bağlı, Vakıf kadınları Adıyaman'a Nakşibendi tarikatının Menzil kolunun şeyhini ziyarete götürmüş. Orucunu tutuyor, namazını kılıyor. Güçlü ve pratik yönü ile dikkatimi çeken Şerife Hanım'ın tarikat üyeliğine şaşırmadım değil.

Paşa Usta ve ailesi

Paşa Usta F-Blokları'ndan birinde oturuyor. Gecekondu Baraj mahallesinde dik bir bayırın tepesinde, uçurumun kıyısındaymış. Tapusu yokmuş, müteahhidin mahalleye girmesi söz konusu değilmiş. Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi'nde borçlandırılarak bir daire verilmesinden bu sebeple memnun. Bir üniversitede düzenli bir işi ve geliri var, taksitlerini düzenli ödeyebiliyor. Yine de zamlanan taksitler gerçeğiyle karşılaşınca ödeme gücünden şüpheye düşmüş durumda Paşa Usta: “Şimdilik rahatlıkla ödeyebiliyorum ama zamdan sonra ne olur bilemiyorum.”

Sıkı AKP'li ve proje için hükümete minnettar: “Hakkımız yok, devletin arazisini işgal etmişiz. Teşekkür ediyoruz, kira bile ödedi [belediye].” TOKİ ile yaptığı sözleşmeden çok memnun: “Kira vereceğime buraya veriyorum, karşılığında bir dairem olacak.” Projenin haberini duyunca sevinmiş: “Allah'ım bana bir daire verdi, çok şükür, sevindim gecekondu kurtuldum diye. Bahçem yoktu, sevindim.” Arkadaşları da aynı fikirde: “Paşa dört ayağının üzerine düştü. Evi kayanın tepesindeydi. Şimdi kira öder gibi ev sahibi olacak.” Şehirde büyüyen ve kendini şehirli gören karısı da baştan beri gecekondu kurtulduğuna sevinmiş ama biraz burukluk da yaşanmış: “Bazıları hiç istemedi evinden çıkmayı ama biz çok istedik. (...) Çok mutlu ol-

duk, zaten evimiz yüksekte, kayalıkta ve dardı. Öyle ki çocukları hiç buradan düşürdünüz mü diye sorarlardı. O yüzden sevindim ben ama 14 sene oturdum orada, o evi de biz yapmıştık.”

Paşa Usta ile belediye lojmanında otururken konuştuğumda, “Gecekondudan çıkıp, modernleşip, tertemiz dairede oturacağız,” diyerek projeye desteğini belirtmişti. K-TOKİ’ye taşındıktan sonra görüştüğümde de aynı fikirdeydi: “Medeniyeti dairenin daha iyi. (...) Tabii ki daireyi [tercih ederim] çünkü medeniyeti öğreniyoruz, bağırma çağırma, çocuklarla daha iyi ilişki.”

Paşa Usta’nın günlük yaşamda dinle fazla bir ilişkisi yok, sabah işine gidip, akşam yorgun argın dönüyor ama Ramazan’da mutlaka orucunu tutuyor. Karısı ise evinde “Kur’an toplantısı” yapıyor. Lojmanlarda ilk tanıştığımızda kızı Nazlı kıvrıkcık dağınık saçlı, modern görünümlü genç bir kızdı. Lise mezununa uygun bir iş arıyordu, babası ortamda çok bozuk insan var diye Nazlı’nın tezgâhtarlık gibi işlerde çalışmasını istemiyordu. Nazlı bir türlü iş bulamadı. K-TOKİ’de tekrar karşılaştığımızda İslâmî görüşlü biriyle evlenerek “çarşafa girmiş” evinin hanımı olmuştu. Bir de oğlu oldu, Muhammed Yusuf, şimdi ona bakıyor. Tüm aile toruna odaklanmış durumda.

Memiş Bey

Memiş Bey’le Mamak-Araplar lojmanında araştırma yaparken tanıştık, kendisi gelip bizi buldu, sıkıntılarını anlatmak istiyordu. Açık Üniversite’de İş İdaresi okumuş, hacizde memur, işverenler sigorta primlerini ödemeyince haciz için gidiyor: “Adı soğuk bir iş ama iyi bir iş,” diyor. Her konuda söyleyecek bir şeyi var. Site halkını, “Varoşların çocuklarıyız biz hep,” diye tanımlıyor. Konuşmasına şöyle başladı: “Şimdi siz makale, kitap yazacağım dediniz. Şimdi, ‘Biz toplum olarak nereye gidiyoruz,’ sorusu önemli. Böyle açsak daha iyi. Toplumda bir değişim var, bir dejenerasyon var. Kimse bunu dile getirmiyor. Millet değişiyor. Milleti millet yapan yemesi içmesi, cenazede bayramda ne yapar. Millet olmak kolay değil. Kentsel dönüşüm

çok değiştirdi.” Gecekonduyu savunuyor: “Gecekondu psikolojik olarak çok iyiydi ama kişilerin gecekonduyu hor görme- si kötü. Oradayken de dairesini aldı gitti imkânı olanlar. şimdi gecekonduyu hakir gören var. Varoşları kimisi ‘ amur insanlar’ ya da ‘var olma çabası’ olarak yorumluyor. Neden böyle bağlan- tı kuruyorum. şimdi bakıyorum kırsaldan kalkmış şehre gel- miş, iş bulmuş, yaşam mücadelesi veriyor. Yeme içme, barın- ma, en sonunda da var olma ihtiya ı var. şimdi de buraya gel- mişler, var olmaya çalışıyorlar.” Kendisi Maslow’un ihtiyaç pi- ramidinden de bahsetti. Memiş Bey yaşamak istediği konut ti- pini şöyle ifade etti: “Müstakil isterim, villa, gecekonduyunun ge- lişmiş şekli.” Daire ortamında aile mahremiyetinin zedelendiği kanısında: “Banyoya gidiyorum, yukarıdan şırl şırl su, rahat- sızım [mahremiyet ihlali]. İnsanların başkalarından saklamak istediği şeyler, kapıyı açar açmaz insanın yüzünü g r yon. İn- sanın kendini saklaması [ihtiya ı var] ama kapıyı açar açmaz karşına çıkıyor [kapı karşı komşusu], psikolojik baskı. Eskiden büyüklerimiz yanında tuvalete giremezdik, şimdi tuvalet ka- pısı salona bakıyor, insanlar bu konuda duyarsızlaşıyor. M s- takil ev rahatlıktır.” Bir sitenin nasıl olması gerektiği hakkında fikri var ve K-TOKI’yi site kategorisi içine yerleştirmiyor: “Bura ciddi bir site olmuş olsa, g venlik isi, kamera sistemi olur, g - ven, konfor, ayrı bir artısı olur, ekler de [ekstra harcamalar] da olur, bizim burada pek fazla artılar yok.”

Gecekondu sözcüğüne itirazı var: “Gecekondu demeyelim, hakir görmüş gibi oluyor, müstakil diyelim. Kırsal kesimden insanlar gelmiş 60’larda, sanayileşmeyle birlikte, şehirleşiyor. Barınmak için en kısa zamanda en ucuza yerleşebilmek için bir kulübe yapmış. Gelecek, bunu önünü kesemezsin, şartlar bu- nu zorluyor. Imk nlar olmayınca derme  atmalarla başladığı için adı gecekondu olmuş. Imk n olsaydı. Vatandaş zorlandı- ğından dolayı gecekondu oldu.” Bu kavramların köyden gelen- lere karşı olumsuz şekilde kullanıla kullanıla bu kişileri bozdu- ğu düşüncesinde: “Gecekondu, varoşlar, kabullenmiyorum. şu semtteki 9 aylık da, ben 7 aylık mıyım? Bir adama 40 gün de- li derseni deli olur.” Ekliyor: “İstanbul-Etiler’miş, Ankara- an-

kaya'yımış, bunlar önemsiz şeyler. Ailecek de uyum sağlarız istediğimiz zaman. Ben onlara uymak zorunda değilim, onlar bana uysun." Kendisini köylü ya da şehirli olarak değil, dünyalı olarak görüyor, böylece insanların hiyerarşik olarak kategorileştirilmesine karşı geliyor. Ama toplumun insanlar üzerindeki gücünün de farkında: "Dünyalı olarak hissediyorum da, toplumun enjektəsi bize, illaki Çankırılı hissediyorum. Aslında olmuşum Ankaralı, 12 yaşında gelmişim. Köyden geldik diye Çankırılı mıyız? Orta Asya'dan geldik diye Orta Asyalı diyor muyuz? Bir özellik o da. Ankaralılar 'Hacettepeliyim,' diyor, Ankaralıyım demek istemiyor, bir özelliği olsun istiyor. (...) Köyde de yerleşcen, şehirde de yerleşcen. Hawaii'ye de gidecen, Dubai'ye de gidecen," diyor ve ekliyor, "Gidemedim diye de hayıflanmıyorum."

Modernlik konusunda da gelişmiş fikirleri ve itirazları var, belli ki üzerinde düşünmüş: "Modernliği neye göre değerlendireceğiz? Tüketime göre mi değerlendirelim, edebiyat, kültüre göre mi?" Site yaşamının kültürel dejenerasyon getireceğinden, çocuklarını olumsuz yönde etkileyeceğinden endişeli. Bu hem kızları için geçerli: "Gecekonduda bir kısmı mini eteği giymiyordu. Toplumun denetimi kalktıkça, serbestlik mi diyelim, özgürlük mü diyelim, toplumun kültürüne göre abes olan şey serbestleşiyor. Kimse kimseye karışmıyor," hem de oğlanları için: "Çocuklarım için iyi olmayacak. Çakal çukal olacak diye korkuyorum. İnsanda bir heves var. Görünce istiyor. Öyle olunca veremediğin zaman kestirmeden kısaca elde etmeye çalışacak, hırsız olacak yani."

Modernlik karşıtı değil ama geleneklerin korunması onun için önemli. Kanepede bağdaş kurarak ya da bacaklarını altına alarak oturuyor. Son kez kendisiyle görüşmeye gittiğimizde bizi yere kurulan sofrada ağırladı. Saha notum şöyle: "Yemek için yere bir sofra bezi ve üzerine yuvarlak bir tepsi kondu, ikram başladı: Köyden gelen peynirle pişmiş börek, köyden gelen tereyağı, peynir, evde yapılmış çilek reçeli, salatalık ve çay. Memiş Bey, 'Yerde yemesem, masada yesem, yemek mideme oturuyor gibi geliyor,' dedi."

Bina yöneticisi iken diğer bazı yöneticilerin yaptığı gibi apartman sakinlerinin davranışlarına karışmamış: “Demedim şunu yapma bunu yapma. Yangın merdivenlerine bazı şeyler koydular. Bazıları çocuklar bahçeye çıkmasın, gürültü yapmasın diye milletin burnundan getiriyorlar. Ben müdahale ettim, rahat olsun. Öyle şeylere karışmadık, yangın merdiveni, ayak-kabılar kapı önünde. Ayakkabıyı kapı önünde bırakmak bizim kültürümüzde var, serbest olsun vatandaş dedim.”

Memiş Bey’in beş çocuğu var: İki kız, üç oğlan. Çocuklarını okutmak istiyor ama daire borcunun imkânsızlık yarattığını söylüyor: “İşte adam iki senelik derslane parası kesti. Yeni bir imkân bulamazsak eğitim hakkını elinden aldılar [çocuğun]. Bu proje aslında çok kötü oldu. (...) Bu borçlar yerine çocuğumu dershaneye gönderirdim.” Memiş büyük kızı Rukiye’nin doktor, bir yaş küçük kızı Hatice’nin eczacı olmasını istiyor. Rukiye öğretmen olmak istiyor. En küçük oğlan Latif, “Babam kızar,” diyerek söylemeye başta çekinse de futbolcu olmak istiyor. Ömer ise babası gibi memur olmak istiyor.

Memiş Bey muhafazakâr biri, kızlarının dışarıda tesettürlü olmalarını istiyor, kızlı oğlanlı gezmelere karşı: “Toplumsal anlayış, kültür, eğitimi birbirine bağlar. [Kızlı erkekli gezmeler] Dinen uygun mu? Örf âdete uygun mu? Çevre hoş karşılar mı? Buna bakılır. Antalya’da sahile inersin, insanların kıyafeti açılmış, oraya uygun. Bu soruyu kime göre neye göre değerlendireceğiz ki? Dini açıdan baktığım zaman aile yapısını da etkiliyor [flört]. Sitede geziyor, evleniyor, boşanıyor.” Köyde görücü usulü kız alındığı zaman gelinin uyum sağlamak üzere damat evine gittiği için evliliklerin sürdüğünü anlattı. Evde kızlarıyla yakın, müzik açıp birlikte oyun havası oynuyorlar. Tabii aşağıdakileri gürültüleriyle rahatsız etmemeye dikkat ederek: “Televizyon sesini sonuna kadar açabilir misiniz? Nasıl kalkıp da evde oyun oynayacaksın? 15 yaşını geçmiş kız, gel baba senle oynayalım diyor, oynuyoruz ama kendimizi frenliyoruz. Televizyonu çok açamıyoruz.”

Şehir merkezinde “insan kirliliği” olduğu düşüncesinde. Sitenin kalabalık ortamının yarattığı sonuçları olumsuz görüyor:

“Burası kozmopolit bir yer, insanları tanıyamıyorsun. Gece-konduda da tanıyamasan bile yabancı insan yaklaşsa insan farkına varır. Gelip arabayı alamaz gece-konduda kapından.” Ma-alesef Memiş Bey’in arabası binası önünden çalındı ve tüm girişimlere, MOBESE kayıtlarına bakılmasına karşın bulunamadı.

Memiş Bey’in ailesi bana çok ilgi gösterdi. Büyük kız Rukiye ben bahçede komşularla otururken ayran yapmış, aşağı inip ik-ram etti. Karısı Gülhan Hanım hep güler yüzlü. Kendisine de-falarca rast geldim: Karşı komşusu ile ellerinde kırmızı kılıf-lar içinde Kur’anlar camiye giderlerken, AVM’de üç dört kom-şusuyla A101’nin vitrinindeki kampanya ilanlarına bakarken, kamyonette mutfak ürünleri satan satıcıya giderken. Hep se-lamlaştık, ayaküstü konuştuk.

KARACAÖREN-TOKİ'NİN OLUŞUM HİKÂYESİ

"Kentsel dönüşüm projelerinin sihirli formülü"

Ankara Büyükşehir Belediyesi başdanışmanı Murat Doğru (2011) gecekondü dönüşümünün önünü açan "apartmanlaşacaksınız" anlayışının yasalarla düzenlendiği Özal döneminde müteahhit eliyle imar ıslah planları yapılarak gerçekleştirilen uygulamalarla karşılaştırılınca kentsel dönüşüm projelerinin avantajlarını şöyle aktardı: "Bu gecekondular dönüşecek. Ben de Belediye Başkanı'yım, geldim, buraya imar ıslah planı çizeceğim. Buraya adalar çizdim. Dedim ki, mülkiyetinizi ayırıyorum apartmanlaşacaksınız. Burada 100 tane gecekondü varken yoğunlaştı, burası apartmanlaşmış bir Keçiören mahallesi-ne benzedi. Şimdi bu gecekondücü müteahhidi çağırıyor, diyor ki, 'Burada emsal var,' inşaat yapma hakkıdır emsal, 'Benim iki tane 500 m²'lik yerim var, bana buraya iki tane apartman yap, birini sen kendine yap, birini bana bedava ver.' Bu tarzda bir kentsel dönüşüm olmaz. Bu apartmanların bulunduğu yerlerde doğru düzgün sokaklar yok, çocuklara oyun alanları yok. Böyle bir yapılaşma dünyanın hiçbir yerinde yok. Sonra buraya okul yapın, park yapın diyorlar ve bu bizim cebimizden çıkıyor. Hepimizin cebinden çıkıyor. Bu parsellerin satılmasıyla o zaman-

ki belediye başkanları çok hava attılar, 'Bakın burası gecekonduydu yeriydi, şimdi Ankara'nın en modern yeri oldu,' dediler. Gecekonduların imar ıslah planları siyasi bir rant kaynağı. Bu kentsel dönüşüm değil, bu bir katliam." Murat Bey gecekonduların sahiplerinin imar ıslah planları ile haksız kazanç elde ettikleri düşüncesinde: "Bunun şimdi oldu on tane dairesi. Bu artık gecekonducu değil. Bu artık kapı önünde tespih çeken, bir kısım daireleri kiraya veren, bir kısmında da kızı ve oğlu oturan zengin bir adam oldu. Zengin bir adam oldu şimdi, apartmanı var. Daireniz vardır belki ama bu adamın apartmanı var. Nerede bunlar oldu? Keçiören'de oldu, Etlik'te oldu, Yıldız'da oldu. Keçiören'de 170 bin hane bu tarzda gerçekleşti. Keçiören'de imar ıslahla gecekondulara aktarılan rant 10 katrilyon. (...) Gecekonduyu yapanlar zengin oldu, bunlar adam oldular, araba da aldılar. Ben şimdi bunu eleştirmiyorum ama ancak bu tarz bir dönüşüm, 25 yıl sonrasının gecekondusudur."

Kentsel dönüşüm projeleri ise Murat Bey'e göre hem ada bazında yapılan çok katlı bloklar ile park gibi sosyal donatı alanlarına yer açıyor hem de belediye projede elde ettiği rant ile sosyal donatılara (okul, hastane) kaynak sağlıyor. Ancak "gecekonducu"nın elinden alışık olduğu rant alındığı için kentsel dönüşüm projeleri çok emek isteyen uygulamalar olarak görülüyor. Murat Bey anlatısı ile "Bir formül yapmak lâzım, o formül de şu: Siz bize gecekondularınızı verin, biz size dairenizi verelim, 500 gecekonduya 500 daire. Olmaz dedi bazısı, benim arsam büyük. Peki, 600 olsun. Uğraşıyorsunuz gecekonducularla. Anlaşıyorsunuz gecekonducularla. Bana gecekondunuzu verin, size kira yardımı yapayım ya da lojmanlarda oturacağım. Size şu gördüğünüz planı yapacağız diyoruz, ortasına rekreasyon alanı yapacağız, burası yeşil vadi olacak, buraya iki blok, şuraya üç blok yapacağız, buraya lüks teras evler yapacağız. Sizin daireleri şu bloktan vereceğiz. Nasıl daireler? Bu daireler 120 m²'lik daireler, asansörü var, şusu var busu var. (...) Yüzlerce, binlerce sorunla uğraşacaksınız, ikna edeceksiniz. Dinleye dinleye, kimisiyle anlaştık. Bu çok büyük bir emek. Baktık ki biz başa çıkamıyoruz, kadrolar tahsis ettik vatanda-

şın sorunlarını çözmek için. Kocasından ayrılmış kadın, yalnız kalmış, diyor ki, 'Ben bu gecekondudan çıkamam, bana burada bakıyorlar, ben çıkamam.' Biz muhakkak o kadını bir yere oturtturmak zorundayız. Sorun sorun üzerine. (...) Kentsel dönüşüm çok zorlu bir olay. Biz 50 yılda yapıları dönüştüreceğiz. Bu kentsel dönüşümü yaparken binaların yapımı bu işin en basit yönü. Bu işin binalar yapıncaya kadarki hazırlık safhası en zor kısmı. Herkes zannediyor ki binalar yapıldı, hâlbuki o binalar yapıncaya kadarki safha, sosyolojik konular, ekonomik konular işin en ağırlıklı, hamaliye kısmıdır."

Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi (KAGKDP) bu anlayış içinde şöyle başlamış: "Seçimden önce Melih Gökçek'le Kuzey Ankara Girişi'ni birlikte gezdik, 2003 sonu kar yağıyordu, koruma yoktu, ikimiz arabayla gittik. İndik arabadan başkanla, üzerimizde palto var. 'Bak,' dedi, 'şuralara binalar yapalım, aşağıyı rekreasyon alanı yapalım, sen buranın projelerini, bilgisayar görüntülerini hazırlat,' dedi. Orası o zaman komple Çankırılıların olduğu bir gecekondulu mahallesi. Vatandaş gördü, simasından algıladı, bir anda etrafımızı 100-200 kişi sardı. 'Ya başkan, çok sıkıntımız var, şuraları bir yap.' Melih Gökçek, 'Ben haftaya televizyona çıkacağım, buraları hep yıkacağım, yepyeni bir proje yapacağım diyeceğim, bana oy verecek misiniz?' diye sordu, 'Bakın yıkacağım diyeceğim televizyonda, beni yarı yolda bırakmayın,' dedi. Herkes 'Tamam,' dedi. Sonra televizyonda vaat etti, eğer kazanırsam bütün gecekonduları yıkacağım, oraları iyileştireceğim diye." Gerektiğinde siyasi güç de kullanılarak gecekonducuların gözü korkutulmuş: "Burada benim vurguladığım bir şey var. Şöyle dedik, 'Bak zaten razı olmazsan buradan plan geçirmeyeceğiz, bak zaten Melih Gökçek sittin sene başınızda, ayrılmayacak. Başımızda olunca buradan plan geçirir mi, geçirmez. Razı olun.' Böyle diyerek insanları Dönüşüm Projeleri'ne yönelttik. Bu şu demek: Belediye Başkanı'nın siyasi gücü varsa böyle bir işe girer, kentsel dönüşüm projesi yapar. Siyasi gücü olan belediye başkanı bunu yapabilir. Olmayan cesaret edemez, oy kaybına uğrayacağını düşünür projenin ilk sorununda. Kendini riske atmaz."

Böylece “sihirli formül” olarak kentsel dönüşüm projesi Kuzey Ankara girişinde uygulamaya konmuş: “18 bin tane konut yapıyoruz, 90 bin kişi yaşayacak yani Yozgat kent merkezine yakın bir nüfus, mega proje. Bu formülle şehir bir rekreasyon alanı kazanıyor, düzenli konutlar, konut kuleleri, dünyanın her yerinde var konut kuleleri, altlarında spor alanları, sosyal donatıları, yüzme havuzları, tenis kortları, kültür merkezleri, sergi salonları, yürüyüş yolları, koşu parkurları, havuzlar, fiskiyeler, botanik bahçesi, hanım lokalleri, gençlik merkezleri. Kent birçok şey kazanıyor. Adamlar birer daire kazanıyorlar. Belediye de yaptığı giderin karşılığını buradan karşılıyor.”

Bu “sihirli formül” ile hem belediye ranttan pay alarak gelir sağlıyor (bu parayla kente hizmet sağlayacağı öngörülüyor), hem de TOKİ yine ranttan pay alarak üstlendiği “2023 yılında 1 milyon konut” hedefinde ilerliyor; gecekondulu da arazi-sine karşı bir daire “kazanıyor.” Burada unutulmuş tapusu olmayanlar ve kiracılar. Tapusu olmayanlar, K-TOKİ’de olduğu gibi, daire sahibi olmak için 15 yıl düzenli ödemeleri beklenen banka ipotek sistemi içine sokuluyor, kullanılan söylem “İşgalcileri bile daire sahibi yapıyoruz.” Oysa kiracılar daha da mağdur, gecekondulu yıkımları ile yükselen kiralara rağmen başlarını sokacak bir yer bulmak zorundalar.

KAGKDP çerçevesinde bu “sihirli formül” çıkarılan özel yasa ile somutlaştırıldı. 5104 sayılı Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu ile TOKİ-Belediye işbirliğinin önü açıldı. Projede üç mülkiyet türü tanımlandı: Tapu, Tapu Tahsis ve Kaçak (yani Hazine). Proje içinde kalan tapulu arsası bulunanlara 100-120 m² arsa için 80 m²’lik daire, 201-250 m² arsa için 100m²’lik daire, 251-300 m² arsa için 120 m²’lik daire; imarsız yani kadastro tapulu (tarla tapulu) arsası olanlara 167-333 m² arsa için 80 m²’lik daire, 340-416 m² arsa için 100 m²’lik daire, 417-500 m² arsa için 120 m²’lik daire verilecek. Murat Karayalçın’la yaptığım görüşmede “gayrimenkulü menkule çevirmek” olarak tanımladığı anlayış, bu projede yukarıdaki şekilde uygulandı. Tapu tahsis belgesi olanların durumunda her 400 m² tapu tahsisli arsa için 80 m²’lik daire verilmesi sözleşmeye kon-

du. “Belgesiz ve kaçak” gecekondular için şöyle bir uygulamaya karar verildi: Kıymet Takdir Komisyonu’nca belirlenecek bedelin yüzde 10’u enkaz bedeli olarak ödenecek ve peşinat olarak sayılacak; Karacaören köyünün yanındaki hazine arazisi üzerine TOKİ tarafından yapılacak toplu konutlardan 80 m²’lik bir daire 15 yıl her ay “inşaat maliyeti” için “kira öder gibi” ödenecek taksitler karşılığında verilecek. Ayrıca bahçelerdeki ağaçlar da cinsine göre belli bir para ödenerek “kamulaştırılacak.” Birleşmiş Milletler’in Bin Yıl Bildirgesi’nde ortaya koyduğu “gecekondusuz kent projesi”nin uygulanmasında bir zorunluluk olarak tanımladığı ve Dünya Bankası’nın “gecekondusuz kent” projesine verdiği finansal desteklerde önkoşul olarak talep ettiği gecekonduların yıkımlarının belli bir bedel ödeyerek telafi edilmesi, Büyükşehir’in bu sözleşmesi ile bir derece yerine getirilmiş oluyor. Ancak KAGKDP’de önemli bir eksik değinildiği üzere kiracıların yok sayılması. Ayrıca projeye dâhil olabilmek için gecekondunun 1 Ocak 2000 tarihinden önce yapılmış olması gerek. İlginç bir şekilde bu tarih Mumbai’deki kentsel yenileme projesinde de 1995 olarak belirlenmişti. Niye bu tarihler seçilmiş anlamak mümkün değil. Yani gecekonduların sahibini daire sahibi yapma projeleri tüm gecekondular halkını kapsar şekilde gerçekleşmiyor, gecekondular arasında ayrım yapıyor.

Büyükşehir Belediyesi kentsel dönüşüm projesinin gecekonduların halkı için cazibesini arttırmak ve yıkımları hızlandırmak için gecekondudan tahliye tarihinden itibaren konutlar teslim edilinceye kadar belli bir kira bedeli ödemeyi (başlangıç için 200 TL) veya belediye lojmanlarında bedava kalmayı taahhüt etti. Bu teşvik edici unsurlar yanında yasada tehdit de söz konusu: Sözleşme yapmayanların arazileri “acil kamulaştırılacak.” Gecekonduların halk tarafından kendi elleriyle yıkımını sağlamak ve böylece insanların projeye gönüllü katılımı imajını yaratmak için, TOBAŞ Genel Müdürü’nün görüşmemizde belirttiği gibi, belediyenin enkaz parası ödemesiyle birlikte yıkıntının halk tarafından alınmasına da izin verildi. Köyü yakın olanlar gecekonduların enkazlarını köylerine götürdü. Kimisi bu malzeme ile köyüne ev yaptı; çoğunda ise enkaz iyi değerlendirildi.

rilemedi, ahşap gibi bazı malzemeler ileride kullanılmak üzere alındı, geri kalan yıkım alanlarına giren hurdacılara nasip oldu.

5104 sayılı Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, 2004 yılında Meclis'te onaylanarak yürürlüğe girdi. Böylece 25 bin kişinin yaşadığı 380,81 hektar büyüklüğündeki alanda bulunan gecekondular yıkılarak yerlerine yeni proje çerçevesinde çok katlı bloklar yapılmaya başlandı. Projede yolun Keçiören tarafına "hak sahibi konutları", Altındağ tarafına ise "finansman konutları" yapılması planlandı. Amaçlanan, finansman konutlarının satışı ile sağlanan gelirin hak sahibi konutlarının inşaatı için kullanılması, yani Karayalçın'ın deyiimiyle "çapraz finansman." Orijinal projede finansman konutlarının olduğu bölgeye lüks konutlar yanında 5 bin kişilik kongre merkezi, bir adet beş yıldızlı otel, iki adet açık anfi, beş adet restoran ve basketbol, futbol, tenis ve mini golf sahalarının yapılması planlandı. Finansman konutları tarafının genişletilmesi için havaalanı yolu hak sahibi konutları tarafına kaydırılarak, tünel ve viyadük yapıldı, yani hak sahibi konutların dik yamaçlara sıkıştırılması projede yer aldı. Projenin maketi TOBAŞ binası salonunda sergilendi.

Ancak "sihirli formül"ün vaatleri uygulamada sürdürülemedi. Finansman konutları için açılan ihalelerde alıcı bulunamadı. Çapraz finansman hedefi suya düştü, proje maliyeti TOKİ tarafından karşılandı. Daha da önemlisi 2008 ortalarında başlayan Hak Sahibi Konutları'nın inşaatı bir türlü tamamlanamadı. Farklı etaplara bölünerek ihaleye çıkarılan projede bazı müteahhitler binaları zamanında teslim etmedi ya da eksik teslim etti. Kura çekilişi bir türlü yapılamadı. Hak sahipleri konutlarının çekilişi 20-24 Ocak 2012 tarihleri arasında yapılabildi. Çekiliş 20 Ocak'ta zamanın başbakanı Tayyip Erdoğan'ın katılımı ile başladı. Araştırma ekibimle bizzat çekilişte bulundum, insanların heyecanına tanık oldum. Ancak kura sonuçları birçok kişiyi memnun etmedi. Blokların dik yamaçlar üzerine inşa edilmesi ve ortaya çıkan kot farkından dolayı bazı dairelerin "kot altında" yapılmış olması ve kimilerinin ifade ettiği üzere, kot altındaki dairelerin hak sahiplerine verilmesi, belediye-

nin ise üst katlardaki manzaralı daireleri satılmak üzere alması itiraz konusu oldu. Böylece 2012 Mayıs ayı itibarıyla konutlara taşınılmasının beklenmesine karşın, kuraya hukuki düzeyde itirazların yapılması hak sahibi konutlarına taşınılmayı geciktirdi. Binalar boş kaldıkça kolayca eskidi, boyalarında dökülme oldu; merkezî ısıtma sistemi teknolojik olarak günün gerisine düştü, mutfak malzemeleri demode oldu. 2012 Aralık'ında projenin bazı etaplarına taşınanlar oldu ama iskâna açılan etaplar ancak 2013 yılının bahar aylarından sonra gerçekten oturulmaya başlandı. Yerleşime açılan etaplardaki dairelerde, binaların sekiz sene önce inşa edilmiş olmalarından dolayı, dairenin ısınması için harcanan miktarı ölçen "ısıölçer" bulunmaması sonucunda herkes içinde oturulsun oturulmasın ortak merkezî ısıtma sistemi faturasının dairelere eşit olarak bölünmesi ile belirlenen payı ödemek zorunda. Ve bu anlamsız durum karşısında isyan kapıda. Kimisi dairesi boş durduğu halde ısıtma ve aidat paralarını ödeme zorunluğu karşısında önüne gelene evini kiralamakta; pavyonda çalışan kadınlar ve Suriyeliler gibi toplumda kabul görmeyen grupların TOKİ bloklarına yerleştiği duyduğum bilgiler arasında. Araştırmamın sonuna geldiğim 2013 kışında hak sahibi konutları tüm etaplarıyla yerleşime açılmadığı ve daireler tam olarak teslim edilmediği için, inşaatı tamamlanmış olduğu halde sitedeki iş merkezi ve sağlık ocağı henüz hizmete açılmamıştı. Alışveriş sorununa geçici çözüm "çadır bakkal", "çadır manav", "konteynır bakkal" ve "kaldırım manav" olmaktaydı; bu oluşumlar kanuna uygun değildi ama meşru idi. Ancak Keçiören Belediyesi'nin zabıta memurları bu "enformel" gelişimleri engelleme çabalarıyla söz konusu "girişimci" insanlara bir türlü rahat vermedi, çadır esnafı şiddete varan müdahalelere maruz kaldı.

Bugün "finansman konutları"nın olduğu yerin düz kısmına göletin olduğu büyük bir rekreasyon alanı ve kongre merkezi, TOBAŞ İdari binası gibi prestijli yapılar, yamaçlarda ise tripeks evler ve teras evler şeklinde müstakil konutlarla çok katlı lüks binalar yapılmakta. Buraya sonradan "Kuzey Yıldızı" denerek proje "parlatılmakta." Bir makalede proje planının zen-

gin ve yoksul İslâmî sınıfların bir arada yaşamasını hedeflediği iddia edilmişti (Batuman, 2012). Ancak projenin neoliberal bir anlayışla kâr üzerinden kurgulanması söz konusu: Mevcut durumda zengin ve yoksul mekân üzerinden ayrıştırılmakta; yolun bir tarafında “parlayan” finansman konutları, öbür tarafında kırmızı, yeşil, mavi renkleriyle dikkat çeken, eskimeye yüz tutmuş hak sahibi konutları. Gece karanlığında her iki taraf da göz alıcı ışıklar altında, bina farklılığı seçilemiyor.

Meşrulaştırıcı söylem ve anti-demokratik uygulama: “Kandırıldık”

Küreselleşme ile hızlanan ülkelerarası siyasi ve ticari ilişkilerin ve ulusal/uluslararası turizm sonucu havaalanlarının artan önemi, farklı ülkelere uçakla gelen “devlet adamları”nın, “iş adamları”nın, yatırımcıların kentlere havaalanı güzergâhından girmeleri, Ankara örneğinde olduğu gibi yerel yönetimlerin dikkatlerini havaalanı yolu üzerindeki gecekonduculara çekmekte. Ankara Büyükşehir Belediyesi KAGKDP ile de gecekonduculara yönelik yıkım müdahalesi bu söylem üzerinden kurgulandı. Eski Büyükşehir başkanı Murat Doğru’nun sözleriyle: “Burası (Havaalanı yolu) Ankara’nın giriş kapısı, burası ülkemizin giriş kapısı. Ülkemizin kötü tanındığı bir yer. Çin’e gidiyorsunuz, Çin çok sıkıntılı bir ekonomik durumu olan bir yer, (ama) müthiş bir havaalanı, müthiş bir yol, yolun iki tarafı yemyeşil, müthiş bir medeniyet gösterisi. Ama bizde geliniyordu gecekonducular arasından, çok çirkin bir görünüm arz ediyordu. Yabancı devlet adamları siyah camlı arabalarla alınıyordu, yolda lafa tutuluyordu, soru soranlara işte falan [deyip geçiriliyormuş].” Kent yine medeniyetle ilişkilendirilmiş, gecekonducular medeniyete zarar verici unsurlar olarak tanımlanarak yıkılmaları kaçınılmaz ilan edilmiştir: “Esenboğa yolu [çok önemli]. 150 bin diplomat geliyor yılda. Siz düşünün, kredi anlaşması yapacaksınız, bu ülkeyi Avrupa Birliği’ne almak istiyorsunuz. Bu medeniyeti gördükten sonra nasıl düşünürsünüz. Şunlara bak, hâlâ böyle evlerde oturuyorlar, bir de bize

kafa tutuyorlar, demez misiniz? Medeniyetinizi yansıtan şeyler şehirlerdir. Fransa'nın medeniyetini Paris'ten anlıyoruz, İngiltere'nin medeniyetini Londra'dan, Amerika'nın medeniyetini New York'tan anlıyoruz. Bizim medeniyetimizi de insanlar şehirlerimizden anlarlar. Osmanlı o sarayları boşuna yaptırmamış, ihtişamını sergilemek amacıyla öyle yapmış, gelsinler, bizim ihtişamımız karşısında ezilsinler. Bu psikolojik bir şey. Esenboğa yolundan Ankara'ya girenler, ülkemizi, medeniyetimizi yansıtmayan bir mimariyle karşılaşmasınlar diye Başbakan destek çıktı, kanun çıktı özel olarak."

Gecekonduların kent ve ülke için utanç kaynağı olduğu ve bundan dolayı yıkılmalarının gerektiği düşüncesi projedeki kimi gecekondu halkı tarafından da kabullenilmiş. Araştırmada bunu dile getirenler oldu: "Rahmetli Özal demiş, 'Burada arı kovanı var,' demiş Bush gelince. Elektrikler kesilirdi [havaalanından gelen yabancı devlet büyükleri gecekonduları görmesin diye]. Ankara'nın protokolünde gecekondu var, haline bak. Şarttı bu ama, ülkenin prestiji için." Bu düşünceyle alay eden Ayşe Hanım dikkatimi çekti: "Bizim evimizin yıkılmasının sebebi Melih Gökçek. O yıktı bizim evimizi, başka kimse değil. Neymiş arı kovanıymış bizim evler." Bir kadın da yıkılan gecekonduyunun yoldan görülmediğini söyleyerek bu söyleme itiraz etmekte: "Gâvurlar gidiyordu uzaktan ama bizim orası görünmüyordu. Yıkılacağını sanmadık." Bir genç adamın, "Dünya Bankası 'Şehirlerinizi güzelleştirin,' dedi ama mağduriyet yaratmadan," demesi ilginçti; uluslarüstü kurumların kentlere yönelik talepleri olabileceğinin farkında, ayrıca Ankara'da uygulanan kentsel projelerin mağduriyet yaratmasından dolayı doğru olmadığı düşüncesinde.

Bu söylem ile prestij alanlarındaki gecekonduların kente varlıklarını sürdürmeleri imkânsız hâle gelmekte. Ama bu amaçla bir projeye başlamadan önce belli konularda karar vermek gerek. Ankara'nın kuzey girişindeki gecekondu yıkılacak ama bu iş nasıl olacak? Mûteahhit eliyle mi, kentsel dönüşümle mi? İnsanların rızası alınarak mı, gözleri korkutulup baskı uygulanarak mı? Yerinde dönüşüm mü olacak, ge-

cekondu halkı başka bir bölgeye mi aktarılacak? Zira kendi rızaları olmadan evleri yıkılıp başka bir bölgede yaşamaları diretilirse bu bir nevi “sürgün” anlamına gelebilir. Çok katlı bloklar yerine gecekondular iyileştirilerek –mevcut mahalle yapısı korunarak– gecekondu dönüşümü niye olmasın? Tüm bu sorulara KAGKDP uygulaması çerçevesinde baktığımızda ortaya çıkan hiç de demokratik bir durum değil. Sözleşmeler çoğu zaman okunmadan, maddeler anlaşılmadan, hiç tartışılmadan imzalanmış. TOBAŞ binası önüne “hak sahipleri”nin gelmesi anons edilmiş, bina önünde sıraya sokulmuş, uzun kuyruklarda beklendikten sonra sözleşmeler imzalanmış. İmza süreci ile ilgili şöyle cevaplar aldım: “Sözleşmeyi bana hiç okutmadılar. TOKİ’deki memurlar, ‘At imzayı, atmazsan çek git, ev yok sana vermeyeceğiz,’ diyorlar”; “En son imzaya çağırıldık şantiyeye. Bir kâğıt verdiler elime, önce ‘Oku,’ dediler, sonra da ‘İster kabul et, ister etme,’ dediler. Ben hiç okumadan imzaladım o kâğıdı”; “Sözleşmeyi de aceleye getirdiler, rahatça okutmadılar, sıkıştırdılar, at imzayı çık, sıradan gel, okumaya fırsat bırakmadılar, hep milleti tuzâğa düşürdüler”; “TOBAŞ’ın oyununa geldik. Zaten sözleşmeyi okuyamadık. Sıraya girdi herkes, okuyamazsın ki ama okusan gene atacaksın o imzayı. Kendi idam ipimizi çektik yani.”

İnsanlarda kandırılmışlık hissi hâkim: “Benim orada iyi kötü bir gecekondum vardı. 13.800 milyar değer biçti. Biz mi aptalız, bu insanlar mı uyanık?”; “Oralar çok güzeldi. Keşke gelmeseydik. Buraya gelmemiz kendi isteğimizle olmadı. Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek tarafından üçkâğıda getirildik, çok güzel kandırıldık.” Hazine kategorisindekiler işgalci olarak tanımlanmanın getirdiği ürkeklikle sözleşmeleri imzalama baskısını yoğun hissetmişler: “Kandırıldık. Bizi kandırmaları zorumuza gidiyor. Kaç dosya kâğıt getirdi, erkeklerin önüne koydular. Adamlarımız okumadan attı imzayı, çıktı. Baştan kandırdı bizim adamlarımızı. Hazine olduğumuz için işgalci görüneceğiz diye korktular, millet boyun eğdi.” İlginçtir erkeklerde ise, kadınların sözleşmelerin imzalanmasına ya “kandırılarak” ya da “daire sevdası yüzünden” neden oldukları görüşü var:

“Sözleşmeleri mecburi imzalıyon. Kadınlara zaten okutmamış. Hepsini okutmuyor, ‘Ya imzalarsın ya gidersin,’ diyor.” Benzer şekilde “Lojmanları gördüler, bedava sandılar. Yıkan geldi, yıkan geldi. ‘Amanın! Şofbeni de var, ılık suyu da var. Hadi gelin, hadi gidek!’ Bizler yıktık elimizle, belediye yıkmadı. Sevin-dik geldik, sevin-dik geldik [ama şimdi pişmanlar].” Sözleşme-nin okunmadan imzalandığı kesin; ama erkekler mi, kadınlar mı okumadan imzalamış, anlatıdan anlatıya değişiyor doğrusu.

Anketlerde sözleşmeyle ilgili şöyle bir durum ortaya çıktı: Sözleşmeyi imzalamadan önce “çok iyi bilgilendirildim” diyenler yüzde 10,6, “orta karar bilgilendirildim” diyenler yüzde 43,1, “hiç yeterli bilgilendirilmedim” diyenler ise yüzde 45,6. İmzaladıkları sözleşmeden “çok memnunum” diyenler yüzde 1,8, “biraz memnunum” diyenler yüzde 17,7, “hiç memnun de-ğilim” diyenler ise yüzde 80,5. Araştırmada sözleşmede belirtilen hususların uygulaması konusunda da şikâyetler çokça orta-ya çıktı: Ağaçların eksik sayıldığı, betonarme olan evin karşılığı paranın ya da genelde enkaz parasının değerinden az ödendiği, arsanın yanlış ölçüldüğü bu şikâyetler arasında. “İşgalci” ola-rak tanımlandıkları için enkaz parasının yüzde 10’unun öden-mesi de çoğu tarafından hiç anlaşılır gibi değil. Tavuk kümes-lerine “kapı numarası” alarak hak sahibi olanlara karşın aynı bahçedeki oğlunun gecekondusunda kapı numarası olmadığı için proje dışında bırakıldığı gibi şikâyetler de var. “Eksik yaz-malar” en önde gelen şikâyetlerden: “Benim 25 milyarlık evime bir milyar 600 verdi. Bu adalet mi, bu cumhuriyet mi? Şeftali-lerim, kirazlarım, yaprak ağaçlarım, dut ağaçlarım, bir tanesini yazmamışlar, bir tanesini. Hakkımızı yedi. 400 metre-kare evim vardı. Sadece evimi yazmışlar enkaz olarak”; “450 tane ağacı-mız vardı. Hiç para almadım, bir ağaç parası, bir kuruş verme-diler. Şule (TOBAŞ Halkla İlişkiler Müdürü), benim yanımda yazıyor diye gösteriyor. Meğerse yazmamış. ‘Sen git,’ dedi, ak-şam oldu gelmedi. Onun için yine gittim. ‘Allah senin belanı versin,’ dedim. 450 ağaçtan bir tane verse. Yidiler gitti.”

2008 yılında ilk projeye başladığımda (TÜBİTAK 1002, pro-je no. 107K151) gecekonduları yıkılanların yerleştirildiği Has-

köy'deki G ne evler belediye lojmanlarına gittiğimizde sokakta kadınli erkekli bir kalabalık olduğunu gördük, sözleşmeler yeni imzalanmış, ortalık ateşli; etrafımızı sardılar, a a larım az sayıldı, arsama az para verildi, evime değeri verilmedi diye bir ağızdan anlatmak istediler. Çok kaygılıydılar, ellerindeki tek pazarlık yapabilecekleri nesneyi yani evlerini elde edebilecekleri değerin altında kaybetmeleri bu yoksul insanlar için kolay hazmedilebilecek bir durum değil. Sözleşmeyi iyice anlamadıklarından dolayı    lmekte, belediyeye kızmakta, yeteri kadar becerikli davranamadıkları, ezik kaldıkları için kimi zaman kendilerini suçlamakta, "Bir evimiz vardı, o da gitti," duygusu içinde dertlenmekte. Sözleşmeyi imzaladıktan sonra kalp krizi geçiren, hatta hayatını kaybeden, mide kanaması olan, depresyona girip tedavi görmeye ba layan insanlara rastladım: "Moralim bozuldu, ruh hastalıklarında yattım. 35 sene mi verdim [gecekonduma], ona yanıyorum. E im de hasta oldu." Kentsel dönüşüm projesini ilk duyduklarında  oka girenler olmuş: " ok sinirlendik, çok şey ettik. Kafayı yedik. Ba rımız gup gup ederdi. Tu lalar bizden gitti, evden gitmedi ki. Hep vücudumuzdan gitti ev." Yerinde dönüşümün olmaması   ke yaratmakta: "Evimizin yerlerinden vereydi. Sadece benim evimin olduğu yere sekiz daire yapılı , bir daireyi bana verselerdi. Kimseye olduğu yerden vermediler. En azından oturdu umuz çevreden arkadaşlarımızdan ayrılmazdık. Herkes bir tarafa da ıldı. Kom ularımdan ayrıldım." Bir kadın yazdığı "ta lama"da TOKI'den ma duriyetini şöyle anlattı: "TOKI'dedir i imiz / A rıyor ba ımız / Kesildi de mektubun / Yok mu garda ımız."

Tüm bu bilgilerin betimlediği resim  u: Proje halka sunulma aşamasında sorunlu, halk katılımı hiç yok, bilgilendirme yetersiz, uygulamada eksiklikler/yanlışlıklar yapılmış. Projenin "katılım" ve "saydamlık" boyutları demokrasi sınavında sınavta kalmış. Demokrasinin kişisel hak ve özgürlük boyutu çerçevesinde gecekondulu sahiplerinin tercihlerine yöneldiğimizde yine projenin istenmedi ini görmekteyiz. Anketlerde "Gecekondunu TOKI yerine müteahhide vermeyi tercih eder miy-

din?" sorusuna "kesinlikle müteahhit" diyenler yüzde 79,4, "belki ederdim" diyenler yüzde 11,0, "kesinlikle etmezdim" diyenler ise sadece yüzde 9,6. "Sana kalsa gecekonduda yaşama-ya devam eder miydin?" sorusuna "kesinlikle ederdim" diyenler yüzde 53,2, "belki ederdim" diyenler yüzde 15,8, "kesinlikle etmezdim" diyenler yüzde 31,1.

Özetle, demokrasi konusuna katılım, saydamlık ve kişisel hak ve özgürlükler olarak yaklaşacak olursak, KAGKDP'de bu üç boyutun hiçbirinin gerçekleşmediğini görüyoruz. Bu proje yoksul insanları kandırmayı hedefleyen anti-demokratik bir proje. Türkiye'nin 1988 yılında imzaladığı Avrupa Yerel Yönetimler zerklik şartı çerçevesinde demokratik anlayış içinde yerel katılımın sağlanması ilkesi de bu projede çiğnenmiş durumda.

KARACAÖREN-TOKI'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ: YOKSULU DAİRE SAHİBİ YAPMA PROJESİ

Birleşmiş Milletler'in "Bin Yıl" (*Millennium*) Bildirgesi'nde belirttiği hedefleri arasında küresel Güney ülkelerinin mega kentlerindeki "yoksulluk görüntüleri" olarak tanımlanmaya başlanan enformel konutların (*slum*) ortadan kaldırılması yer almakta (Jones, 2012). Bu mahalleleri fiziksel kalite temelinde yükseltme projelerinde (*slum upgrading projects*) Dünya Bankası yerel halka sonradan geri ödemek şartı ile kredi veriyor; kent yoksulu, mahallesine altyapı getirmek gibi hizmetleri para ödeyerek satın almak durumunda. Ayrıca gecekondularda yaşayanların ucuz konut kredileri ile uzun dönem borçlandırılarak daire sahibi yapılmaları ve böylece kentlerde enformel konut alanlarının ortadan kaldırılarak piyasa içine çekilmeleri de hedefler arasında yer almakta. Türkiye'de de TOKİ-Belediye işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilen "kentsel dönüşüm projeleri"nin böyle bir hedefi var. Bu hedef neoliberal mantık içinde işliyor: Hem gecekondular yıkılıp yerine yeni projeler yapılarak inşaat sektörü genişliyor ve bir zamanlar gecekondular halkına bırakılan kent çeper arazileri üzerinden rant elde ediyor, hem de konut kredi borçları ile kent yoksulu finans sektörüne dahil edilerek bu sektör büyütülmüş oluyor. Ancak bu sorunlu bir süreç. Örneğin Küçükçekmece Tepeüstü-Ayazma

Kentsel Dönüşüm Projesi'ndeki Bezirganbahçe-TOKİ bloklarına taşınanlar arasında 123 aile taksitlerini ödeyemedikleri için ilk altı ay içinde mahkemeye verildi ve dairelerinden ayrıldı (Uzunçarşılıoğlu-Baysal, 2010).

K-TOKİ'de uygulama şöyle: Tapusu bulunmayan ve gecekondusunu 2000 yılından önce yapanlar, eğer "kapı numarası" var ise bir daire sahibi olma hakkını kazanıyorlar; 15 yılın sonunda her ay daire taksidini ödedikleri takdirde dairesinin tapusunu alacaklar, ki bu taksitler her yıl iki kez memur maaşı artışına endeksli olarak artmakta. Taksitlerini Ulus'taki Halkbank'a ödemeleri gerekiyor. Binanın alt katında banka, üst katında TOKİ var; DASK, vb. vergileri ödemediği daire taksidini bankaya yatıramıyor. Her taksit öderken 1,5 TL komisyon alıyor. Aşağıda K-TOKİ halkının konuya yaklaşımı ve ilgili deneyimleri aktarılmakta.

Neoliberalizmin "hedefli" özneleri:

"Taksitlerimi ödeyeceğim, tapumu alacağım"

Görüştüğüm kişilerin cevaplarına bakınca daire borçlarını ödemedi en azından ifadede büyük bir kararlılık içinde olduklarını gördüm. Tüm imkânsızlıklara karşın taksitlerini ödeyip daire sahibi olmak istiyorlar. Ellerine geçen bu fırsatı kaçırmak istemiyorlar çünkü başka ev sahibi olma şansları yok. Ev sahibi olabilmek, kiradan kurtulmak bu aileler için çok önemli, hem kendileri hem çocukları için bunu çok istiyorlar, kafalarında hep bu var. Behiye Hanım boş bir alanda komşularıyla yerde otururken, toprağa eliyle beş ev resmi çizdi, "Bunlar çocuklarımla evi olsun, ortada da ben olayım, önce kızlara, sonra oğlanlara," dedi, o kadar samimiydi ki.

Bir taraftan ayakta kalabilmek, günü döndürebilmek için büyük çaba ve fedakârlık içindeler, yemelerinden içmelerinden kıstıyorlar, bir taraftan da borç ödeme hedefine kitlenmişler, her şeyden vazgeçerek daire taksitlerini ödemeyi "başarmak" için çalışıyorlar. Artık "Her şeyden önce ev taksidi," geliyor. Yaşamlarındaki diğer her şeyi unutmaya, ihmal etmeye mahkûmlar.

Az sayıda da olsa iş-odaklı bazı ailelerin durumunda sanki Survivor programını izler gibiyim, tek hedef oyuna odaklanıp kazanmak; kendilerine dayatılmış ve kuralları kendi katılımları olmadan dışarıdan konmuş bu oyunu kabullenmişler. Zaten bu noktada başka da çareleri yok: Kocalar birden fazla iş yapmaya, kadınlar iş bulmaya, çocuklar okuldan ayrılıp ya da okul dışında para getirici işler yapmaya çalışıyor. Hafta sonları da çalışan kimi erkekler ve kimi çalışan kadınlar için boş vakit bulmak zor. Çalışan kadınların komşuluk yapmaya artık zamanları yok: “Zamanım yok. Ben bir şirket için evden çalışıyorum” (Evden eve dolaşarak Amway ürünleri pazarlıyor); “Yazın çama gi-di-yoz bu yaştan sonra. Yazın gelseniz bizi evde bulamazsınız”; “Annem çalışıyor. Haftanın yedi günü akşam 7.30’da geliyor. Yorgun oluyor, yatıp uyuyor” (Halime Hanım Pursaklar’da geri dönüşüm fabrikasında çalışıyor; kâğıt ve lastik ayırıyor). Karaman’ın (2010) “robotlaşan yaşam” olarak tanımladığı duruma benzer bir durumu bu ailelerde de gözlemliyorum.

Öte yandan, bu amacın gerçekleşmesi istihdam piyasasındaki konumlarından dolayı hiç de kolay değil. Daire sahibi olma hedeflerine ulaşmak krizlerle dolu bir süreç; iş bulamamak, işten çıkarılmak, çalıştığı işte parasını alamamak, ya da kazandığı paranın çok yetersiz olması taksit ödemelerinde sıkıntı yaratıyor. Sitede genelde kadınların ev dışında çalışmaları önündeki “koca engeli” büyük ölçüde kalkmış durumda, ancak çoğu kadın için iş bulmak zor, temizlik ve çocuk bakımı gibi işlere hevesliler ama bu işlere erişebilmek için ilişki ağları yok. Özetle, bir anlamda “kendini gerçekleştiremeyen neoliberal özne” konumundalar:¹ Akıllarında daire borcu, site içinde boş boş dolanan erkeklere, bina önlerinde oturan kadınlara rastlamak mümkün. Ulaşım masrafından dolayı ahabap ve akraba ziyaretlerini kısıtlamış durumdalar. Daire borçlarını ödeyememe endişesi arttıkça komşu sohbetlerinin, pikniklerin keyfi de yok artık.

1 Aslında birey olarak kurgulanan “neoliberal özne”, ailenin ön planda olduğu K-TOKİ’de zaten söz konusu değil. Tüm aile fertleri ailenin bir dairesi olsun diye çaba gösteriyor ve büyük çoğunlukla tapu “aile reisi” olarak kurgulanan kocanın üzerinde olduğu için bu çaba erkeğin daire sahibi olması olarak da okunabilir.

Anketlerde çoğu kişi (yüzde 80,2) “zor olacak ama taksitle-
rimi öderim,” dedi. “Rahatlıkla öderim” diyenler sadece yüzde
3,2 iken, “kesinlikle ödeyemem” diyenler yüzde 14,4. Çoğun-
luk ne yapıp edip taksitlerini ödeme kararlılığında. Keskin bir
bıçağın sırtında yaşamaktalar. Bayram Bey’in ifadesiyle: “Bu-
raya gelenler Baraj Mahallesi’nden gelenler. Şehre otuz yaşın-
dan sonra gelenler, bir oda yapanlar, köyden destekli geçinen-
ler, kendi yağıyla kavrulanlar. Buradakiler mahallenin son ka-
lan döküntüleri, mevsimlik işlerde çalışanlar. Sınırın ucunda-
yız, ya devam edecez ya da alın sizin olsun diyecez. Patlayacak
bombayız. Her şey tıkr tıkr değil, şu kadar blok yaptık değil.
Ya gemiyi yüzdüreceğiz ya teslim olacağız. Bir iki sene ödeye-
bilirim, gerisini bilmiyorum yani.” Ödeyebilmek için her şeyi
yapmaktalar: “Gemi batmasın. Buradaki hanımların yarısı çam
dikmeye gidiyor, mecbur gidiyor. Her şeyden önce ev taksidi.
Yemekten kes, dershaneden kes.” Karısı, “Çocuklarımla eğiti-
mi mahvoluyor, ‘Dershaneye gidemiyorum, kitap alamıyorum,’
diyor. Köyden erzak desteğı olmasa yapamayız.” Muhtar ada-
yı Veli Bey’in sözleri çarpıcı: “Annesi sabahtan çime çama gidi-
yor, babası yevmiyeye gidiyor. Ya çocuğundan vazgeçecek, ya
evinden vazgeçecek. Nasıl geçim sağlıyoruz, onun peşindeler.”

Taksitlerin yaşamlarında yarattığı bu sıkıntılı durumu Şöh-
ret Hanım’ın sözleri gayet iyi ifade etmekte: “Her gün bir arka-
daşımız gidiyor [dairelerini satıp]. Ya köye gidiyor ya da kiraya.
İhbar geliyor, elimden alacaklar diye on beş yirmi milyara sa-
tıyor. Buranın insanı hep hasta oldu, psikolog[luk] oldu. (...) Zenginlere geri dönüşüm yapıyor. Evleri [almak için] lüks ara-
balı gelen oluyor. Dönüşüm Projesi tamamlanana kadar [15 yıl
içinde] hepsi zengine döner [yani zenginler daireleri ellerinden
alır]. (...) Sabahları görüyorum yüz kadın çalışmaya gidiyor,
parklara çiçek dikeyolar. Durumu iyi olan yüzde 20, yüzde 30
anca. (...) Çocuklar okulu bırakıyor. Oğlumu Çubuk’ta iki yıl-
lık üniversiteye (yüksekokul) bile gönderemedim. O gün tansi-
yon hastası oldum. (...) Cam balkon, parke yapanlar görülüyor
ama hâlâ suyunu almayıp köyden su getirenler, doğalgaz bağ-
latamayanlar, okuldan aldığımız çocuklar, bunları gören yok.”

Mülakatlarda her ay düzenli olarak taksitlerini ödeyemediklerini söyleyenler (23) ile düzenli olarak ödediklerini söyleyenler (26) aşağı yukarı eşit. Site halkının taksit ödeme “taktikleri” ve onlar için taksitlerin anlamı aşağıdaki bölümlerde anlatılmakta.

“Sınırdaki yaşıyoruz, geriden ödüyoruz”

Taksitlerini kimisi birkaç ay geriden ödemekte: “Birini yatırıyorum, ikisi kalıyor. Onu da yatırırsam icraya gidiyor”; “İki ayda bir yatırıyoruz anca. Çok az zamlı [geç yatırınca], bir iki milyon”; “Şu anda iki taksit borcum var. Üç tane olunca bir tane yatırıyorum. Tek maaş ile zor oluyor”; “Ödeyemiyoruz her ay düzenli, üç dört tane var benim. Sınırdaki yaşıyoruz, döndü geçirmemeye çalışıyoruz.”

Kışın olmayan işler, işten çıkarılmalar, hastalıklar taksitleri düzenli olarak ödemede büyük sorun: “Geriledik iki taksit, eşim işten çıkınca. Bir taksit hâlâ duruyor. Geriden ödüyoruz”; “Üç birikmiş var şu an. Kışın da dört beş tane birikti [kocasını işi, kışın çalışmıyor]. İcra kâğıdı geldi elimizden alınacak diye. Borç harç bulup ödedik, seslerini kestiler.” TÜBİTAK raporunu yazarken telefonla beni arayan bir kişi de durumunu şöyle anlattı: “Bir milyar [1.000 TL] para alıyorum, taksit başını almış gidiyor, 500-600 milyon olunca nasıl ödeyeceğim? Geçen ay hasta oldum, ameliyat oldum, bir aylık raporum var ama işten param ödenmedi. Bu aylık taksidimi nasıl vereceğim?”

Mevcut bir eğilim ellerine toptan para geçince birikmiş taksit borçlarını ödemek: “Kış aylarında sorun oluyor, aylıkçı olmadığımız için. Bizim işimiz [mobilya] yazın oluyor. Olmazsa altı ayda bir ödüyorum. İki milyar gelirin olacak ki”; “Yazın kızlar marketlere giriyor, Pursaklar’da, o zaman içeride kalan taksitleri ödüyoruz.” Zorunlu olarak çevreden yardım da almaktalar: “Ödiyemiyoruz. Geçen ay dört taksit oldu, iki taksit içeride duruyor [ikisini ödemişler]. Birini elden bulduk, birini sarımsaktan ödedik [Kastamonu’dan sarımsak getirip satıyorlar]. Ama çok zorlanıyoruz, bir biz değil, komşulardan biri felç geçir-

di düşünme düşünme, değneklerle [yürüyor]”; “Burada kendi köyümün derneği, yardımcı oldular, bizim memleket derneğimiz ödedi üç aylığını. Şimdi iki ay içeride [ödenmemiş iki ay taksit], üçüncü ay olacak.”

“Yavan yiycen, onu ödiycen”

Taksitlerini düzenli ödediklerini söyleyenler ne olursa olsun ödeyeceğiz demekteler: “Yavan yiycen, onu ödiycen”; “Evinde kuru ekmeğini yiycen, taksidini ödeyecen”; “Ekmeği yarım yerim, borcumu öderim”; “Üç öğünü iki ederim, borcumu bırakmam.” Bu güçlü niyet beyanatlarının gündelik yaşam içinde ne anlama geldiği ise kendine şöyle karşılık buluyor: “Yemiyosun, ödüyosun. Gezmenden kesiyon, gezmelerini, akraba ziyaretlerini kısıyon. Yirmi beş senelik evliyiz. Eşim kurbanımı keserim, benim için önemli olan öbür dünya diyor. Ama bir kurban evin iki taksidi demek. Kurban gelince evin taksidi kalıyor”; “Üzerime alamıyom, niye? Ödüyom. Ya üstten baştan ya yemekten kesiyon.” Taksit yüzünden kimi aileler dairelerine para harcamamakta, zaruri ihtiyaç haline gelen bir eşyanın alımından dahi vazgeçmekte, ancak bunun sıkıntısı sürmekte: “Yok [birikmiş taksit], bak evime parke yaptıracam, herkes yaptırdı parkesini, vestiyerini, ben duruyorum. Hiçbir şey almadım ki. Komşular hepsini yaptırdı, eşya aldı, biz kaldık, duruyoruz. Ben ona da razıyım, tek evimizin borcu ödensin diye.” Bankadan kredi çekebilenler böylece taksitlerini kapatmaya çalışmakta, yeni borçlar altına girmekte.

Bankanın sözleşmelerini feshederek dairelerine el koymaya hazır beklediği düşüncesi endişelerini arttırmakta: “Bankanın işine geliyor, elinden alıyor, geri satıyor”; “Ödeyemezsen icra gelecek, elinden alacak.” Böylece “Devletin kiracısıyız,” “Devletindir bizim daireler,” gibi düşünceler ortaya çıkmakta, insanları strese sokmakta. Taksitlerini ödeyemedikleri için siteden ayrılanların çoğaldığı yaygın bir kanı: “Ödeyemeyenler de çok. Burayı yıkacak hali yok ya [gecekonuda olduğu gibi]. Çıkartır [daireden], ödediğin de yanına kâr kalır.” Bu kanı aileler üzerin-

de taksitleri zamanında ödeme baskısı oluşturmakta: “Her ay direkt ödüyöruz. İçeride kalmaz. Ödemezsek sonra altundan kalamayız. Satan oluyor bu yüzden. Filan yere taşınyom, burayı beğenmedim diyor, [ama aslında] kurtaramadı adam.”

Araştırmada ilginç bir bulgu, daire taksitleri ne kadar süre ödenmezse dairelere banka tarafından el konacağının tam olarak bilinmemesi: Kimisi iki ay, kimisi dört ay, kimisi altı ay demekte. Bunun nedeni site halkının banka tarafından net olarak bilgilendirilmemesi olduğu kadar uygulamanın da farklı olmasından kaynaklanmakta: Site yönetiminde çalışan bir genç adam şöyle anlattı: “Bir adam var daire taksitlerini üç yıl ödemiş, daire elinden alınmadı, bu durum TOKİ’nin yarı siyasi bir kuruluş olduğunu açıklıyor.” Aylarca taksit ödeyemeyenlerin olduğu söylentisi [belki de gerçek] sitede dolaşmakta. Bu da dairelerini kaybetmemek için iktidarı desteklemek gerek düşüncesini üretmekte.

“Maaşı alınca ödüyöruz, ilk taşındığımızda daha kolaydı, şimdi daha zor”

İlk tur araştırmada biri emekli, biri Devlet Planlama Teşkilatı’nda aşçı ve bir diğeri de Bilkent’te işçi üç kişi aile taksitlerini zorlanmadan ödediklerini ifade ettiler. Bu aileler çocuklarını evlendirmiş ve küçülmüş aileler. Bunlara ek olarak, dairesini ikinci el alan ve kocanın orta sınıf bir semtte terzi olarak çalıştığı aile de taksitlerini fazla zorlanmadan ödemekte idi. Ancak her yıl iki kez gelen zam yüzünden son görüşmemizde bu aileler de taksit ödemedede zorlandıklarından bahsettiler. Araştırmada sadece bir aile nakit para vererek indirimli olarak daire borcunu kapatmış durumda.

Araştırma müddetince taksitlerini düzenli ödeyenlerin sayısında zamanla azalma oldu. Sitede sınırlı sayıda olan memurlar ve bazı emekliler düzenli ödemeye devam ettiler: “Memur zammıyla beraber biz de zam alıyoruz, ev kirası şeklinde ödemele-
rimize devam ediyoruz.” Öte yandan büyük çoğunluk için “içeride kalan taksitler” söz konusu: “Daha beter. İçeride üç taksit

var. Taksit şimdi 420 lira oldu”; “İçeride bir tane var. Her altı ayda bir zam geliyor. Gidiyoruz düşe kalka”; “Üç taksit içeride yatıyor. Yetiremiyoruz.” Durumun vahametini şu sözler göstermekte: “Düzenli ödeme şansımız olmuyor. Birikiyor, ihbarname geliyor bazen, toplu ödüyoruz. 800-900 milyon para alan bu insan nasıl 400 lira taksit versin? Ya kendi kötü yola düşecek ya kendisi banka soyacak. Ne kadar kötü.” Böylece gelen sene geçen seneyi arattırıyor ve 15 yılın sonunda durumun ne olabileceğini tahmin etmek zor değil.

Taksitleri zamanında ödeme baskısı ve bunun yanında daire yaşamının gereklerini yerine getirme zorunluluğu sonucunda kapitalist sistemin mantalitesi ya da Georg Simmel’in modernliğin gereği olarak tanımladığı “rasyonel davranma” köy kökenli bu insanların yaşamlarına iyice yerleşmiş durumda: Kadın erkek hesap kitap yapıyorlar, neyin borcunu ne zaman ödeyecekler, taksit yanında eşya borcunu, kredi kartı borcunu, ihtiyaç kredisi taksitlerini ne zaman ve nasıl ödeyecekler, hesaplayıp duruyorlar. Artık yaşamlarını yöneten iktisadi mantalite; bu yaşamda komşu hakkı, akraba hakkı anlayışına pek de yer yok, sosyal içerik gittikçe törpülenmekte.

Çama çime giden, kozmetik ürün pazarlayan kadınlar, ek iş peşinde erkekler ve çocuklar: “Çalışmam lâzım”

Paranın ön plana çıktığı, daire borçlarının her an düşmeye hazır bir kılıç gibi başlarının üzerinde durduğu bu ortamda aileler tüm fertleri ile iş piyasasına girmek zorunda. Site kadınları hâkim iktisadi mantığa uygun bir şekilde ucuz, esnek, düzensiz ve güvencesiz işlerde çalışmakta. En yaygın ve popüler olanı ise “çama-çime” gitmek. Belediyenin ya da özel sektörün taşeron şirketleri (“alt işverenlik sistemi”) siteden seçtikleri “çavuş kadınlar” aracılığıyla kendilerine yevmiye ile çalışacak kadın toplamakta. Çoğunlukla bahçelere ya da yol kenarlarına, meydanlara çam/ ağaç dikmek, çim ruloları sermek, çiçek dikmek bu kadınların iş tanımı. Keklik Hanım’ın sözleriyle, “Gecekondu-

da hanımdık, evde otururduk, daireye geldik, işçi olduk. Önceden el işimi yapar otururdum. Şimdi lastiklerimizi giyip işe gidiyoruz, işçi oluyoruz, şalvarlarla çalışıyoruz.” Hiçbir sözleşmeye tabi olmadan çalıştırılan bu kadınların yevmiyesinin 20 lira olduğunu 2011 yılında bir kadından duydum, başka bir kadın ise 30 lira olduğunu 2012 yılında söyledi. 20 ya da 30 lira, aldıkları para çok düşük. Kadınlar genelde yemeklerini yanlarında götürmekte. İşin “esnek” olmasından memnunlar; kocaları evde olduğu ya da karılarının işe gitmesini istemediğinde evde kalabiliyorlar: “Çime, çiçeğe gitmeye başladım bazı yazlar. Ben her gün gitmiyorum. Kızımın sınavları falan olursa, eşim pazar gününü gitme derse, gitmiyorum.” İş formalarını giyip (genelde fosforlu yelekler, caddelerde çiçek dikerken arabalar çarpmasın diye) kentin çeşitli yerlerine götürülerek çiçek dikmekten, çim sermekten gururlular: “Seviyoruz, boş oturup ne yapacağız? Erkekler yapamaz bizim yaptığımızı.” Ev çevresi dışına çıkmak rahatlatıyor: “Acık işe gidiyoruz da rahatlıyoruz, sakinliyoruz.” Ancak işi beğenilmeyene bir daha gelme deniyormuş, bu kadınları üzüyormuş, etkileniyorlarmış. İfade ettikleri en büyük sorun ise zamanında ödenmeyen paraları. Bir de ağaç dikmek söz konusu olduğunda fiziki güç gerektiren işin zorluğu kadınlar için sorun; çam dikmede erkekler de çalışıyor.

K-TOKİ’de sabah çok erken saatlerde çama-çime gitmek için kuyruğa giren kadınları görmek mümkün. Halk Ekmek Bayisi bu durumdan üzüntü duymakta, daire borçlarının yol açtığı perişanlığının dışı vurumu olarak görmekte. Şöyle ifade ediyor: “Gecekondu da çalışmayan bayanlarımız, sabah 7’de, 7’ye çeyrek kala çama gitmek için burada toplanıyor. Sabah 7’de gelin bir görün. Baraj mahallesinde iş bilmezlerdi, işe gitmezlerdi. Burada mecbur çalışacak. Burada emeklilerin bile oturacak hali yok, çalışmak zorundalar.” 1. Etap site yöneticisi Hamza Bey de bu durumdan sıkıntılı: “Sabah 7 Halk Ekmek önü çama-çime gitmek için bekleyen kadınlarla dolu. Ulus’taki amele durağı gibi.” Kocaların işleri düzensiz ve güvencesiz olunca çare kadının çama-çime gitmesi oluyor: “Sitelerde çalışıyor [kocas], ahşap oymacı. Yaptığı işe göre alır parasını. Bazen hiç almadı-

gı da oluyor.” Bu durumda örneğin Nermin Hanım 15 Mart’ta başlıyor, 15 Aralık’a kadar, dokuz ay çalışıyor, çiçek ve ağaç di-kiyor, günde 30 TL. İşsiz olan ve psikolojik tedavi gören Mus-tafa Bey’in karısı da kocasının kıyamamasına rağmen çama-çi-me gidiyor: “Mamak’ta [lojmanda] bir yaz gitti idi [çama]. Şim-di ayağı kırık. Bir hafta on gün topluma girmek için git ama sü-rekli gitme diyorum, kıyamıyorum. Gece konduda ihtiyaç yok-tu, elim tutuyordu, hanımı çalıştırmadım.”

Siteye taşındıktan sonra çalışmaya başlayan kadınların yap-tığı işler çam-çimle sınırlı değil; çocuk bakan ya da lokanta-da çalışan, hastaneye hasta bakmaya giden kadınlar az da ol-sa var. Genelde geçici ve sigortasız olarak çalışıyorlar. Gülbe-yaz Hanım bu nadir kadınlardan: Pastanede çalışmış, çay bula-şık, ayda 350 TL almış. İş kendisi bulmuş. Pursaklar’da dola-şırken bir pastaneye girmiş, iş aradığını söylemiş, o pastane de yeni açılmışmış, işe almışlar. Sigorta yapmamışlar; altı yedi ay çalışmış, ayrılmış.

Genç kadınlar sitedeki okulda, AVM’de ya da Hanımlar Lo-kali’nde temizlikçi olarak işe girmek için birbiriyle yarışıyor. Çevresi olanlar bu işlere girebiliyor. Hanımlar Lokali’nde çalı-şan ve çevre desteği güçlü olan Songül Hanım son yerel seçim-lerde hem eski muhtar hem de MHP’nin güçlü adayını geçerek AKP’den muhtar seçildi.

Amway ve Avon gibi kozmetik ürünlerinin pazarlamasında site kadınları yer almakta. Araştırma süresince bu ürünlerin pa-zarlamasında çalışan birkaç kadına rastladım. Bu kadınlar ge-nelde komşularını yanlarına katarak ev ev dolaşıyor. Müşteri-leri de daha çok genç kadınlar. Kampanyalardan birbirlerini te-lefonla arayarak haberdar ediyorlar. Araştırmada bir de “giri-şimci kadın” karşımıza çıktı. Sırma Hanım kendi “girişimcilik macerasını” anlattı: “Amway ürünlerini satıyorum, iki ay oldu. Mamak’tayken [lojman] yemeni satıyordum. Üst üste iki tişört satın alınca, beyim çok para harcıyorsun diye takıldı, ben de 50 milyon ver, sermaye olsun dedim, yemeni, boncuk, ip ya-pıp satmaya başladım, kendi masrafını çıkardım. İlk başta arka-daşlarıma satıyordum. Yemeni için mikro kredi aldım, 400 mil-

yon, bankadan. Haftalık on milyon ödüyorum. Şimdi Amway'e başladım. Prim var, ne kadar satış yaparsan o kadar prim alıyorsun. Yüzde 3 satışta 15 lira alıyorsun, yüzde 12 olunca 300 lira alıyorsun. Bir arkadaş yüzde 21 ile 2.500 prim alıyor." Sırma Hanım gelecekte işinden daha kazançlı çıkmayı beklemekte: "Amway şirketinin sayesinde prim alırım. Belli bir yüzdeye gelince prim artıyor. Zümrüt olduğunda belli bir sigorta parası yatıyor." Gecekonduca utangaç olan bu kadın siteye geçtikten sonra, şartların da zorlamasıyla, girişken olmuş, yeni olanaklar yaratmış; kendine güveni gelmiş ve çevresini genişletmiş. Düşündürücü olansa yaptığı işin neoliberal birey anlayışına uygun bir "girişimcilik" oluşu.

İş bulamayan kadınlar belediye yardımlarının peşine düşüyor ya da ürettiği el ürünlerini pazarlamaya çalışıyor. Çoğu zamansa kadınlara düşen bina önünde komşularıyla toplanıp zaman geçirmek oluyor, böylece biraz da gecekonduca iken geliştirdikleri enformel dayanışma ağlarını yeniden kurabilmeyi arzuluyorlar. Tabii aralarında sağlık sorunlarından, çocuklardan, yaşlılıktan dolayı çalışmayı istemeyen kadınlar da var. Az sayıda da olsa bazı genç kadınlar ise kurslara devam ederek kendilerini geliştirmek istiyor ve gelecekte iyi bir iş bulma ümidi taşıyor: "Meslek edindirme kursuna gittim, toptan perakende satış alanında. 300 milyon verdiler kursa giderken. Hem bilgi sahibi oldum, hem para. Makro'ya başvurdum, marketlerde çalışabilirim. İstiyorum. Ama daha cevap gelmedi."

Site yaşamının getirdiği masrafların, daire borçlarının altından kalkabilmek için işe giren/girmeye çalışan yalnızca kadınlar olmuyor. Kadınların durumundaki kadar yaygın olmasa da, oğlan çocukları, özellikle "tembel" iseler okuldan alınıp sanayide cıracı olarak işe sokuluyor ya da inşaatlarda çalışmaya başlıyor. Saha notlarımda şöyle bir yazı yer almakta: "Pastanede bir masa etrafında toplanmış beş oğlan gördüm, 12-14 yaşlarında, çay içip poğaça yiyorlar. Birisi okuldan ayrılıp inşaatlarda çalışmaya başlamış, diğer üçü aynı sınıfta ama öğretmenleri ilgisiz diye onlara kızıyorlarmış, birisi iki sınıf altta. Hepsi Baraj Mahallesi'nden gelmişler K-TOKİ'ye, gecekonducaılarını istiyorlar ve buradan

şikâyetçiler.” AVM’deki bir market çalışanı durumu iyi gözlemlemiş: “Veresiye yazdırsan başını alamazsın zaten. Çoluk çocuk hep çalışıyorlar hâlbuki. Erkekler özel iş yerinde, devlet işi yok yani. Eskiden gecekonduda kira yoktu, bir maaşla geçinip gidiyordu. Şimdi borçlandırıdılar bunları. 180 ay, hiç ödemeyen 350 TL ödüyor her ay. Ödeyemiyorlar abla, esnaf olduğum için biliyorum. Aslında çok da güzel, sonuçta ev sahibi olacak. Ekstra iş yapanlar var, balon satıyorlar düğünlerde, işportaya çıkıyorlar. (...) Disipline gelemiyorlar. Buranın gençleri bir senede on tane iş değiştirirler. Kadınlar temizliğe gidiyor, temizlik şirketinde çalışıyorlar. Şirketler bunlara cüzî bir ücret veriyor.”

İşe konan erkek çocuklara örnek Kemal. Kemal’i ilk tanıdığım da ortaokula gidiyordu, belediye lojmanlarındaydılar. Cin gibi bir çocuktuk ama okulla pek arası yoktu. K-TOKI’ye taşındıktan sonra ilk zamanlar defalarca Kemal’le konuştum, bana site ve olayları hakkında çok bilgi verdi, adeta asistanlarımdan biriydi. Çok da sevimliydi. Sonra okulu bıraktı, bir lokantada yamak olarak işe girdi. Bir daha göremedim Kemal’i, gece 11’e kadar çalışıyor, eve geç ve yorgun dönüyor, gündüz uğradığımda uyuyor oluyordu.

Kız çocuklardan da okulu bırakıp işe girenler oluyor; çoğunlukla tezgâhtarlık-kasiyerlik yapıyorlar ve sık sık iş değiştiriyorlar. Kimi zaman paralarını alamadan işten ayrılıp yeni iş aramak bu kızlar için çok yıpratıcı. Meltem buna bir örnek. Meltem’i ilk lojmanda otururken tanıdım, ortaokula devam ediyordu. K-TOKI’ye taşındıklarında okulu bıraktı, işe girdi. Maltepe altgeçidindeki bir dükkânda çalışırken gördüm, sonra K-TOKI AVM’sindeki ayakkabıcıda. Sonra Ulus’ta bir kafede işe başladı, geç saatlere kadar çalışıyordu ve ailesi bu durumdan hoşnut değildi. Son gördüğümde parasını alamadan işinden ayrılmıştı ve yine iş arıyordu.

Ailelerin erkekleri ise bulabildikleri takdirde birkaç işte birden çalışmak istiyor. Ama iş bulmak zor. İnşaat işçiliği ve boya-badana gibi mevsimlik işler genç erkekler arasında yaygın. Sürekli işi olabilenler hafta sonları ya da iş çıkışı ikinci bir işte çalışmaya ya da “iş alma”ya çalışıyor. Bayram Bey’le o yüz-

den bir türlü görüşme yapamadım; her hafta sonu ya Kızılcahamam'a badanaya gitmiş oluyordu ya da Ankara'daki bir müşterisi için boya yapıyordu. Karşılığında para alması da şart değil, örneğin badana yapma karşılığında balkonunu kapattırdı. Bayram Bey ek iş konusunda çok çaba gösterdi: Lojmanlardayken dairelerin belediyeye temiz devredilmesi şartından dolayı ortaya çıkan boya-badanaya işine talip oldu, bina girişlerine yapıştırdığı ilanlarla duyurusunu yaptı. Siteye geçilen ilk aylarda da "perde korniş takılır" diye yine etrafa yazılar astı.

Sitede diğer bir "girişimcilik" örneği ise "sarımsak ticareti": Bir aile memleketleri olan Kastamonu'dan getirdikleri sarımsakları pazarlamakta; kocası arkadaşından kiraladığı kamyonetle sarımsakları dolaşarak satmakta, karısı ise sarımsakları evde soyarak lokantalara satmakta. Ancak son zamanlarda komşulardan gelen "sarımsak kokusu şikâyeti" üzerine bu işe son vermek zorunda kaldı. Diğer bir "girişimcilik" örneği de "seyyar emlakçılık", Mehmet Bey dolaşarak daire kir alıyor, karşılığında emlakçıdan komisyon alıyor.

Özetle, site hâkim iktisadi mantığa uygun olarak çalışmakta. Yoksul kentli hem piyasa içine çekilerek ihtiyaçlarını para ile karşılamak zorunda kalmakta hem de bu durumun altından kalkabilmek için ucuz ve esnek işgücü olarak iş piyasasına katılmakta, dairelerinin taksitlerini ödemedikleri zaman ellerinden alınacağı korkusu ile her işi yapmayı kabullenerek. Kadınların durumunda ise, ev hanımı statüsünden işçi statüsüne zorunlu geçiş yeni deneyimler getirmekte ve yine bu durum neoliberal sisteme hizmet etmekte. Ancak sitede yoksulluğun önlenemez tırmanışı neoliberal projenin karanlık yüzünü netleştiriyor.

"Daire taksit zamlanmasına itirazım var"

KAGKDP'de hazine arazisi üzerine evlerini yapmış olan ve dolayısıyla tapusu bulunmayan aileler 15 yıllık banka ipotek sistemi içine sokularak borçlandırıldılar. Araştırmada en ön plana çıkarılan konu daire taksitleri oldu, özellikle taksitlerin yılda iki kez memur maaşı artışına endeksli olarak zamlanması-

na herkes itiraz etmekte: “Zamlarımızı oynak yaptı, [taksitleri] sabit yapsaydı”; “500 milyon olsun, sabit olsun. Biz söylüyoruz da bizi kimse duymuyor ki, kendimiz dinliyoruz. Biz belediye-ye verdik [evi], o TOKİ’ye, TOKİ bankaya verdi. Biz de bu ülkenin vatandaşı değil miyiz! (...) Biz de bu ülkenin vatandaşıyız. Asker istiyor mu oradayız, amele istiyor mu oradayız, para isteyince de oradayız, ama biz bu ülkenin vatandaşı değiliz”; “Melih Gökçek bizim daireleri 28 bin liraya çekmiş bankadan. Endeks ile beraber 55 bin lira olmuş. Buna razıyız ama memur maaşı endeksi olunca bu daire bana 100 bin liraya gelecek.”

Aradan dört yıl geçmesine karşın hâlâ bu konuyu bizimle olan konuşmalarında merkeze yerleştirmeleri, deneyimledikleri mağduriyetten ileri geliyor: Aceleye getirilen ve insanlara düşünme fırsatı tanımayan sözleşme imzalama süreci içinde taksitlerin zamlanması maddesi pek de önemsenmemiş; ancak zamlanan daire taksitlerinin yaşamlarında yarattığı sorun yıllar geçtikçe –taksitlerin “önlenemez yükselişi” sonrası– iyice farkına varılmış. Artmayan gelirleri karşısında katlanan taksit zamları daire sahibi olmanın önünde büyük bir engel olarak ortaya çıkıyor. İlk ödedikleri taksit, örneğin 280 lira iken dört sene içinde 420 liraya ulaştı ve her yıl daha da artacak. Muhtar durumu şöyle anlattı: “Biz başkanımıza [belediye başkanı Gökçek] güvendidik, evlerimizi yıktık. Yarımız lojmana gitti, yarımız kiraya çıktık, para verdiler kira için. Peşinatsız dendi, sonradan 5,5 milyar (5.500 TL) peşinat oldu, 500 milyon (500 TL) anahtar parası, memura endeksli artış. 260’la başladım 350 oldu. Biz burada haksızlığa uğradık. Bu paralar nereye gidiyor? Çok vatandaşımız evini satıp gitmek zorunda kaldı. En az 100 kişi evini sattı gitti, orada evi vardı, şimdi evsiz kaldı. Belki de ben iki sene sonra burada kimseyi bulamayacam. Bu bize Melih Gökçek’in oyunu. Muhtar olmasaydım keşke de görmeseydim. Bu TOKİ sabit kalsaydı.”

Konunun ciddiyetini anlamaları bir şeyler yapma çabasını yaratmış durumda. Muhtar başı çekiyor:² “Salih Kapusuz bütün muhtarları toplayıp sormuştu, her muhtar bir şey istedi, sı-

2 Mart 2014 yerel seçimlerinde muhtar değişerek, AKP’nin desteklediği bir kadın yeni muhtar oldu.

ra bana gelince, biz böyle bir haksızlığa uğradık, sabit yapın bizim fiyatları dedik, enkaz paramızı ödeyin. Bir kanallara ulaşmaya çalışıyorum.” Muhtar, 20-25 kez imza toplayıp belediyeye vermiş. Ancak sonuçta varılan noktada çaresizlik ve öfke var: “Bulgar göçmenlerine karşıda ev yaptılar. Ben o kadar mı ucuz bir insanım, ben Türk vatandaşı değil miyim? Baştan sen bana ne söz verdin? Bizim her şeyimiz başbakanın iki dudağı arasında. Melih Gökçek buraya açılış yapmaya gelmedi, gelemez.” Taksitleri sabitlemek en önemli konu ama başarılı olmak zor. Son zamanlarda başka bir konu daha gündemde: 1966 yılında çıkarılan 755 sayılı Gecekondu Yasası temel alınarak evi eskiden hazine arsasında olanların, enkaz değerinin yüzde 10’unu ödeme uygulamasını değiştirmek için avukata başvurma girişimi başlamış durumda. Ancak iktidara kafa tutarlarsa dairelerinin ellerinden alınacağı korkusu hak aramada engel: “Şimdi çoğu mahkemeye vermiş bizim enkaz paraları için. Ama ondan da bir şey çıkacağını sanmıyorum. Herkes verdi de mahkemeye, biz vermedik. Devlet yaş yere kesinlikle basmaz. Yarın elinden ev gitmeyeceği ne malum. Devlet karşı dava açsa, evini elinden alsa ne olacak. Ben artık devlete hiç şey yapmıyorum.” Seçim zamanı alevlenen taksit zammına ilişkin iptidai ümitler, seçim sonrası sönüyor, insanlar durumu kabullenmek zorunda kalıyor. Bir muhtar adayının dediği gibi, “Nasılsa burası çantada keklik diyor, önemsemiyor.”

Site halkı finans kurumlarının işleyiş mantığını da anlamakta zorlanıyor: Beş yıldır taksitlerini ödedikleri halde niye daire değeri olan 51.000 lira olduğu gibi kalmaktadır, niye hiç azalmamaktadır? Bu soru bana defalarca soruldu. Bir türlü ana borcu ödemeye başlayamamaları kimisini endişelendirmekte kimisini öfkeliendirmekte: “Beş senedir daha faizini ödüyünüz biz. O bize zorluk veriyor”; “Aslında ben dairenin borcunu ödemişim. Ama bunu çoğu halk bilmiyor”; “30 milyarı geçmeyecekti, daha dokuz senemiz var. 130 milyarı bulacakmış, sizce bu ev 130 milyar eder mi?”

Şu noktayı belirtmekte yarar var. İstanbul-Küçükçekmece Tepeüstü-Ayazma Kentsel Dönüşüm Projesi’nde taksit zammı,

o zamanın başbakanı Tayyip Erdoğan'ın "olur"u ile iptal edildi, Küçükçekmece Belediye Başkanı Aziz Yeniay açıklamasında projedeki insanların yoksulluğunun bu uygulamaya neden olduğunu belirtti. Ayazma'dan Bezirganbahçe-TOKİ sitesine taşındırılacak ailelerin çoğu Kürt kökenliydi ve dönemin BDP'si tarafından sahiplenilmişti. Kanımca bu siyasi karşı duruş insanlara belli bir pazarlık şansı getirdi, daireleri için borçlandırılmaları engellenemedi ama taksitlerin zamlanmasının önüne geçildi. KAGKDP'de ise çoğunluğun dindar Sünni-Türk olması ve AKP'ye koşulsuz destek vermesi aleyhlerine bir etki yaratmış, pazarlık güçlerini ortadan kaldırmış: "Başbakanımızın sözüyle çıktık, yoksa çıkmazdık." Niye sözleşmeyi imzalamadan önce taksit zammına itiraz etmediklerini sorduğumda tapusu olanları suçlayarak şöyle anlattılar: Tapusu olan aileler daire sahibi olma şansını yakalamanın verdiği heyecanla sözleşmeyi hemen imzalarak gecekondularını yıkmış ve mahalleden ayrılmışlar, böylece "hazine" olanların karşı koyma güçleri yok olmuş, bu şartlarda projeye karşı direnememişler ve uzun kuyruklarda bekledikten sonra önlerine konan sözleşmeyi okuyamadan ve anlayamadan imzalamak zorunda kalmışlar; Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Gökçek de projeye karşı ufak tefek direnişleri gecekondulu halkını "hak sahibi" ve "hazine" olarak ayrıştıran yöntemiyile bastırmış, "hazine"yi "işgalci" olarak tanımlayarak "hak sahibi" olanların kendi çıkarları için "hazine" grubundan uzak durmalarını tavsiye etmiş. Fazla bir engelle karşılaşmadan TOKİ-Belediye işbirliği, tapusuz kent yoksulunu ipotekli olarak finans sistemi içine işte böyle dâhil edebildi.

İstihdam durumu

Mülakatlara katılan ailelerdeki kocaların birçoğu ya asgari ücretli ya da mevsimlik işçi: Boyacı, fabrikada hamal, sıvacı, kaynakçı, kepçe operatörü, inşaatta kalıp işçisi, Siteler'de işçi, mobilya mağazasında hamal, OSTİM'de oto boyamada işçi, ayakkabı mağazasında işçi, temizlik şirketinde işçi, Belka'da işçi, DPT'de aşçı, belediyede temizlik işçisi, kereste fabrikasında iş-

çi, güvenlik görevlisi, temizlik şirketinde işçi, üniversitede yapı işlerinde işçi olarak çalışmaktalar. Sadece yazları çalışan ve işleri düzenli olmayan işçilerin durumu zor: “İnşaatta sıvacılık yapıyor [kocas]. İşine göre değişiyor. Bazen 15 gün bazen 25 gün çalışıyor ayda. Düzenli değil işi. Günlük 65-70 TL arası kazanıyor. Kışın çalışmıyor.” Bahsettiği beş kişilik aile, üç küçük çocuk, kadın ev hanımı... Sürekli işi olanlarda ise ücretlerinin zamanında ve tam olarak ödenmediği durumlarda sıkıntı var, birkaç aileden bu konuda şikâyetler duydum. İşçi emeklilerinin sayısı da sitede yüksek. Araştırmada sadece dört memur var, memur emeklisi de yine sınırlı sayıda. Kendi işini yapan da dört kişi, bunlar terzi, bakkal, mobilya döşemecisi ve oto boyacısı olarak işlerini kurmuşlar. Yetişkin erkek çocukların çoğu işçi ya da işsiz, aralarında birkaç teknisyen (dış teknisyeni, ameliyatlarda kalp pompa teknisyeni) ve bir de polis var. Elinin sakatlığından dolayı iki [biris mermer makinesine sol kolunu kaptırmış] ve psikolojik sorunlardan dolayı iki erkek malulen emekli olmuş, özürlü maaşı alıyor. Emekli olduktan sonra kendine gecekondun çevresinde ufak tefek işler bulanlar siteye taşındıktan sonra bu şanslarını kaybetmişler: “Eşim emekli olduktan sonra gecekondun civarında kendi akrabalarımızın hurdacı dükkânına gidip geliyordu ama burada çalışmıyor. İş olsa çalışır ama.” Kadınlar için de durum aynı, site uzak olduğu için iş ortamından uzaklaşmış oluyorlar; Pursaklar’da otursalardı pastanelerden, restoranlardan birinde iş bulabileceğini söyleyen kadınlar oldu. Altınpark’ta çalışırken K-TOKİ’ye taşındıktan sonra işinden ayrılanlar da var: “Burada yol zor, gidemedim.”

K-TOKİ’de geleneksel aile modeli hâkim. Örneğin Çin’deki gibi kocaların çalışmamasından dolayı sosyal yardıma bağımlılık hali yok. Erkekler ailelerini geçindirmek için “boş zamanlar”ında ek iş yapıyor, fayans döşüyor, boya yapıyor, pencere demiri takıyor, duvar örüyor; birkaç kişi de düğünlerde saz çalıyor, balon satıyor, işportaya çıkıyor.

“Aile reisi”nin yetersiz ve/veya düzensiz geliri olduğu durumlarda ailenin diğer üyeleri de işe girerek bu durumu telafi etmeye çalışmaktalar. Az sayıda kadının sürekli işi var: Huzu-

revinde bakıcı ve bir sendikada yemek dağıtımında görevli kadın gibi. Özetle, memur maaşına endeksli zamlanan ve düzenli ödenmesi gereken daire taksitleri bu istihdam özelliklerine sahip aileler için uygun değil.

Aradan geçen iki sene içinde çoğunluk (19) işini korudu, 11 kişide ise iş değiştirme, işten çıkarılma ya da işe girme gelişmeleri yaşandı. Belediyede işçi olan birkaç kişi K-TOKİ'ye yakın yerlere geçti: "Eşim Altındağ Belediyesi'ne girdi, süpürgeci. Bir sene Bahçelievler Sitesi'nde çalıştı, şimdi buraya verdiler. Sabah 2.30'a kadar çalışıyor." Cezaevinden çıkan birisi de Büyükşehir Belediyesi'ne girdi: "Büyükşehir Belediyesi'nde çalışıyor, yaşlılara hizmet kısmında. Evlere temizliğe gidiyorlar, yaşlıların, kimsesi olmayanların evlerine. Melih Gökçek'in hanımının şirketiymiş herhalde o. Engellilere filan da gidiyorlarmış." Bir işçi üniversitedeki işinden çıkarılınca "enformel" olarak çalışmaya başladı: "Havalar ısınınca sebzeciliğe başladık. Günlük gidiyordu [kocas], halden sebze alıp geliyordu, arabanın içinde, ekmek bayının önünde satıyorduk ikimiz. Ekmek paramızı çıkarıyorduk. Kışın fayans işi geldi, hep gitti." Beş ay sonra bu kişi aynı işe geri alındı. Yani insanlar formel bir işten enformel bir işe, sonra tekrar formel işe geçebiliyor, "esnek" ve "yaratıcı" olabiliyor, neoliberal sistemin aradığı da tam bu.

Görüldüğü gibi, Büyükşehir Belediyesi K-TOKİ'deki bazı insanları belediyede ya da güvenlik ve temizlik gibi şirketlerinde işe almakta. Daire borçlarıyla içine sokuldukları sorunlu duruma karşın AKP'ye verdikleri oylar kliyentalizm³ içinde işe yerleştirmelerin AKP'ye oy olarak dönmekte olduğu savını güçlendirmekte. Ama ileride görüleceği gibi, işler aslında daha karışık.

Sitede yoksulluk manzaraları: "Taksitlerimi ödeyemiyorum"

K-TOKİ'de, ortaya çıkan "yoksulluk manzaraları"nın önemli bir nedeni, değinildiği üzere daire taksitleri ve site yaşamında artan masraflar. Daire taksitlerini ödeyemeyip siteden ayrılan-

3 Patronaj ilişkisi, itaat karşılığı koruma/kayıрма – yay. haz.

ların sayısı artmakta: “Ödeyemeyen çok, satıp giden çok. Benim yeğenim var, dört taksit ödeyemedi. Mahkemeye verdiler, devretme şeyi var. Bu ödemeye çalışıyor, öbürü ‘Ödeyemezsen alırım,’ diyor. Ödeyemeyip satışa verenler çok. Burada üç kişi gitti, ödeyemedi, devretti”; “Komşuyu attılar evinden mesele. Üç dört ay ödemedin miydi, önce bildiri, jandarma geliyor kapıyı dövüyor.” Daire borcunu ödeyemeyecekleri ya da ödemek istemedikleri durumda K-TOKİ’de uygulama şöyle: Dairesine talip olacak birini buluyor, beraber notere gidip daireyi borcuyla devrediyor. Araştırma süresince de pencerelerde satılık ilanlarına rastladım.

Muhtar sitedeki “yoksulluk manzaraları”ndan endişeli: “Eve kokudan girilmiyor, küflü ekmek alıyor sıraya girip, çürükçüden sebze alıyor. Adamın evinde kombisi yok. Sen bana şuraya bir kamyon çekmişsin ama ehliyetim yok ki kullansam.” Halkın kurduğu 1. Etap site yönetimindeki Muammer Bey de şöyle anlatmakta: “Akşam pazar dağıldıktan sonra gelip bu yaprakları toplayan insanlar var. Çok zor durumda. Hanımların yüzde 90’ı çim dikmeye, çam dikmeye, çapa yapmaya gidiyor. ‘Abi,’ diyor ‘Çama gideyim de aidat borcumu ödeyeceğim,’ diyor.”

Çizilen bu yoksulluk resmini ben de sitede gözlemledim. Her şeyin para olduğu sitede “çürükçü” ve “bayat ekmekçi” çözümler olarak ortaya çıkıyor. Birçok kişi “çürükçü” olarak adlandırılan ve pazar ve marketten arta kalanları kamyonetinde satan adamdan çok ucuza sebze ve meyve alıyor, çoğu zaman birbirlerini iterek. Bu bir nevi kurtarıcı: “Gezdik gezdik geldik şu kıvırcığı da çürükçüden aldık. Canımız istiyor şu kış gününde. Markette 3-4 lira, ben 1-2 liraya aldım bunu. Her gün bulgur, her gün tarhana yiye yiye.”

Bir pazartesi sabahı K-TOKİ’ye gittiğimde AVM’nin arka sırasındaki uzun kadın kuyruğu dikkatimi çekti, belediye yardım dağıtıyor diye düşündüm. Yanlarına yaklaştığımızda ‘bayat ekmek’ kuyruğu olduğunu anladım. İlk defa o zaman böyle bir uygulama olduğunu öğrendik. Bir fırından iki kamyonet bayat ekmek getirilmiş, kadınlar sıraya giriyor, ellerinde büyük poşetler, bayat ekmekleri beşer onar dolduruyorlar. Bir ekmeği

Sitede "bayat ekmek kuyruğu".

elledim, taş gibi. Oradaki bir kadına "Nasıl kullanıyorsunuz?" dedim, "Buharda yumuşatıyoruz," dedi. Bazı kadınlar Karacaören köyünden gelmiş, ekmekleri ineklerine vermek için alıyorlarmış.

Sabah erken saatte siteye getirilen belediye ekmekleri de büyük izdiham içinde dağıtılıyor. Site yöneticisi Muammer Bey anlattı: "Sabahları belediye halk ekmeği dağıtıyor saat 9'da. Karneyle ekmek dağıtılan dönemdeki gibi, savaş dönemi gibi. Madem bu insanlar fakirdi, ekmek dağıtıyorsun, niye borçlandırdın?" Borçlu site halkı algısı (ve gerçeği) pazarcı esnafın müşterisine yaklaşımını etkilemiş durumda. Kadınlar bundan şikâyetçi: "Komşumu kovdu dün pazarcı, sen 20 milyon verip de bu eteği alamazsın diyor. Pazarcılar da bizi alçak görüyor, küçük görüyor."

Bu borçluların sitesinde et nadiren tüketilmekte: "Etin rengini bile unuttuk, bayramdan bayrama." Artık birçoğu için bayramda da kurban eti yok, ama daire taksitlerine rağmen kurban kesmekten vazgeçmeyenler var: "Eşim kurbanımı keserim, benim için önemli olan öbür dünya diyor. Bir kurban evin iki tak-

sidi demek. Kurban gelince evin taksidi kalıyor.” İktisadi mantık, inanca galip gelmemiş, en azından henüz. Kurban demek et yiyebilmek demek, şanslı azınlık için bayramı beklemekten başka çare yok. Yine de AVM’deki Tunçel Market’in et reyonu var, eti ucuza satarak iş yapmakta: “Market olarak 8. şubemiz burası. Çubuk [merkez], Pursaklar, Akyurt. Daha önce esnaf buydu, biz de geldik buraya yerleştik.” [Yoksul insanlar, et nasıl satın alacaklar?] “Ucuz satıyoruz biz. Sahibi ucuz satmayı kendine misyon edinmiş. Aracı kurum yok. Biz bugün kuşbaşını 19’a satıyoruz, öyle bir fiyat yok. Hayvanı kendimiz besliyoruz, besi kendimizin.” Her ortam kendi taleplerine uygun arzı yaratmakta. Yine de et reyonundan alışveriş edenlerin daire borcu yükü altında olanlar olduğunu sanmıyorum. 4. Etap “memur sitesi” müşterisi olabilir.

Sitede güvenlik zafiyeti: “Gecekondu mahallemizi biz sahipleniyorduk”

Hem gecekondu hem sitede güvenlik algısını araştırdık. Günümüzün gecekondu karşıtı söyleminde gecekondu tehlike ve suç üzerinden kurgulanmakta, giderek insanların yaklaşmaya korktuğu yerler haline getirilmekte. Bunda bir gerçeklik payı da yok değil: Gecekondu yıkıldıkça, hurdacılar mahalleye girdikçe, boşalan evlere tinerciler, içkiciler, çöp toplayıcıları yerleştikçe gecekondu değişiyor. Bu gidişle gecekondu belleklerimizde tehlikeli mekânlar olarak yer alacak. Araştırmadaki-lerin anlattıkları gecekondu ise yıkım gecekondu mahallelerine girmeden önceye ait. Mülakatlarda “Gecekondu mahalleniz ne derece güvenliydi?” sorusuna çoğunluk (35) güvenliydi diye cevapladı. Bunda bir neden gecekondu kurulan topluluğun çevrede sağladığı kontrol yani, Oscar Newman’ın (1972) ifadesiyle “savunulan mekânlar” (*defensible space*): “Buradan daha güvenli orası. Otokontrol sağlar [güvenliği]. Zarar verecek kişi bilinir diye yaklaşamaz, dışarıdan gelemmez”; “Hiçbir zarar görmedim, ne hırsızlık olayı gördüm, hiç görmedim ki. Bir yabancı olsa hemen tanıyorsun, 20 senedir insanını tanı-

mişsin. Biri iki kere gelse bir daha gelemes zaten. Sorarlar sen kimi arıyorsun diye.” Çevrede az sayıda ailenin yaşamasından dolayı herkesin birbirini tanıması önemli: “Bizim o yer çok güvenliydik. Orada çevrede beş altı gecekondu vardı, herkesi biliyordun. Burada bir arada 48 daire var, hiç kimseyi tanımıyor-sun”; “14 haneydik, aşağı yukarı aynı memleketten. Her şeyimiz açıkta dururdu. Ne dövüş, ne kavga, ne hırsızlık.” 18 sene kapı kilidi bozuk olup yaptırılmayan evlerden, ardına kadar açık kalan kömürlük kapılarından biraz da nostalji ile bahsedilenler oldu. Mahalleye gelen “bohçacı kadınlar” da, kurulan güven ilişkisi içinde, yabancı ve potansiyel tehlikeli olarak görülmemiş: “Çok güvenliydi [Baraj Mahallesi], hiç kapı ne kilitleme bilmezdik. Kapıyı ardına kadar açar bırakır, aşağı yolun orada otururduk. Bohçacı kadınlar gelirdi, su isterlerdi verirdik, bir şeylerini görmedik. Çarşaf alırdık, perde alırdık onlardan.”

Ufak tefek hırsızlık olayları olmamış da değil: İpten alınan çamaşırlar, çalınan odunlar (izole konumdaki bir evden), bayramda köyüne gittiğinde evine girilerek çalınan altınlar bunlara örnek, ama böyle olaylar yaygın değil.

Çoğu kapılarını kilitli tutmamışlar (31): “Kapı kitleme alışkanlığımız yoktu”; “Kilit bilmezdim”; “Gecekondu kapısını ardına kadar açık uyuduğumuz olurdu”; “Kitlemeden yatar kalkardık”; “19 sene oturdum, bir kış bile kapımı kitlemedim.” Yatarken kitleyenler varmış: “Gece 12’e kadar kapılarımız açık olurdu”; “Akşamdan akşama kitleydik.”

İlginçtir ki, araştırmadakilerin çoğunun (33) gecekondu penceresinde demir parmaklık varmış ama genelde evi dıştan gelecek tehlikeye karşı korumak amaçlı değil: “Yaptırdık da asıldı mıydın düşerdi”; “Vardı” [Ama hırsızlık falan yoktu diyorsun?]; “Demir parmaklar istendiğinde çıkacak gibiydi.” “Pe-ki, niye yaptırdınız?” sorusuna verilen cevaplar ilginç: “Gider gitmez yaptırmıştık, çocuklar düşer diye [ev uçurum kenarında], helikopter anca gelir”; “Vardı, kaynakçı olduğum için ben yapmıştım.” Demir parmaklığın biraz da statü göstergesi olduğu ya da komşular yaptıınca senin de yaptıрман kolaylaştı-

ğı için yapıldığı söylenebilir. Zaten demir parmaklık kimi evlerde her pencerede yokmuş: “Pencereler demirliydi de, giriş camekânlıydı, demir yoktu.” Gecekondu penceresinde demir parmaklık olmayanlar (21) buna gerek duymamakta: “Demir parmaklık olsa neye yarar? Ama komşum iyi ise demir kapı da istemez, demir parmaklık da istemez. Zaten kötü olana parmaklık da işlemez.” Evin sağlam olmaması ya da hırsızlara cazip gelecek bir konumda olmaması da nedenler arasında: “Babam tahtadan parmaklık yapmak istedi ama bina tuğla ve briket, betonarme değildi”; “Ev bayırdıydı, gelen hırsız oradan düşerdi.” Kısacası, pencerelerdeki demir parmaklıklar olası tehlikenin göstergesi değildi.

Apartmanlaşan gecekondu mahallelerinde ise kapı kilitli tutulmaya başlanmış: “Dört katlı binaydı, kapısı kilitliydi.” Siteye gelmeden önce evlerinin kapısını kilitleme alışkanlığındakiler çoğunlukla şehirde büyümüş olanlar: “Ben çocukluğumdan beri öyle yetiştiğim için kapımı kilitlerim.” Yani kapının kitli tutulması şehirli âdetlerini benimsemek, “şehirleşmek”, “sosyal statüde ileri gitmek” gibi de görülebilmekte.

Gecekonduya yaşanan bu deneyimler sonrası gelineen kalabalık ve karışık sitede güvenlik kaygısı ön plana çıkmış durumda. Anketlerde, site hiç güvenli değil diyenler yüzde 56,3, tam güvenli değil diyenler yüzde 32,4; sadece yüzde 10,4’ü çok güvenli diye cevapladı. Konutun sitedeki konumunun cevapları etkilemiş olma ihtimali var, örneğin sitenin ana caddesinden uzak yerlerdeki dört katlı F-Blokları’nda yaşayan ve sitenin diğer bölgeleriyle fazla ilişkisi olmayan kadınlarda “güvenli site” algısı ortaya çıkmış olabilir.

Konuya anlatı yerine pratikte baktığımızda, insanların gündelik yaşamlarını büyük ölçüde güvenlik korkusu hükmetmeden sürdürdüklerini görmekteyiz, ama çevrenin kalabalığı (“Ufak bir yer değil ki burası, 3-5 hane değil. Şu olur ya da olmaz diye bir şey yok. Saldırı da olur burada, her şey olur”), tanımadık insanların varlığı (“Hırsız filanca kata girmiş diyorlar, birinin misafiri mi hırsız mı bilmiyon”), birkaç farklı semtten kaldırılan gecekondu halkının siteye getirilmesi (“Kırk bin

türlü insan var burada, Baraj'dan, Çinçin'den, Pamuklar'dan") ve artan hırsızlık vakaları site sakinlerinde huzursuzluk yaratmakta. Özellikle hava karardıktan sonra, sitenin iyi aydınlatılmamasından kaynaklanan güvenlik endişesi ortaya çıkıyor, AVM çevresinden, sitenin kuytu köşelerinden uzak durmak sağduyu gereği. İnsanlar çelik kapı yaptırarak, bina dış kapısını kilitli tutarak, güvenlik kameraları takarak, bina etrafını çitle çevirerek kendilerini güvende hissetmeye çalışıyor.

Sitede hırsızlık sahiden de artmış durumda. Nedeni "yoksulluk": "Vatandaşın söylediği şey, hırsız çok. Neden hırsızlık olur. İnsanlar aç olursa, yoksul olursa hırsızlık olur. Ben iyiyim [maddi olarak] ama komşum iyi değil. Çocuğu hırsızlık yapıyor." Kapı önlerinden terlikler, ayakkabılar, kapıya asılan nazar boncukları, bina önlerinden arabalar, araba içlerinden müzikçalar çalınıyor. Birkaç binada toprak hattının bakır kabloları çalındı: "Topraklama bakır kablo gidiyor çatıdan aşağı kadar bayağı. Duyduk ki çalmışlar. Aşağıdan ve yukarıdan kesmiş, onu bile çaldılar. Biz 500 liraya yaptırdık, o gidip 50 liraya satmıştır." Caminin alüminyum kapıları ve demir muslukları da çalınmış. Dış kapıları denetleyerek sürekli kapalı durmasını sağlamak da çoğu zaman mümkün değil ("Dış kapı açık, terörist girse de bomba koysa binayı havaya uçurur"); dış kapı zilleri bozuk olabiliyor, takılan kameralar da bozulabiliyor; kapı kilitli olsa da çalınan ziller yukarıdan açılabilir ("Aşağıdan zili çalıyor, gece-kondudan alışığız, açıyoruz"). Emine Hanım'ın deyişiyle, "kapıya dokuz kilit koysalar" da yine hırsızlığın önü alınamıyor.

Kısacası, sitede "güvenlik zafiyeti" güçlü bir söylem olarak ortaya çıkmış durumda. Çözüm K-TOKİ'nin bir "güvenlikli site" haline gelmesi: "Sitenin etrafı duvarla çevrili olmalı, iki üç girişi olmalı, girişlerde kimlik sorulmalı, herkes siteye girememeli." Ama maddiyatsızlık yüzünden K-TOKİ "normal" bir site olamamakta: "Bizim sitemizin girişi çıkışı belli değil. Polis kontrolü yok. Site dediğiniz zaman etrafı çevrili, kapısında otomatik var. Bizim buranın çevresi açık, giriş nere, çıkış nere belli değil. Başiboş bir site." Bu durum kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığı hissini yaratmakta: "Üvey evlat gibi atılmış gibi hisse-

diyorum. Attılar bizi buraya. Gecekondudayken daireye gidecem, güvenli, asansörlü diyordum. Asansör çalışmıyor, elektrik kesiliyor, güvenlik hiç yok. Burada insanlar birbirini kesse kimsenin umurunda değil. Bizi 3. sınıf vatandaş gibi görmelerini istemiyorum.” K-TOKİ’nin etrafının çevrilmesi, kontrol edilen bir girişe kavuşması arzusunda hem zihinlerdeki site imajı hem de gerçek güvenlik kaygıları var; ama buna mukabil kalfalarda bir karışıklık yok değil; zira site güvenli olmalı olmasına ama bir tutsaklık hissi de oluşturmamalı bu durum: “Site-nin bir çevresi, bir güvenliği olur ama şu an yok. Site deyince benim aklıma ilk güvenlik geliyor ama çevresi kapanınca da cezaevi gibi olur.”

Öte yandan, Hak Sahibi Konutları’nda Emlak Yönetim’e bağlı bir yönetici K-TOKİ’nin etrafını duvarla çevirmenin bu kadar basit olmadığını anlattı: “Otobüs geliyor, okul, sağlık ocağı, AVM var, herkes girebilir [siteye], oraya gelen insanlara ne diyeceksiniz?” Daha da önemlisi etrafı çevrilerek site olarak tanımlandığında hizmetlerin site sakinleri tarafından karşılanma zorunluluğu: “Site yönetiminin asıl görevi ortak alanların bakım ve onarım sorumluluğudur, karşılığında ücretini toplamak zorundalar. Belediye site yönetimi sınırları içerisine hizmet vermez. Cadde ve sokaklar belediyenin sorumluluğunda ama siteyi çevirdiğin, kapısına güvenlik koyduğun zaman belediyeden bir hizmet alamazsın, belediye hizmet vermez. Belediye çöp alır ve rögalarının bakımını sağlar. Ben Eryaman’da sitede oturuyorum, çöpleri site dışına koyarız, belediye oradan alır.” Yani yoksulların bu sitesi “site” olabilmek için gereken koşulları sağlayacak maddi güce sahip değil. “Mış gibi site” kalma-ya mahkûm.

Burada yaşayanların güvenlik zafiyetine ilişkin kaygılarına karşın benim deneyimim kısmen farklı oldu. Evet, karanlığa kaldığımızda AVM önündeki “çakallar” duruş ve bakışlarıyla kızlardan oluşan araştırma ekibimizi tedirgin etti ve evet hava karardıktan sonra AVM’den uzaklaştıkça insan karanlık içinde kalıyor, bunun da farkına vardım; ancak kendimi araştırmam süresince tehlikede hissetmedim, malımın çalınacağı endişesi-

ni ise hiç taşımadım. Öte yandan “tehlikeli yer” algısının bölgeye ve hatta ülkeye bağlı olarak deneyimlerle farklı farklı kurulduğunu dile getirmem gerek.

Yine de gecekonduda iken fazla görünürlüğü olmayan çakal/serseri gençlerin sitede AVM çevresinde toplanmasının güvenlik endişesi yarattığı aşikâr: “Gençler ellerinde cep telefonları, kulaklarında kulaklıklar, sallama geçer, kurusıkı atar gece 12’den sonra. Jandarma olmasa. Jandarma sürekli devriye geziyor. Jandarma Cumartesi, Pazar kavşakta durur, geleni gideni çevirir.” TOKİ’nin adı kötüye çıkmış durumda: “Meşhur o kavgamız, TOKİ olarak meşhur. Pursaklar’da yok. Hoşgörümüz yok. Yüz karamız, o sıkıntımız var, gençler arasında kavga.” [Niye kavga?] “Sen ben hikâyesi [kız davası].” İşsizlik, aidiyetsizlik, yoksulluk, yoksunluk gençler arasında şiddet olaylarını körüklemekte: “Dövüş kavga da oluyor. Buraya geldim, çok dehşet şeyler. Şurada silahları patlattılar. Kendi aralarında. Şimdiki gençler mafya ayağına gidiyor. İşsizlikten dolayı, para pul yok, ya çalacak ya çırpacak.” AVM görevlisinin gözlemleri aynı doğrultuda: “İş merkezinde kavga çok oluyor. Gençler, 17-18 yaşlarında.” [Bıçak?] “Bıçak kullanıyor. Kız yüzünden. Kötü kızlar da var, biktırdılar (...) 20-25 genç üst kat köşede.” [Ne yaptınız?] “Gençler, hadi buradan uzaklaş diye laf ettiler. Jandarma zaten biliyor durumu, bilgisi vardı. Şimdi dağıldılar. Gençler biraz sıkıntılı. (...) Gençlerin uğraşacağı bir şey yok. İşsizlik de var maalesef.” Gençler arasında gruplaşma var: “Dört burada, üç yukarıda, beş dışarıda oturuyor. Haftada bir gün dövüş-mücadele veriyoruz.” [Dövüşmelerin sebebi ne?] “Yüzde yarısı kızlardan çıkıyor. Ne baktın der, ağa-paşa gibi takılıyor. (...) Omuz atıyor, bacıma laf ediyor, şurada dikiliyor, git diyorum, sana ne diyor, kafa atıyoz.”

AVM önünün “çakallardan temizlenmesi” gerektiği çoğu site halkının ortak görüşü. AVM’nin 2. katındaki İnternet Kafe önünde de –bu katın büyük bir kısmı düğün salonuna çevrilmeden önce– birikiyorlardı, ortamı tekinsiz gösteriyorlardı. Aralarında uyuşturucu kullananların olması ciddi bir sorun. Bu gençlerden birisi şöyle anlattı: “Sigara içmek bir burada var,

diğer iş merkezlerinde sigara içilmez. Bütün maddeler içiliyor burada. İlk defa burada gördüm. Burada içilir.” [Maddeyi burada satıyorlar mı?] “Hayır. Herkes dışarıdan gider kendisi getirir yani. Burada satılmaz [çünkü içerken yakalanırsa kimden satın aldığını söyler, satan kişi kolaylıkla yakalanır].” Bazıları ile konuştuğumda, kendilerine haksızlık edildiği duygusunun hâkim olduğunu gördüm. Örneğin Hakkı şöyle diyor: “Jandarma ile anlaşıyoruz. Şu saatte şurada gezme, burada ne işiniz var diyor, potansiyel suçlu olarak görüyor.” Hakkı gecekonduda kalıyordu farklı olacağına inanmakta: “Gecekonduda büyüseydim bu kadar hırçın biri olmazdım. Orada tek mahalle, herkes birbirini tanırdı. Kimse kimsenin tavuğuna git demiyordu. Burada daha pis yerlerde mevzumuz oluyor. Kavga oluyor.” AVM’deki eczanelerden birindeki kalfa AVM’deki gözlemlerini anlattı: “Esrar var. Doğanstepe’den alıyorlar. Buraya da getiriyorlar. Hap da var. Bali yok.” [Sen gördün mü?] “Gördüm, gördüm. Kullanan çok. Yaşları 18 gibi. Ama 12-13 yaşlarında sigara içen var.” [Kaç kişiler esrar içen, 20-25?] “10 kişi falan vardır benim bildiğim.” [Nerede içiyorlar?] “İş merkezinin alt tarafında. Ormana da gidiyorlar.” Tezgâhtar kadın da gençlerin kavgasından şikâyetçi: “Çok kavga var. Gençler arasında oluyor. [Nedeni?] Hiç. Şiddet, laf atma. Yazın durmadan kavga olur. (...) Boşta gezenler yapıyor. Okula gidenler yapmıyor.” İşsiz genç erkekler çetevari bir tutumla, AVM’deki bayan kuaförü işleten genç kadının örneğinde olduğu gibi, zorbalık yapabilmekte: “Geçen gün kuaförün önünde kızlara dik dik bakmışlar. Kızlar da ‘Dik dik niye bakıyorsunuz,’ demiş. Çocuklardan biri ‘Kapattırırım,’ demiş [kuaförü], siz mafya mısınız? Genç çocuklar bile dayı, ne oldu delisi. Mafya.” AVM’ye sitede yaşayanların deneyimleri ile baktığımızda durum iç açıcı değil. Üstelik okulun da şiddet açısından ayrı bir sorun yarattığı görüşünde olanlar var: “Okulun orada da kavga ediyorlar, sallamayla gelmişler. Gençlerde öğretmenlere karşı saygı yok. Müdür küfrediyor. Öğrenci ile hoca birbirine ayakkabı atıyor.”

Sitede güvende olmama durumu suç ve şiddet yanında kuralsız hareketlerden de kaynaklanmakta. Sözelimi yaşı tutma-

yan on iki-on üç yaşlarında bir oğlanın kullandığı arabanın sağa sola vurarak aşağı kadar gelip, şans eseri bir binanın etrafındaki telleri devirerek durabildiğine tanık oldum.

K-TOKİ'deki "güvenlik zafiyeti"nin ileride gettolaşmasına neden olabileceği endişesi bende var. Sitenin gettolaşma riski, gereken bakımı görmediği için zaman içinde hızla eskiyen binaları ile de artmakta.

Bakımsız binalar, kesilen elektrikler: "TOKİ burayı kendi haline bırakmış"

Maddiyatsızlık yüzünden binaların ortak bakım ihtiyaçları birçoğunda karşılanamıyor: "Bazı binalar dökülüyor, yaptırma durumumuz yok." TOKİ burayı sıradan bir site olarak kabul ederek, bina bakımını belli bir süre sonra Kat Mülkiyeti Yasası'na bağlı olarak daire sahiplerine, daha doğru bir ifade ile 15 yıl sonra daire sahibi olacak kişilere bırakmış: "Beş yıl zaman aşımı koymuş TOKİ. Beş yıldan sonra hiç hak talep edemiyorsunuz." Ancak bu site genelde dar gelirliilerin sitesi, bina bakımını karşılayacak bütçeleri yok, ama beklentileri çok: "İstediğimiz olmuyor, zillerimiz çalışmıyor, kapılar [bina kapısı] hep açık [ziller çalışmadığı için kapı kilitli olduğunda yukarıdan kapıyı açamıyorlar], bu da kötü bir şey. Hiçbir sorun çözülmedi."

"Sosyal konut" olduğu için kullanılan malzemelerin kalitesi düşük ve binanın eskimesini kolaylaştırıyor: "İnşaatlar kalitesiz, ses yalıtımı ve dış cephe yalıtımı yok, elektrik-su tesisatlarında çok büyük sorun var." Kanalizasyon bağlantılarında da sorun var, örneğin iki bloğun kanalizasyonu üçüncü bir binaya bağlanmış, taşıp koku yapıyor. Su boruları patlıyor, caminin patlayan borularının tamiri için 1. Etap site yönetimi yetkililerinin birebir uğraştıklarını gördüm. Kanalizasyon sorunu için de kazma kürekle bizzat kendileri çalıştılar. Burada site yöneticisi olmanın, sitenin belediyeden almakta zorlandığı tamir işlerini yüklenmek anlamına geldiğini anladım. Kendilerinin tamir edebileceğinden büyük bir sorun olduğunda Büyükşehir

Belediyesi çağırılıyor; bir pazar günü belediye vidanjörünü gördüm, kanalizasyon borusu patlayınca gelmişler. Ama çoğu zaman tanıdık aracılığıyla bunu başarmak gerekiyor. Binalardaki arıtma depolarının temizliği, hatta lağım patlayınca tamiri çoğu zaman bina yöneticilerine kalmış durumda; sorumluluk duyan kendisi yapıyor, sorumluluk duymayan depolarda pislik birikmesine göz yumuyor. Bu işleri piyasa mekanizması içinde satın alabilmeleri K-TOKİ halkı için imkân dâhilinde değil; belediye de burayı boşlamış durumda. Askeriyede memur Mehmet Bey canından bezmiş: "Belediyenin yapacağı işi halka yaptırmaya çalışıyorlar. 'Sen yapmazsan beş lira para vereceksin,' diyor [site yönetimi]. Sıkıntı, stres, insanlığımızı unutmuş durumdayız anlayacağın." Bina sakinlerine bırakılan çatı tamiri gibi konular komşular arasında sorun yaratmakta, kimin tamirat masrafını karşılayacağı tartışma konusu oluyor: "Mesela çatı aktı, en üst komşunun tavanı akmış. 'Herkes 50 lira daha fazla versin ve tamir edilsin,' dediler altı-yedi ay boyunca, 50 artı 25, yani 75 lira her ay, ama daha toplanmadı. 8 bin ila 12 bine mal olacak. Toplanacak ve çatı yapılacak mecburen. O dairede biz de oturabilirdik başka biri de oturabilirdi. Bazıları diyor ki 'Ama benim evim akıyor ki, ben niye para vereyim.'"

Sitenin elektriği Karacaören köyüne bağlı, sık sık kesiliyor. Binalarda jeneratör yok, TOKİ takmamış; daire sahiplerinin aralarında para toplayarak satın almaları gerek: "Binaların kendileri almaları lâzım, benim eşim bu işte çalışıyor, 5 milyar bir jeneratör, çok pahalı, nasıl o parayı toplayıp da alalım?" Araştırma süresince aniden kesilen elektrik sonucu asansörde kalanlara, elektrik olmadığı için yükleriyle üst katlara çıkmaya çalışanlara sık sık rastladık. Ayrıca Mehmet Bey'in dediği gibi, "Asansörlerde hiçbir bakım yok, can güvenliği yok."

Dar gelirli halk, sitenin bakım ve gelişimi için para ayıramamakta, Muammer Bey'in sözleriyle, "Altındağ Müftülüğü camide ayda bir kez para toplama yetkisi verdi. Diyelim ki 700 kişi var camide, topladığımız para 400-500 lira. Ama yok ki parası. Parası olsa beş lira verir. Ama veremiyor, camiye yardım etmeyecek de kime yardım edecek. Belediyeden rica ettik. Cami-

nin bahçesine çim ektirdik. Etrafını çevirmek istedik, çoluk çocuk girmesin diye, para toplayamadık. Sonuç dar gelirliye geliyor yani. Devletin burayı desteklemesi lâzım.”

Yoksulu daire sahibi yapma projeleri, K-TOKİ sitesinde gözlemlendiği gibi, sıkıntılı projeler, gerçekçi değiller, yoksulu altından kalkamayacağı bir yaşam içine sokmaktalar. Yukarıda Muammer Bey’in altını çizdiği gibi, devletin K-TOKİ’yi desteklemesi lâzım. Ama gelişmeler bu yönde değil. Binaların bakımının yapılarak zamansız eskimesini önlemek için gereken aidatın toplanabilmesi gerekiyor, bunun içinse ailecek çalışmaktan başka çare yok gibi duruyor: “Eskiden bizde ailelerin [kadınlar] çalışması yanlış değerlendirilirdi, iyi karşılanmazdı, şimdi değişti. Şimdi ailesi [karısı] çalışıyor. Aileden çalışan insanlar var, sorumluluk alanlar var. Şimdi belediye çam diktiriyor, çiçek diktiriyor, bayanı da erkeği de gidiyor. Komşusunu işe götürüyor, yardımlaşma var insanlar arasında. Bir şekilde o aidatlar toplanacak, binanın bakımı yapılacak, başka kurtuluşları yok.”

Piyasa mantığı içinde bakım yükü yoksul site halkına bırakılınca ortaya, sürdürülemeyecek bir durum çıkıyor.

Düşen emlak değeri

Toplumsal algıda K-TOKİ, sitede gecekondü manzaralarına yol açan daire yaşamına alışmamış cahil köylülerin yeri olarak alınıyor. Bir emlakçıya K-TOKİ sitesinin imajını sordum, cevabı şöyle: “Çok karışık, her taraftan insan var. Telsizler’den, Çin’in’den binaları yıkılan insanlar. Hep Baraj’dan, Pamuklar’dan gelme, yıkılan yerlerden gelenler. Bura oturur ama geç oturur. Yatak odasına leğeni koyarlardı [gecekondüdayken yatak ıslanmasın diye]. Leylek yuvası gibi evlerden geldi[ler]. Zaten köylü azması tehlikeli olur. Sonradan görmeyle baş edilmez diye bir söz var. Beş lira aidat, bir sigara parası eder, vermek istemeyen var. Toplumda bir arada yaşamaya alışmış insan değil [bunlar], ‘Benim kapım,’ [demeye alışık], burada bir kapıdan 80 kişi giriyor. Bunlar öyle, evin önünü sahipleniyor, bina önünde biri dursa, ‘Ne duruyorsun hemşerim?’ diye müdahale

eder[im] diyor.” [Buranın emlak değeri?] “Düşer. Eve girerken ayakkabılarını dışarıda bıraksan oranın değeri düşer.”

Sitenin emlak değerini yukarı çekebilmek için “gecekondu manzaraları”ndan kurtulmak şart. Hak Sahibi Konutları’nda bina girişlerine yerleştirilmiş birkaç bank 94 daireli binaların tek sosyalleşme alanı; kadınlar ve yaşlılar bu banklarda oturmakta, banklar yetmeyince yerlere yayılmakta. Bizi müşteri sanarak yanımıza yaklaşan bir emlakçı bu konudan şikâyet ederek Çankaya’dan getirdiği müşterilerin bu manzara karşısında site-den kaçtığını söyledi; hâlbuki bu insanların siteye çekilerek sitenin emlak değerinin yükseltilmesi lâzım: “Özellikle uğraşıyorum evlerinin değerlerinin yükselmesi için. Kültür-ekonomik bakımdan yüksek insanlar buraya insin. Onların gelmesi lâzım ki buralar değersin. Buranın kültürel bakımını soruyorlar. (...) Ablam, çamaşırlarınızı alın, çamaşırlığa asın, yukarıdan aşağı çamaşır sallandırmayın diyorum. Böyle yukarıdan aşağı sallandırdığınızda hem evinizin değeri düşüyor hem görüntü kötü oluyor. Ablam, n’olur diyom, bak kapınızın önünde oturmayın, sizin evinizin değeri düşüyor. Kapının önünde oturuyorlar. Müşteriyi getiriyorum, gelenler, ‘Kadınlara bak, burada böyle oturuyorlar,’ diyor. Kültürel açıdan, dışarıda ayakkabıları bırakmayın. Kapıların önüne ayakkabılar konuyor. Çankaya’dan geliyor [müşteri], kültür bakımından hoş görünmüyor, sizin evlerinizin pazarı düşüyor. Onlar kültürel bakımdan yükseldiği için farklı görüyorlar. Geçen adam on tane daire alacaktı ama vazgeçti.” Görüldüğü gibi, varsayılmış kültür değeri üzerinden kurgulanan söylem ile sitenin emlak değeri belirleniyor; orta sınıf yaşam tarzı ve kültürü bu söylem ile dayatılıyor.

Aynı emlakçı K-TOKİ’den de bahsetti: “Karacaören-TOKİ çok fena oldu mesela. İnsanları başıboş bıraktın [site yönetimi kalktı], hiç hoş değil. Şimdi burayı da başıboş bırakırsan olacağı o işte.” Yani site yönetiminin ve dolayısıyla kurallı yaşamın olmayışı site halkını özgürleştiriyor ama sitenin emlak piyasasında değerini düşürüyor. Toplanamayan aidatlar ve piyasadan satın alınamayan hizmetler sonucu bakımsızlaşan binalar da sitenin emlak değerini düşürüyor, imajını iyice bozuyor.

Sitedeki suç ve şiddet olayları da “tehlikeli site” algısı oluşturmakta, K-TOKİ’yi lekelemekte. Bu durum aynı şekilde emlak değerinin düşmesine sebebiyet veriyor ve bence daha da önemlisi bu durum dairesinden gurur duyan, binasını benimsemiş birçok siteliyi üzmemekte: “İçeride biz çok güzeliz ama imaj kötü, çok yanlış anlatılıyor. Buranın düzeni çok bozuk. Teksas diyorlar, kötülemişler, öyle anlatıyorlar.” “Sosyal konut” olarak tasarlanan dairelerin yapısal özelliklerinin K-TOKİ’nin emlak piyasasındaki yerini etkilediğini de unutmamak lâzım. Yine bir emlakçının sözleriyle, “Daireler iki odalı, fazla yok, buralar küçük.”

Özetle, gecekonduyu apartman dairesi sahibi yapma projesi, emlak piyasasının en altında yer alan “ucuz” siteler ortaya çıkarıyor. Maddi anlamdaki bu ucuzluk, dairesi üzerinden para kazanma amacıyla olmayan kimi aileler için sorun değil: “Kadın diyor ki, ‘Ben satmıyom ki satan düşünsün.’” Ancak emlak değerinin düşmesi ile toplumsal algıda sitenin her anlamda değersizleşmesi arasında bir fark yok; üstelik bu iki durum birbirini besliyor da. Bu değer/itibar kaybı, tüm site halkı için sıkıntı teşkil ediyor.

KARACAÖREN-TOKİ'DE FORMELLEŞME: "ENFORMEL GECEKONDU"DAN "FORMEL TOKİ SİTESİ"NE

Yoksulun piyasa mekanizması içine çekilmesi: "Her şey para burda"

Sitede "her şey para" düşüncesi gündelik yaşamda yer bulmuş durumda: "Yönetici ağaç aldı, tel yaptırdı bahçeye, uydu taktırdı. Hep biz ödedik, burada hep para. Onları hep biz ödedik." Gecekondu dönüşüm projelerinin temel hedeflerinden birisi enformel konutların yani gecekonducuların formal konut piyasası içine çekilmesi ve gecekondu arazilerinin değişim değeri üzerinden pazarlanması olmuştur. Oysa piyasa içine çekilen sadece gecekondu arazisi değil, aynı zamanda gecekondu halkının yaşamıdır: Site yaşamı da piyasaya bağımlı hale gelmektedir; bir anlamda onlar "zorunlu müşteri"dirler. Gecekondu dönüşüm projelerindeki siteler kural olarak kendi site yönetimlerini kuruncaya kadar¹ TOKİ'ye bağlı profesyonel şirketler (Emlak Yönetim A.Ş. ve Boğaziçi A.Ş.) tarafından yönetilmekte. Bu

1 Bu konu belirsizlik taşımakta. "Normal" TOKİ sitelerinde TOKİ site yönetimi bir yıl sonra site halkının kendi yönetimini kurması için ayrılmakta ama site halkı kalmasına karar verirse site yönetimini sürdürmekte. Ancak site yönetimi seçilebilmesi için kat maliklerinin hak sahibi olması lazım, ve çoğu tapusunu 15 yıl taksit ödedikten sonra alacak olan K-TOKİ'de uygulamanın nasıl olması gerektiği konusunda bir netlik yok.

çerçevede eski gecekondulu bina ve çevresine bakım için “aidat” adı altında toplanan para ile site yönetiminden hizmet satın almak zorunda bırakılmakta. Artık “enformel” olarak evlerinin etrafını kendileri temizlemeyecekler, site yönetiminin tuttuğu elemanlar bu “hizmet”i para karşılığı yapacaklardır. Bu durum hem mantalite hem de pratik olarak eski gecekonduluya haliyle uymuyor: Yakın zamana kadar kendi başlarına gerçekleştirdikleri ev çevresini süpürme, bahçeyi düzeltme gibi işlerin niye artık para karşılığı yaptırmaları gerektiği ve daha da önemlisi daire taksitleri yüzünden iyice sarsılan bütçelerinden niye belli bir miktarını bu hizmetler için ayırmaları gerektiğine anlam veremiyorlar. 6. Bölüm’de görüleceği gibi, zaman içinde site halkı bu konuda inisiyatif alarak sistemin bir derece dışına çıktı.

Köydeki yaşamlarında kazandıkları tarımsal faaliyet becerisi ile gecekondularının bahçelerinde yetiştirdikleri sebzelerin, meyvelerin, çiçeklerin site bahçelerinde yasaklanması da birçok kişi için arzulanmayan ve anlaşılmayan bir durum. Artık bina bahçesinin bakımı site yönetimi tarafından sağlanmakta, sebze-meyve yerine gölge vermeyen “süs ağaçları”, mevsimine göre değişen çiçekler ve çalılar dikilmekte ve yine tüm bunlar için para ödemek, bu “hizmet”i de gönülsüz satın almak gerekmektedir. Bahçede çalışmak çoğu köy göçmeni olan bu insanlar için sadece ekonomik getirisi olan bir uğraş değil, aynı zamanda dinlendiren, rahatlatan, keyif veren bir faaliyet. Örneğin Gülperi Hanım gecekondulu bahçesiyle ilgili olarak şöyle diyor: “Ya sabah kalkıyordum, hemen dışarı çıkıyordum yazın, ekiyordum, suluyordum. Meyvelerini yiyordum taze taze. Bir kuşum vardı, her gün öterdi cıvıl cıvıl. Severdim bahçeyle uğraşmasını, uğraşıyorduk devamlı.” Pembe Hanım da bahçeyi ekip dikmenin keyfinden bahsetmekte: “Bahçe ekerdik, fasulye ekerdik, eğlenceydi kendi başımıza.” Bahçelerin ellerinden alınmasından sıkıntılılar. Günümüzde Türkiye dışında kent yoksullarına gıda ihtiyaçlarını karşılamak için “kentsel tarım” özendirilirken, ülkemizde gecekondulu dönüşümü adına yoksulun kendi çabasıyla kurduğu sebze ve meyve üreti-

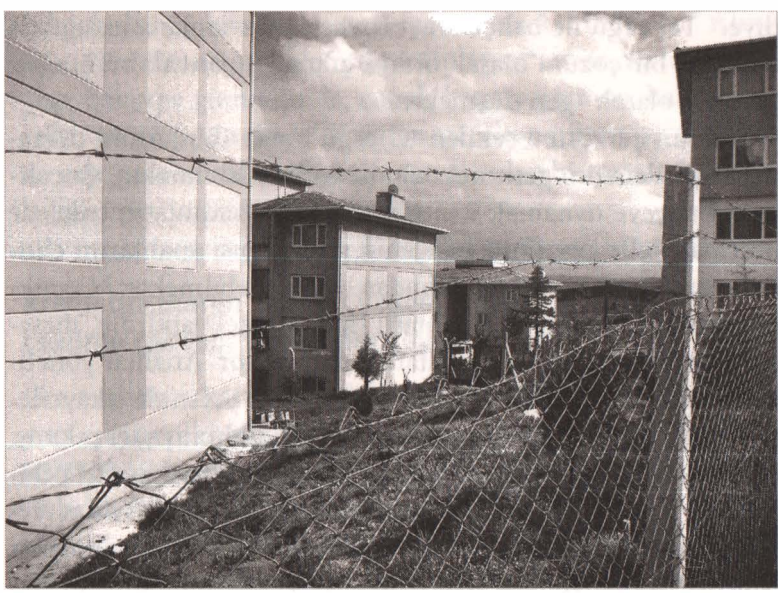
len bahçelerin ortadan kaldırılması, gecekondulu halkı tarafından dikilen onca ağacın kesilmesi doğrusu kolay anlaşılabilecek bir durum değil.

Tüm bu gelişmeler sonucu kent yoksulu gittikçe piyasa mekanizması içine çekilmekte, ihtiyacı olan her şeyi para ödeyerek temin etmek zorunda bırakılmakta. Gecekonduyunun bereketi sitede yok. Bir genç kız şöyle ifade etmekte: “Annem her şeyi bahçede yetiştirirdi, organik. O zaman babam yine aynı işte çalışıyordu, asgari maaşla, bu maaşı alıyordu. Annem bazen yorgan dikiyordu [ek gelir]. Kira yoktu, masraf yoktu, bir elektrik-su parası vardı. Şimdi her şey para oldu. O para bize yetiyordu. Annem babamın maaşını çekmeye giderdi, altın alıp gelirdi. O zaman ben pazara gittiğimi bile hatırlamıyorum. Her şeyi annem bahçede yetiştirirdi. Bize yeterdi. Burada annem çalışıyor ancak yetiyor.” Gecekondulu bahçesinde bedava taze sebze ve meyve temin edilirken, yoksul aileler için bu durum bolluk anlamına geliyor, sitede ise bolluğun yerini yokluk almakta: “Gecekondu da bedava yeşillik vardı, nasıl ödeyecek dairede otururken?”; “Pazardan bir kilo alıyorum, daha almıyorum. Bu sene pek de pazara gidemiyorum.” Gecekondu yaptıkları ekmekleri yapmak artık zor: “Eskiden boy boy yığardık ekmekleri. Köyden getiriyordum unları.” Ekmek pişirme sürecini bir gecekondu araştırmamda gözlemlemiştim. Kadınlar sırayla birbirleri için ekmek yapıyorlardı, bir gün birine diğer gün öbürüne. Sabah çocukları okula gönderdikten sonra hemen işe koşulurdu; ocak yanan tandır evinde toplanılıp “kışlık ekmek” denilen ince yufkalar oklava ile açılıp ocakta pişirilirdi. Günün sonunda neredeyse insan boyuna yakın ince ekmekler üretilmiş olurdu. Yorucuydu, bir taraftan sıcak öbür taraftan fiziksel aktivite, ama sohbetler, türküler eşliğinde yapıldığı için eğlenceliydi de.

TOKİ sitesine geçişte bir taraftan daireleri için borçlandırılıyorlar ve her ay gelirlerine oranla önemli bir miktar parayı daire taksitleri için ayırmaları gerekiyor, öbür taraftan da gecekondu da bedava temin ettikleri gıda maddeleri için para harcamak zorundalar. Gecekondulu yaşamlarında bahçelerindeki taze seb-

ze ve meyveyi, besledikleri hayvanların yumurta, süt ve etini, tandirlerinde komşularıyla birlikte sırayla yaptıkları kışlık ekmeği temel besin maddesi olarak tketirlerken, site yaşamlarında bu imkânlar büyük ölçüde ortadan kalkmış durumda. Ancak 6. Bölüm’de anlatıldığı üzere, bu duruma çare de tüm nesnel şartların engellemesine karşı bulunmuş durumda: “Yapıyoz ekmek, açık arazide yapıyoz, çadırları kuruyoz (yakındaki Karacaören köyüne), binanın boşluğuunda yapıyoz onları yine.” Ucuz ısınma da sitede yok; eski eşyanın, dalın bile yakılabildiği soba yerine artık “kartlı doğalgaz” var. Sobada “lastiğimi de yakıyordum, stm de yakıyordum, naylon, tezek, stm başım ne bulsam yakıyordum”, ama sitede kartına para karşılığı doğalgaz ykleyemeyenler ya soğukta oturuyor ya da elektrikli ısıtıcı ile ısınmaya çalışıyor ki, elektrik faturalarını da sitede düzenli ödemek zorundalar. Belediyenin en büyük yardım kalemlerinden olan kömür dağıtımı da tabii ki doğalgazlı sitede yok.

Temel gıda maddeleri gibi güvenlik de site yaşamında satın alınması gereken bir meta haline gelmekte. Gecekondu komşuların sağladığı mahalle güvenliği sitede yerini para karşılığı temin edilen “güvenlik kameraları”na, “elik kapılar”a, bahçe etrafına çekilen tellere bırakmakta. Böylece sitede güvenlik yeni bir sektör olarak ortaya çıkmakta. Gecekondu aileler kurdukları komşuluk kümeleri içinde güvenliği sağlamakta iken, kalabalık olan ve çok çeşitli insanların bir arada yaşadığı siteye geçildiğinde bu “yerel denetim” mümkün olmamakta. Kimin hangi eve gittiği bilinen, yabancının hemen fark edildiği gecekondu ortamında hırsızlık olayları büyük ölçüde engellenirken, sitede hırsızlık vakaları artmakta. zm bina girişlerine konacak güvenlik kameraları. Araştırmam sırasında binaların girişlerinde gittikçe artan sayıda güvenlik kameraları dikkatimi çekti. Mülakat için girdiğim bazı evlerde televizyon ekranından binaya kimin girdiği izlenebilmekte. Kameraların hem işlevsel rolü var hem de statü göstergesi olarak görülmekte. Daire sahipleri kendi aralarında para toplayarak kamera satın alıyorlar. Bunun yapılamadığı binalar ise bakımsız ve başıboş g-

Sitede yeni moda: "Binamın etrafını tel örgü ile çeviriyorum."

rünüyor. Böylece binalar da birbirinden farklılaşıyor, adeta sınıfsal olarak ayrışıyor. Çelik kapılar da statü göstergesi olarak yerini alırken komşular arasında hiyerarşi oluşturuyor: "Millette yok ki, ne alsın? Herkes bütçesine göre. Çelik kapı yaptırdım, adam [karşı komşu] nasıl yaptırsın, daha doğalgazını bağlatamıyor." Kapılar, önlerine konan ve birçoğunun üzerinde "hoş geldiniz" yazan süslü paspaslar, kapı üzerlerine takılan çiçekler, nazar boncukları ve Arapça yazılarla da birbirlerinden ayrışmakta, "bireysel" bir özellik kazanmakta.

Benzer bir durum bina çevresine çekilen "tel örgü"de de ortaya çıkmakta. Araştırmamın son aylarında giderek yaygınlaşan bu uygulama, güvenlik kamerası örneğinde olduğu gibi, hem işlevsel hem de statü sağlayıcı bir rol oynamakta. "Tel örgü" K-TOKİ'deki yeni sektör, "tel örgü çekilir" ilanları dikkat çekmekte. Nedenini sorduğumda şöyle cevaplar aldım: "Bahçemizin etrafının çevrilmesini istiyorum. Laleleri insanlar yoldan geçerken koparıyor"; [Niye tel yaptırdınız?] "Dal budak kırılmasın, binanın çevresi yeşil alan olsun, çimleri ezmeyelim

diye.” Tel örgü ile bahçeleri çevirecek para toplanamadığında tahta çit bir çözüm olarak ortaya çıkmakta, ancak bu binalar görüntü olarak “geri düşmekte.”

Binanın çevresine çekilen tel örgü bina sakinlerinin davranışlarına denetim getirmek için de kullanılabilmekte. Çocukların bahçeye oynamak için girmesi ya da kadınların bahçede oturması telle çevrilmiş bahçenin giriş kapısı anahtarını elinde bulunduran yönetici tarafından engellenebilmekte: “Çocuklar sürekli bahçedeydi. Anahtarlı [kapı ve] tel yaptırdık, mesela çamaşırı düştü, gelip anahtarı bizden alıyor. Anahtar yöneticide duruyor.” Bu durum özellikle kadınlar arasında şikâyetlere yol açmakta: “Mesela bir bayan [yönetici] buraya tel çekmiş, çocuklar oraya gidemiyor. Herkes bir yeri benimsiyor, tel çekiyorlar.” Son zamanlarda site içinde yürürken sanki bina çevreleri parsellenmiş hissine kapıldım. Bir patika telle çevrilmiş bir bahçeyle sonlanabiliyor, bahçe kapısında kilit olduğundan geri dönmek zorunda kalıyorsun.

Kombi ise tercihe bağlı olmayan, her şartta satın alınması gereken bir tesisat malzemesi; ısınmak için kombiye ihtiyaç var. Çeşitli yollarla kombi parası sağlanmaya çalışılıyor; bir yaşlı kadının durumunda, “Adli hâkimin annesine baktım taşınmadan önce, ondan nakit paramı aldım, kombiyi aldım.”

Özetle, K-TOKİ gibi dar gelirlielerin sitesinde bile yeni tüketim alanları açılmakta. Bunu bir taraftan gecekondu yaşam çevresinin özelliklerini yok ederek, örneğin insanları gıda ve güvenlik ihtiyaçlarını satın almaya mecbur bırakarak yapmakta, bir taraftan da site yaşamını toplumsal algıda gecekondu önüne/üstüne yerleştirerek başarmakta ve siteye taşınma sonucu eski gecekondu tüketicilerinden kurgulanan statü kaygıları oluşmakta.

Çocukların artan taleplerinden de bahsetmek gerek. AVM’deki dükkânlar çocukları arsızlaştırıyor; ebeveynler ya kızarak (hatta vurarak) çocukları engelleyecek ya da boyun eğecek. Sonuçta para cepte kalamıyor: Gülağa Bey ile eski komşusu Ahmet Ağa arasında geçen konuşma bu yeni durumu çok iyi anlatmakta: “Orada [gecekondu] market yoktu, bebelere mas-

raf yok. İki üç kilometre aşağı inecen market bulacan.” Ahmet Ağa, “Paralar cepte kalıyordu.” Gülağa, “Dolar, kavanoza koyup, bahçeye gömdüm de, çocuk hemen görmüş, bahçeye paraları mı gömdün diye.” Kısacası, gecekondunun bereketi site de yok, para ve tüketim üzerinden kurulan bir yaşam kent yoksulunun sorunlarını büyötmekte.

Köylü göçmenin “kurallı yaşam” içine çekilme çabası: “Burda her şey yasak”

Site yaşantısı kent yoksulunu piyasa içine çekmekle kalmıyor, eski gecekondu halkının alışkanlıklarını da etkiliyor. TOKİ/TOBAŞ bu dönüşümde önemli bir aktör. İnşaatın bitmesini beklerken yerleştirildikleri belediye lojmanlarında başlayan eski gecekondu halkını disiplin altına alma çabası K-TOKİ'ye ilk taşınıldığı zaman da sürdü. TOKİ site yönetiminin koyduğu kurallar gündelik yaşamı düzenlemeyi hedefledi, bu uygulamayı meşru kılan söylem de “ortak yaşama uymak zorundasın” oldu. Sitede ortak yaşamın düzenlenmesi katılımcı bir süreç içinde gerçekleşmedi, TOKİ Site Yönetimi (Emlak Yönetim A.Ş.) toplantı yaparak uymaları gereken kuralları site halkına bildirdi. Böylece “kurallı yaşam” ile köy eski gecekondulunun yaşamında yeni bir sayfa açılmış oldu.

Gecekondudaki “serbest yaşantı” site yaşantısında tabii ki yok. Çoğu 12 katlı bloklardan oluşan TOKİ sitelerinde davranışların kurallarla düzenlenmesi kaçınılmaz: Daire içinde gürültü yapılmayacak, balkonlardan aşağı yer bezi, sofr a örtüsü, kilim silkelenmeyecek, izmarit atılmayacak, vesaire vesaire. Birçok TOKİ gecekondu sitesinde bu kurallar eski gecekonduluya yaşamı daraltmakta. Özellikle Kürt nüfusun da yaşadığı Bezirganbahçe-TOKİ’de site yönetimi “sıkıyönetim” olarak algılanmakta. Kuzey Ankara Giriş i Kentsel Dönüşüm Projesi’nde de “kurallı yaşam”ı öğretmek için belediye lojmanları adeta “eğitim alanı” olarak seçildi. Gecekondudan çok katlı bloklara ilk geçişin yaşandığı Mamak-Araplar lojmanlarını TOBAŞ yetkilileri sık sık ziyaret ederek kimi zaman azarlamaya varan uya-

rılarda bulundular; “Artık değişmeniz, apartmanda yaşamayı öğrenmeniz gerek,” diyerek belli davranışları engellemeye çalıştılar. TOBAŞ yetkililerinin “gecekondu halkı”nı disipline etme çabası Mamak-Araplar lojmanlarında oturan insanlar üzerinde psikolojik baskı oluşturdu, belediye lojmanlarından atılma endişesi içinde olan bu insanların yüreklerine korku saldı. Bir kadın TOBAŞ’ta görevli Fikret Bey’i aniden görünce korkusundan elindeki tencereyi düşürdüğünü, başka birisi de aynı kişiyi rüyalarında kâbus gibi görür olduğunu anlattı. Çocuklar blokların çimen ekilmiş bahçelerinde koşmak, top oynamak istedikçe ve TOBAŞ yetkilileri bunu engellemeye çalıştıkça “yönetim” ve “halk” arasında çekişme ve karşılıklı duyulan kızgınlık arttı. Buna kadınların bina önlerinde topluca yerlerde oturmaları ve bir taraftan el işi yaparken bir taraftan sohbet etmeleri, lojman bahçelerine, bahçe duvarlarına ve arabaların üzerine havalandırmak ya da kurutmak için döşek yünlerini, yorganları, halı ve kilimleri sermeye kalkmaları da eklenince, iki taraf birbirini düşman gibi görür oldu.

Tüm engelleme çabalarına karşın gecekondu faaliyetleri lojmanlarda sürdü. Bir kadın lojmanlarda yaptığımız bir ziyaret sırasında şöyle anlattı: “Şule Hanım [TOBAŞ Halkla İlişkiler Müdürü], ‘Öyle oturmayın dışarlarda,’ diyor, ‘Siz daire kadını olun, dışarı çıkmayın,’ diyor ama gecekondundan alıştık ki, dışarıya çıkamadan olmaz.”

Lojmanlardaki bu disipline sokma çabası TOKİ site yönetim şirketinin siteden ayrılması ile K-TOKİ’de tekrarlanmadı: “Bura daha serbest Mamak’a göre [belediye lojmanları]. Mamak’ta her şeye karışıyorlardı, biz de ilktik [ilk gecekondundan çıkış].” TOKİ’nin kura ile sattığı ve TOKİ Emlak Yönetim şirketinin görev yaptığı 4. Etap konutlarında durum biraz farklı. Site yönetiminden bir çalışan durumu şöyle ifade etti: “İstediğin gibi televizyonu kullanamazsın, çamaşırını asamazsın. Sıkıyönetim değil ama kuralları var. (...) Toplu yaşam alanı, herkes sorumlu.” Site yönetiminin kurallı yaşam çabasına karşın 4. Etap’ta da –dönüşüm etaplarıyla karşılaştırıldığında daha az olmakla birlikte– kuralların dışında olan davranışlar, “kuralsız” site

kullanımı var. 4. Etap'ta yasak olan sadece davranışlarla kısıt-
lı değil, dairelere müdahaleler de site anlayışı çerçevesinde ya-
sak. Örneğin, balkonları plastik doğrama ile kapatmak yasak
ama site halkına bunu anlatmak zor: "Pimapen yaptırmak ya-
sak ama vatandaş yaptırmış, sana ne benim evim, diyor. Ama
bunu yapamazsın işte. Kat mülkiyeti yönetim planına göre bu-
nu yapamazsın." (TOKİ site yönetim müdürü)

Özetle, formelleştirme çabası içinde gecekonduları yıkılan
halkın yerleştirildiği TOKİ sitelerinde "enformellik" kendini
göstermekte ve bu durum K-TOKİ sitesinin öne çıkan özellik-
lerinden.

KARACAÖREN-TOKİ'DE GÜNDELİK YAŞAM ÜZERİNDEN "ENFORMELLİK"IN YENİDEN ÜRETİLMESİ: SİTEDE GECEKONDU MANZARALARI

**Sitede "gecekondu alışkanlıkları":
Başıboşluk hali mi, site halkının
özne olabilme çabası mı?**

TOKİ Site Yönetimi'nin dönüşüm etaplarından ayrılması site halkının hem hayrına hem de zararına oldu. Kuralların uygulanmasına "esneklik" geldi, site yönetimi tarafından yasak olarak tanımlanan birtakım davranış ve faaliyetlerin önü açıldı. Kadınlar halılarını asansörle aşağı taşıyıp bina önlerinde yıkamaya başladılar; daire kapıları önünde ayakkabılar birikti. Zaman içinde birbirleriyle aşına olan kadınlar bina önlerinde, kaldırımlarda, bahçe köşelerinde topluca oturmaya başladılar. Hatta çok katlı bloklarda en üst kat asansör kapısı önünde "gün" yapanlar, kat hollerinde komşularla toplanıp mantı yapanlar (hamuru boylamasına kesmek için bir alet de kullandılar), erişte kesenler, yatak yünlerini topluca tiftikleyenler oldu. Sohbet edip şakalaşarak işlerini gördüler. Gruptaki bir kadın, "Koridorda her şeyi yapıyoruz. Baklavayı da yapıyoruz, yufka da açıyoruz, yünü de seriyoruz. Yönetim yok ya, serbest. Yönetim [olsa] yaptırmaz," diye durumu açıkladı. Ne var ki bu gelişmeler komşular arası çekişmeleri de birlikte getirdi. Kimi kom-

Bloklar arasında toplanan kadın manzaraları.

Asansör önünde yapılan "kadın günü".

Kat holünde yün tiftikleyen kadınlar.

şu bu “gecekondu faaliyetleri”ni sahiplenirken, kimisi de “dairede köylü kalan” komşularını eleştirdi. Kurallar tartışmalı bir hale geldi.

Gözlemlerim sonucu, dairelerinde yalnız olmaktansa bahçeye inip komşunun işine el vermenin ve böylece sohbet ortamı kurmanın bir ihtiyaç olduğunun farkına vardım. Bu faaliyetler için komşular birbirini görerek kendiliğinden toplanıyor. Bu konudaki bir saha notum şöyle: “Sitenin sonlarına doğru kaldırımında oturmuş bir grup kadın gördük, nohut ayıklıyorlardı. Konuştuk: ‘O huyları bırakmayız.’ [Nasıl buluştunuz, haberleştiniz mi?] ‘Hayır, çöp atmaya indim, gördüm, kaldım.’ ‘Yün için indim, ben de kaldım’ (kadın yünleri bina tellerine sermiş havalandırıyor). ‘Önce depresyondaydım, şimdi komşular dört dörtlük.’” Bu spontane toplanmanın yanında örneğin yün tiftiklemek için “davet edilerek” bir araya gelindiği durumlar oldu. Emeklerinin para karşılığı bu yardımlaşmalarda yok ama şaka yollu “patron”un (yününün tiftiklenmesi için komşularını çağıran kadın) pide ısmarlaması gibi talepler de olmuyor de-

Spontane gelişen yün tiftikleme.

Çağrılı yün tiftikleme.

ğil. “Ben daha iyi yapıyorum, sen yavaşsın, kaytarıyorsun,” gibi iğnelemeler de bu ortamların olmazsa olmazı.

Bu faaliyetlerle fiziki mekânın orta sınıf kentliye uygun bas-kılayıcı tasarımının ötesine geçildi; eski gecekondu alışkan-lıklarını siteye taşıyarak gecekondu birer özne olarak ye-ni mekânlarında yerlerini aldılar. “Gecekondu faaliyetleri” ola-rak adlandırdığım yün kabartmak, halı yıkamak, toplu ekmek yapmak, komşularla dışarıda oturmak gibi faaliyetleri sitede ne ölçüde yapabildikleri sorusuna verilen cevaplar gözlemlerimi destekler şekilde ortaya çıktı. Anketlerde “sitede bu faaliyetler ne kadar kısıtlanıyor” sorusuna, “hiç kısıtlanmıyor” diyenlerin sayısı yüzde 50. “Çok kısıtlanıyor” diyenler yüzde 23,9’da ka-lırken, yüzde 26,1’i “biraz kısıtlanıyor” diye cevapladı. Mûla-katlarda bu durumu irdeledim. Ortaya şöyle bir manzara çıktı: Yün tiftikleme ve halı yıkama gibi faaliyetler genelde bina önle-rinde, bahçe köşelerinde, yol kenarlarında, kaldırımlarda, oto-park yerlerinde, hatta sığınaklarda ve kat koridorlarında yapı-labilmekte. Tandır ekmek/kışık yufka boş olan kapıcı dairele-rinde ya da sığınaklarda yapılabilmekte ancak bina yöneticisi-nin iznine tabi. Nadir olarak aynı kattaki komşular kendi arala-rında anlaşarak geniş olan kat koridorlarında da ekmek/yufka yapmaktalar. Ekmek konusunda yaygın pratik ise site yakının-daki Karacaören köyünde yer tutup çadır kurarak ya da köyden birisi ile anlaşıp tandırını kullanarak yapmak şeklinde. Köyleri yakın olanlar köylerinde ekmek yapmakta ya da köyden akra-baları ekmek göndermekte.

Ne var ki durum sıkıntılı. Mekân tasarımı olarak gecekon-dudan keskin çizgilerle farklılaşan sitede gecekondudaki faali-yet ve davranışları rahat bir şekilde sürdürmek söz konusu de-ğil. Gecekonduyunun bahçesinde rahatlıkla yaptığı bu faaliyet-ler için sitede ve binada örneğin “halı yıkama yeri” ya da “ek-mek pişirme evi” olmaması sorun yaratıyor, daireler ise küçük: “Bir buçuk balkonun içinde her şeyimiz. Geri dön aynı, ile-ri dön aynı.” Durum bu olunca kadınların gecekondu faaliyet-leri için kat holü ve bina girişi gibi yerleri kullanmaları herke-sin kabullendiği bir şey değil; itiraz eden komşular, yasaklayan

yöneticiler var. Şikâyetler yaygın, kimi zaman yöneticiye şikâyet ediliyor kimi zaman zabıta ya da jandarma çağırılıyor: “Dışarıya, yolun kıyılarında buluşturuyoruz [yün]. Halı neyim yıkatmazlar. Zabıtaya telefon ediyorlar.” Site yerleşik hale geldikçe yer bulmak zorlaşmakta: “Sağlık ocağının orada boş bir alan var, fasulye, tarhana kurutmak için asıyorduk oraya. Hemşireler, doktorlar geldi, karıştılar, engellediler, şimdi izin vermiyorlar. Demirlere halı seriyorduk, onlara izin vermiyorlar. Sebze kurutmak için sağlık ocağının orayı kullanıyorduk, artık izin vermiyorlar. Tandır için tarlaya çadır geriyorlar, ya da bodrumda tüple yapıyorlar. Tarlada ateş yakınca bazıları kızmış, zabıta gelmiş.”

Sitede bu faaliyetler için uygun yer olmaması kadınların yükünü arttırmakta, stres yaratmakta: “Halı yıkayanlar, yün yıkayanlar. Aynı gecekonduunun muhiti. Ama nerede yapacak? Yün var, yaptım yedi sekiz yorgan. Tek başıma indirdim çıkardım, yoruldu.” Yöneticinin iznine bağlı olarak sığınakta ya da boş duran kapıcı dairesinde hamur kesmek ve ekmek yapmak için fırsat kollamak lâzım: “Kiraya vermişler sığınağı. Kapıcı dairesinde bebeler Kur’an okuyor, artan zamanda yufka yapıyorlar, mantı kesiyorlar.” Ekmek evi olsa mıydı diye sordum: “Neredee... Ekmek yeri buluyorlar dağlarda taşlarda, jandarma geliyor, dağıtıyor. Arada [apartman holünde] hamur yapıyorlar, kokuyor diye zabıta geliyor. Gecekonduya kurban olsun.” Ekmek evi, her hizmetin para karşılığında alındığı bu ortamda, site yönetiminden bir kişinin ifade ettiği gibi, pek de gerçekçi değil: “Ortak alana ekmek pişirme yeri yaparsın. Ama oraya da temizlik ve bakım için bir eleman koymak lâzım. Bu sefer aidatlar yükselecek, bu kez de onu kabul etmeyecek insanlar.”

Söz konusu faaliyetlerin belli bir düzen içinde yapılmaması komşu itirazlarına gerçekçi nedenler oluşturmakta: “Geçen gün kadının biri yün çırpı [dışarıda, açık alanda], tarhana kurutuyorsun sen aynı anda, kıllar tarhananın içinde. Halı yıkama yeri olsa iyi olur.” Ciddi tehlike oluşturan durumlar olabiliyor. Kat hollerinde tüpte ekmek pişirirken yangın tehlikesi var. Gülağa Bey olayın farkında ve önlem almaya çalışıyor: “Tandır

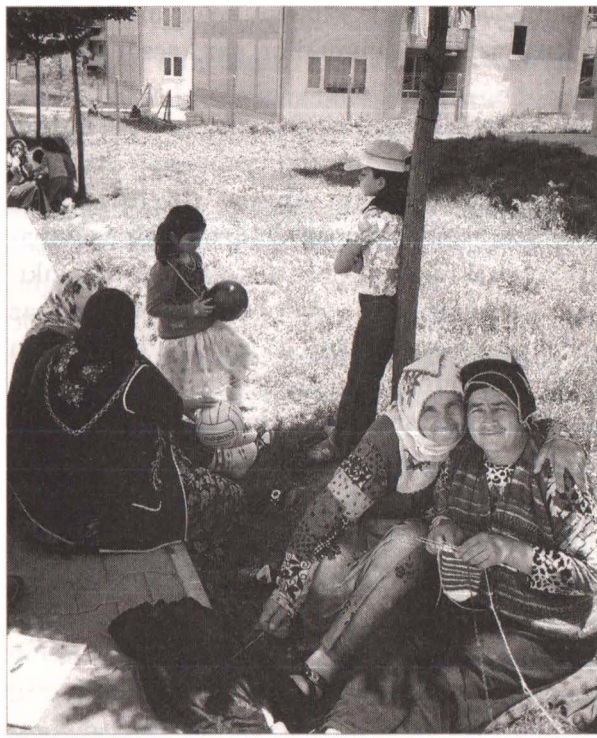
yaptırmıyom. Binanın içinde gazla yaptılar, kokuyor. Ben karşı geldim, ona bile karşı geldim, yangın olur, gaz kaçağı olur, binayı uçurur.”

Site halkının bu konuda çatışan görüşlerine bakınca durum daha iyi anlaşılıyor. Bir tarafta “mecbur yapacam” diyenler, öbür tarafta “apartmanda yaşadığını unutma” diyenler. Gecekondu-apartman çerçevesinde yaşanan iki arada kalmışlık hali, sitedeki faaliyetlerde iki kutuplu bir site olarak ortaya çıkıyor: Gecekonduyu siteye taşıyanlar sayıca fazla, ama sayıca az olan orta sınıflaşma isteğinde olanların da topluma hâkim olan “kentli modernlik” söyleminden güçlü desteği var: Site yaşamında değişmek “ilerlemek” anlamına gelmekte ve bu sebeple gecekondu faaliyetleri bırakılmalı.

K-TOKİ'deki çoğu kadının içine sokulmak istenilen yaşam biçimine karşı duruşlarının yarattığı çekişmeli ortamı daha iyi anlayabilmek için kadınların sözlerine kulak vermek gerek.

“Bura Çankaya olacak hali yok ya”: Kapıönü komşuluğu

Daha çok sitenin caddeden uzak olan kısımlarında kadınların dışarıda topluca oturmaları yaygın bir durum. Dairelerinde yalnızlaşan kadınlar çareyi bina önlerine çıkmakta buluyor. Mülakatlarda 31 kişi kadınların bina önünde oturduğunu söyledi: “Yok, oturuyoruz. Güneşe göre, gölge şu yanılysa oraya, bu yanılysa buraya. Nerede oturacaz, darılsalar bile, nerede oturacan? Bana oturma dese inadına gider otururum, ne yapcam. Başa çıkamazsa mecbur serbest bırakacak”; “Gidiyorlar bahçelerde orada burada oturuyorlar. (...) Burada ben çıkar sam, beni gören gelip oturuyor, onu gören gelip oturuyor, böylece toplanıp oturuyoruz arkadaşlarla”; “Evde dura dura insanlar sıkılıyor. Biri kek yapıyor, birisi çay yapıyor, aşağı inip oturuyorlar”; “Burada da aynıyız, burada da iniyoz aşağı, çayımızı kahvemizi alıp sohbetimizi yapıyoz. Kırk sekiz daireden on tanesi.” K-TOKİ’de bunun normal olduğu düşüncesi şu şekilde ifade edildi: “Var, var, istedikten sonra var, yeter ki kafaya tak

*"Gecekondu
komşuluğundan
vazgeçemem."*

çık. Burası Çankaya olacak hali yok ya. Alışmış herkes, orada da (gecekondu) aynı, burada da aynı."

Cami imamı da sitede komşuluk ilişkilerinin sürebilmesi için kadınların dışarıda toplanmalarını gerekli görüyor ve K-TOKİ sitesinin "gecekondu sitesi" olduğunu unutmamak gerek düşüncesinde: "Bina arasına ortak kullanıma iki kanepa atmışlar kadınlar, güzel bir ortam kurmuşlar. Bence iyi, komşuluk ilişkileri devam eder. Ama dışarıdan gelenler yadırgıyor tabii burası apartman diye. Beyin biri kızdı, ya niye böyle yapıyorlar diye. Ama bence bunlar kötü değil. Burayı bir Çankaya'yla, Dikmen'le, Demet'le kıyaslarsan yanlış yaparsın. Buranın ortamı farklı, geldiği yer belli. Onun için ayırmış adamlar 1., 2., 3. Etap demişler, 4. Etapı [memur etabı] ayırmışlar. Olduğu gibi kabullenmek zorundayız. Sıradan değil, sıra dışılık olması lâzım burada."

"Kapıönü komşuluğu"na alternatif olarak bahçede "kamel-

ya/çardak” (ki site planında olmadığı için aslında yasaktır) yeni bir gelişme olarak ortaya çıkmış durumda. Genç bir kadın olan Zeynep hevesle anlattı: “Çardak alacaklar, oturup çay içmeye. Burada kadınlar yolun kenarında oturuyor, ooh, gecekonduda oluyordu ama burada olsun istemiyoruz. Sevmiyorum ben.” Site girişindeki belediyenin yaptığı park da özellikle değişime açık kadınlar tarafından kullanılmakta, sanki parkı kullanarak kendilerini kapı önünde oturan komşularından üste çekmek istemekteler: “Çoğunlukla oturuyorlar, ben sevmiyorum. Ben oturmam öyle, oturacaksam parka giderim. Kimse kimseye karışmaz. Kimseyi rahatsız etmezse oturabilir.”

Görüldüğü gibi, kapı önü oturması gecekondu görüntüsünü sitede yeniden ürettiği için kimileri tarafından istenmiyor. Kadınların kapı önünde oturmalarına itirazın bir de muhafazakârlık yönü var. Etrafın kalabalık olması ve gecekondudaki gibi tanıdık bir ortam olmaması sorun olmakta. Birbirini tanımayanların olduğu kalabalık ortamda kadınların dışarıda oturmasına bazı kocalar izin vermemekte: “Yasak olursa herkesin kendi eşi yasak eder. Hani çıkmanı istemiyorum gibi”, “Namus kaygısı” gündeme gelmekte: “Şimdi şurada on on beş bayan otururken etraftan rahatsızlık duyuyoruz. Bizde edep yönünden uygun olmadığı için.” Kadınların yabancı erkeklere de açık olan dışarıda oturma “sorunu” her katta iki daire bulunan dört katlı F-Blokları’nda çözülmüş gibi. Kadınlar karşiki komşuyla anlaşarak daire önlerine “minder sererek” evin uzantısı olarak kullanabilmekte; çoluk-çocuk komşularıyla oturanlar var. Önemli olan kadınların göz önünde olmamaları: “Kapıcı dairesi var işte, kapıcı koymadık, orada oturuyoruz. Toplanırsınız kafamıza göre, çayımızı çorbamızı yaparız orada.” Özetle, gecekondunun kadınlar için özgürleştirici ortamı sitede ortadan kalkmakta. “Dişil” gecekonduya karşı “eril” site gündemde.

“Mecbur çırpıcaz bu yünleri”

Yün yatak ve yorganda yatmaya alışık insanlar bundan kolay vazgeçemiyor: “Ben elyaflı yorganda yastıkta yatamıyorum. Bu-

rada kalır diyorum [bu âdetler], burada moderen bir şey yok. Vazgeçmezler buranın insanı"; "Çeyize yün yatak koyarız. Yün yorganların her yıl havalandırılması gerek. Yün yıkanıyor, kurutuluyor, kabartılıyor. [Gecekondu soğuktu, yün yatağa ihtiyaç vardı, burası sıcak artık yün yatağa ihtiyaç yok mu?] "Biz yün yatak olmadan hastalanıyoruz."

Sitede yün çırpma için yer ayrılmadığından yine kadınlar yer yaratmak zorunda: Geniş kat holleri mekânsal olarak uygun ama sağlık açısından tehlikeli. Kat hollerinde yığılmış yünleri tiftiklerken ortaya çıkan toz ve yün parçacıklarına alerjisi olanlara zarar verebilir. Ancak mevsimlik olarak yün kabartmak, halı yıkatmak ve haftalık olarak halı ve kilim çırpma çoğu kadın için bir zorunluluk: "Yün aynısı var, devam ediyor. Millet temizliğini yapıyor yani. Biz köylüyüz. Yazın mutlaka bu temizlik oluyor." Günlük yaşamın yeniden üretilmesine yönelik orta sınıf kentli kadınların yaşamlarında olmayan birtakım faaliyetler çoğu köyden gelmiş bu kadınlar için büyük önem taşımakta, yapılması zorunlu. Sözgelimi genelde yerde yemek yenildiği için halı ve kilimlerin temizliği ayrı bir önem taşıyor. Halı yıkatma pek kabul görmüyor; kimisi parasızlıktan halı yıkama şirketlerine halılarını gönderemiyor, kimisi ise bunu denemiş ama memnun kalmamış: "Halıyı verip yıkattırınca sert oluyor, iyi olmuyor." Site projesinde "halı yıkama yeri" yok. Böyle olunca kadınlar dışarıda "bir şekilde" bu işleri yapmaya çalışıyorlar. Ama binada bunlar zor işler, gecekonduadaki rahatlık yok. Gecekonduadaki gibi düzayak evin bahçesine çıkıp halı silkemiyor, üst katlardan aşağı taşıyacak, silkip havalandırdıktan sonra yukarı çıkartacak. Tabii ki bu oldukça yorucu.

"Bırakamıyoz o huyumuzu"

Keklik Hanım'ın söylediği gibi, "Yapıyoz (ekmek), altta vala (bodrumda), yine yapıyoz, yine yapıyoz tüplü sacda. Bırakamıyoz o huyumuzu." Mevsimlik olarak çok sayıda ekmek pişirmek birçok aile için hem maddi katkısı açısından bir zorunluluk hem de damak tadı: "Kimse huyundan vazgeçmiyor. Bo-

ğazımıza düşkün bir milletiz.” [Maddiyatla mı alakalı?] “Damak tadı, maddiyatla alakası yok”; “Sürüyor bu âdetler. Sığınakta yapıyoruz, ateşte yapmıyoruz da ekmeği, tüplü sacda yapıyoruz, bodrum katta.” [Maddi durumdan dolayı mı alışkanlıktan dolayı mı bu âdetleri sürdürüyorsunuz?] “Alışkınlık var, insanın canı istiyor.” Muhtarın karısı, “Çingen eline almış mesleği. O meslek hiçbir zaman bırakılmaz,” diyerek ekmek yapmak gibi faaliyetleri bırakmanın söz konusu olmadığını belirtti.

Ama gecekondudaki keyif burada yok; tandırında komşularıyla sözleşip toptan ekmeğini pişiremiyor, bina sığınağında ya da Karacaören köyüne çadır kurup yapacak ve yine yorucu, üstelik stresli bir süreç bu. Hep bir komşudan “şikâyet” ya da yöneticiden “yasak” var. Yine de yapıyorlar: “Yapıyoz (kattaki dört komşu), erişte, hamur kesiyoz, mantı yapıyoz apartmanın koridorunda, evin içine girmiyoz.” [İyi izin veriyorlar] “Yönetici kızıyor merdivende yapmamıza ama biz ses yapmıyoruz.” Koku konusu önemli: “Yufka da yapılmaz ama binanın içinde. Koku sarmış her yanı. Şikâyet etmişler. Sığınakta yapılır.” Gecekonduda iken “koku hakkı” diye gelip geçene verilen yufkalar kalabalık ve tanıdık olmayan bina ortamında olamıyor, komşular tepkilerini şikâyet ederek gösteriyor: “Şurada yapmaya kalktık (hamur kesmek), merdivenin önünde, biraz da çocuklara gözleme yapalım dedik, hemen komşular kalktılar ayağa, kokusuna mı, gıcıklığına mı.”

*“Artık sen dairedesin,
kendine çeki düzen vereceksin”*

Sitede gecekondu faaliyetlerini sürdürenlerin ihtiyaç ve alışkanlık üzerinden tanımladıkları “gecekondu faaliyetleri”, dairede değişme gereğine inanan (“ilerlemeci”) kimi site halkı tarafından toplumsal konumla ilişkilendirilerek “kentli modernlik” paradigmasına ters düştüğü için eleştirilmekte. Erkeklerin dilinden durum şöyle: “Gecekondudaki tavrını kullanan çok burada, onun için hoşuma gitmiyor. Artık sen dairedesin, kendine çeki düzen vereceksin. Bunlar burada yok”; “Burada otu-

ran insanlar için eğitim şart, daire şartları nelerdir, dairede nasıl oturulur. (...) Dün binaya girilmiyordu, herhalde kadınlar ekmek yapıyordu”; “Ben daha modern düşünüyorum. Madem belli şartlar altında yaşayacağız, daha düzenli olmasını düşünüyorum. Evde hamur yapılması doğru değil.”

Gecekonduadaki kapı önü komşuluğu site ortamında tekrarlanınca sorun olarak tanımlanmakta, apartman yaşamına yakışmıyor diye eleştirilmekte: “Kadınlar binanın önünde oturunca dairenin gecekonduдан farkı kalmıyor.” Şehirde büyümüş erkekler eleştirilerde başı çekmekte: “Ben çok kızıyorum bu işe. Benim eşim yapmaz da. Ben karşıyım o tür şeylere. Belli bir yaş grubunda olan insanlar yapıyor bunu. Hoş bir görüntü değil. İnsanlara süzerek bakıyorlar, konuşuyorlar, kusur mu buluyorlar. O kültürden gelen insanlar.” “Orta sınıflaşma” eğiliminde olan kadınlar da dışarıda oturan kadınları eleştirmekte: “Çıkıp oturanlar oluyor. Normal değil yani. Binanın önüne oturuyorlar, girip-çıkanlar için [iyi] olmuyor, oturacaksan evinde oturabilirsin. Girişte oturunca, bir aile geçemiyor yani o ortamda. Bundan hiç memnun değiliz.” Yönetici Döndü Hanım’ın yeni yardımcısı olan Songül’ün ifadesiyle, “Kapının önünde yerde oturmalarını istemiyoruz. Kamelya yapılıncaya (orada oturacaklar).” Döndü Hanım da çözümü çardak olarak düşünüyor: “Hele şura boncuk gibi dizilmelerine kızıyorum. Ama neden? Çardağımız olmadığı için. O da az değil yani, 3-3,5 milyar falanmış. İstiyorum ki iki çardağımız olsun, erkekler orada kadınlar burada otursun. Ama imkân yok.”

Gecekondundan apartmana taşınma sonucu “kadın işleri” anlayışında değişiklikler olması bekleniyor: Yıkamak yerine şirkete verilecek halılar, silkmek yerine elektrik süpürgesi ile süpürülecek kilimler, diktikleri ve kabarttıkları yün yatak, yorgan ve yastık yerine hazır alınacak elyaf yatak, yorgan ve yastıklar, tandırda çok sayıda pişirdikleri ekmek/kışlık yufka yerine fırından alınacak ekmekler. Bu değişim, görüldüğü üzere, tam anlamıyla K-TOKİ’de yok. Gecekondudaki birtakım “kadın faaliyetleri” siteye taşınmış durumda. KAGKDP’de en alttakilerin (yani tapusuzların) yeri olan K-TOKİ’de, yaşlı Rahmi Bey’in dediği gi-

bi, "Hepimiz aynı muhitten geldiğimiz için [kısıtlama] yok." Si- te yaşamında yeniden üretilen gecekondü faaliyetlerinin özne- si kadınlar olduğu için, eleştirilere de kadınlar maruz kalıyor. Özellikle kentte yetişmiş erkeklerin gecekondü faaliyetleri eleş- tirilerini kadınlar üzerinden yapmaları dikkat çekici.

"Kilerim yok ki"

Üzerinde çelişilen konular, gecekondü faaliyetleri ile sınırlı değil. Dairelerin küçüklüğü ve depo/kiler gibi mekânların olma- yışından dolayı erzak ve eski eşyalar daire dışına taşıyor, özel- likle yangın merdivenleri depo olarak kullanılıyor. Ancak bu tehlikeli bir durum ve yöneticiler gerekirse zabıta'yı çağırarak engellemeye çalışıyor. Bu durum bina halkında endişe yaratı- yor: "Yangın merdiveninde eşyam var, 'Zabıta gelecek,' diyorlar, ceza yazacakmış. Nereye koyacağımı bilmiyorum." Yine de yer- sizlikten birçok binada yangın merdivenleri erzakla, eski eşyay- la, su bidonlarıyla dolu oluyor: "Sadece koridorlara eşya koy- mayın diyorlar. Yangın merdivenlerinizi doldurmayın, boş bira- kın diyorlar. Onu da koyan koyuyor, kilerimiz mi var diyor. Şu koridorları daha küçük yapıp bir oda daha ekleyeydi diyorlar."

Daire içinde depolama yeri olmayınca balkonlar kiler oluyor, alaturka tuvaletler iptal edilip yine kilere dönüştürülüyor. De- polama konusunda yaratıcılık ön planda: Elektrik sayaç kutu- larına turşu kavanozları depolanıyor: "Saatin olduğu yere do- lap yaptırıyorlar, bir de kilit. Kiler yapmış orayı." Erzakını, eş- yasını koymak için yer bulamadığında, yönetici yasağına kar- şın, kat hollerini, yangın merdivenlerini depo gibi kullanıyor- lar. Yöneticiler bu konuya sıkı tedbir almaya çalışıyor çünkü bu "yasak." Yönetici Döndü Hanım yaklaşımını şöyle özetle- di: "Çuvalla patates almaya karşıyım. Yer yok, kiler yapmamış- lar, küçücük balkonumuz var. Toptan alıyorlar, yangın merdi- venine koyuyorlar. Ben boşalttırdım, bulduğumu attım aşağı." [Kızmadılar mı?] "O kararı imza çoğunluğuyla almışım, kimse bir şey demedi. Her şeyimizi imza çoğunluğuyla alırsız, 30 kişi evet derse, 10 kişi de hayır, herkes o karara uyacak."

Özetle, kentli orta sınıf için uygun olan daire planı ve site tasarımı gecekondudan gelen aileler için kullanıldığında kaçınılmaz olarak ortaya “enformel” pratikler çıkmakta.

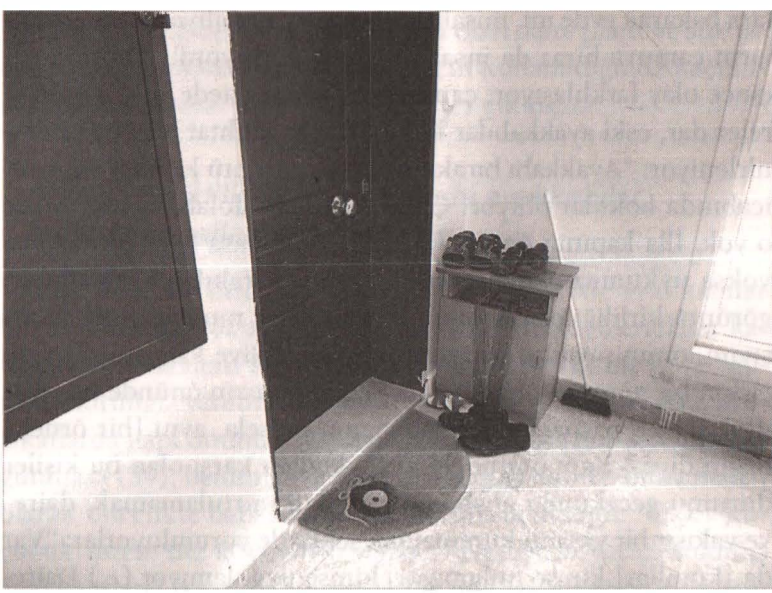
“Görüntü kirliliği”: Kapı önünde ayakkabılar, balkondan sallanan çamaşırlar

Kapı önlerine bırakılan bisikletler ve özellikle ayakkabılar büyük tartışma konusu. Bir taraftan daireler küçük, aileler kalabalık, öte taraftan kapı önünde ayakkabı kimisine göre “görüntü kirliliği” yaratmakta, daire yaşamına yakışmamakta. Mülakatlarda kapı önünde ayakkabı bırakmak yaygın diyenler çoğunlukta (39), benim gözlemim de bu doğrultuda. Buna neden olarak öncelikle bahsedilen dairelerin küçüklüğü: “Evler küçücük zaten. Biz koyuyoruz valla”; “Nereye koycaz kokmuş ayakkabıları? İçeri mi alacağız! Bir oda fazla yapaydı.” Uzun süre giyilen ucuz ayakkabıların kokusu da başka bir neden: “Karışan yok, dışarıya koyuyoruz. Bir de kokuyo hocam, içeride durunca”; “İçeriye alsak zaten ufak, yer yok, içeride koku yapacak. İki üç sene giyeriz, eskitmeden bırakmayız.” Özellikle çok çocuklu ailelerde kapı önünde ayakkabılar kaçınılmaz: “Yer dar. Bu sıcakta ayakkabıları içeri alınca ev kokuyor. Benim çocuklar da giyip giyip çıkardığı için kreş gibi oluyor kapı önü.” Eve girmeden ayakkabıları çıkarıp dışarıda bırakmanın geleneğimiz olduğunu söyleyen ise dışarıdan üniversite bitirmiş Memiş Bey oldu: “Ayakkabıyı kapı önünde bırakmak bizim kültürümüzde var, serbest olsun vatandaş.”

Bina yöneticilerinin bu konudaki tavrı farklılık göstermekte. Bir tarafta “hoşgörülü” yöneticiler (“O yöneticiye bağlı hocam. Meselasında yönetici tedbirli düzenli olmadığı için saldım çayıra mevla kayıra”), öbür tarafta Döndü Hanım gibi gerektiğinde yangın merdivenine konmuş eşyaları fırlatıp atan “sıkı” yöneticiler. Hatta Şentepe’deki bir sitenin yöneticisi kapı kapı dolaşarak dışarıda bırakılan ayakkabıları torbaya koyup attığını anlatmıştı. 1990 başlarında doktora araştırması için gecekonda oturduğumda komşularımın evlerinin önündeki ayakkabı-

lara bakarak evde mi, misafiri mi var, anlayabiliyordum. Sokakların çamuru biraz da insanları buna zorluyordu. Daireye geçince olay farklılaşıyor, çamurlu sokaklar sitede yok, ama daireler dar, eski ayakkabılar kokuyor, vb. Muhtar bu duruma sinirleniyor: “Ayakkabı bırakmak abes, görüntü kirliliği yapıyor, icabında kokular oluyor. Çıkar ayakkabı dolabına koy, bizde o yok. İlla kapının önüne koyup üstüne basa basa çıkmalıyız, yoksa uykumuz gelmez gece.” Kapıda bırakılan ayakkabıları görüntü kirliliği olarak tanımlayan sadece muhtar değil: “Karşıyım, onun savaşını veriyorum halen. [Niye karşısınız?] Çok çirkin bir görüntü oluyor. (...) Ben kapımızın önünde hoş geldiniz yazılı paspası olsun istiyorum mesela, aynı [bir örnek] olsun diye.” Kapı önündeki ayakkabılara karşı olan bu kişiler durumu gecekondu alışkanlıklarından kurtulamamak, daireye yakışır bir yaşantı kuramamak şeklinde yorumluyorlar: “Var da [kurallar] kimse tınlamıyor, kimse uygulamıyor. (...) Daireler küçük. İki oda bir salon. Tek ailelik ev. Bir de, alışmış gecekondu serbestçe çıkarıp içeri girmeye. İyi değil.”

Daireler küçük, aileler kalabalık olduğunda “ayakkabı sorunu” gerçek bir durumu yansıtmakta: “Çok bunalıyorlar, üst üste, üst üste.” Ara çözümler aranmakta; kapıda ayakkabı bırakın ama çok olmasın, ayakkabı dolabı kullanın gibi: “Kiminin bir tane kiminin dört beş tane ayakkabı oluyor önünde ama öyle olmaması lâzım. En fazla çok mecbur olursa bir çift terlik ya da ayakkabı. Bizim yan komşu, kapısı perişan, düzensiz gidiyor, evde dört kişi var kapıda sekiz çift ayakkabı oluyor. Ben yönetici olsam çalar kapısını söylerim koymayın diye ama evlerde yer yok. Ama iyi kötü bir ayakkabılık aldık, oraya koyuyoz. Bence fazla ayakkabı koydurmamaları iyi. Herkes düzenli değil.” Ayakkabılık alamayan çareyi eski bir dolabını kapı önüne koymakta buluyor. Ama bu da kimisi için görüntü kirliliği ve de kapıcının kat hollerini temizlemesine engel teşkil ediyor. Daha da önemlisi kapı önlerindeki ayakkabılıkların hukuksal çerçevesi, ve site yönetimi olan Hak Sahibi Konutları’nda bu çerçeve uygulanmakta: “Mesela kapı önüne ayakkabılık koymak yasak. Ortak alanı şahsa özel kullanamazsın. Ama vatandaş uymuyor.” [Ne

Nazarlıklı paspası ve ayakkabılığı ile bir giriş kapısı.

yapıyorsunuz?] “Yönetim gerekli uyarıları yaptıktan sonra mahkemeye başvuruyor.” Bina cephelerine müdahale de hukuksal olarak site yönetiminin önünü açmakta: “Bina dış cephede proje harici olan her şey yasaktır yani.” Hazine kategorisinde olanların yerleştiği K-TOKİ’den farklı olarak, dairelerinin emlak değerine önem verenlerin de önemli sayıda olduğu Hak Sahibi Konutları’nda bu konuda ciddi çekişme yaşanmakta: “‘Benim binam değer kazanmıyor, yukarıdakinin anteni var, çöz’ diyor,” diye anlattı site yönetim müdürü, “Biri Anadolu’dan gelmiş, ekmek yapmak istiyor. Diğeri kendini yetiştirmiş, ‘Ekmek yapan birisini binamda istemiyorum,’ diyor. Dışarıdan buraya gelenler (yani gecekondudan gelmeyenler) bizi çok tutuyor, sakın gitmeyin diye. Site yönetimi buranın değerini yükseltiyor.” Neyse ki K-TOKİ’de “dışarıdan gelenler” fazla değil ve emlak değerinin düşmesi üzerinden tartışmalar o kadar alevlenmemiş.

K-TOKİ’de üzerinde çekişme yaşanan diğer bir konu ise balkona asılan çamaşırlar. Bu manzara kimisi tarafından yine “görüntü kirliliği” olarak tanımlanıyor. Havaalanını kente bağlayan

Balkondaki amaşırlar: "Görüntü kirliliğı"?

cadde üzerinde olan Hak Sahibi Konutları'nda balkonlarda asılı çamaşır görünmesi TOKİ site yönetimi tarafından kabul edilebilir bir durum değil, sıkı disiplin uygulaması var. Ama K-TOKİ dağın başında, ana yola uzak. Yine de göreceli olarak sayısı az da olsa balkonda asılı çamaşıra karşı olanlar var. Çirkin durduğu düşüncesindeler: "Sorun, çok çirkin görülüyor"; "Görüntüsü çirkin ama yapacak bir şey yok. 4. Etap'ta ("memur blokları") biraz daha şey. En azından balkonun iç tarafına asıyoursun. Bizim burası Cennet Mahallesi gibi, balkondan dışarı sarkıtıyorsun"; "Herkes asıyor. Aşağı TOKİ'de yasak (Hak Sahibi Konutları), burada da yasaklansa iyi olur aslında. Görüntü kirliliği oluyor." İnsanlar 4. Etap'taki ya da Hak Sahibi Konutları'ndaki uygulamaları görüp kendi sitelerinin "geri" kalmasını, "çirkin" durmasını istememekte. Böylece binalar adeta yaşam izlerinden arındırılarak "sterilize" ediliyor, dekor haline getiriliyor.

Balkondan aşağı sarkıtılarak asılan çamaşırlar sulu asıldığı zaman sorun yaratmakta, ya da yukarıdan atılan sigara izmariti ile yanabilmekte, atılan çöpler ile kirlenmekte: "Yukarıdan fasulye yemeği atmışlar çamaşıra. Kalabalık, kimin attığını nereden bilecen"; "Adam üst katta sigara içmiş, izmariti aşağıya atınca çamaşır yanmış, yönetime şikâyet geliyor." Ortaya çıkan ise komşu tartışması, bozulan komşuluk ilişkileri.

Çamaşırı içeri asmak bu dar apartmanlarda pek olası değil: "Ayakkabıyı sok eve, çamaşırı sok eve, sonra da leylek gibi yukarı çık. Bir oda daha fazla yapmaya korkmuş"; "Çamaşırı balkona asmayacak da nereye asacak, zaten göt kadar yer." Balkon da küçük: "Balkonlar kare ve küçük, mecburen asılması [sarkıtılması] gerekiyor, yoksa çamaşırlar kurumaz." Ama sonuç apartmanda yaşamasını bilmemekle suçlanmak oluyor; kendisini bu "köylü kalabalık"tan ayırmak isteyen Ayten Hanım'a göre, "Biz gecekondudan gelmişiz, herkes senin benim gibi güzel şey yapmıyor ki." Komşu kadınlar birbirini uyararak çözüm bulmaya çalışıyor: "Mecburen çamaşırı seriyoz. Sulu çamaşır takmıyoz. Biri yapınca hepimiz bir araya gelip uyarıyoz, bir daha yapmıyor." Yeni bir uygulama, çamaşır askılığı satın alarak çamaşırları üzerine asarak kurutmak ve bu da yeni masraf demek.

Görüldüğü gibi çamaşır asma konusunda da sitede bir çekişmedir gidiyor. Daireler küçük, balkonlar küçük. Dairelerde kiler olmadığı için çoğu balkona eski gardırop ya da dolap yerleştirilerek buraları depo olarak kullanılmakta. Dolayısıyla çamaşırlar aşağı sallandırılarak asılmakta. “Cam balkon” sitede yeni tüketim sektörlerinden ve çok moda. Balkonlar camla kapatılmakta ve “çamaşır sorunu” bir ölçüde çözülmekte. Cam balkona parası yetmeyen ise kumaş perde ile balkonu kapatmakta ve yine sitede yaratılan bu “görüntü kirliliği”nden dolayı itirazlar ortaya çıkmakta. Özetle, çok katlı bloklardaki dar dairelerde yaşamak bu ailelerin durumunda sürekli sorun ve ayrıca komşular arasında huzursuzluk yaratmakta.

Özetle, K-TOKİ sitesinin nasıl bir yer olacağı site halkına bırakılmış durumda ve bu durum komşular arasında çekişmelere yol açmakta. Gecekonduyan gelenlerin çok olduğu sitede gecekondu alışkanlıklarının sürdürülmesi söz konusu. Öte yandan orta sınıflaşma arzusunda olanlar buna karşı duruyor ve sitelerinde “apartmana yaraşır” davranışlar görmek istiyor. Sonuç, tartışmalı kurallar: Kapıda ayakkabı bırakılabilir mi? Bina önlerinde oturulabilir mi? Balkondan aşağı çamaşır sallandırılabilir mi? Bu gibi durumlar site yönetiminin olduğu sitelerde yasaklanırken, yukarıda da görüldüğü gibi, “enformellik”in olduğu K-TOKİ sitesinde “esnek” uygulamalar sayesinde kendilerine yer bulabilmekte ve gündelik yaşama bir rahatlık ve aynı zamanda bir çekişme getirmekte.

Site Yönetimi’nden Bina Yöneticisi’ne

TOKİ siteleri kural olarak TOKİ’nin hissedar olduğu Boğaziçi A.Ş. ve Emlak Yönetim A.Ş. tarafından yönetilmekte. Bir Emlak Yönetim site yöneticisinden aldığım bilgiler şöyle: “1997 yılından beri Türkiye’de ilk ve tekiz. Boğaziçi Yönetim A.Ş. olarak ilk biz başlattık. Tayyip Erdoğan, İstanbul Belediye Başkanı iken KIPTAŞ’ı kurdu. Boğaziçi A.Ş. KIPTAŞ’ın yaptığı sitelerin yönetimini yapıyordu belediye adına. Sonra başbakan olunca, Toplu Konut İdaresi’nin de işlerini resmi olarak yapmaya başla-

dı.” (Tayyip Erdoğan, İstanbul Belediye Başkanı iken Erdoğan Bayraktar KIPTAŞ müdürü imiş. Sonra Tayyip Erdoğan Başbakan, Bayraktar TOKİ Başkanı olunca Boğaziçi A.Ş. TOKİ'nin sitelerinin yönetimini de üstlenmiş, ancak hizmet vermekte yetmeyince TOKİ kendi bünyesinde ikinci site yönetimini kurmuş: Emlak Yönetim A.Ş.) Bu şirketler hem TOKİ'nin sitelerine hem de özel sitelere hizmet vermekte: “Boğaziçi A.Ş. 129 sitenin yönetimini gerçekleştirmektedir. Sadece TOKİ değil şahıs sitelerini de şu anda yönetmekte. Yedi yıldır Boğaziçi A.Ş. olarak yönettiğimiz siteler de var. Emlak Yönetim A.Ş. daha fazla siteyi yönetmektedir. Şahıs sitelerini de yönetmektedir.”

Son zamanlarda ortaya çıkan gecekondü dönüşüm sitelerini yönetmek de TOKİ site yönetim şirketlerine düşüyor, ama “normal” siteler ile “gecekondü dönüşüm siteleri” arasında yönetim açısından fark var: “Bizim normal sitelerden farkımız şu: Tapu Toplu Konut İdaresi'nde olduğu için site yönetimini kurmak da onun elindedir, bir yıllık. Site yönetimi tapular alınmaya başlanınca bir yıl sonra seçim yapmak zorundadır, bir tane tapusu olan da olsa. Bir yıldan sonra sürdürdüğümüz site yönetimleri bazı mahkemelere göre kanunsuz. 99'a 1 de olsa karşı taraf, seçim yapmak zorundasın.” [Tapusu yoksa o sitedekilerin?] “Tapusu yoksa seçme ve seçilme hakkı yok. Site yönetimi seçilebilmesi için kat maliklerinin hak sahibi olması lâzım (yani tapularını almış olmaları lâzım). Mahkeme kararları çok önemli. “Konut teslim tutanağı” tapu yerine geçiyorsa, o da seçebilir diyen davalar var. Biz Boğaziçi A.Ş. olarak da meclise sunduk bu sıkıntıları. Netlik yok yasada bu konuda.”

Yani yeni bir oluşum olan gecekondü dönüşüm sitelerinin yönetimi yasalarda tam oturmamış, belirsizlikler var: Site yönetimi olarak görevlerini, diğer sitelerde olduğu gibi, topladıkları aidatlar karşılığında temizlik ve bakım hizmetleriyle kısıtlayacaklar mı, yoksa eski gecekondü halkı site yaşamına alışınca kadar ortaya çıkan sorunların çözümüne müdahil olacaklar mı? Hak Sahipleri Konutları'ndaki site yöneticileriyle görüşmelerimde ortaya çıkan, “ortak yaşama alıştırmak”, “farklı kültürleri bir arada yaşatmak” gibi sorumlulukları üstlenmiş

olmaları. Sitenin oturma sürecinde ortaya çıkan kavgalara müdahil olmak istemeseler de onlardan medet umuluyor: “Vatandaş komşusu ile kavga ediyor, barışmayı site yönetiminden talep ediyor. Mesela adam komşunun kızını isteyecek, gelip bizden ‘Şunu tanıyor musun,’ diye talep ediyor. Portföy belli, o da medet ummak için geliyor.” Daha da önemlisi, eski gecekonduluyu kurallı yaşama alıştırmak için “eğitecekler” mi? Bir site yöneticisine göre, “Site ortamında oturmaya alıştırmak için site yönetimi olması lâzım. Yoksa o site olmaktan çıkar.” Ancak belediyeye açılan davalar yüzünden dairelere bir türlü taşınılamaması sebebiyle araştırmamın sonuna sıkıştırılan Hak Sahibi Konutları’ndaki saha çalışmamda gözlemlediğim üzere, TOKİ site yönetiminin eski gecekondu halkını disipline etme çabası pek de etkili olamıyor, süreç tavizlerle dolu. Aidat toplama kurallarındaki kısıtlı esnetilmişlik durumu, gündelik yaşamı düzenleme kurallarına gelince daha da esniyor. Gecekondu dönüşüm sitelerinin emlak değerini düşürmemek için siteden “gecekondu manzaraları”nı temizleme çabası çoğunlukla başarılı olamıyor. İnsanları eski alışkanlıklarından koparıp, yeni yaşam çevrelerinde yeni insanlar haline getirmek, yani bir nevi toplumsal mühendislik projesi, hem ideolojik olarak sorunlu hem de pratikte sıkıntılı, başarısızlığa mahkûm.

K-TOKİ sitesinde ise site yönetimi konusu baştan beri çekişmeli oldu. Siteye taşınılan ilk aylarda 1. Etap konutlarda oturanlar MHP’li bir grup öncülüğünde¹ kendi site yönetimlerini kurarak TOKİ Site Yönetimi’nden ayrıldılar. Bu süreç 1. Etap site yönetim başkanı tarafından şöyle anlatıldı: “Biz buraya geldik, on beş gün sonra site yönetimi geldi TOKİ’nin. 195 bin lira toplu para, artı 65 lira para istediler, aylık. Ben üç buçuk ay uğraştım, site yönetimini kurduk, 480 hane var, 380 imza toplayarak TOKİ’ye gittik. Mahkemeye vereceğiz diye söyledik, devraldık.” Hak Sahibi Konutları’ndan bir site yöneticisinin ifade-

1 1. Etap site yönetimi ofisini ziyaretlerimiz sırasında yönetimin MHP kimliğini, duvarlara astıkları Çanakkale şehitleri ve Orta Asya’dan gelen Türklerin soy ağacı posterleriyle (“Türk Muhtar ve Akraba Toplulukları”), idam edilen MHP’li gençlerin resimleriyle sergilediklerini gördük, “kimliksiz” görünme gibi bir kaygıları yoktu.

siyle, “Karacaören-TOKİ başlangıç itibari ile bizimki ile aynıydı. Ama sonra yönetimi şahıslara devrettiler. Kat malikleri yönetimi devraldı.” Diğer bir site yöneticisinin ifadesiyle, K-TOKİ’de 1., 2. ve 3. Etaplarda vardı site yönetimi eskiden, Emlak Yönetim A.Ş., TOKİ’nin hissedar olduğu. Orada ayaklandılar, biz yönetiriz dediler.”

Diğer üç etap ise site yönetimi olmadan sadece “bina yöneticisi” ile idare etme yönünde inisiyatif aldı. Bu gelişmeler TOKİ tarafından kabullenildi. Hâlbuki Hak Sahibi Konutları’ndaki Emlak Yönetim’in yöneticilerinden öğrendiğim üzere, bu durum site yönetmeliğine ters düşmekte, yani yasal değil; hem bir yıl geçmeden TOKİ site yönetiminin ayrılması hem de site yönetimi yerine bina yönetiminin olması yasal değil: “4.200 metrekare oturum amaçlı yapılan bir yer ise, burada site yönetimi gerekli. Toplu Yapı Yöneticiliği deniyor bu işe. Site yönetimi Kat Mülkiyet Kanunu’nu site içinde uygulayan kurumdur. (...) Toplu konutlarda parçalı yönetim olamaz diyor yönetmelik. 2. ve 3. Etaplar yönetim planını yapamıyor. (...) Site yönetim planı uygulamaya geçemiyor, atıl bırakılmış, site halkı bu konuda bilgi sahibi değil, tek bir sandık, tek bir havuz (insanların ortak kullanım için para koyacakları bir sistem) olması lâzım. (...) Ama dört havuz var (dört etaptan her biri için para ayrı yerde toplanıyor). Ortak havuz oluşmamış.”

“Hazine” olanların sitesi olan K-TOKİ’de TOKİ site yönetiminin ayrılması sitenin TOKİ yöneticileri tarafından gözden çıkarılışın ilk işareti; bir site sakininin ifadesiyle, sitenin “derebeylik” olma yönünde dönüşmeye başlamasının önünün açılması. K-TOKİ’nin havaalanı yolundan epeyce içeride olması ve tapusu olmayanların sitesi oluşu demek ki bu sitenin emlak piyasasındaki yerini aşağı çekiyor; demek ki, pazarlanması sorunlu, halkı hem kültürel hem de ekonomik olarak yetersiz olan bu sitede profesyonel TOKİ site yönetimine gerek yok.

Kendi içlerinde sorunları çözerken apartmandaki hanelerin seçtiği bina yöneticisinin yaklaşımı büyük ölçüde belirleyici olmakta. Çoğu yönetici komşularıyla arası bozulmasın diye sert bir tavır içine girmekte gönülsüz. Bu durum aidat toplanması

konusunda büyük sorun yaratmakta: “Abi öbür ay ödeyim diyom, idare et diyom, anlayışlı [yönetici]”; “Bazı ödüyo, bazı da yönetici gelmeyince görmezliğe geliyo, o da kendi geliyor. İlkten veriyorduk, sonra tembelliğe alıştık”; “Biriktiği zaman [borçlar] birisini ödüyor, ikisi kalıyor. Bir sıkıntı yaratılmıyor [yönetici tarafından]”; “Bazen kış aylarında kalıyor da [aidat], yaz aylarında kalmıyor. Ödeyemezsen, komşun zaten yöneticinin, biliyor seni, idare ediyor o ay için. Yeri geliyor, kendi koyuyor senin için, ona borçlanıyorsun.” Bir yönetici bu anlayışı kabullenmiş olduğunu şöyle anlatıyor: “Bizde şu âdet vardır, ayın üçünde kapı kapı aşağı iniyoruz, aidatı topluyoruz, vermeyen olunca cebimizden veriyoruz, sonra onlar veriyor bize.” [Vermeyen olursa?] “Mecbur verecek, veriyor.”

1. Etap'taki site yönetimi ise aidat toplama konusunda sert bir tavır sergiliyor: “Site yönetimi, aidatımızı yatıramıyoz, geliyor, eşyalarımızı alıp gidiyor, icra. Bankaya bağlandı [aidat ödemeleri]. Borcun 300 olunca, geliyor, evinden eşyanı alıyor, gidiyor”; “Avukata veriliyor, haciz.” Genelde site yönetimlerinde aidat toplanması, piyasa işleyişine uygun olarak, sıkı bir disiplin ve formel bir prosedür içinde gerçekleşmekte. Gecekondu dönüşüm sitelerindeki TOKİ Site Yönetimi de benzer bir uygulama içerisinde: Aidatlar belli bir zamanda anlaşmalı bankalara yatırılacak. Anlayış şu, gecekondu gelen ve para karşılığı konut bakım hizmeti alma alışkanlığı olmayan bu insanları aidat ödeme disiplini içine sokmak gerek. Ancak bu katı ödeme kuralları gecekondu dönüşüm sitelerinde bir derece yumuşatılmakta, yani “esnek” uygulama kaçınılmaz: Bir site müdürünün ifadesiyle, “Özel bir sitede (aidat) ödeme yapmayınca çok sorun ama bizde öyle değil çünkü mal sahibi TOKİ, resmi olarak icra başlatmıyoruz, esnek davranıyoruz. Aidat ödemeyenleri arayıp mesaj gönderiyoruz. Hemen icraya göndermiyoruz.” Müdür site yönetiminin ortak hizmetlerin verilebilmesi için gereken yeterli aidatın toplanması amacının yanında adalet sağlamak arzusunun da olduğunu belirtti: “Faiz uyguluyoruz. Yüzde 5 oranını kesinlikle uyguluyoruz [geç ödeme cezası]. Ödeyen vatandaşın hakkını nasıl koruycaz? Ama öbürü-

ne de, sen yakıt ödemedin sana ısı vermeyiz, sen aidat ödemedin senin çöpünü almıyoruz, demeyiz. Burada diretemiyorsun adama, gelir küçük. Biz burada adalet kılıcı gibiyiz. Ödeyenin hakkını korumak zorundayız. Ödemeyenleri en son safha olarak icraya götürüyoruz.” Yani site yönetimi bu dar gelirli ailelerin konut çevrelerinde başlı başına sorunlu bir iş; var olan kurallar delinmek zorunda kalınmakta, formel kurumlar “enformel” uygulamalar ile işleyebilmekte.

Aynı esnetilmişlik durumu verilen hizmette de görülmekte: “Site yönetiminin asıl görevi ortak alanların bakım ve onarım sorumluluğudur, karşılığında ücretini toplamak zorundalar. Belediye site yönetimi sınırları içerisine hizmet vermez. Belediye çöp alır ve rögarların bakımını sağlar. Normalde belediye site yönetimi olan yerde kapıdan içeri girmez. Burada vatandaş hizmet diye geliyorlar, sadece burada Kuzey Ankara Kentsel Dönüşüm Projesi olduğu için belediye hizmet veriyor. Bir de seçim öncesi sağ olsun belediye başkanları, siteye çiçek böcek ağaç gönderir. (...) Sitelerin içinde cadde geçer. Burada aydınlatmasını belediye yapıyor ama diğer sitelerde yönetim öder.” Yani KAGKDP sitelerinde belediyenin müdahil olması siyasi hesap gözetmesi hasebiyle.

Tüm bu esnetilmiş uygulamalara karşın, ortak alanların temizliği, asansör bakımı, bina ortak alanlarının elektrik faturalarının ödenmesi gibi zorunlu harcamaların karşılanabilmesi için aidatların toplanması gerek. Yönetici genelde tek tek dairelere giderek aidat toplamaya çalışmakta. Ama “varıyon kapısı na, param yok amca.” Bina girişlerinde aidatlarını ödemeyenlerin listesi asılmakta. Böylece aidatını ödemeyenler deşifre edilmekte; bu durum baskı unsuru olduğu kadar itibarsızlaştırmayı da birlikte getirmekte.

Görüşmelerimde hemen herkes aidatın düzenli olarak toplanmasının öneminden bahsetti: “Biz ödemezsek neyle [tami rat, bakım] yaptıracaklar.” Kimisi komşuları arasında kötü tanınmamak için aidatın zamanında ödenmesi gerektiği düşüncesinde: “Ödemeye çalışıyoruz, mahcup duruma düşmemek için komşular arasında”; “Mahalleye bizi rezil edecek diye baş-

tan ödüyorsunuz”; “Yüz yüze bakıyoruz.” Mevsimlik işleri olanlar (inşaat, boya-badana, sıva) yazın kazandıkları paradan topluca aidatlarını verdiklerini ifade ettiler. Ama ödemeyen komşular da var. Muhtar bu durumu şöyle açıkladı: “Burada bir zihniyet var, yönetici para yiyor, site yönetimi para yiyor, hâlbuki bankada hesap var, ona da diyorlar hırsız. Aidatımı ben ödeyemiyorum, yöneticiyi mağdur bırakıyorum demiyorlar. Bu adam hırsız deyip duruyorlar, sigaraya para bulacaklarına aidatı ödesinler.” Yani yönetime güven olmayınca aidat ödemedede isteksiz davranılıyor. Benim gözlemlerim de aidatın önemine ilişkin tüm beyanatlara karşın bunların düzenli toplanmasında sorun olduğu yönünde. Komşuların da belirttiği gibi, başka harcama alanlarına öncelik verilmesi sonucu aidat ödemeleri erteleniyor. Şunu da belirtmek lâzım, aidat konusunda yaşanan sorunlar bu “eski gecekondu” sitesine özgü değil. Orta sınıf apartmanlarda da benzer sorunlar yaşanmakta. 1990 sonrası yükselişe geçen üst ve orta gelir sitelerinde ise aidat sıkı bir rejim içinde toplanmakta. Sitelerde aidat sorununa bulunan çözüm yaptırımların sertleşmesi: Sitelerde aidat toplanması kişiselleşmeden uzaklaştırılarak bankalar üzerinden yapılıyor ve aidatın zamanında ödenmemesi sonucunda borca faiz geliyor, üç ay ödenmezse avukat işin içine giriyor ve haciz geliyor.

Bina yönetimi aidat toplamakla bitmiyor; bina sakinlerinin davranışlarının düzenlenmesi de gerek. Yöneticilerin ortak kurallar hakkındaki “uyarı yazıları” bina girişlerinde yer almakta; çoğu büyük puntolarla kısa yazılar. Maddeler halinde yazılmış kurallar da var: “Ayaklarınızı temizleyin”, “Merdivenlerden inip çıkarken gürültü yapmayınız”, “Apartmanımızı temiz tutalım”, “Balkonlardan halı kilim paspas silkilmesi ve çöp ve sigara izmariti atılması kesinlikle yasaktır”, “Komşularımızı rahatsız etmeyelim”, “Koridorlarda sessiz olalım”, “Asansörlerle zarar vermeyelim”, “Asansörlerde sigara içmeyelim”, “Kapı-cımız işi bırakmıştır, herkes kendi katını temizlesin.” Uzun ve içten yazanlar da var: “Allahını seven ara camlardan sofraya bezi halı çırpmasın, aşağısı pisleniyor ve camlardan içeri giriyor. Birazcık insafa...”, “Binaya ve bahçeye çöp atmayın, sadece nasıl

bulduysanız öyle bırakın, çocuklarınızı uyarın, binaya sahip çık-
kalım. Bahçeye çöp herşey atılıyor, lütfen evinizdeki çöp kutu-
suna atın. Bahçe ve bina, asansör çöp kutusu değildir. Binayı ve
bahçeyi korumasını bilelim”, “Aidatını ödemeyen komşular bir
zahmet aidatını ödesin, elektrik ödenecek su ödenecek asansör
parası temizlikçi ödenmedi onlar ödenecek. Çok rica ediyorum
herkes parasını ödesin yoksa bankaya koyma zorundayız yön-
etim karar aldı” gibi. Bu yazılar çoğunlukla “Yönetim” kimi za-
man da “Kapıcı” adı altında asılmakta. Asansörle eşya taşın-
masını engellemek için “Asansörle eşya taşımak 50 TL’dir” di-
ye kapıya yazı asan yönetici de oldu. 2013 başlarında bu uyarı-
lar ceza kesilmesi şeklindeki yaptırımlarla güçlendi. Bir kapıda
şöyle bir uyarı gördük: “Bina ortak kullanım alanlarında ekmek
ve hamur işi yapmak, kabuklu kuruyemiş yemek, yangın mer-
diveni ve ortak kullanım alanlarına eşya koymak Altındağ Be-
lediyesi Zabıta Karakolu’nca yasaklanmıştır. Katlarında ve or-
tak alanlarında bunları yapanlara (1.800 TL) zabıta tarafından
ceza yazılacaktır. Bunun bina yönetimiyle ilgisi yoktur. Her ev
sahibi kendisi sorumludur. Yönetim.”

Kimi yönetici kuralları asmakla kalmayıp uygulanması için
çaba da göstermekte, binasını sahiplenerek kendine göre ol-
ması gereken ortamı yaratmaya çalışmakta. Bahçesindeki çi-
çekleri dikkatimi çektiği binanın kadın yöneticisi Döndü Ha-
nım bu tip bir yönetici. Kendisi sitedeki az sayıdaki Aleviler-
den ve memur emeklisi. Yönetici yardımcısı iki erkeğin deste-
ği ve teşviki ile bina yönetimini üstlenmiş. Bina girişinin du-
varlarına ve asansör içine büyük puntolarla uyarı yazıları astır-
mış. Döndü Hanım binasının iyi yönetilebilmesi için çoğu ev
kadını olan ve zamanlarını evlerinde geçiren kadınların yön-
etime katılması gereğine inanıyor; kadınlardan kat temsilcile-
ri oluşturmuş, ayda bir evinde kadınlarla toplantı düzenliyor:
“Ayda bir toplantı yapıyorum, kadın kadına oturalım. Top-
lantı kalabalık oluyor, erkeklerde on kişi varsa bende otuz ki-
şi oluyor.” Faaliyetlerini şöyle özetledi: “İki senedir yönetici-
lik yapıyorum. Binamı komple badana yaptırdım. Aşağıda su
depolarımız var. Bu su deposunun içi hiç temizlenmemiştii, biz

buraya geldiğimizden beri. Temizlettim, bas-konuş yaptırdım. (...) İmza topladık, kapıcıyı çıkarttık (1. Etap site yönetiminin kapıcısını; şimdi kendi buldukları birisi kapıcı dairesinde bedava oturuyor, karşılığında bina temizliği yapıyor). Ben istiyorum ki her şey yasal olsun [sigortalı kapıcı gibi], ama yetişmiyor [para]... Kışın merdivenlere [girişe] halı seriyorum. Kendimiz para toplayıp aldık. Sakat çocuğumuz var [binada], düştü kapıda. Halı kaplamak istedim, halı aradım, pazarlık yapıyorum, 100. Yıl Çarşısı'nda 25'e aldım, koca topu getiremiyorum, taksiye attım getirdim."

Binalarının temiz ve bahçelerinin bakımlı olduğunu, faturaların düzenli ödendiğini gören ve bundan memnunluk duyan hanelerin desteğini alan Döndü Hanım gerektiğinde sert de davranıyor: "Aşağı sığınak komple doluydu, hepsini boşalttım. Emekle kazananların malzemelerini bıraktım, onun dışındakilerini boşalttım. (...) Toptan alıyorlar [patates, un, vb.], yangın merdivenine koyuyorlar. Ben boşalttırdım, bulduğumu attım aşağı." [Kızmadılar mı?] "O kararı imza çoğunluğuyla almışım, kimse bir şey demedi. Her şeyimizi imza çoğunluğuyla alırız, otuz kişi evet derse, on kişi de hayır, herkes o karara uyacak."

Yöneticinin kadın olması binadaki kadınların gecekondudaki gibi evlerinin çevresini sahiplenmesini, birlikte çevreyi temiz tutmayı sağlamış görünmekte: "Bahçe temizlenecek hadi aşağı deyince komple aşağı iniyorlar, bana destek oluyorlar. Ben zaten, eğer siz bana yardım etmezseniz ben yapmam, demiştim." Yine de Döndü Hanım gecekondudaki "tutkunluk"un sağlanamamasından şikâyetçi: "Bina olarak komple yardımlaşıyoruz. Birbirimize girip çıkarız. 48 daire bir mahalle oluyor. [Bu diyalogda aslında ben, bir köy oluyor deyince, kendisi mahalle vurgusunu yaptı, yani artık köy yok mahalle var.] Tutkunluk çok önemli ama 'Bana ne,' diyen çok. Çok duyarsız, gecekondusu gibi sahiplenme yok. Onları da eğitmeye çalışıyorum. Cahil insan yok, hepimiz köyden geldik ama." Kadın bina yöneticisi bu çevre için yeni bir gelişme. Döndü Hanım'ın başarısını görenler başka bir binada da bir kadını yönetici seçtiler, yönetici yardımcısını da kadın yaptılar.

Yeni bir anlayışla binasını yönetmek Döndü Hanım'a özgü olsa da, erkek yöneticiler arasında da bina ve bahçesinin bakımı için ellerinden geleni yapanlar mevcut. Emekli bir erkek çim biçme makinesiyle bina bahçesinin otlarını biçme görevini üstlenmiş, bedava biçmekte. Başka bir yönetici bahçeye diktiği ağaçları su masrafını kendi karşılayarak sulamakta. Böyle bahçeler diğer binalar için örnek oluşturmakta, yöneticiden beklentiler de artmakta. Bir kadının ağzından, "Gül dikmek yöneticinin elinde, kimisi çok çalışıp etrafı [güzelleştiriyor]." Ancak apartman yöneticilerinin bu çabaları her zaman takdir görmüyor. Örneğin bir yönetici gecekonduusunun önündeki çamları komşusunun arabasıyla taşıyıp getirmiş, bina bahçesine dikmiş, ama karısının söylediği üzere, hiç kimse yardım etmemiş, ayrıca çamları sulayınca bina halkı masraf oluyor diye de kızmış.

K-TOKİ'deki "site yönetimi"ni özetleyecek olursak, K-TOKİ bir site ama site olarak yönetilmemekte ya da yönetilememekte. Yönetimin hukuki çerçevesi esnekleştirilerek, merkezî yönetim yerine bina yöneticileri ile yönetim gerçekleştirilmesi TOKİ tarafından kabullenilmiş. Olması gereken ise farklı. Site yönetimleri merkezî bir kurum etrafında oluşmak zorunda: Tüm sitenin ortak gelir ve giderleri merkezî site yönetimi tarafından düzenlenecek; hanelerden toplanan aidatlar ile ortak masraflar karşılanacak, ortak elektrik, su ve asansör faturaları ödenecek, sitenin bakımı yapılacak, ortak kararlar yeni projelere de sitede yer verilebilecek. Kentlerimizde hızla sayıları artan sitelerin yeni bir oluşum olması sonucu site yönetimleri tam bir yasal çerçeveye (henüz) oturmamış. Gecekondu dönüşüm projeleri ile gecekonduları yıkılanlar için site yapılması da çok yeni bir durum ve orta sınıf site yönetimi uygulaması dönüşüm siteleri için uygun olmuyor. "Gecekondu dönüşüm siteleri"nde site yönetimleri hukuki olarak tanımlanmış görevleri dışında yeni sorumluluklar almak zorunda kalıyor. Durum karışık.

Araştırmamın son aylarında ortaya çıkan iki gelişme site yönetiminin sürdürülebilir olmadığını net olarak gösterdi. İlk olarak, MHP'li bir grup tarafından yönetilen 1. Etap site yönetiminin iflası ortaya çıktı: Ortak elektrik faturaları ödenemedi, 150 bin li-

ralık elektrik borcu ödenmeye ödenmeye 400 bin olmuş. Binalarda elektrikler kesildi, 12 katlı bloklarda asansörler işlemedi, sıcak su üst katlara çıkmadı. Çözüm “enformel” yollarla getirildi: Her elektrik faturası için geldiğinde elektrik kesiliyor, sonra kaçak bağlanan kablolar ile elektrik sağlanıyor. Site yönetiminin “iflâsı” sadece gündelik yaşamda sorun yaratmadı, ideolojik çatışmaya da yol açtı. Çoğu AKP’li site sakinleri site yönetiminin kendilerini dolandırdığını, ödedikleri aidatları ceplerine indirdiklerini, o yüzden faturaların ödenmediğini iddia ederken, MHP’li site yönetimi tüm çabalarına karşın aidatları toplayamadıklarını, gelirlerinde büyük açık oluştuğunu, çoğunluğun aidatı öderim demelerine karşın yine ödemediklerini söyleyerek site halkını suçladı. Bilgisayarlarında bana gösterdikleri aidat ödemeleri ile ilgili veri tabanı bu iddiayı desteklemekte, her binanın site yönetimine borcu görünmekte. Sitenin yönetiminde yetkili birisi durumdan şikâyetini, “Site yönetimini köy derneği zannediyor vatandaş.15-16 taksit ödeyemeyenler var, hukuki süreç [site halkına ters düşmemek için] uygulanamıyor,” diye anlatmıştı.

1. Etap site yönetimiyle ilgili son gelişmeleri 6 Haziran 2015’te Bilkent Yapı İşleri’nde çalışan Niyazi Usta’dan öğrendim: “Site yönetimi yedi yıldan sonra kapandı, başkan 9 milyar para yemiş, hep mahkemelik, bina yöneticileri dava açtı.” Artık site yönetimi yerine bina yöneticisi 1. Etap’ta da var. Niyazi Usta kaygılı: “48 dairelik binamız 12-13 kişinin parasıyla idare ediliyor, asansörü kullanıyor, aidatını ödemiyor. Ne yapcaz bilmiyorum, çok sıkıntı.”

K-TOKİ’de site yönetimi ile ilgili ikinci beklenmedik gelişme “memur blokları” olarak bilinen 4. Etap’taki Emlak Yönetim A.Ş.’nin ayrılması oldu. Nedeni yine net olarak ifade edilmiyor: Site yönetimi daire sakinlerinin inşaatın kötü yapılmasından dolayı gereken yeni su kazanı gibi masrafların altından aidat artışları ile kalkamayacakları düşüncesi ile görevden ayrıldıklarını ifade ederken, bir grup site sakini tarafından kurulan yeni site yönetimi eski site yöneticilerini iş yapmamakla, aidat paralarını çarçur etmekle suçluyor. Kendileri aidat ödemelerini sıkı tutmayı planlıyorlar, aidatların Denizbank’a yatırılmasını kural

olarak kabul etmişler.² Çoğunluk orta-alt gelir grubuna dâhil olan ve iş ve eğitim düzeyinde “dönüşüm etapları”ndan az da olsa “ileri” olan bu etapta arzulanan site yönetim biçiminin sürdürülebilirliği önümüzdeki yıllarda belli olacak. Düzensiz gelişimin yaygın olduğu K-TOKİ sitesinin “dönüşüm etapları”ndaki dar gelirli insanların içine düştükleri durum ise vahim: Aidatların toplanmasında sıkıntı var. Bir taraftan daire taksitleri öbür taraftan daire yaşamını kurma derdi düzenli aidat ödemeyi zorlaştırıyor. TOKİ tarafından kendileri için biçilen site yaşantısı eski gecekonduluya uymuyor. Burada şunu da belirtmek gerekir: Gecekondudan siteye gelenler ekonomik düzeyleri açısından farklılaşmakta, yani sitede herkes yoksul değil. Bu da aidat ve benzeri konularda komşular arasında çatışmaya yol açıyor.

Site yönetiminin K-TOKİ dönüşüm etaplarından gitmesi ile site ve bina bakımında ortaya çıkan boşluk “kişisel sahiplenmeler” ile doldurulmaya çalışılmakta. Aşağıda örnekler üzerinden bu durum anlatılmakta.

Bina ve bahçesini sahiplenenerler: “Benim ama tam da benim değil”

Bahtiyar Amca’yı F-Blokları’ndan birisinin bahçesinde yeni diktiği fidanı sularken gördük, konuştum: Bahtiyar Amca bahçeye kendi ifadesiyle birçok bağ dikmiş, vişne fidanı büyümüş ve çiçek açmış. Fidanları kendi parasıyla alıyor. Emekli olduğu ve bu işten anladığı için hava uygun olduğunda bahçeye çıkıyor, fidanların bakımlarını yapıyor. Ama bahçe ona ait değil, davranışlarını kısıtlamak zorunda: “Gecekonduda sere serpe yatarsın. Kimse sana sormuyor niye yatıyorsun diye. Burada toparlıyon kendini, çekiliyon. Ayıp oluyor.” Dairesine taşınalı beş sene olmuş, hâlâ gecekondusunu özleyiyor: “Gecekondunun hali başkaydı.” [Sana kalsa gecekondudan taşınır mıydın?] “Bize kalsaydı gecekondu buradan çok çok iyiydi. Herkes hükümet kendi başına. (...) Gecekonduda buradan iyiydim ben. Borcum yok-

2 Birçok banka gecekondu dönüşüm sitelerini aidat ödemede sorunlu görerek site yönetimiyle iş yapmayı kabul etmemiş.

tu, idare ediyorduk kendimizi. Orada bir davar alıyordun, inek alıyordun, idare ediyordun kömürlükte. Kimse karışmıyordu. Burada tavuğu alamıyon. Her taraftan bağlı. Orada ineğim vardı, iki tane. Ineğin sütünden faydalanıyorduk. Sağlıyorduk bir şeyler. Şimdi onlar kesildi. Gelir yok başka. Bir maaşa bağlı. Aylığı borca dağıt.” Bahtiyar Amca halk ozanı gibi deyişler söylüyor: “Vilayetim Ankara / Kazam Kalecik / Deli gönüle diyor / Sen de az gül ecik; Döküldü bütçeler / Hep geldi zamlar / Köyler de boş kaldı / TOKİ’de borç ödüyom / Boynundan hamılar.”

Başka bir gün yine sitede yürürken etrafı telle çevrilmiş güzel bir bahçe gördük, F-Blokları’ndan birinde. Bir adam, kızı ve oğlu bahçeyi suluyorlar. Bahçede konuştuk: Kendisi bina yöneticisi, otobüs şoförü, sabah 4.30’da iş başı yapıp öğleden sonra 2’de işi bitiyor. Eve gelip bahçesi ile uğraşıyor. Şöyle anlattı: “Bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Su parasını, kendi evimden suluyorum, hortumu evden musluğa takıyorum.” (2. kattan sarkan su hortumunu biz de gördük.) “Burada aidat toplama usulü yok. Aylık alınca kendi cebimden harcıyorum. Sonra komşulardan istiyorum. Zevkime göre yapıyorum. Zoraki bir şey yok. Komşularımız süper.” (Bina sekiz hanelik.) [Tel örgüyü nasıl çektiniz?] “Adam başı 250 lira. Vermezse ben tedarikliyim. Ama veriyorlar. Tel örgü için toplanıp karar aldık.”

Gecekondu arazisine 450 ağaç diktiği için TOBAŞ tarafından “utanmaz adam” ilan edilen Nuri Bey’i mülakatlar için ev ev dolaşırken tesadüfen bulduk, evinde konuştuk: Kendisi TOKİ binasına ağaç dikme faaliyetlerini taşımış. Şöyle anlattı: “Buraya da diktik. Burada kırk tane çam ağacı var, kayısı, vişne, kiraz, erik, iğde var. Ben çok meraklıyım. Kendi evimizden su götürüp suluyoruz.” Gecekondu da diktiği 450 ağaç için kendisine para ödenmemesinden üzüntülü: “450 tane ağacımız vardı. Hiç para almadım, bir ağaç parası, bir kurşun vermediler. Yediler gitti.” Karısı Zülfinaz Hanım, “Su masrafı. 450 ağacımız vardı, kayısı, vişnesi, bademi olurdu. Satmazdım ama akrabaya, gelene gidene verirdik, koyardık. Yazık değil mi o ağaçlara. Biz ağaçlara meraklıydık.” Nuri Bey yeni çevresinden memnun değil: “Ben memnun değilim buraya geldiğime. Gecekonduya kurban olim.

Komşularımızdan memnunuz ama bir kapıya girdiğin yok. Bir ara asansörde konuşabilirsen konuş, yoksa yok. Gecekondu, insanlık orada, efendilik orada.” Ama binadakilerin bahçeye ağaç dikmesine karışmamalarından memnun: “40 tane ağacım var. Benim değil, apartmanın. Suluyorum, o hürmetleri var.”

Bahçesine çam ağacı dikerken gördüğümüz Mehmet Bey de binasını ve bahçesini sahiplenenden. Önce bahçede ve daha sonra evine giderek konuştuk: Askeriyede memur olarak çalışan Mehmet Bey binasına belli bir düzen getirmek istemekte, büyük puntolarla yazılmış uyarı notlarını bina girişlerine, asansör içlerine asmakta, daire yaşamının sorumluluk getirdiğine inanmakta. Şöyle demektedir: “Eğitimsizlik var, sorun burada. Çocuklarına bunu aşılayamıyorlar. Çocuk bisikleti için asansörün düğmesini koparıyor, ‘Babam git nereden istersen bul,’ dedi diyor. Uyarıyorum. Ben bu komşudan sorumluyum.” Binadaki sorunları kendi çabası ile gidermeye çalışmakta: “Kapı kırılır, elimden geldiğince ben yapıyorum.” Bunca çabasına karşın elde ettiklerinden memnun değil: “Yüksek kültür görmediği için tepki gösteriyor. Düzen istiyoruz. On beş yıldır askeriyede çalışıyorum, disiplin istiyoruz. Düzen kurmaya çalışıyoruz. Mesela ben asansöre bindiğimizde [bizle beraber] utandım. Yere çekirdek atmışlar. Gençler asansörde çekirdek yiyor.” Kendi parasıyla aldığı gülleri, ağaç fidelerini on iki katlı binasının bahçesine dikmekte ama sulama sorun olmakta: “Maddi durumumuz, imkânlarımız olsa, bahçemizi affedersin cennet yapacağız, yalancı cennet ama. [...] Sular-daki maddiyat, hep cepten ödüyoruz.” Belediyeden destek istiyor: “Dar gelirli insanlarız. 20 milyon aidatı veremiyor. Gücümüz yetmiyor. Belediye çim tohum verse biz kendimiz yaparız. Ağaçlandırırız ama, belediye fidan versin. Sulamaya yardımcı olsun.”

Bina ve bahçeyi sahiplenme durumu daire sahiplerinin bina girişlerine astıkları yazılarla da kendini göstermekte. Mizah da bazı yazılarda kendini gösterebilmekte. Yazısının altına “Behzat Ç.” televizyon dizisinden esinlenerek “Ahmet Ç” diye imza düşene, bina sakinlerine bu dünyada iyi insan olmanın önemini “Ahiret Hava Yolları” başlığı altında yazdığı bir yazı ile hatırlatmak isteyenlere rastladık.

HERKES KENDİ
ZİLİNE BASSIN!!

Başkasını Rahatsız
etmeye Hakkınız Yok!
Ahmet Ç.

Behzat Ç .değil ama Ahmet Ç. iş başında.

AHİRET HAVA YOLLARI

Hareket Yeri : Dünya

Varış Yeri : Ahiret

Uçuş Saati : Her An Kalkabilir

Müracaat : Azrail (As.) adresten teslim alı

Not : Biletler sadece gidiş içindir.

Müsaade Edilen Eşyalar : 9 metre beyaz bez, salih amel, hayırlı evlat, faydalı ilim
Yolcu-beraberinde başka eşya götürmez Huzurlu ve
Rahat bir yolculuk için sayın yolcularımızdan Kur'an-ı Kerim
ve Hadis-i Şeriflerdeki talimatlara uymaları önemle rica olunur.

Not : Görevlilere verilecek formları doğru ve noksansız doldurunuz.

- 1- Ömrünü nerde tükettin? 3- Mallarını nerde kazandın?
Gençliğini nerde geçirdin? 4- Allah için ne yaptın?

Giriş panosunda "Ahiret Hava Yolları" yazısı: Uyarıda mizah eksik değil.

Bu bölümde finans sektörünün genişlemesini hedefleyen neoliberal politikalar çerçevesinde kent yoksulunun uzun dönem borçlanma ile ipotek (*mortgage*) sistemine katılması ve enformel gecekondü yaşamından çıkarılarak piyasa mekanizması içine sokulması konularına bakıldı. Kent yoksulunun omuzuna binen ekonomik yükü taşımakta zorlandığı, yine de altına girdiği maddi yükümlülükleri yerine getirmek için çabaladığını gördük. Bunun yanında, “işgalci”/“hazine” kategorisindekilerin yeri olarak kodlanan K-TOKİ sitesinin TOKİ yöneticileri tarafından gözden çıkarılması ile site kurallarının gevşediğini ve sonucunda “eski gecekondulu”nun özne olabildiğini ve siteyi kendi tercih ve ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürdüğüne tanık olduk. Ortaya çıkan durumu daha iyi anlayabilmek için sitedeki “sosyal yardım siyaseti”ni ve sitede oluşmakta olan “yeni toplumsallık”ı sosyo-kültürel boyutu içinde incelemekte yarar var. Cevap aradığımız sorular 7. Bölüm’de “Gecekonduları ellerinden alınarak daire sahibi olmak için borç altına sokulan yoksul ailelerin mağduriyetleri belediyeden gelen sosyal yardımlar ile telafi ediliyor mu?” ve 8. Bölüm’de “Gecekondü dönüşüm projeleri köy göçmenini orta sınıf kentli yapma projesi mi?” olacak.

SOSYAL YARDIM SİYASETİ VE ÖTESİ

Belediyelerden alınan sosyal yardımlar kent yoksulunun aleyhine çalışan gecekondu dönüşüm projelerinin sorun olmadan uygulanabilmesinin başlıca nedeni olarak görülmektedir. Karaman'ın (2013) argümanına göre, inşaat ihalelerinden zenginleşenlerin de önemli bir oranda bulunduğu İslâmî burjuvazi AKP hükümetiyle kurduğu kayırmacı ilişkilerin yarattığı minnet/borçlu olma duygusu ile belediyelere “bağış” yapmakta ve bu “bağış” kent yoksuluna gıda ve yakacak yardımı, hediye (düğünlerde altın, lohusaya para), yardım çeki olarak dağıtılmaktadır. Yani “dini-ahlâkî popülizm” gündemde. Kurulan argümana göre, kent yoksulu, İslâmî cemaatin önemli bir unsuru olarak sunulan ve belediye ve mülki amirler tarafından dağıtılan “sosyal yardımlar” sonucu, gecekondu dönüşüm projeleri ile içine sokulduğu ekonomik ve toplumsal sorunlara rağmen AKP'ye desteğini sürdürmekte. Gecekonduya iken geliştirdikleri enformel dayanışma ağlarından koparılımları sonucu içine düştükleri sahiplenilmeme durumuna çare, artık dağıtılan yardımlara ulaşmak. Bu hususta dikkat çekici noktalardan biri, bu yardımların sosyal devletin hak-bazlı yardımlarından farklı olarak düzensiz ve seçici bir şekilde dağıtılmakta, kimin ne zaman ne yardımı alacağını tam olarak biline-

memesidir. Recep Tayyip Erdoğan bu yardımları “sadaka” olarak tanımlayarak (Karaman, 2013), birey hak ve sorumlulukları üzerinden kurulan sosyal devlet toplumunun “sadaka”ya yüklediği olumsuz anlamı (yani birine muhtaç olma durumunu) yok etmek, İslâmî toplumlarda zengin ve fakirin birlikte var olduğu ve birinin ötekine yardım etmesiyle toplumun sürdürüldüğü düşüncesini normalleştirmek istemektedir. Sonuçta Batı’da 1980 öncesi refah devleti uygulamalarında olduğu gibi “devlete bağımlı bireyler” üretilmek yerine “iktidara bağımlı kullar” yaratılmaktadır. Yoksullar adeta yem bekleyen güvercinler misali yardımın ne zaman ve kimden geleceğini bilememenin yarattığı belirsizlik içinde iktidar çevresinde kalmaya çalışmakta.

“Allah yardımları eksik etmesin”e karşı “yardımlardan şikâyetçiyiz”

Özellikle seçim zamanı televizyon haberlerinde sık sık gördüğümüz “sosyal yardım” dağıtımı konusunu araştırmadaki kişilere sorduğumda sanıldığı kadar yaygın bir uygulamanın olmadığını gördüm. Mülakatlarda “yardım almıyorum” diyenler 36 kişi, “yardım alıyorum” diyenler ise 18 kişi, yani yardım almayanlar alanların iki katı. Büyükşehir gecekonduları yıkılarak belediye lojmanlarına çıkan herkesi gıda yardımına bağlamış. Ama siteye geçişle bu yardımlar kesilmiş ve bu durum insanlarda tepki yaratmış. Güllü Hanım bu durumu belediyenin kentsel dönüşüm projesini gerçekleştirebilmek için kullandığı bir taktik olarak görüyor: “O da kesilecekmiş [gıda yardımı]. Ekmekten 30 kişiyi kestiler. O Mamak yıkılacak ya [Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi’ndeki gecekondular], oraya vereceklermiş [yardımı]. Beş, altı sene bizi yağladılar balladılar, şimdi de Mamak’ı yağıyorlar ballıyorlar. Her şeyi yaptılar [gıda yardımı vb.], şimdi takside bağladılar bizi.” Siteye taşınıldıktan sonra bu yardımlar belli kriterlere bağlı olarak verilmeye başlanmış, örneğin memur olmayacak, arabası olmayacak. Ama çoğunluk bu kriterlerin mantığını anlamakta zorluk çekmek-

te. Daire borçları olduğu için belediyenin yardımına hak kazandıkları düşüncesi sitede hâkim ve taksitleri bitene kadar belediyeden yardım beklemekteler: “Benim değil ki bu ev, belediyeye ait tapumu elime almadıkça. Herkes borçlu burada, sen benim gıdamı nasıl kesersin?”; “Mamak’ta [lojman] mağdur diye herkese verdilerdi. Burada keşif geldi, aracınız var mı, var, yardım çıkmadı [arabayı 12.500 liraya almışlar]. Evimiz aynı ipotek gibi dedim ama bir faydası olmadı.”

Daha da önemlisi yardımların adil olarak dağıtılmadığı düşüncesi. Nezihe Hanım bu konudaki şikâyetlerini uzun uzun anlattı: “Yoksulluk değil de esas hainlik arttı. Yardım ediyor ya Melih Gökçek, araştırıp bilmiyor [araştırıp vermiyor]. Benim kız kardeşimin iki tane dairesi var, altında arabası, kocası Fransa’da, beş milyar kazanıyor, ama kaçak çalıştığından ve yurtdışında olduğundan tespit edemiyorlar, ona yardım veriyorlar. Benim bir tane gelirim var, asgari ücretliyiz, üç tane çocuk okutuyorum, bana vermiyor. O zaman bana iş versin. Benim hakkımı götürüyor, ona veriyor. Haksızlığa tahammül edemiyorum. Bu yardımlara karşıyım. Adil olarak yardım verilse hırsızlık olmaz. Herkesin altında arabası var. Orucun içinde [Ramazan’da] bir kamyon yiyecek geldi, muhtar tanıdıklarına verdi, hainlik arttı. Yardım olmasa böyle bunlara, hırsızlık olmaz. Ben ağlıyorum, iki milyar maaş alan da ağlıyor, ben daha Pamuklar’dan biliyorum, ihtiyacı olana değil, kolunda bilezik olana yardım veriyorlar.”

Gıda ve ekmek yardımları insanların anlamadığı nedenlerle aniden kesilebilmekte ve bu durum endişe yaratmakta. Dairelerine taşınınca borçla aldıkları yeni mobilya ve beyaz eşyaların belediyeden yoksulluk durumlarını anlamak için gelen memurlara verdiği izlenim sonucu yardım talebinin reddedildiği durumlar var. Örnek Aysel Hanım: “Gıdaya başvurdum. Mamak’ta [lojman] alıyordum, Baraj’da [gecekondu] sürekli alıyordum, burada bir sefer aldım ama gıda yardımını kesti, memur geldi iptal etti. Düğün borcum var, iki aydır bekliyorum, memur gelmedi. Beklemiyordum ama kestiler. İstediklerine veriyorlar.” Aysel Hanım’ın dairesi çok güzel döşeliydi; konuşma-

mız sırasında gelen memurun bu sebeple “Bu nasıl yoksul evi?” diye kinayeli konuştuğundan bahsetti.

Komşular arası şikâyetler de “sosyal yardım siyaseti”nin önemli bir unsuru. Yardımın kesilmesinin komşu şikâyeti yüzünden olduğuna inananlar önemli sayıda: “Başvurduk ama şikâyet etmişler üst kattakiler çalışıyor diye. Alamadık, emeklimiz yeterli görünüyor demişler. Belediyeden araştırmıyorlar ki”; “Kestiler zenginsin diye. Çekemiyorlar [komşular]”; “Hiç yardım almıyorum. Mamak’ta [lojman] bir kere aldım, buraya gelince hiç yardım da almadım. İki kişiyle kavgalıyım ya, onlar mı beni şikâyet ettiler bilmiyorum. Çalışıyor görünüyormuşum ama ben evdeyim, sigortam da yok, nasıl görünsün? Evlenen kızımın sigortası çıkıyordu ama o da evlendi gitti. Bir daha da istemeye gitmedim. Demek ki biz [yardım] alanlardan daha zenginiz.” Yardım gelmeyenlerin birçoğu yardım alabilmek için çaba göstermekte ama sonuç alamamakta: “Hiç alamıyoz, üç kere dilekçe verdik, üçünde de alamadık.”

Yardım konusunda da sitedeki genel karmaşa ve çekişme kendini tekrarlamakta. Devletin gözünde K-TOKİ sitesi artık ev sahibi insanların sitesi, gecekondu yıkımı sonrası verilen desteğe bu sebeple artık ihtiyaçları yok. Site halkı ise daire borçlarından dolayı kendini “kiracı” olarak görmekte, belediye yardımlarının desteğine ihtiyaç duymakta. Yardım alanlar Ankara Büyükşehir Belediyesi’nden gıda yardımı alıyorlar, yardım yılda bir ya da iki kez gıda kolilerle dağıtılıyor, koli içeriği çoğunlukla şu şekilde: Sıvı yağ, makarna, bulgur, un gibi gıda maddeleri, çokça deterjan. Halk Ekmek’ten kartla bedava ekmek almak da ikinci bir yardım biçimi olarak sitede mevcut: “Ekmek parası vermiyoruz. Aylık kart veriyor ekmek için, kelle başı bir ekmek, her gün dört ekmek alıyoruz. Onu da almasak geçinmek mümkün değil zaten.” Lojmanlardaki araştırmamda kamyonlarla getirilen kolilerin ailelere dağıtıldığına tanık oldum, sitedeki araştırmamda ise buna rastlamadım.

Daha çok Çinçin gibi kent içi yoksul semtlerde gözlemlediğimiz yoksulların devlete bağımlılık hali K-TOKİ’de yok. Büyükşehir’in yardımlarından yararlananlar şükretmekte bel-

ki ama yine de genelde hep bir şikâyet, memnuniyetsizlik var: Gıdalar kaliteli değil, düzensiz geliyor, durup dururken kesiliyor. Siyasetle ilişkisi olmayanlar bile AKP'nin yaşamlarında yarattığı sıkıntıdan şikâyetçi. Ekmek almaya gelen yaşlı Cemile Hanım anlattı: “[Borcun] altından kalkamıyoruz. Her altı ayda zam. Öldürdü bizi. 750 milyon maaş alıyorum [kocasını ölmüş, dul maaşı], 430 milyon taksit yatırıyorum. Bunun elektriği, suyu var, doğalgazı var. Dulları hiç görmüyor [Tayyip Erdoğan]. Oğlum var, düştü, çalışmıyor. Bunun [borcun] altından kalkamıyor. Geliri olan için rahat. Gelir olsa. Bunun aidatı var. Biz bunun kazığını hep yedik, seçim gelse de [fark etmiyor]. Bu da [Tayyip Erdoğan] pek aşırı gitti. Zengini kaldırıyor [kalkındırıyor], fakiri düşünmüyor. Namazdan dönüyorum, abdestim var [yani yalan söylemiyorum], her ay zam [suya].”

Tüm bu yardım ve borçlardan kaynaklanan şikâyetler projenin yanlış yönetildiğini göstermekte. Peki, bu yoksulluk üzerinden projenin yanlış yönetilmesi siyaseti nasıl etkiliyor? Sosyal yardımların bu sitede belli bir memnuniyet düzeyini yaratacak düzeyde olmaması, özellikle daire taksitlerinden dolayı yardıma ihtiyaç duyan ailelerin belediyenin yardımına ulaşamaması sonucu, sosyal yardım-iktidar ilişkisinin K-TOKİ’de kırılması beklenir. Bir sonraki kısmın konusu da işte bu.

Projede borç ve yardımların hakkaniyetli yönetilmemesi: Siyasete yansıyor mu?

K-TOKİ 11 bin nüfuslu, 7 bin seçmen var. Seçimlerde AKP’ye verilen oylar büyük çoğunlukta. 2011 genel seçim öncesi siteye gittiğimizde sokaklar, AVM içi AKP bayraklarıyla donatılmıştı. Muhtar sitedeki seçim sonuçları şöyle dedi: “AKP’ye yüzde 89 paket oy [blok oy] çıktı, 300 oy olan her sandıktan 260’ı AKP’ye çıktı. Sonra CHP, sonra MHP geliyor.” 2013 yerel seçimlerinde ise K-TOKİ’den çıkan oyları şöyle söyledi: “Çoğu AKP’ye oy verdi buradan. 7.500 kişiden 5.500’ü AKP, 500’ü MHP, 500’ü CHP, 500’ü oy atmadı.” Peki, bu nasıl oluyor? “Madem Melih Gökçek’e bu kadar tepkilisiniz ve daire borçlarından bu ka-

2011 Genel Seçimleri: AVM'de AKP bayrakları hâkim.

dar sıkıntılısınız, niye hâlâ AKP'ye oy veriyorsunuz?" diye sorduğumda ortaya çıkan açıklama şu: "Evlerimiz iptal olur, elimizden alınır korkusu", yani eğer başka bir parti iktidara gelirse projeyi iptal eder, daireleri ellerinden gider ama AKP iktidarda kalırsa, proje onun olduğu için tamamen ortada bırakmaz. 16 ay taksitlerini ödeyemeyenlerin olduğunu, sözleşmede üç ay ödeyemezse sözleşme feshedilir diye yazmasına karşın hâlâ dairelerinde kalmayı sürdürdüklerini duydum; hükümetin bu duruma siyasi nedenlerle göz yumduğu söyleniyor, eğer AKP iktidardan giderse borçların isteneceği, birçok insanın projedeki haklarını kaybedecekleri korkusu yayılıyor. Hamza Bey'in ifadesiyle, "Psikolojik bir korku var, ev elimden giderse, ekmeğim kesilirse." Daha da acısı, muhtarın belirttiği üzere, başka bir partinin iktidara gelmesiyle memura zam yapılması, böylece taksit zamlarının iyice artması: "Ben bu evi kurtarabilir miyim?" diyor, hâlâ bir umut. Kumarda parasını hep kaybetmiştir, birkaç milyonu kalmıştır, o parayla oynayarak kaybettiklerini kazanmaya çalışır, bu da öyle. Memura yüzde 80 zam yaparsa (yeni gelen iktidar) ne olur diye korkuyorlar."

Bu resmin bir parçası. Büyük resme baktığımızda koşulsuz AKP desteği ortaya çıkıyor. Örneğin kendi dikip kendi parasıyla suladığı 450 ağacına karşı TOKİ'den bir kuruş alamayan Nuri Bey yine AKP diyor. İktidar tarafından iyice kutuplaştırılmış bir toplumda kendi “adamı”na oy vermeyip de ne yapsın. Tabii olayın bir de görünmeyen yüzü var: Sitedeki dini örgütlenmeler ve yaptıkları yardımlar. Örneğin, “Sohbetlerde [dini toplantılarda] durumu iyi olmayanlara 5 TL falan veriliyor, fişlerini getirip veriyoruz.” Dolmuşa 1 TL vermemek için Pursaklar’a yürümeyi göze alanlar için 5 TL küçümsenecek para değil. AKP böylece yandaş kazanıyor. Yine de “borcun yanlış yönetilmesi” sonucu artık AKP'ye oy vermeyeceklerini söyleyenler ortaya çıkmış durumda. Sitedeki nadir memurlardan birinin ifadesiyle: “Türkiye’de 700 lira asgari ücretin 400’ünü kiraya verirsek, ayıp ya, abesle iştigal. 15 yıllığına ev veriyorum sana diye. İnsanlar aldatıldı. Ben Melih Gökçek’e oy verdim, çok pişmanım. Ben daha veremem. Dünya görüşü olarak çok yabancı değilim ama böyle yaparsa da olmaz. Bir daha oy vermem. Arkadaşımda Gökçek’in gecekondular yıkılmadan önce çekim yapılan videosu var, buralardan ev verecez diyor, ‘ey vatandaş, ey avam tabakası’ (gülüyor).”

Özetle, AKP taksitteki insanları kendine bağlıyor; belki borcu affeder ya da taksit zammını kaldırır ümidi tam inanılmasa da bir şekilde var; AKP'nin projesi diye insanların ortada bırakılmayacağı düşüncesi, taksitlerini ödeyemeyip dairelerini devredenlerin sayısı arttıkça güç kaybetse de, hâlâ sürmekte. “AKP'nin adamı” olduğu için aylarca ödenmeyen taksit borcuna göz yumulduğu “haberi” etrafta dolaştıkça site sakinleri daha da AKP'li, daha da Müslüman olduklarını ispat etme baskısı ve çabası içine girmekteler.

Örnek vaka: Karacaören-TOKİ’de 30 Mart 2014 yerel seçimleri

Seçim öncesi görüştüğümüz muhtar İsmail Bey’in söylediği üzere, siteye yerleşme aşamasında yapılan “referandum” ile site sakinleri yeni oluşan Pursaklar Belediyesi yerine Altındağ Be-

lediyesi'ne bağlanma kararı almış. K-TOKİ blokları yapılmadan önce Karacaören köyünde olan muhtarlık, 2009 yerel seçimlerinde TOKİ bloklarında oturan muhtar adayı İsmail Çördük'ün seçilmesi üzerine, TOKİ sitesine taşınmış. Muhtar K-TOKİ sitesi ve Karacaören köyü dâhil olmak üzere o çevreye hizmet veriyor.

Sitede 30 Mart 2014 yerel seçimler kapsamındaki muhtarlık seçimlerini izledim. Yedi muhtar adayı vardı. AVM içinde ilk defa tek bir seçim bürosu (AKP) olma durumu aşılmıştı: Pastane yanında her tarafı bayrak, afiş ve resimlerle dolu olan MHP seçim bürosu, aynı katta CHP seçim bürosu, üst katta “bağımsız” muhtar adayı Veli Altınok'un seçim bürosu, alt katta bir köşede AKP'nin seçim bürosu; eski taşeron Hacı Şakir ise binasının kapıcı dairesini seçim bürosu olarak kullandı.

CHP ilk defa K-TOKİ'de seçim bürosu açtı, tehdit de aldı. Büroyu açanlar eski solcular, yaşını almış bir adam kendi parasıyla dükkânı seçim bürosu olarak kiralamış. Seçim bürosunu bekleyen bir kadın şöyle anlattı: “Bize, ‘Nasıl bir cesaret ki burada duruyorsunuz?’ diyorlar. Tehdit edildik. Yolda kadınlar durdurup, ‘Pazartesiden (seçim günü ertesi) sonra size gününüzü göstereceğiz,’ dediler. CHP amblemine bile tahammülleri yok. Bulaşıcı bir virüs varmış gibi görüyorlar bizi. Genelde büroda iki kadınız. MHP bizi koruyor. Sitedeki CHP'liler bile seçim ofisimize gelmiyor [gelmeye çekiniyor].”

Seçim kampanyası sırasında görünürlüğü en fazla olan genç Veli Bey idi; AVM'nin üst katında seçim ofisi olarak bir dükkân kiraladı, ailesinin asansör firması var. MHP kökenli ama siyasi parti ayırımı yapmadığını, herkesi kucakladığını her vesileyle söyledi: “Parti ayırımı yok, halkın temsilcisiyiz. Her görüşten insanlarımız var.” Veli Bey “cami cemaati” dâhil olmak üzere birçok grupta buluştu, konuştu, projelerini anlattı: “Her eve tek tek gittim, kendimi tanıttım, konuştum. Ne yaparsak hep beraber yapacağız, güler yüz önemli.” En faal olan adaydı: “Çiğ köfte partisi yaptım, 500-600 kişilik grup. İç Anadolu kültürünü bilirim.” [Cami cemaatiyle toplanmıştınız pastanede?] “Cami dernek kurucularındanım. Ramazan, Kurban

bayramlarında, yeni yılda afiş astım, bayramlarını, yeni yıllarını kutladım.” [Peki, belli gruplarla konuştunuz mu, yoksa hep tek tek evlere mi gittiniz?] “Adıyaman-Menzil grubu, Galip Kuşçu cemaati, Süleymancılar cemaati, onlarla konuştum, desteklerini aldım. İki üç ay öncesinden bu seçim ofisini kiralamadım. 600’e yakın [sayıdaki] bayanları topladım; buraya sığmadılar, dışarı taştilar, hoparlörle konuştum, bayanların üreteceğı şeylerden bahsettim.” Bana da projelerini anlattı: “Ek-siklerimiz çok. Bir, kapalı pazar yerinin olmaması, 11 bin nüfuslu bir yer burası; iki, 1. Etap site yönetimi mahkemelik oldu, taşeron firmayı mahkemeye verdi, alt yapı yetersiz; üç, güvenlik zafiyeti, boş insanlar, gençler için kültürel şeyler yok; dört, asayiş iyi çalışmıyor, girişe MOBESE konabilir. Vatan-daşın arabası çalınıyor; komşunun arabasının plakaları çalındı. Zabıta merkezine burası uzak. Her önüne gelen seyyar satıcı, sütçüsü, sebzecisi bir taraftan. Bunların önüne geçilmeli (gece çalışan insanlar gündüz uyurken seyyar satıcıların bağırarak çıkardığı ses rahatsız ediyormuş); beş, cami cemaatinin geleceğı mekân yok.” Tabii taksitlerin sabitlenmesi de muhtar adayının gündeminde idi: “Memur maaşına endeksli (dai-re taksitlerine olan zam). Burası dar gelirli, çoğu satıyor [dai-resini]. Melih Gökçek istesin, buna dur diyebilir. Çoğu evini ödeyemez hale geliyor [taksitlerin miktarı arttıkça].” Veli Bey, “Burası bir başkaldırısı Gökçek sorunu çözer,” düşüncesinde ama “Sandığa gittiğimizde ful çakıyoz [AKP’ye oy].” Hâlbuki “Sandıktan hüsrân çıksaydı, nerede hata yaptık derlerdi. ‘Güzel oy çıktı (yüzde 89 gibi), halkı memnun,’ dedi.’ Nasılsa burası çantada keklik diyor. Önemsemiyor.”

Veli Bey de etrafı duvarla çevrili site anlayışında: “Projede TOKİ’nin etrafı duvarla çevrilidir, bir girişi bir çıkışı vardır. Burada dört giriş, dört çıkış var. Her tarafı açık buranın (güvenli değil).” Muhtar adayının yaratıcı önerileri de vardı: “11 bin nüfuslu yer. İki tane banka olsa, sosyete pazarı olsa. Çankaya’dan, Çayyolu’ndan insanlar buraya gelsin. Bir BİM olsa. Evdeki hanımlara, gel bunu işle, kürdan paketlemesi, el sanat ürünleri yapsınlar. Bazlama, sarma, bunlara satış imkânını sunaca-

giz, kadınlar el becerilerini sosyete pazarında satacaklar. Bunun için burada kapalı pazar yeri olması lâzım.”

Bir diğer muhtar adayı Hacı Şakir’e de projelerini sordum: “Piknik alanı yapacağız, sosyalleşme alanı önemli, şimdi sadece AVM var, orada da para ödemek gerekli pastanede oturmak için. Aydınlatmanın yarısından fazlası yanmıyor, karanlık. Kamera sistemi istiyoruz. Araç hırsızlığı çok. Girişi-çıkışı belirlemek için sokaklara kamera sistemi gerek.” Yine projeden şikâyet: “Enkaz bedelleri için mahkemeye verdik.”

Muhtar İsmail Bey de yeniden aday oldu. “Büyükşehir her şeye karar veriyor, burada muhtar değil bekçisiyiz,” diyerek neden fazla etkili olamadığını açıkladı. Site halkının pasifliğini de “Vatandaş Melih Gökçek’i mahkemeye verirsek dairelerimizi elimizden alır diye itiraz etmeye korkuyor,” şeklinde açıkladı.

Bu yerel seçimlerde AKP’nin sitede görünürlüğü ve coşkusu fazla değildi. Seçim arifesinde AKP’nin seçim bürosu erkenden kapanmıştı. Buna karşın AVM önünde Veli Bey’in seçim arabası sürekli anons yapıyordu: “Beraber yönetmek için geliyoruz. Kapalı kapıları açmak için. Burayı yaşanabilir bir hale getirmek için.” Seçimin galibi, tüm bu hareketliliğin yarattığı beklentinin tersine, AKP’nin desteklediği muhtar aday Songül Hanım oldu. Ne Veli Bey kazanabildi ne de eski muhtar İsmail Bey. Seçimi kazanmak için proje ve seçim etkinliklerinin değil, siyasi pozisyonun önemli olduğunu bir kez daha anladık. Songül’e AKP aday olduğu için oy verilmiş, kadın olması da avantajlı bulunmuş: “Kadın olması iyi, yerinde buluruz. (...) Tiryaki [Altındağ Belediye Başkanı, 3. defa seçildi] de AKP, bu kadın da AKP. İyi anlaşırlar.”

K-TOKİ’de hiçbir şey net değil; ne yardımlar, ne site yönetimi, ne taksit ödemeleri; tüm bunlar formel ve enformelin gri sınırını üzerinde gerçekleştirmekte. K-TOKİ’nin nasıl bir proje olduğu da görünüşte net değil: Rant projesi olduğu kesin ama acaba, ayrıca köylü göçmeni kültürel olarak dönüştürme projesi mi?

KARACAÖREN-TOKİ'DE KÜLTÜR SİYASETİ: K-TOKİ "KENTLİ MODERNLİK" PROJESİ Mİ?

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden beri Türkiye'de modernlik kentlerle birlikte düşünülmüş, kent üzerinden kurgulanmıştır. Modernleşme kuramının, kente göç ile metropol kentlerin ortaya çıkmaya başladığı 1950'li yıllardaki hâkimiyetinin etkisi altında, modernleşmenin kentlerde olgunlaşıp kırsala yayılacağı düşüncesi kabullenilmiştir. Böylece "kentli modernlik" kavramı oluşmuştur. Kentler, önceleri devlet elitlerinin ve sonraları oluşmakta olan burjuvazinin "modern" ve "Batılı" kültürünü yeniden ürettiği coğrafyalar olarak ortaya çıkmış, modernlik ve kentler adeta özdeşleşmiştir. Bu yüzdendir ki kente göç eden köylüler kente taşıdıkları kültürleri ve görüntüleri ile modern kentlilerin "kente ait olmayan Ötekisi" olmuş, sert tepkilerin odağında yer almışlardır. Tabii burada "metropol kentler" ve "taşra kentler" ayrımına ve aralarındaki hiyerarşik ilişkiye dikkat çekmek gerek.

1950'li yıllardan itibaren modern orta sınıf yaşam alanı olarak apartmanlar, hızla müstakil evlerin yerini almaya başlamıştır (Kıray, 1979). İşte bu bölümde konu edilen de "kentli modernlik" in gecekondudan siteye taşınan ailelerde ne derece ve ne biçimlerde tezahür ediyor olduğudur.

Kentli orta sınıfa uygun daire planı ve site tasarımı eski gecekondular ailesinde sorun yaratıyor

Daireler brüt 90 m²; bir salon, iki oda, mutfak, tuvalet ve banyodan oluşmakta. Orijinal planda salon ile mutfak arasında bir boşluk var ve adı “Amerikan mutfak” olarak geçmekte. Bir küçük balkon var ve mutfaka açılmakta.

TOKİ inşa ettiği diğer sitelerde olduğu gibi K-TOKİ sitesinde de orta sınıf çekirdek aileye uygun standart daire planını kullanmış. Bir farkı, K-TOKİ sitesi “sosyal konut” olarak inşa edildiği için daire planlarında bir oda eksik, yani daireler 2+1 şeklinde. Kiler ya da depo çoğu köy göçmeni olan bu ailelerin dairelerinde mevcut değil. Bu paradoksal durum TOBAŞ genel müdürü Ferhat Ertürk’ün söyledikleriyle daha da derinleşmekte. Ferhat Bey’le yaptığım görüşmede gecekondular yıkılmadan önce ailelerin ekonomik durumunun araştırılıp araştırılmadığını sordum çünkü bu bilgi daire taksitlerinin ailelerin gelir düzeyine uygun olarak belirlenmesi için bence TOBAŞ’a gerekli idi. Ferhat Bey’e göre ise aile gelirinin bilinmesi gerekli değildi çünkü köyleriyle bağları süren aileler nasılsa köylerinden getirecekleri erzak gibi desteklerle taksitlerini ödemekte zorlanmayacaklardı. Ama ironik bir şekilde bu aileler için inşa edilen dairelerde köyden getirilen erzakı koymak için kiler ya da depolama alanı bulunmuyor. Her binanın altında kapıcı dairesi ve sığınak bulunmakta ama depolama alanı burada da yok.

Daireler depo/kiler eksikliği dışında da tasarım olarak çoğu köy göçmeni olan bu ailelere uygun değil. Mutfak ile salon arasındaki yarım duvarla tanımlanan “Amerikan mutfak” geleneksel işbölümünün hâkim olduğu bu ailelerde kabul edilebilir bir durum değil. Zaten dairelerine taşındıklarında ilk iş bu duvarı örerek mutfakla salon arasını kapatmak oldu, ki çoğu erkek inşaat işinde çalıştığı ya da bu işten anladığı için kendisi bizzat yaptı, böylece “Amerikan mutfak”na bir son verdiler. Salon-dan banyo kapısının görünmesi de muhafazakâr değerleri olan

bu aileler için sorunlu ama çözüm “Amerikan mutfağı”ndaki gibi kolay değil.

Mülakatlarda daireleri ile ilgili duygu ve düşüncelerini sorduğumda çokça şikâyet duydum (30). Dairelerin bu aileler için küçük olması en büyük sorunlarından: “Nüfusu çok olan aileler için 2+1 uygun değil.” Dairelerin çekirdek aileye uygun olarak iki oda bir salon olarak tasarlanması sık yatıya gelinen aileler için sorun yaratmakta. Gülhan Hanım kinayeli olarak şöyle söyledi: “Gelen misafire yer yok. Kapıya yazı yazacağım, yatılı misafir kabul etmiyoruz diye.” Kimisinde evli kızı ya da gelini yol masraflarından tasarruf yapmak için ziyaretlerini birkaç gün uzatıyor: “Bir karı kocaya uygun burası da hiç mi yatıya misafir gelmeyecek. Kızım da dışarıda, gelinim de dışarıda. Bir geldiğinde üç dört gün kalıyorlar.” Bazı dairelerde iki aile birlikte kalmakta. Gecekondu iken evli oğlan için bahçeye yapılan evler “kapı numarası” olmadığı için projeye dâhil edilmemiş, böylece evini kaybeden evli oğlanlar çoluk çocuk “baba evi” olarak yeni dairelere yaşlı anne ve babalarının yanına taşınmışlar: “İki ailelik değil, tek ailelik [daireler]. İdare ediyoz”; “Sekiz kişiyiz evde, evler küçük aileler düşünülerek yapılmış. Sıkışıyoruz.” Böyle olunca geceleri salon çocukların yatak odasına dönüştürülüyor, yerlere yataklar seriliyor, çoğunlukla erkek çocuklar burada yatıyor. Özellikle muhafazakâr ailelerde oğlan ve kız çocuklarının aynı odada yatmasının sakıncalı görünmesinden dolayı iki yatak odalı bu daireler sıkıntılı.

Dairelerin anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aileye uygun yapılmasının yarattığı şikâyetler yanında daire planlarının geleneksel değerlere uygun tasarlanmadığı düşüncesi de şikâyetlere yol açmakta: “Tuvalet kapısı salona bakıyor. Bizim erkekler tutucu. Misafir gelince tuvalete giremiyoz”; “Tuvalet salonun tam karşısında. Ne kadar ayıp bir şey”; “Tuvaletle salon karşı karşıya olur mu? Olmamalıydı. Ebeveyn ve çocuk odası yan yana olur mu?” AKP kadın kollarında çalışan Fatma Hanım bu tasarım kusurlarını, “Bu evi bir bayan eli tasarlamamış ya da bir bayan görüşüne sorulmamış, erkekler tasarlamış. Bir

bayan görüşüne sunulmamış, çizmiş yapmış TOKİ,” diyerek bir feministe yaraşır şekilde dile getirdi; hoşuma gitti doğrusu.

“Amerikan mutfağı” şikâyetleri genelde kadınlardan gelmekte: “Amerikan mutfağı kapattık, biz Amerikalı mıyız?”; “Gece-kondudan geldiğimizi biliyorlar, niye böyle yaptılar ki”; “Salondan mutfağa geçiş vardı. Biz Türk âdetlerine göre büyüdük. Türk kültürüne uygun mu bu ev?” Ayrıca dairelerin köy kökenli aileler düşünülerek tasarlanmamış olması da şikâyet konusu; kiler yok, bir balkon var, o da küçük: “Çift balkonlu olsaydı. Kömürlüğü yok, fasulye yaparsın, turşu yaparsın, koyacak yeri yok, kiler yok”; “Ben mesela geniş ev isterim, üç oda bir salon. Yaprakımı turşumu koyamıyom, patatesi soğanı, koku yapıyor. Kiler olmasını istedim. Köyden ekmek yapıp getiriyorum, çocuğun odasına koyuyorum.”

Özetle, K-TOKİ “sosyal konut” dairelerinin tasarımı belli bir yaşam biçimine ve kültüre hitap ediyor; 2+1 daireler kentli çekirdek ailelere uygun ve gecekondu gelen ailelerde sıkıntı yaratıyor. Sonuçta geceleri salonlar yatak odasına dönüştürülüyor, balkonlar kiler oluyor.

Söz konusu daire planı uygulaması ile iktidarın köylü göçmeni kentliye dönüştürme gibi bir misyonu olabilir mi sorusuna cevabım piyasa odaklı olacak. Tayyip Erdoğan tarafından Cumhuriyet’in kuruluşunun 100. yılı olan 2023 yılına kadar 1 milyon konut üretme talimatı verilen TOKİ hızlı konut üretimini hedeflemekte. Üretilen konutlarda nitelik yerine nicelik ön planda. Dolayısıyla standart planlar yerel koşullara, hedef kitlenin sosyo-kültürel özelliklerine bakılmadan uygulanmakta. Fiziksel mekânın insan davranışlarını etkilemede tabii ki rolü var. Ancak TOKİ “sosyal” konutlarında hesap edilen “sosyo-kültürel” dönüşüm değil; hedef en kısa zamanda en çok konut üretmek. İlerleyen bölümlerde bahsedileceği gibi, belediye başkanı ve yardımcısıyla yaptığım görüşmeler de bunu desteklemekte.

Dairelerin köy göçmeninin yaşam biçimine uygun olarak tasarlanmaması yanında site tasarımı da aynı sorunu taşımakta. Eski gecekondu ailelerinin gündelik yaşamlarında yer alan “ka-

"Site düğünü": Çalgıcılar sabahtan gelmiş.

pı önü komşuluğu", "tandırda ekmek pişirmek", "yün kabartmak/tiftiklemek", "halı yıkamak" gibi faaliyetler için sitede yer ayrılmamış. Buna karşın büyük alanlar otopark olarak ayrılmış. Bu mekânların olmayışı, 6. Bölüm'de görüldüğü üzere, ihtiyaçların sitenin o amaçla yapılmamış ve o faaliyetlere uygun olmayan alanlarında "enformel" bir şekilde karşılanmasına yol açmakta. Bu durum sitenin imajını da zedelemekte.

Araştırmam sırasında otoparkların "düğün salonu"na dönüştürüldüğüne defalarca şahit oldum. Çoğu dar gelirli olan ailelerin düğün salonu kiralaması mümkün değil: "Gidip Pursaklar'dan düğün salonu tutacak hali yok. Burada en önemli ihtiyaç düğün salonu ve Kur'an kursu, onlar yok." Çözümü "enformel" pratiklerde arıyorlar. Site içinde düğün yapmak yasak ama uygulamada farklılık olabilmekte, boş alanlar, daha çok otopark alanları düğünler için kullanılabilmekte. Az bir para karşılığında lisenin spor salonu da kiralanabilmekte. Bina sığınaklarında da düğünler yapılmakta: Dönerlerin ikram edildiği, müziklerin çalındığı bu düğünler sığınakların havasız ortamında hiç de rahat değil. Ve insanlar mümkün olduğunca açık havada düğün-

lerini yapmaya çalışmaktalar. Hafta sonları aynı anda birkaç yerde düğün olabilmekte, hoparlörle yüksek tonda müzik sabah-tan başlayıp akşama kadar çalınmakta ve kimi zaman gece yarısına kadar sürmekte ve çok gürültülü bir ortam yaratmakta. Az yoğunluklu gecekondü ortamında sorun yaratmayan açık hava düğünleri çok katlı blokların ortamında gürültü sorunu doğuruyor. Bir kız çocuğu, “Burada çok düğün yapıyorlar, hiç uyuyamıyorum ben,” diye bana şikâyet etti. Kimi zaman komşular jandarmaya şikâyet etmekte, çoğu zaman ise sineye çekmekte. Sitede dolaşırken bahçede köylerinden getirdikleri madımağı otlardan temizleyip satırla doğrayan bir grup kadın görüp yanlarına yaklaştığımızda, bir düğünden yüksek tonda gelen müzik üzerine, açık hava düğünleri hakkındaki düşüncelerini sordum. İnsanların düğün salonu kiralamaya parası olmadığından böyle olmak zorunda olduğu cevabını aldım. Komşu olarak açık hava düğünlerine tahammül etmeleri gerektiğine inananlar araştırmada çoğunlukta: “Herkesin oğlu kızı var. Mecbur olacak, katlanıyorsun komşu olarak.” Açık hava düğünlerine jandarma müdahalesi belli “esneklikler” içinde (örneğin jandarmaya ikram edilen döner gibi “rüşvetler” karşılığında) olsa da mevcut. Bu sefer de jandarma kısıtlamalarından dolayı düğünlerin eski tadı kalmıyor: “Burada insanların yaşadığı en büyük sorun o, düğün. İç Anadolu insanı olduğumuz için biz, 12’ye kadar sürer düğünler. Buranın insanı memur olmadığı için, işçi olduğu için, en erken akşam altıda çıkıyor işten. Ancak sekizde düğüne gidiyor. Saat dokuzda düğün kapanıyor. Jandarma geliyor bilmem ne. Ne gittiğinin bir anlamı kalıyor ne bir şey. Gecekonduda rahatı”; “Gürültü olmayınca düğünün tadı olmaz, iki saat sonra jandarma gelir kapatır. Akşamdan sonra binalardan çaldırmayın diye şikâyet ediyorlar, hastası oluyor. Binalar izin vermiyor, jandarma 11’e kadar düğünlerde çalma izni veriyor ama binalar yatsı ezanı okunmadan kapattırıyor.”

Kimisine göre esas sorun müzik çalınması değil, düğün sırasında silahla havaya ateş açılması: “Kanunen yasak, uyulmuyor yani. Silah atmaları var gençlerin. İnsanlarda kurusıkı da var, gerçek silah da var.” Önceden belli bir hoşgörü ile yaklaşı-

lan site düğünlerinin “Yozgatlıların olayı”ndan sonra değiştiğini çokça dinledik: “Evvelden düğün yapılmasına izin veriliyordu ama Yozgatlıların düğününden sonra yasaklandı. Jandarma düğünde silah atmayın demiş. Yozgatlılar gelini görünce aksine silah atmışlar. Yozgat’ın insanı pis insan, kadınlar saldırmışlar, jandarmanın taşaklarını sıkmışlar. Jandarmalar zabıt tutmuş, kendi evi olduğu halde TOKİ’den attırdılar.”

Görüldüğü üzere, sitedeki açık hava düğünleri genelde site-de görülen sorunların kendini tekrarlaması şeklinde; gecekondu dönüşüm projelerinin tasarımından yönetimine, zorunlu yıkımdan borçlandırmaya kadar geniş bir yelpaze içine yayılan sorunlu varlığının bir diğer ürünü.

Kentli orta sınıf site kuralları Karacaören-TOKİ’de çalışmıyor

Sitede uygulanmak istenen kurallar, çok katlı ve kalabalık binalarda ortak yaşamı düzenleme işlevi görmenin yanında, “kentli orta sınıf yaşam”ına odaklı: Kapı önlerinde ayakkabı bırakmak yasak ama dairelerin küçük olmasına karşın kat holle-ri çok geniş tutulmuş; kat hollerinin “depo gibi” kullanılması yasak ama dairelerde kiler-depo yeri yok. Yani özel alan-kamusal alan sınırı üzerine kurgulanmış orta sınıf normlar ile eski gecekondu ailelerinin yaşamı düzenlenmek istenmekte: Aileler sembolik sınır olarak sunulan daire kapısının arkasında yaşamalı, eşyalarını daire kapısı önüne koymamalı.

Bu konudaki argümanım, “standart site kuralları”nın köylü göçmeni “kentlileştirmek” hedefinden çok, tasarım boyutunda olduğu gibi, yine TOKİ’nin standart kurallarını “gecekondu siteleri”nde uygulamaya yönelik olduğu yönünde. Yerel yöneticilerin söyledikleri de bu argümanı destekler nitelikte. Burada “neoliberal mantalite” etkili, yani projedeki insanların gerçeğinde anlamlı olacak yeni kurallar üzerinde düşünerek “zaman kaybetmemek”; başka bir deyişle bu “hız” üzerinden kurgulanan ve sosyal boyutun ihmal edilen yaklaşımın uzun dönemli zararlarını düşünen yok.

Orta sınıf normlara yaslanarak inşa edilmiş olan “gecekondu dönüşüm siteleri”nde uygulanan kurallar, buralarda barınan halkın çoğunluğu tarafından benimsenmeyince, ortaya “kuraldan sapma” durumları çıkıyor; üstelik site sakinleri arasındaki tutum farklılıkları da belirginleşiyor. Sözgelimi Akkız’ın sözleriyle; “Bura orası [yol üzerindeki villaların olduğu site] gibi değil. Romanlar mahallesi gibi [Çingene demiyorum diye gülüyor]. Herkes istediği gibi yapıyor.” Bu durum daha önce de görüldüğü üzere eski gecekondu halk arasında kendilerini “köylü” komşularından ayırmak isteyenlerin “kentli modernlik” paradigması içinde ürettikleri bir söylem açığa çıkması: Site yaşamını bilmeyen, ona uyum sağlayamayan ve “cahil” kisvesi altında stigmatize edilen site halkına karşı site yaşamını bilen modern bireyler... K-TOKİ 4. Etap’taki Emlak Yönetim A.Ş. site yönetimi elemanlarıyla konuşmam sonrası site yönetimi ile site halkı arasındaki sıkıntılı ilişkinin iyice farkına vardım. Emlak Yönetim elemanları profesyonel kişiler ve genelde orta sınıf sitelerde görev yapmışlar. Zihinlerinde bir sitenin nasıl olması ve nasıl kullanılması ile ilgili fikirler oluşmuş durumda. K-TOKİ’de bu oluşumu göremeyince, ortaya çıkan durumu site halkının “gecekondu geçmişi” ile açıklıyorlar: “Sitede yaşamak bir kültürdür. Belli kurallar gerektirir. Gecekondu dan geldikleri için uymuyorlar.” Kentteki orta sınıf sitelerle karşılaştırıldığında K-TOKİ’de her şey sorun olmakta. Balkondaki çamaşır, kapı önündeki ayakkabı sorundur: “Daha çamaşırları asmaktan menedemiyoruz insanları, ayakkabıları kapıdan aldırıyoruz.” Çimlere oturmak bir sorundur: “Çimlendiriyoruz, üstüne minder koyup oturuyor.” Yangın merdivenindeki erzak bir sorundur, üstelik tehlikelidir: “Yangın merdivenine patates, soğan koyuyor, kaldırtıyoruz. Ortak mahallere eşya koymasınlar. Yangın kapılarına eşya koyuyorlar.” Ayrıca balkonun perdeyle kapatılması, çatıdaki antenler “görüntü kirliliği” yaratmaktadır: “Görsel kirlilikten nefret ediyorum. Balkonda perdeler falan. Çanak anten asmayalım. Uydu antenlerin toplanmasına çalışıyoruz. Uydular görüntü kirliliği yapıyor. İnsanların merkezi sistemden almaları lâzım.”

Orta sınıf sitelerde alışıkları hitap tarzı gecekonduluların sitesinde işlemiyor: “Hanımfendi deyince kızıyorlar, ablacım diyorum.” Ironik bir şekilde, site kurallarına uymayan ve işlerini zorlaştıran insanlar bir anlamda site yönetiminin “müşteri”leri de, profesyonel bir şirket olarak müşteriye uygun davranmak gerek.

TOKİ site yönetimi profesyonel site yöneticisi kategorisinin dışına taşarak “ortak yaşamı öğretme misyonu”nu da yüklenmiş. Hak Sahibi Konutları’ndaki bir TOKİ site yönetim müdürü anlattı: “Yufka açmak, halı yıkamak, yün sermek, tahıl kurutmak, koridorlarda toplanıp oturmak. Biz de yasalarla buna karşı çıkmaya çalışıyoruz, ortak yaşam konusundaki kanunun getirdiği şartlarda direnmeye çalışıyoruz. TOKİ ortak yaşamı geliştirmek, ortak yaşama alıştırmak istiyor.” Halkla İlişkiler Müdürü de aynı misyonu yüklenmiş durumda: “Anten takılması, çamaşır asılması, ortak hollerde hiçbir şey bırakılamaz, şaftlarda, yangın merdivenleri içinde herhangi bir depolama söz konusu değildir. Bir geçiş döneminde onları yavaş yavaş alıştırmak gibi düşünüyoruz. Onları bir kalıba sokmak gibi bir niyet değil. İnsanları bir kalıba sokmak için sıkıştırmak yerine yavaş yavaş alıştırmak yönlendirmek bizim anlayışımız. Yeterli bilgileri vererek, şartları uygun hale getirerek insanları alıştırmak. Yetkilerimizi cezai müeyyide olarak kullanmak yerine bilgilendirmek yönünde seçiyoruz uyum süreci tamamlanıncaya kadar. Uyum sağlamak istemeyenler hakkında cezai durumları değerlendirmek durumundayız, cezai müeyyide kullanacağız kaçınılmaz olarak.” Bir taraftan sitenin emlak değerinden kaybetmemesi için belli kuralların uygulanması gerek ve sitedeki “dışarıdan gelen” bir grup bunun peşinde, öbür taraftan siyasi popülist kaygılar ile gecekondudan gelenlerin siteye “uyum sağlama” sürecinde hoşgörölü davranmak, cezai müdahalelerden uzak durması gerekiyor. Hak Sahibi Konutları’nda site yönetiminin durumu açıkçası zor.

Son telefon konuşmamda Hak Sahibi Konutları’ndaki bir site yönetim müdürü site sakinlerini kaynaştırmak için bir de festival düzenlemeyi planlıyordu. Özetle, yine işler karışık, site sa-

kinleri müşteri mi, eğitilmesi gereken halk mı her şey birbirine karışmış durumda. Bir sonraki bölümde gecekondü dönüşüm içindeki site halkına yöneticilerin yaklaşımı ayrıntılı olarak irdeleniyor.

“Toplu yaşama uyum sorunu” mu, “kente entegrasyon sorunu” mu?

Köyden metropollere göç edenlerin “entegrasyon sorunu” ül kemizde ilk kitlesel göçün başladığı 1950’li yıllardan beri tartışılan bir konu olmuştur. Ancak köy göçmenini asimile ederek Batılı bir kent kültürü yaratmak devlete nasip olmadı. 1980 öncesi kalkınmacı popülist dönemde köy göçmeni kendi haline bırakıldı, gecekondü halkı hedeflenen ulusal sanayileşmede ucuz işgücü olarak kullanıldı. Sonuçta iç göçle gelenler kentlerin çeperlerine gecekondularını yaparken akraba ve köylüler ile belli yerlerde kümelandiler. Böylece “Erzurumlular mahallesi”, “Sivashlılar mahallesi” gibi mahallelerin olduğu kırkıyama bir kent ortaya çıktı. Buralarda köylü göçmen kendi *habitus*’unu yarattı, kültürünü bir derece yeniden üretti, kentle mekânsal bir aidiyet kurdu. Kent elitleri “kentteki köylüler”i kent kültürüne sahip olamamakla hep eleştirdi, gecekondü halkını şehrin köylüleştirmekle suçladı, ama kent kültürü politikaları bir türlü üretil(e)medi. Tabii bunda sanayicilerin çıkarları kadar siyasilerin popülist kaygıları da rol oynadı.

Bugün ise gecekondular hızla yıkılmakta ve köylü göçmenin kendisi için yarattığı *habitus* yok olmakta. Kentsel dönüşüm projelerinin meşruiyet kaynaklarından birisi kentten dışlanmış olduğu söylenen gecekondü halkını kente dahil etmek, yani entegrasyon. Bir taraftan neoliberal ideolojinin giderek hâkim olduğu, öbür taraftan yerel seçimlerde köy geçmişi olan kişilerin yönetime gelmesiyle yerleşik kentlinin hegemonyasından kurtulan yerel yönetimlerin “entegrasyon” konusuna yaklaşımlarını anlamak haliyle önem kazanmış durumda. “Kente entegre olma”yı nasıl tanımladıklarını anlamak için Altındağ Belediye Başkanı (2008) ve Altındağ Belediye Başkan Yardım-

cısı (2011), Mamak Belediye Başkanı (2011), Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkan Yardımcısı (2008) ve İstanbul-Küçükçekmece Belediye Başkan Yardımcısı (2011) ile görüşmeler yaptım ve bu konudaki düşüncelerini uyguladıkları kentsel dönüşüm projeleriyle bağlantılı bir şekilde sordum.

Halktan yerel yöneticiler:

“Kentlileştirme misyonumuz yok”,

“Toplu yaşama uyum sorunu var”

Ortaya çıkan genel durum köy göçmenini modern orta sınıf üzerinden tanımlanan bir kent kültürü içine sokarak “kentlileştirme” misyonunun görüştüğüm yerel yöneticilerde olmadığı yönünde. Sözgelimi Mamak Belediye Başkanı “kentlileştirme misyonumuz yok,” diyor. Amaçları kentsel dönüşüm ile değişen fiziki yapıya uygun bir yaşantı sağlanabilmesi. Yıkılan gecekondulardan apartman bloklarına taşınanların yeni yaşam çevrelerine “uyum sorunu” elbette ön planda ama bu uyum sorunu eski gecekondulunun “toplu yaşam”ı öğrenmesi olarak anlaşılıyor. Gecekondudan daireye çıkanların gecekondu faaliyetlerini binalara taşımaları Mamak Belediye Başkanı Hasan Gökmenoğlu’nun önde gelen sorunlarından: “Sacda ekmek yapmanın boş olduğunu [göstermeliyiz]. Ekmeği sırf fantezi olarak yapıyorsa hukuksal olarak müdahale ediyoruz. Halı çırpırmamaları, kapıcı aidatını ödemeleri, çöpü zamanında çıkartmaları, dışarıda ayakkabı bırakmamaları daha çok yeni gündeme geldi. Devamlı uyarılar yapıyoruz. Gecekonduda bu durumlar göze batmıyor ama siteye, apartmana geçtiğinde göze batıyor. Apartmanın arka bahçesinde bunu [sacda ekmek] yapmaya başladığında yan apartmandan şikâyet geliyor, zabıtaya şikâyet ediyorlar.” Görüldüğü gibi, söz konusu sorun K-TOKİ’ye özgü değil, gecekondu arsasını müteahhide vererek daireye geçenlerde de benzer bir durum gözlenmekte. Müteahhit eliyle dönüşen bölgelerde belediyenin müdahalesi var. Mamak Belediye Başkanı Hasan Bey bu sorunlarda “ahlâkî çözüm” yerine “hukuksal” çözümden yana: “Doğru bakış gerek, çözüm hukuksal olma-

lı. Ahlâkî çözüm getirseniz bir noktada tıkanıyorsunuz. Diyor, 'Bu halıyı çırpmalıyız.'" Kendisi hukuksal çerçevenin iyi kurulması, site yönetimi mevzuatı ile tanımlanan "kişisel hak ve özgürlükler" hakkında gecekondudan siteye taşınan halka eğitim verilmesi gerektiğine inanmakta. Gecekonduda büyüyen Hasan başkan gecekondu halkının psikolojisinden doğrusu iyi anlıyor: "Adam oradan [gecekondudan] çıktığı zaman kendini yalnız, çaresiz, çıplak hissediyor. Modern konuta geçecek ama ona uygun elbise seçmek gerek. 'Sen köylüsün', 'Sen bu sitede yaşayamazsın,' dediğin zaman inadına halısını silker. Ama sen prensessin deyince, yürüme biçimi, duruşu bile değişir." Gecekonduda yaşayanların daire yaşamına tamamen yabancı olduğu düşüncesini, "Sanki ilk defa apartman görmüş gibi, sanki Afrika'da bir kabileden gelmiş gibi [yaklaşmamalıyız], bu doğru değil," diyerek eleştirmekte. "Bunlar köylü, bunlar kıro, yerini bırakmayan diye bir şey yok. Bırakırsa ayazda kalıyor, ondan bırakmıyor," diyerek kentsel dönüşüme tedirgin yaklaşanların durumunu onların açısından bakarak açıklıyor.

Gecekondu geçmişleri olan bu yerel yöneticiler gecekondu yaşamı ile site yaşamı arasındaki farkın ve yaratacağı sorunların farkındalar. Altındağ Belediyesi Başkan Yardımcısı adeta Durkheimci bir yaklaşımla gecekondu ile site arasındaki farkı bakın nasıl anlatıyor: "Bir A mahallesi, bir TOKİ mahallesi olsa. A mahallesi bir gecekondu mahallesi. Şimdi bu mahalle eğitim seviyesi düşük, ekonomik imkânları sınırlı, yaşam şartları sınırlı. Bu mahallede komşuluk ilişkileri etken, benim mahallem, benim evim. Burada on aile birbiriyle diyaloglu. Burada komşuluk, mahalle, kan bağı diyalogu var. Buradaki anlaşmazlıklar, problemler, talepler, hepsi bu diyalog içinde yürüyor. Diyalog var. Küçük problemler büyümüyor, büyük problemler çoğalmıyor. Komşu müdahale ediyor, ayıptır diyor, barıştırıyor, az problem oluyor. İnsanların fazla üzülmeyeceği, mutlu yaşadığı bir mahalle. Sağlam bir mahalle. Halkı yoksul, eğitimi düşük ama sağlam bir mahalle. Bahçesinde oturuyor, odunu diziyo; birey, ben yaşamı var, ben, bana ait, yaparım yıkarım. B mahallesi TOKİ'de olanlar, bir mahalle değil. A, B, C, D,

E mahallesi burada, aynı ilçe değil, aynı heinşeri de olmamakta. Öteki taraftan söküldü, buralara yerleştirildi. Şimdi bu bağlar yok, sıfırdan. Dediler ki, siz burada yaşayacaksınız. Farklı bölgelerden farklı mahallelerden insanlar geldi. Aynı mahalleli olsa sorun olmazdı. Fiziki yapı değişince, apartmanda ortak yaşam, buradan gireceksin, burası başkasının, burası başkasının. Hepsi bir başkası oldu kendisi için. Altı rahatsız etmeyeceksin, ayakkabını merdivene çıkartmayacaksın, çöpünü aşağı atmayacaksın, külünü dökmeyeceksin. Öteki tarafta ortaklık yoktu. Ben vardı, birey vardı. Bu yaşam tarzı bunun yaşam tarzı değil. Kapı karşısında başka biri var, karımı, kızımı görüyor, bir şey yapar mı, ciddi kaygısı var, kapıyı açınca evinin içini görüyor. Sen kimsin, seni tanımıyorum. Aynı mekânda yabancı olmak, psikolojiyi bozan şeyler. 'Çulumu silkiyorum problem çıkıyor, ayakkabımı çıkarıyorum problem çıkıyor, ben bunları yapıyordum, sorun olmuyordu.' Apartman yönetimine, aidata para vermek istemiyor, öyle bir kavramı yok ki adamın. 'Aidat, niye vereyim, terbiyesiz niye benden para alacaksın,' diyor. Bir apartmanda 5 problem, 50 apartmanda 200 problem yaşanıyor. Fiziki ve sosyal yapıda süregelen farklı yaşamlar oluştu. Çok ciddi tartışmalara neden oluyor bunlar, çok kavga ediyor."

Küçükçekmece Belediyesi Başkan Yardımcısı Mustafa Bey uyguladıkları Ayazma-Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi ile gecekonduları yıkarak, halkı Bezirganbahçe-TOKİ'ye taşımaları sonucu yaşamlarında eksilen "sosyallik" in eleştirisini yapmakta: "İnsanların sosyalleştirilmesi açısından gecekonduların ıslah edilerek devam etmesi lâzım. Artık orası bir yaşam alanı olmuş. Onları aldık, kopardık, getirdik [Bezirganbahçe'ye]. Orada mutluluğu yakalayamadı. [Batı ülkelerinde] Yerinde ıslah ederek çözülmüş sorun. İki üç kat izni. Dönüştürdük, ne oldu? Sosyal yapı yok oluyor. Gecekondundan çıkarttın, apartman dairesine soktun, belki iki kişiyle konuşmadan evine geri dönüyor. Kasımpaşa'da [Mustafa Bey burada oturuyor] muhabbet oluyor, komşular birbirini tanıyor. Şehirler cazibe merkezi olduğu müddetçe insanlar asosyal olmaya mahkûm. Samimiyet bitiyor. Şehirler daha özverisiz, daha kendini düşünen

insan için.” [Çayhane?] “Yine orada sosyalleşme parayla, gece-
konduda doğal. (...) Vatandaş kendi öz yaşam alanından çıkar-
tılıyor, başka bir yere gidiyor.”

Görüldüğü üzere, görüştüğüm yerel yöneticiler gecekondu yaşamına yabancı değiller, fiziki boyutta gerçekleştirilen kent-
sel dönüşümün sosyal boyutta yarattığı sorunların farkındalar. Altındağ Belediye Başkan Yardımcısı Yunus Bey konuyu daha da derinleştirerek, sorunun sadece farklı bir fiziki çevreye (yani çok katlı binalardaki çok sayıda dairelerden oluşan site) uyum-
da yaşanan sıkıntılardan ibaret olmadığına, “yükselen beklen-
tilerin” de bu dar gelirli ailelerdeki gençlerin durumunda yeni sorunlar yarattığına dikkat çekti: “Gecekondu aile içindeki durum kabullenilmiş. Gecekondu güzel güzel yaşarken, aile içinde beklentinin sınırlı olduğu bir yaşam biçimi vardı. Apart-
man yaşamı var diye duydular, genç kesimde beklentiler değiş-
ti. Apartman yaşamında farklı beklentiler oluştu genç kesimde yerimiz değişti diye, ama fiziki boyuttaki değişiklik birey haya-
tına yansımayınca aynı evde yaşayanlar dahi sıkıntıya düşüyor, kaygılanıyor, beklentileri cevap bulmuyor. Gecekondu bel-
liydi yaşamı.”

Yerel yöneticilerle görüşmelerimden sonra ortaya çıkan manzara, çoğu gecekondu geçmişi olan bu “halktan insanlar”ın gecekonduya yaklaşımlarında eskinin seçkinci duruşunun ol-
madığını göstermekte. İlhan Tekeli’nin dediği gibi “radikal mo-
dernleşme” yerini “popülist modernleşme”ye bırakmış durum-
da. Bu fikirdeki yöneticilerin “sıfır gecekondu” politikaları-
nı uygulayarak çok sayıda gecekonduyu yıkmalarına şaşırdım. Dünyada ve ülkemizde hâkim olan, Birleşmiş Milletler ve Dün-
ya Bankası gibi uluslarüstü kuruluşların desteklediği “gecekon-
dusuz kentler” (*slum free cities*) politikaları ve “kent yoksulunu daire sahibi yapma” projeleri ve daha da önemlisi kent arazisin-
de yatan büyük rantlar, sanırım “gecekondu farkındalığı” olan bu yerel yöneticilerin önünü kesmekte.

Sorunlar böyle tanımlandıktan sonra, çözüm projeleri anla-
tıldı. İlçe belediyelerinin uygulamalarına bakmadan önce BÜ-
yükşehir’in projelerine bakmakta yarar var. Ankara Büyükşehir

Başdanışmanı Murat Doğru "Sosyal entegrasyon problemi yaşıyor," diyerek çözümünü şöyle anlattı: "Biz gecekondlu bölgelerini nasıl düzenli yaşam alanlarına çeviririz. Tabii sosyal bir entegrasyon problemi yaşıyorlar. (...) Şimdi birkaç yeni proje var. Çocuk kulüpleri, gençlik merkezleri, hanım lokalleri. Kadını evden çıkartmak istedik, o yüzden hanım lokalleri yaptık. Bu kadınlar çalışmıyor, evde oturuyor, ama lokallerde sosyalleşiyorlar. (...) Kentsel dönüşüm projelerini yaptığımız alanlarda bunları yapıyoruz. Bir de 'aile yaşam merkezi' geliştirdik, tüm aile bireylerine yönelik, sosyal entegrasyon merkezi."

Altındağ Belediye Başkan Yardımcısı detaylı olarak belediyenin projelerini anlattı: "İki proje var. Bir, coğrafi değişim projesi, kentsel dönüşüm deniyor, fiziksel yaşam şartlarının değiştirilmesi. 18.600 falan yapıyı yıktık. Fiziksel yapıyı değiştirmelisiniz önce, yolları açacaksınız, girilmez yerlere gireceksiniz, daha kontrol altında olacak. Fiziksel yapı değişmedikçe sosyal yapıyı değiştirmek zor. İki, fiziksel yapı değişince insan yapısını değiştirmezsek olmaz, değişimin tam olması iki üç kuşak sürüyor. Fiziksel değişimle insanın üzerinde baskılar oluyor ama çok uzun bir değişim gerekiyor. Bunun için müdahale etmek gerekiyor. Yol asfaltı, doğalgaz, yaşanabilir mekân da oluştursan aynı adam yine. Sosyal çalışmalar yapıyoruz bunun için." Projeler iki gruba yönelik: "Bir, kadınlara dönük çalışmalar, 'kültür merkezleri'miz var, 22 tane şu an, hepsi bir okul gibi, büyük devasa binalar. Ailenin bireyi olan kadınlara dönük, beş yıldır. Toplum üzerindeki terbiye, eğitim değişimi oldu. Ayrıca bilgiye, davranışa, görgüye dönük değişimler. Eğitim seminerleri oluyor, bireyin toplum içinde yaşamasıyla ilgili, aile içi yaşam ilişkileriyle ilgili, beş yıldır. Çok yoğun eğitim, toplumsal yaşam, bireyin toplum içindeki rolü, sorumluluk ve görevleriyle ilgili eğitim programları uyguluyoruz. Bunun sonunda asayiş, okulda eğitim seviyesinin yükselmesi ve kadınlarda somut olarak artık görebiliyoruz sonuçları, iyileşmeyi. İki, gençlere ve çocuklara dönük projeler. Çocuklar için güvenli, iyi, sosyal becerileri öne çıkaran her türlü eğitimin düzenlendiği büyük 'gençlik merkezleri' yaptık, toplumsal iletişimi öğreniyorlar."

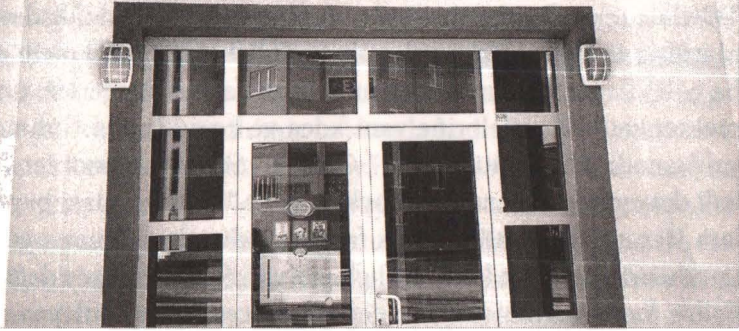
Böylece hem “gençlik merkezleri” hem de “hanımlar/kadınlar kültür ve eğitim merkezi” ya da kısaca “hanımlar/kadınlar lokali” olan iki yeni oluşum mantar gibi apartmanlaşan kent çeperlerinde çoğalmakta. Altındağ Belediye Başkan Yardımcısı Yunus Bey, Hanımlar Lokali’nin hedeflerini şöyle tanımladı: “Bir, fiziksel yapıyı değiştiriyoruz [kentsel dönüşümle]; iki, sosyal yapıyı değiştiriyoruz ‘kadınlar lokali’ aracılığıyla, sosyal yapı değişikliği için en önemli unsurlardan biri. (...) Toplum içindeki sorumluluk ve rollerini, insanların bilgi ve görgülerini artırmak için çalışmalar yapıyoruz. (...) Düşünceleriyle, beyin yapılarıyla ilgileniyoruz, olaylara bakışlarını değiştirmek istiyoruz.” Burada kadınların düşünce yapılarına müdahale söz konusu ve gecekondudan gelen kadınları dönüştürme projesi olma potansiyeli taşıdığı için önemli ve araştırılması gerekli.

Hanımlar/kadınlar lokali: Yerel yönetimlerin toplumsal dönüşüm projesi mi?

Altındağ Belediyesi’nin Hanımlar Lokali K-TOKİ’de Mayıs 2010’da Belediye Başkanı Veysel Tiryaki tarafından açıldı. Önce “Hanımlar Kültür ve Eğitim Merkezi” (kısaca “Hanımlar Lokali”) olarak adlandırıldı; sonradan adında “Hanımlar” yerine “Kadınlar” sözcüğü kullanıldı ve sonra tekrar “Hanımlar Lokali”ne dönüldü. En son gittiğimde (Aralık 2015) ise giriş levhasında yine “Kadınlar” sözcüğü yerini bulmuştu. Lokal iki katlı bir yapı ve sağlık ocağı binasının yanında. Kreş yapılması düşünülen bu alan sonradan Hanımlar Lokali’ne ayrılmış. Mobilyalarda turuncu renk hâkim. Derslikler, spor aletlerinin bulunduğu ufak bir salon, çocukları bırakmak için kreş odası, çay içip dinlenmek için bir oda ve seminerler için salon var. Bina temiz ve bakımlı duruyor.

K-TOKİ’deki Hanımlar Lokali’ne giderek müdire ile görüş-tüm. Tesettürlü genç bir kadın olan Zeynep Hanım sorum üzerine gecekondudan siteye gelen insanları “kentlileştirme” gibi bir dertleri olmadığını söyledi. K-TOKİ Hanımlar Lokali’nin amacını şöyle anlattı: “Çoğu kadın kendinin farkında değil.

ALTINDAĞ BELEDİYESİ
KARAGAÖREN HANIMLAR EĞİTİM ve KÜLTÜR MERKEZİ
2010

Hanımlar/Kadınlar Lokali.

Farkındalık yaratmak. Farkındalığı şu anlamda yaratmak, kadın olmanın ezilmek, itelenmek, ötelenmek anlamında olmadığını burada öğretmeye çalışıyoruz. Burada hanımlara hayatın merkezinde olduklarını, bu hususlarda bilinçlendiriyoruz.” Standart eğitim programları K-TOKİ Hanımlar Lokali’nde tekrarlanıyor. AB’nin kadın eğitimi kitapçıkları kadınlara dağıtılıyor, içerik olarak çok ileri ama okuyup anlamaya çalışan kadınlar pek yok. 16 haftalık “Kadının İnsan Hakları Eğitim Programı” (KİHEP) çerçevesinde seminerler Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nden gelen sosyal hizmet uzmanları tarafından verilmiş; kadınlar psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddet hakkında bilgilendirilmiş. Bu gelişmelere başta bazı erkekler tepki göstermiş: “Tabii bazı hanımlar yavaş yavaş gözlerini açmaya başladıktan sonra eşleri sert, ‘Oraya gitme,’ diyenler olmuş. Bize göre olumlu tepkiler. Hanımlar da kendi ayakları üzerinde durmanın önemli olduğunu hissettikleri zaman, ‘Hayır, ben oraya gideceğim,’ deme cesaretini göstermeyi öğrendiler.” Amaç aileyi güçlendirmek, kadının sorunlarını çözerek ailenin mutluluğunu sağlamak olarak ifade edildiğinde erkeklerin tepkisi ortadan kalkmış: “Bir zaman sonra erkekler de anladılar ki bura-

lar beylere karşı bir kıskırtma yeri değil. Çünkü neden, kadın mutluyorsa eşini de mutlu ediyor, çocuğunu da mutlu ediyor, o aile ortamı da mutlu oluyor. Eğer kadın mutsuzsa bu aile ortamına da bir şekilde yansıyor.” Benim gözlemim AB’nin yönlendirmesiyle uygulanan standart kadın eğitim programlarının K-TOKİ’de tekrarlanmasının anlamlı olmadığı yönünde; kadınlara nüfuz etmiyor, etkisi pek yok. K-TOKİ Hanımlar Lokali daha çok aile üzerinden tanımlanan muhafazakâr değerleri üretmekte, kadınlar ailelerine yani koca ve çocuklarına “bilinçli” yaklaşmak için “eğitilmekte.” Örneğin Songül, Hanımlar Lokali deneyiminin kazancını şöyle anlattı: “Bize buradaki bayanlara Hanımlar Lokali’nin çok faydası oldu. Önce burası gecekonduların üst üste konmuş hali gibiydi. Şimdi çok şey değişti. Eşime karşı davranışım bile değişti. Önceden hep anlayışı ondan bekliyordum. Kızardım, hiç dinlemezdim. Şimdi dinliyorum, daha bir anlayışlı oldum. İşten geliyor, yorgun diyorum.”

Kadınların bilinçlenmesini hedefleyen söylem pratikte fazla ortaya çıkmıyor. Hanımlar Lokali düzenlediği geziler ile site- de ünlenmiş durumda. Erkekler eşlerini “bedava” olduğu için bu gezilere yollama eğilimindeler (“Çanakkale gezisine gittim” [Eşin nasıl yolladı?] “Bedava”). Bedava şehir turlarını ve şehir dışına yapılan seyahatleri kadınlar kadar erkekler de arzulamakta: “Geçen sene eşler isyan etmiş hanımları götürüyorsunuz hep diye.” Son zamanlarda bu isyanı önlemek ve “ayrımcılık yapmamak için” erkekler için de geziler düzenlenmeye başlandı. Taleplerin fazla olması nedeniyle kurayla geziye katılacaklar belirleniyor: “Belediyemizin kura sistemi var, bilgisayarda kura sistemi var. İnsanlara duyuru yapıyoruz, bilgisayardan kura çekiyoruz. Orada 180 kişi götürecekseniz, talep de 500 ise, o 180 kişiyi seçiyoruz, insanların da içi rahat ediyor.” [Aynı insan tekrar gitmek isterse?] “Çanakkale’ye götürdüğümüz bir kişiyi tekrar Çanakkale’ye götürmüyoruz. Ama diğer gezilere katılma hakları var.” Devam etti: “Hanımları biz burada sinemaya götürüyoruz, tiyatrolara götürüyoruz, Çanakkale, İstanbul, Konya gezilerimiz var. Ankara içi gezilerimiz var. Kızılcahamam gezilerimiz, Beypazarı gezilerimiz var. Yani çoğu

insan Ankara'dan habersiz. Ulus'u, Kızılay'ı bilmeyen insanlar var. Biz Anıtkabir'e götürdük insanları. Ve bana 50 yaşına yakın bir hanım geldi, 'Zeynep Hanım size bir şey diyecem ama utanıyorum,' dedi. Söyleyin dediğimde, 'Ben ömrümde ilk defa Anıtkabir'e geldim, biliyor musunuz hep çocuklardan dinlerdim. Onlar okulla gitmiş, öğretmenler tarafından götürülmüşler,' dedi. Ve ben gerçekten hep üzölmüştüim. Ama kendi adımıza da çok sevindim, böyle etkili olmaktan." Amaç sadece gezi değil, költür ve tarihimiz hakkında kadınları bilgilendirmek: "Çanakkale'ye, İstanbul'a, Konya'ya götürmemizdeki amaç sadece gezmek değil. Ne kadar büyük költürlere sahip oldukları hususunda onları hep bilgilendirmek, bilinçlendirmek, farkındalık yaratmak. Ne türlü zenginliklere sahipsiniz, bunun da kıymetini bilin. Bu gezilerde bize rehberler veriliyor, ücretsiz yine ve bu rehberler bize oranın tarihini, mimarisini, her yönden ne kadar önem sahibiyse artık ondan bahsediyor, yine alanında uzman kişiler tarafından." Rehber bilgi verirken kadınların kendi aralarında konuşmaları üzerine "uyarıldığını" gidenlerden duydum.

Şehir içi gezilerini kadınlar şöyle anlattılar: "Ankara içi gezilere gittim" [Nerelere?] Hamamönü'ne gittik, Anıtkabir'e, müzeleri gezdik." [Hangi müzeler?] "Tren garındaki müze"; "Mavigöl'e gittik dün. Masalarda oturduk, çay içtik. Çocuklar sallandı. Zeynep'le (Lokal müdiresi) top oynadılar." Hanımlar Lokali müdiresi Zeynep Hanım şehir dışı geziler hakkında bilgilendirdi: "Çanakkale ve Bursa gezisine gittiler; Asos'ta lüks bir otelde kaldılar. Altındağ Belediyesi parayı 'Eğitim ve Költür' bütçesinden ayırıyor, bir seyahat acentesi ile anlaşılıyor, acenta oteli ayarlıyor." Çanakkale ve Urfa gezilerine katılan kadın bina yöneticisinin sözleriyle geziler şöyle: "Altındağ Belediyesi'nin otobüsleri geliyor, kadınları alıyor [kırkın üzerinde kadın], havaalanına götürüyor, uçağa biniyorlar [uçağın tüm arkası bu kadınlara ayrılmış; uçak kalkarken bazı kadınlar korkarak sinmişler ama hiç bağırın olmamış], Urfa'ya inince yine belediyenin arabaları alıyor, Hilton'a götürüyor, bir odada üçer kişi kalıyor, otelde yiyorlar, yatıyorlar, ertesi gün bir rehberle

şehir geziyorlar, sonra da dönüyorlar Ankara'ya." Bu gezilerde sunulan imkânlar K-TOKİ kadınları için çok önemli. Zülfina Hanım'a göre bu ziyaretler 'umre' değerinde: "Umrenin bir eşi de orada. İki gün. Otobüs sağlık ocağının önünden alıyor (Hanımlar Lokali bitişiği). Yol molası veriyorlar, içeride (otobüste) yemeğini dağıtıyorlar." [Ne veriyorlar?] "Çay, kahve, kola, poğaça, kek." [Otel nasıl?] "Çok lüks bir otel, yemediğin yemek, insanlık, lüks, 600 kişilik. İki kişi eğitilmiş, bir kadın bir erkek, kaybolursan alıp geliyor [boyunlarına isimlik takılmış]. Yolda durduk, namazımızı kıldık. Kadınlar Lokali Altındağ Belediyesi'ne teşekkür etti." "

Geziler "ilerlemeci" kadınların "köylü" kadınları eleştirmeleri için malzeme sağlamakta: "İstanbul gezisinde beş yıldızlı otelde gecekonduda oturur gibi dışarıda oturmuşlar. İnsanların kendisini geliştirmesi lazım. Otelde kahvaltılıkları çantalarına doldurmuşlar. Otelde havluları falan da almışlar"; "Oteldeki kadın tabağını fazlaca doldurduğunda uyardım, o da 'Kusura bakma ama Karacaören'den gelip de burada hanımlık taslayamam,' dedi. (...) Biz orada Altındağ Belediyesi'ni temsil ediyoruz, kendimize çeki düzen vermemiz lazım."

Görüşmemizde Zeynep Hanım, Hanımlar Lokali'ndeki diğer faaliyetleri şöyle sıraladı: "Burada diksiyon dersi veriliyor, okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğretiliyor. Onun dışında bağlama, halk oyunları öğretiliyor. Bunlarla beraber el sanatları kurslarımız var. İğne oyası, kurdele nakışı, takı-tasarım gibi çok kurslarımız da var. İngilizce kursumuz var mesela, orada İngilizce öğretiyoruz." Amacını, "hem hanımların kültür seviyelerini yükseltmek, hem bu el sanatları kurslarıyla onlara bir yan gelir yaratma, oluşturma imkânı sağlamak" olarak ifade etti. Ne yazık ki bu amaç yine fazla ön planda değil. Yıl sonu düzenlenen kermeste kadınlar yıl boyunca ürettikleri el ürünlerini sergiliyor, ancak satışlar sınırlı.

Lokalde ayrıca seminerler düzenleniyor. Konuları: "Çocuk eğitimi, aile içi iletişim, onun dışında tasarruf. Mesela nedir, elektrik tasarrufu, su tasarrufu, sağlık, bunun dışında şiddet. Kadını ilgilendiren her hususta. Biz mesela Doğan Cücenog-

lu'nun seminerine götürmüştük onları, aile içi iletişim seminerine götürmüştük ve gerçekten çok olumlu tepkiler aldık." Seminer ve diğer faaliyet haberleri üyelere SMS yollanarak duyuruluyor. Üyelik bedava. Bence en önemlisi kanser taraması, geçen sene 60 kişiye mamografi çekilmiş ve simir testi yapılmış.

Diksiyon kursu Halk Eğitim'den gelen genç tiyatrocu Murat Bey tarafından veriliyor: "Sınıfta genelde 12 kişi oluyor, 15 kişiden fazlasını kabul etmiyoruz. Başka yerlerde gelenler çoğu genç, burada orta yaş ve üzeri." Bir sohbet sırasında niye diksiyon kursu diye sorunca bir kadın, "Daireye çıktık, hanım olduk ya güzel konuşacağız," diyerek apartman yaşamının gereklerinden biri olarak "doğru konuşmayı" belirtti. Çok sayıda olmasa da konuşmalarını düzeltme çabasında olanların mevcudiyeti "köylüyüm, değişmem" diyenlerin çoğunlukta olduğu bu sitede beni şaşırttı, diksiyon hocasının genç bir erkek olması da.

Özellikle "ilerlemeci" genç kadınlar Hanımlar Lokali'nde yeni imkânlar bulmaktalar; spor yapmakta, saz çalmakta, halk oyunları oynamaktalar. Bir etkinlikte şiir okuyarak kendine güveninin geldiğini söyleyen bir kadınla karşılaştım. Bunlar olumlu gelişmeler. Ancak şunu akılda bulundurmakta yarar var: Sitenin büyüklüğüyle karşılaştırıldığında bu faaliyetlere katılanlar devede kulak.

Mülakatlarda kadınların yarısına yakını Hanımlar Lokali'ne gittiklerini söyledi; çoğunlukla gezilere katılmışlar, bir kısmı ise el işi kursuna devam etmiş. Spor aletlerine de ilgi var ama istekli olan bazı orta yaşlı kadınlar erken yaşlanmanın getirdiği sağlık sorunlarından spor odasını kullanamıyor. Genel durum, Hacer Hanım'ın belirttiği gibi, "Gezilere katılıyorum da faaliyet yapamıyorum," olarak özetlenebilir.

Lokale gitmeyen kadınlar genelde günlük yaşam şartlarından dolayı lokal faaliyetlerine katılamıyorlar: Kimisi çalışmaya başlamış, kimisinin çok ve/veya küçük çocukları var, kimisinin kocası talepkâr. Birkaç da "siyasi" nedenle katılmayan var. MHP'li bir kadın buna örnek. Alevi bir genç kadın da, "Buradaki karılarla bir arada olmak istemiyorum," diyerek duruşunu belirtti.

**STK'lar: Kentlileştirmek yerine
neoliberal birey yaratmak
ama muhafazakâr aile çerçevesinde**

Mamak Belediye Başkanı'nın karısı Zeliha Hanım tarafından kurulan "Mamak Dayanışma Merkezi" (MDM) hedeflerini "özgüvenli kişiler yetiştirmek" üzerinden tanımlamakta. MDM'yi ziyaretimiz sırasında konuşmalarda sık sık geçen "özgüveni arttırmak", "kendini keşfetmek", "kendini geliştirmek", "disipline olmak", "sorumluluk almak" gibi ifadeler dikkatimi çekti. Mamak Dayanışma Merkezi'nde yaratılmak istenen özgüvenli kadınlar kendi sorumluluklarını alacaklar, yaşamlarını disipline ederek hedeflerine ulaşacaklar. Kadınlar elişlerini Hamamönü'ndeki tezgâhları cüzi bir ücret karşılığında belediyeden kiralayarak, belli saatlerde tezgâh başında durarak ürünlerini satmaya alışıyor. Zeliha Hanım'ın ifadesiyle, "Tabii o ücret de disipline olmalarını sağlıyor."

Ancak bu özgüvenli, hedefli kadınlar aile içindeki sorumlulukları ile tanımlanıyorlar: Kocasını iyi tanıyacak, ona nasıl davranması gerektiğine karar verecek, iyi bir anne ve eş olacak, "aile içi iletişim" in ana aktörü olacak. Zeliha Hanım bu durumu şöyle ifade etti: "Eşinizi tanıyın, kendi doğrunuzu bulun. (...) Eşlerinin yüzlerine gülüyorlar, kocalar da durumdan memnun. Kadınlara köle olmayı değıl, değıerlerinin farkına varmasını öğretiliyoruz. Hem kadın hem anne olacak hem de evlerinin işini yapacaklar. Erkekler de sürekli temizlik yapan bir kadın istemez ki." Kurdukları "Aile Okulu" nun hedefini yöneticisi Rabbia Hanım şöyle anlattı: "Yuvayı yapan dişi kuştur, sadece bayanlara yönelik okul. (...) Beş haftalık eğitimler halinde haftada iki gün, iki saat eğitim verdik. Psikolog, güzellik uzmanı [güzellik uzmanının daha çok kişisel temizlik ve hijyen ile ilgili bilgi verdiğini çünkü kadınların bunu bile bilmediğini ekledi], kişisel beceri, gelişim ve iletişim. Bu sene de diyetisyen olacak [obezitenin hızla arttığını söyledi]. Bunun dışında hukukla alakalı uzmanlar da arada geliyor, seminer veriyorlar. Aile içi iletişim, çocuklarla iletişim, doğıru hedefler konusunda kişisel gelişim."

Zengin-fakir eşitsizliği de neoliberal anlayış içinde çözülme-ye çalışılıyor: “Az çalış çok kazan gibi bir zihniyet var. Başarı öyküleri veriyoruz (Aile Okulu’nda), fakir bir aileden doktor çıkıyorsa, biz de ona ulaşabiliriz emek verirse zihniyeti- ni vermek istiyoruz. Herkes ulaşabilir ama yeterince emek ver- diği takdirde. Doğru davranış biçimlerini öğrendiklerinde o paraya erişebileceklerini öğreniyorlar. (...) Zengin-yoksul far- kını değiştiremezsiniz, ama umut vererek bunu başarabilirsiniz. Gençler zenginlerden ve farklı muhitlerden nefret ediyor- lar. Kıskançlık, horlama kötüleme [zenginleri]. (...) Maddi ola- rak yapamazsınız [bu durumu değiştiremezsiniz] ama bilgi ve umut vererek yapabilirsiniz.” Kadınlara kendilerine acımak ye- rine, bizim de yapabileceğimiz şeyler var demeyi öğretmek istiyorlar. Amaç insanlara umut vermek, sorunu yapısal olarak çözmek değil.

Yoksula bu yaklaşımı başka STK’larda da gözlemledim. Tar- labaşı Toplum Merkezi’nde sosyal hizmetler uzmanı olarak ça- lışan Ceren Hanım’ın “Göçmenler kentlileştirilmeli mi?” so- ruma verdiği cevap bunu destekler mahiyette: “Şehirleştirme- ye, modernleştirmeye çalışmak, bunlara çok karşıyız. IQ’su dü- şük grup, dönüştürmeye çalışmak, çok yanlış buluyorum. İki yaklaşım söz konusu. Ya insanları zavallı, muhtaç görmek, ben yüksekteyim, yüceyim, yardım edeyim mantığı ile yaklaşmak, ya da şehirleştireceğiz, modernleştireceğiz mantığı ile yaklaş- mak. İkisi de yanlış. Amacımız çocukların kendilerini daha iyi, daha güçlü hissetmeleri, başarılı olabilecekleri hissini yarat- mak. İnsanlara bir bacağı yoksa ona iki bacağı varmış gibi dav- ranıyoruz. Bir bacağıyla nasıl daha iyi yapabileceklerini öğreti- yoruz.” Merkezde “yaratıcı drama” çalışması yapıyorlar; doğa- çama oyunlar çocukların özgüvenini kazandırmaya, yaratıcı ve sorumlu birey olmalarına yönelik, oyunları çocuklar kendile- ri de yazabiliyorlar. Ceren Hanım için önemli olan koronun ya da tiyatro oyununun başarısından çok çocukların özgüvenli bir şekilde sahneye çıkmaları. Bu yaklaşım ile Öteki’ne üstten ba- kıştan kurtularak, olumlanan bir konum içindeler; öte yandan, bireye odaklanarak, istersen her şeyi başarabilirsin düşüncesini

işleyerek, yapısal şartların yarattığı dezavantajları görmezden gelmeyi insanlara öğretiyorlar.

Sivil toplumla ilgili akademik çalışmalar da neoliberal özne olmanın STK'lar yoluyla gençlere öğretildiği yönünde (Ipek Can, 2007; Aydoğmuş, 2010). Bir önceki bölümde görüldüğü üzere, bu yaklaşım STK'larla da sınırlı değil. Belediyelerin "hahımlar lokali" gibi kuruluşları da bu ideolojiyi işlemekte.

"Kent kültürü" yerine "daire kültürü"

Görüldüğü gibi belediyelerin, kendisi de köylü göçmen olan ya da bir köylü göçmenin çocuğu olan başkan ve yardımcılarında "kent kültürü" yaratma hedefi yok; üstelik bunu istemiyorlar da. Ne var ki, muhatapları oldukları toplumda önemli bir kesim "kentli modernlik"ın etkisi altında; ki ben de bu paradigmadan bahsederken modernleşme kuramı çerçevesinde yer yer "ilerlemecilik" olarak bahsetmekteyim. Sahiden de genel kanı insanların gecekondudan siteye taşındıkça "ilerleme" fırsatına sahip olacakları yönünde. "İlerleme" ise "daire kültürü" üzerinden tanımlanıyor. Yani kadınlar ev içlerine çekildikçe, komşularından uzaklaştıkça, zamanlarını çekirdek aileleri için harcadıkça, evlerinde oturup kendilerini yeni dairelerini temiz ve düzenli tutmaya verdikçe "ilerleyecekler" ve hahıle orta sınıf kentli olacaklar. Kadınlar için çizilen bu çerçeve K-TOKI'de çoğunluk tarafından benimsenmiyor. Bu yüzden "ilerlemeci kadınlar" ile çoğunluk arasında çekişme artmakta. Öte yandan, Şentepe Kentsel Dönüşüm Projesi'nde arsalarını müteahhide verme yolu ile daireye taşınmış ailelerde kadınların kendilerine biçilen bu rolü daha bir benimsediklerini gördüm: "Benim iki çocuğum, eşim var, sorumluluklarım var. Sürekli komşularıma gidip de çocuklarımı, eşimi ihmal etmek istemiyorum. Az görüşelim, temiz görüşelim. Daha seviyeli benimki. O kadar samimiyeti istemiyorum. Çocuklar gelince evde de bulamıyor annesini. Görevlerimi aksatmayı istemem. Çocuklarım geldiği saatte evde olurum, onları doyururum. Sonra gideceksem giderim. Komşuluk ilişkisi işlerimi aksatırsa o za-

man görüşmem.” Daire yaşamının kadınlara getirdiği “temizlik baskısı”nı Şentepe’deki bir kadının sözleri çok iyi ifade ediyor: “Gecekondu da kara beton vardı, bir kere silip geçiyordun. Ama burada her gün makine açıyor, günlük temizlik yapmak zorundasın. Eşya görünüyor, perdeler var. Ben gecekondu da temizlik deterjanları kullanmıyordum, Domestos ve ozon suyuyla idare ediyordum. Ama şimdi perden için ayrı, parke için ayrı temizlik deterjanı, camları ayrı temizliyorsun. Pimapenleri ciflemek gerekiyor. Dolap yoktu, raf vardı; davlumbaz, aspiratör yoktu, onlara ayrı yağ çözücü. Çocuklarımızın odaları ayrıldı, daha rahat, kendi odamız ve misafir odamız ayrı, ama temizlenecek odalar arttı.” Orta sınıf kentli gibi “gündelikçi” getirmeyen bu kadınlar günlerini yeni dairelerinin kendilerinden beklediği bakım ve temizliği gerçekleştirmek için harcıyor. Gecekondu nun “sosyallık”ı dairede “asosyallık”e dönüşmekte.

Bu bölümü şöyle özetleyebiliriz: Kentleşme üzerinden kurulan modernleşme paradigmasının hâkim olduğu 1950 ve 1960’lı yılların etkisi, kalan tortularıyla birlikte, ortadan kalkıyor. Yerel yöneticiler “elit tabaka”nın dışından seçilmekte; Batı kültürüne evrilen modern kentli bireyler yetiştirmek eskilerde kalmış durumda. Köylü geçmişi olan aileler de geleneksel kültürlerine fazla dokunulmadan apartmanın kurallı yaşamı içine çekilmek isteniyor. Artık kültür politikası yok, piyasa mekanizmasının hâkimiyeti var. Bugün yeni bir paradigma kurgulanmakta ve bu çerçevede sorunlar birey üzerinden çözülmeye çalışılmakta. Sözgelimi Mamak Belediye Başkanı özgüveni yerinde kişiler yetiştirmek gerekli diyor: “Böyle olunca otomatikman kentli bir birey olur.” Ancak aile hâkimiyetinin toplumsal yaşamda giderek daha da çok baskın kılındığı Türkiye’de birey, aile içi görev ve rolleri ile tanımlanmakta. Kendini gerçekleştiren birey... Özellikle bu araştırmadaki kadınların durumunda hiç de söz konusu değil.

KARACAÖREN-TOKİ'DE YENİ TOPLUMSALLIK: DAİRE YAŞAMI

Köylülük/kentlilik üzerinden daire kurgusu

Orta sınıf kentli ailelere uygun olan fiziksel tasarımın biçimlendirdiği eski gecekondulunun yeni daire yaşamı dairenin toplumsal kurgusu ile de pekiştirilmekte: Daire köylülerin konutu değil, orta sınıf kentlinin yeri (Kıray, 1979); gecekondudan köylünün yeri (Erman, 2001). Son zamanlarda banliyöleşme eğilimi ile orta ve üst sınıf kentlinin kent dışındaki sitele- re taşınması bu kurguyu bir derece sarsmış olsa da, gecekondudan K-TOKİ sitesine taşınmış olanların iki kutuplu “kentlinin konutu daire” ile “köylünün konutu gecekondudan” anlayışın etkisinde olması büyük ihtimal. Dönüşüm projesi ile müdahale sonucunda gecekonduları yıkılarak daireye taşınmış olan site halkının dairede yaşaması durumuna nasıl baktığını öğrenmek istedim: “Gecekondudan gelen dairede yapabilir mi?” ve “Değişmesi mi lâzım?” sorularını doğrudan sormak yerine şöyle bir soru sordum: “Gecekonduda kimler yaşar? Dairede kimler yaşar?” Çoğunluk (33) “Herkes her yerde yaşar,” diye cevap verdi. Bazı katılımcıların bu konuda hassas olmaları dikkatimi çekti. Soruyu anlamsız bulanlar oldu. Ben de bu soruyu sormakta zorlandım. İncitici olmasın diye bir giriş konuş-

masından sonra soruya geldim. Cevaplannda konuya “eşitlik” üzerinden yaklaşanlar şöyle dedi: “Apartmandaki de insan, gecekonduadaki de insan”; “Gecekondudakileri küçümseyip de Çankaya’dakiler. Biz de insanız, her yerde otururuz”; “Herkes dokuz aylık. Biz buraya layık değil miyiz?”

“Hak” üzerinden tanımladıkları gecekondulunun dairede yaşaması halini “uyum şartı” ile birleştirenler var: “İnsan olan her yerde yaşar bence. Her yere uyum sağlamak insanın içinde. Kişinin kendiyle alakalı değil midir uyum sağlamak?” (modern görünüşlü Hacer Hanım); “Herkes yaşar istedi mi uydurduktan sonra. İster gecekondu, ister apartmanda, kendimi uydurduktan sonra, herkese uyarım ben” (orta yaşlı mütevazı Nezihe Hanım). Cevaplarıyla hem gecekonduunun toplumsal algıda “aşağı” konumuna hem de gecekonduan gelenlerin daire yaşamına uygun olmadığına dair toplumda yaygın olan söyleme karşı bir duruş sergilediler. Toplumda üretilen “gecekondu ezikliği”ni kabullenmiyorlar, dairede yaşamının onların da hakkı olduğunu düşünüyorlar. Gecekonduan gelmişler ama artık dairede yaşamaktadırlar ve bu herkes tarafından bilinmeli, böyle kabul edilmeli.

Çoğunluğun bu duruşuna karşın, apartmanın belli bir kesime uygun olduğunu söyleyenler de olmadı değil. Belli bir yaşın üstünde olanlar kendilerini apartmana uygun kesime dâhil etmedi: “Herkes her yerde yaşamaz. Herkesin mevkii vardır. Ben köyden, kırsal kesimden gelmişim. Ankara çocuğuyla ben bir olabilir miyim?”; “Gecekonduan gelen bir insan apartmanda olmaz. Şimdi sen apartmandan gelmişsin, apartmanda nasıl oturacağını biliyorsun. Benim çocuk gecekonduan geldi, alışmamış. İnsanlar farklıdır, geldiği yer farklıdır, yaşantısı farklıdır.” Kentte doğmuş genç kadınlar ise kendilerini “apartmana uygun kesim”e dâhil ederek komşularını bu kesimin dışında tuttular: “Herkes her yerde yaşayamaz. İnsanların kendileriyle, geliştirmeleriyle alakalı bir durum. Herkes her yerde yaşamamalı”; “Herkes her yerde yaşamaz. Gecekonduan geldiler, apartmanda oturuyorlar, ekmek yapıyorlar, hamur kesiyorlar.” Köyden göç etmiş ve sınıf atlama çabasında olan iki kadın

da daire yaşamını bilmeyenlerin dairede yaşamaması gerektiği- ni ifade etti: “Ekmeği yiyorlar, sofra bezini çırpıyorlar, koca ko- ca ekmekleri atıyorlar, herkese göre değil apartman”; “[Apart- manda] terbiyeli, kendini bilen, temizliğinde tutumlu olan in- sanlar yaşar. Asansörde tüküren insanlara yazık.”

Daireyi üst konuma koyan bu grup yanında gecekonduyu aşağılamadan, belli bir yaşam biçimi üzerinden tanımlayanlar da oldu: “[Gecekonduda] hür olmak isteyen insanlar yaşar. Me- sela soğan ekmek isteyen, eken biçen insanlar”; “Gecekonduda toprağı seven yaşar tabii. Bana göre gecekonduda hepsinden iyi, toprağı seviyoruz, lüks adam değiliz, topraktan geldik”; “Çoluğu çocuğu çok olan, toprağı ekmeyi seven [gecekonduda yaşar].”

Özetle, büyük çoğunluk “gecekonduda köylülere, daire şehir- lilere uygundur,” söylemini kabullenmemekte, kendilerini dai- re yaşamı için yetersiz görmemekte, biz de dairede yaşayabiliriz demekte. Daire artık eski gecekondulunun yeni mekânı. Ama 6. Bölüm’de gördüğümüz gibi, daire ve siteyi kendi alışkan- lıklarına uyarlama çabası içindeler. Öte yandan, köyle ilişkile- ri sıkı olanlar ve daha çok yaşlılar “gecekonduda bize göre” diye- rek sınıfsal konumlarını kabullenmemekte, daireyi memura, mev- kii olana uygun görmekteler. Kendilerini site halkından farklı gören “ilerlemeci” kadınlar ise apartmanda herkes yaşamama- lı, dairede yaşamasını bilenler, kendine ve ailesine çeki düzen verenler dairede oturmalı diyerek, bir üst sınıfa ait olma iddia- sı taşımaktalar. Böylece daire yaşamının nasıl ve kimler için ol- ması gerektiği üzerinden ortaya çıkan çekişmeli ortam K-TO- Kl’nin belirleyici özelliklerinden biri haline gelmiş durumda.

“Mesafeli komşuluk” a karşı “kat komşuluğu”

Daire hem fiziksel özellikleri hem de toplumsal kurgusu olarak gecekondudan farklılaşmakta. Fiziksel özellikleri “bireysel” ve “özel” bir yaşamı teşvik etmekte. Daire kapısı “sembolik sınır” olarak içerideki yaşamı dışarıdan ayırmakta, “burası benim ye- rim, izinsiz girilmez” mesajını vermekte. Bu da eski gecekonduda için yeni bir komşuluk etme biçimi ortaya çıkartmakta. Araş-

tırmamda birçok kadın komşunun ziline bastıktan sonra içeriye kabul edilmelerinin (ya da edilmemelerinin) komşuluk samimiyetini zedelediğinden, komşusuyla arasına mesafe (yani soğukluk) koyduğundan şikâyet etti. Artık yeni yaşamlarında “habermi komşuluk” var: “Şimdi varacan, müsait misiniz diye çocuğu gönderecen. Müsaidim buyur gel derse gidiyorsun, değilim derse gidemiyorsun.” Komşularının mesafeli oluşunu dairenin gerektirdiği misafir ağırlamayı içinde bulundukları maddi darlık yüzünden yapamamalarına bağlayanlar oldu: “Burada komşuluğu öldürdüler. Maddi durumundan da olabilir.” Müteahhitken iflas etmiş Şükrü Bey de insanların komşularına ilgi gösterecek halleri kalmadığından bahsetti: “Ben sana dedim ya millet geçim hesabından komşuyu komşuyu görmüyor. Yolda giderken bile dalgın gidiyor acaba eve bir kâğıt mı bir şey mi geldi diye.”

On iki katlı bloklarda her katta dört hane olmak üzere 48 hanenin yaşaması da alışık olunan komşu ilişkisini değiştirmekte. Gecekondunda çevredeki herkes birbirini tanırken, aynı binada yaşayanların birbirini tanımaması eski gecekonduluyu üzmekte. Binaların bir köy kadar olması tekrarlanan bir tema olarak karşıma çıktı, ama “dikine köy” olan binada köyden farklı olarak birliktelik yok, bağlar kopmuş, bu ortamda “komşu edinemiyorsun.”

Araştırmaya başladığımda komşuluk ilişkisinde hâkim olan bu durum, zaman içinde birtakım değişikliklere uğradı, “kat komşuluğu” ortaya çıktı. Aynı katta oturan kadınlar “gecekondu komşuluğu”nu katlarında oluşturmaya başladılar: Birbirine çat kapı gidip gelmeler, birbirinden ödünç istemeler, ufak tefek ihtiyaçlarını birbirinden temin etmeler yaygınlaştı. Şöyle anlattılar: “Karşı komşudan isteyebiliyoruz”; “Yapıyoruz yardımlaşma [kattaki üç komşu arasında]. Çayın, şekerin, bir şey eksik oluyor aniden, alıyorsun komşudan, yukarı [AVM] gidemiyorsun. Böyle kolay oluyor yani. Alışverişe gidene kadar komşudan alırım daha kolay, sonra alınca geri veririm”; “Bir noksan olduğunda hanım hanıma gidiyor”; “Annem alır, kendi yakın komşuları var birkaç tane. Misafir gelir bardak isteriz. Bardak alır verimiz. Aynı katta karşı karşıyayız”; “Limonuna, tuzu-

na kadar, mecbur istiyorsun.” Hatta kadınlar komşularıyla kat hollerinde toplanıp sarma sarmaya, erişte kesmeye de başladılar: “Oluyor [yardımlaşma]. Öyle bir komşum var. Misafir gelecek, gidiyorum diyorum, bana yardım edebilir misin?” [Ekmek?] “Yapıyoz [kattaki dört komşu], erişte, hamur kesiyoz, mantı yapıyoz apartmanın koridorunda, evin içine girmiyoz.” Muhafazakâr olan bu çevrede kadının tek başına kamusal alanda görünmesi hoş karşılanmadığından ikişer üçer komşuluk grupları halinde AVM’ye gitmeler de ortaya çıktı.

Tabii bahsedilen bu gelişmeler kat komşularının anlaşılabildiği durumda ortaya çıkıyor. Kat komşularıyla ve özellikle karşı komşusuyla geçinemeyen kadınların yaşamları cehenneme dönebiliyor: “Satmayı düşünüyoruz, komşu olmadığı için. Sekiz sene oldu, karşı komşuyla birbirimize gitmedik. Bir iki sefer evine gittim, gelmedi, bir daha da gitmedim.” Durum böyle olunca Mine Hanım kat komşularıyla yardımlaşmamış: “Hayır, isteyemiyoz [ihtiyaç olan ekmek, şeker, soğan gibi şeyleri]. Gitmiş olsan da laf ederler, duydum. Ben de alıyom parasıyla, gitsin o da alsın diyorlar. Anlayışla karşılamıyorlar. Destek yok buralarda.” Görüldüğü üzere, samimiyetin kurulamadığı durumlarda ufak tefek ihtiyaçları komşudan istemek bina ortamında farklı anlamlar barındırmakta, olay kendini geçindirmiyor, başkasına muhtaç dedikodusuna kadar gidebilmekte: “Ben kimseye gitmem. Kendi yağım la kendim kavrulurum. Be-yim kimseye muhtaç ettirmez.”

Şunu da belirtmek gerek: Genelde kendi tercihi dışında oluşan komşularıyla mesafeli durum, nadir de olsa bazı kadınlar da tercih sonucu gelişmekte. Örneğin diğerlerinden daha yoksul bazı kadınlar komşularıyla yakınlaşmaktan çekinebilmekte; daha iyi durumda olan kimileri ise komşularıyla mesafe koymak istemekte.

Çok katlı bloklarda altlı üstlü/yan yana yaşamak

Müstakil evlerinde uzun yıllar yaşamış olan eski gecekondular halkı için komşularıyla fiziksel olarak fazla yakın yaşamak,

kapısını açtığında karşısında komşusunu görmek ve daha da önemlisi komşularıyla altlı-üstlü yaşamak kolay alışılabilecek bir durum değil, çatışmalara gebe. Komşu gürültüsü en önde gelen şikâyetlerden. “Sosyal konut” olarak inşa ettiği bu sitede TOKİ’nin kullandığı düşük kaliteli inşaat malzemeleri de gürültü sorununu artırıyor: “Yukarıdan ses geliyor, duvarlar çok ses çıkarıyor, çocuk duvara top atsa. Aşağısı tanıdık [şikâyet etmiyor], başka binada kavgaya ediyorlarmış.” Merkezî site yönetiminin olmadığı bu ortamda site sakinleri diğer sorunlarıyla olduğu gibi gürültü sorunuyla da kendileri baş etmek durumunda kalıyorlar: Bina yöneticileri, “bazen duyuru yapar, sessiz olun, gürültü etmeyin, birbirinize saygılı olun diye.” Genelde yöneticiler komşular arasındaki tartışmalara müdahale etmiyor ama yöneticiden medet umanlar var: “Üst kattakinin iki çocuğu var, güm güm güm sürekli gürültü, çıktım yöneticiye şikâyet ettim [eşi gece işten yorgun gelmiş]. Niye yönetici oluyor o zaman? Uyarması lâzım.” Siteye ilk taşınıldığında eline bıçağı alıp üst kat komşusuna çıkanlar olmuş. Gözlemlediğim üzere, tartışmalar yanında sabretmek de zaman içinde ortaya çıkmış durumda, bazı gürültüler artık normal karşılanmakta. Yine de ne gürültüden duyulan rahatsızlığın (“Dün gece yukarıdan tak tak, televizyon seyredemedik. Gürültü yapmamayı herkesin öğrenmesi lâzım”) ne de kavgaya dönüşen tartışmaların önü kesilmiş değil. Jandarma da başvurulabilecek mercilerden biri üstelik. Dikkat çekici bir şekilde, 4. Etap “memur sitesi”nde jandarmayı arayanlar daha çok; “dönüşüm” etapları ise sorunlarını kendi içlerinde çözmeye çalışıyor. Görüştüğüm jandarma başçavuşu K-TOKİ’den yaka silktiğini belirtti. Nitekim jandarma karakolunda görüşmemi yaparken gelen bir telefon üzerine başçavuş yine K-TOKİ 4. Etap’a gitmek zorunda kaldı.

Sorun sadece gürültü değil; yukarıdan atılan çeşitli cisimler de alt katlarda oturanların keyfini bozmakta. Balkonda kahvaltı ederken yukarıdan gelen deterjan kutusu ya da balkonda çamaşır kuruturken yukarıdan atılan izmarit can sıkıcı olduğu kadar tehlikeli de olabiliyor. Şöyle şikâyet ediyorlar: “Bazen saygısızlık yapıp da yukarıdan sofraya bezi çırpanlar oluyor çamaşır-

ların üstüne”; “Bir şeyleri çırpma, içeri kaçma. Bunları yeteri kadar aşmış değiliz”; “Yukarıdan fasulye yemeği atmışlar çamaşıra. Kalabalık, kimin attığını nereden bilecen”; “Çamaşır üstüne öteberi silkeliyor, çay atıyor. Balık temizliyor, balkondan aşağı.” Özellikle Alevi kimliği ile komşularından ayrılanlar ile modern kentli olma arzusu içinde komşularına karşı eleştirel bir tutum içinde olanlar şikâyetlerinde daha sert: “Camlarını açıp rahat rahat havalandıramıyorum, yukarıdan pislik atıyorlar. Halı yıkanıyor, yukarıdan aşağıya salıyorlar. Çamaşırımın üzerine naylon seriyorum”; “Binadan yukarıdan orkid [ped] atıyor. Hiç sevmiyorum ben.” Girişlerde bu konuyla ilgili çeşitli uyarılar gördük. TOBAŞ Halkla İlişkiler Müdürü lojmanlara taşınıldığında pencereden aşağı çocuk bezlerinin, çöplerin atıldığını, hatta tıkanan kanalizasyonda cenin parçası dahi bulduklarını söyledi.

İnsanları “cahil köylü” olarak damgalayıp “kurbanı suçlamak” kolay. Bu gelişmeleri daha geniş bir perspektif içine yerleştirerek, bireysel yerine toplumsal yapıya yönelik bir yaklaşımla anlamaya çalışmak daha doğru bir yaklaşım olabilir. Gerek lojmanlarda gerekse K-TOKİ sitesinde eski gecekondulu halkına binada yaşama kuralları TOBAŞ yönetimi tarafından “bilendirilmiş”; bu kuralların içeriği tartışılmamış, katılımcı bir ortam yaratılmamış; kurallar deneyimle birleşmeyince de havada kalmış ve ilk zamanlarda site halkı tarafından pek de benimsenmemiş. Artık bugün bu sorun önemli ölçüde çözülmüş durumda. Komşuların birbirini “uyarması” (ki bu uyarılar saldırıdan sözlü uyarıya kadar bir yelpaze içinde olabilmekte) ve nadiren de olsa jandarmaya başvurması sonucu daire sakinleri neyin yapılamayacağını önemli ölçüde öğrenmiş durumdadır.

Şuna dikkat çekmek bu noktada ayrıca önemli olabilir: Saha araştırması sırasında dört katlı F-Blokları’nın çok katlı B-Blokları’na göre daha az sorunlu olduğunu gözlemledim. Monoton bir havanın siteye hâkim olmaması için aralara serpiştirildiği söylenen ve her binada topu topu sekiz ailenin yaşadığı F-Blokları tipi konutlar gecekondulu dönüşümü için bir çözüm olabilir. Komşuluk ilişkileri daha rahat kurulabiliyor, or-

tak bahçe bölünerek kişisel bahçe olarak kullanılabiliyor, bina da daha rahat denetim sağlanabiliyor. TOKİ'nin niye 12-15 katlı binalarda ısrarcı olduğunu anlamak olaya insani açıdan bakıldığında kolay değil, ama rant odaklı bir bakış, sorunun cevabını ortaya koymakta.

Eski gecekondulunun kıymetli dairesi

Tüm gecekondu özelemlerine karşın içinde yaşamaya başladıkları daireleri eski gecekondulular için kıymetli. Özellikle büyük fedakârlık yaparak ödedikleri daire borcunun taksitleri, evlerini onlar için daha da kıymetli yapmakta. Durum böyle olunca da dairelerinde eksik, bozuk hiçbir şey olmasın, en iyi si olsun istiyorlar.

Bir de (şu) olsaydı, keşke böyle yapılmasaydı

Kullanılan malzemelerin kalitesinin düşük olması ve dairelerde eksikliklerin bulunması önde gelen şikâyetlerden ve yeni masraf kapısı: “Buraya üçüncü sınıf binalar yapıldı, gereken şeyler burada yapılmamış”; “Çok eksiği var, mutfakta taşı [mermer] yok”; “Şunlar halıfleks, kaç sene kullanacağım ki. Sağlıksız da diyorlar. Mutfak dolapları da hiç iyi değildi, tencere bile sığmıyordu. Hepsini kendimiz yaptırdık. Hepsi ayrı masraf kapısı. Bak bir sene geçmeden pencerelere silikon çekmeye başladık”; “Halıfleks toz tutuyor, çocukların alerjisi var, gücüm yetse şimdiden çıkarıp atarım”; “Bulaşık tezgâhına sunta koymuş, sonradan mermer yapıldı çoğunda, işçilik perişan, belediye işçiliği çok zayıf. Mermer tezgâh yaptırmak için gittik, 500 lira istedi, veremem”; “Biz kendimiz yaptırdık kartonpiyeri falan. Boyası hep yeniden elden geçti. Yağlı beton buradaki duvarlar, sıva tutmuyor.” Bu değişiklikleri yapabilmek için borç altına girenler çoğunlukta; imkânı olmayanlar ise dairelerini istedikleri duruma getirememenin ezikliği ni hissetmekte.

Daire sorunları maddi imkânı olmayan ailelerde artmak-

ta: “Eşimin elinde para olsaydı. Banyonun fayansları komple kabarmış, düştü düşecek. Camlar akıyor, banyo-tuvalet aşağı akıyor. Duvarlarda çatlaklar var, prizler sağlam değil. Camların önü küfleniyor, koku yapıyor.” Maddi gücü yeten dairesini yenilerken ve TOKİ teslimatındaki eksiklikleri telafi ederken, maddi gücü yetmeyen her şeyden kısıarak dairesine öncelik veriyor ama kimi zaman dairesinin hızla eskimesini önleyemiyor.

Dairelerde kullanılan donanım ve malzemeleri bir ölçüde değiştirme imkânı var ve görüldüğü gibi, kimisi bunun için imkânlarını zorlayarak arzu ettikleri değişiklikleri yapmaya çalışıyor. Ancak dairelerde değiştirilemeyecek şeyler de var, bu durumda “keşke”ler dairelerin tadını kaçırmakta: “Bir oda daha olsaydı, insanlar bir defa alıyor, bu kadar geniş arazi var, çanak ya da gömlek değil ki bu iki üç kere alsınlar.” Özellikle ilk heyecan geçince dairelerindeki eksiklik ve yanlışlıkların farkına daha çok varılmakta; ikinci tur ziyaretlerimizde bolca şikâyet dinledik. Keşke daha çok oda olsaydı, keşke daire daha büyük olsaydı, keşke balkon daha büyük ve iki tane olsaydı, keşke bir kilerimiz olsaydı minvalinde birçok şikâyet: “Çok küçük geldi. Benim evim üç oda, bir salondur, artı kilerim vardı. Bir oda daha olsaydı”; “İki oda olmasaydı her şeyi çok güzeldi. Ama çok dar. Balkonu küçük, kileri yok. Tıkış tıkış her yer”; “Üç oda olsaydı. Balkonlar küçük.”

Dairelerin küçüklüğüne karşın daire hollerinin çok geniş tutulmasını anlamakta zorlanıyorlar: “Bu kadar büyük olmayaydı koridorlar, odalar geniş olsaydı. Kafasına göre verdiler evleri. Bu kadar antreyi ne yapacağız?” Sevgican Hanım’ın ifadesiyle, “Kafadan sıkılmışlar yapmışlar [planı].” Kadınlar tasarım hatalarının farkında, bu konuda fikir de üretmekte. Ayrıca işçiliğin iyi olmaması da şikâyet konusu: “Tavanlar çatlak, dökülüyor”; “Buraya üçüncü sınıf binalar yapıldı, gereken şeyler burada yapılmamış”; “İşçilik, kalite sıfır”; “Sorun çok. İşçilik ölü”; “Ufak işçilik kötü. Kapı, pencerenin altından hava üflüyor, fayanslar patladı, pencerelerde açıklar var, derz yaptık kendimiz, tuvalette akıntı var, tavanlar döküldü.” Kendilerine sunulan dairelerin kalitesizliği öfke yaratmakta. Kimisinde bu “keşke”ler dairele-

rin olumlu özellikleri ön plana çıkarılarak telafi edilmek istenmekte; en çok da ısı yalıtımı beğenilmekte: “Isı yalıtımlı, soğuk değil, sıcak değil”; “Isı yalıtımı olduğu için sıcak oluyor kışın.”

Özetle, yerleşik yaşamlarını bozarak getirildikleri ve yaşamlarında büyük gelişme ve rahatlık olarak sunulan, uğrunda fedakârlık yaptıkları ve sahip olabilmek için büyük çaba içine girdikleri dairelerinin beklenti ve arzularına hitap etmemesi bu insanlarda hayal kırıklığı ve tepki yaratmakta, dairelerindeki “keşke”ler göze batmakta. Yine de dairelerini sahiplenerek daha iyisini yaratma çabası içindeler, tabii maddi durum elverirse.

Özenle döşenen daireler, ama şartları zorlayarak

Araştırmada çoğu kişi dairenin kentli orta sınıfa ait olduğu düşüncesine karşı bir duruş sergilerken, aynı karşı duruş daireleri için yeni eşya alma konusunda mevcut değil. Bir anlamda toplumdaki apartman-kentli orta sınıf ilişkisini yeni dairelerini orta sınıf gibi döşeyerek bozmaya çalışıyorlar. Bundan yıllar önce Tansı Şenyapılı (1982), gecekondularda elektrik olmadan televizyon bulunmasını, su olmadan banyo küveti takılmasını, yerde yemek yenmesine karşın yemek takımları alınmasını, yerleşik kentli tarafından kente kabul edilmeyen köy göçmeninin tüketim üzerinden kente entegre olma çabası olarak açıklamıştı. Bugünse daha da genişleyen tüketim sektörü ve artan sosyal statü beklentileri çerçevesinde bu durum, gecekonduların apartmanlaşması ile genişleyen yeni anlamlar kazanmakta. Dahası, kendi öngörülerini sonucu bu dairelere gelmeseler de, bu insanların yaşamlarında daireleri kuşkusuz çok önemli ve onu haliyle en iyi şekilde döşeme arzusundalar.

Yani yeni daireleri için yeni eşya almanın hem işlevsel hem de sembolik boyutu söz konusu: Gecekondu eşyası hem salonların döşenmesine yetmiyor (“eşya alacaksın ister istemez”) hem de salona yakışmıyor, “güzel durmuyor.” Birçok aile dairelerini toplumda yaygın olan mobilya takımlarıyla döşeme eğiliminde; alt gelir grupları da dâhil olmak üzere topluma pompa-

Özenle döşenmiş bir salon.

lanan tüketimin etkisinin altındalar. Mülakatlarda daireye taşınınca yeni eşya aldıklarını söyleyenlerin sayısı 37, almadım diyenlerin sayısı ise 21. Kimisi sil baştan yeni eşya alıyor: “Her şeyi baştan sıfırladık. Halı, koltuk alman gerekir, evin şekline göre.” Salona çok özeniliyor; koltuk takımı, halısı, perdesi ile tam bir uyum içinde. Kadınların elleriyle yaptıkları çiçekler, kelekler tülleri, duvarları süslemekte. Oturulan odaya ise gece-kondudan getirilen eşyalar (üç kanepesi gibi) konuyor. Böylece salon dış dünyaya hazırlanıyor, diğer odalar ise kendilerine kaldığı için imkânları dâhilinde döşeniyor. Çocuklar ve özellikle genç kızlar da kendi odalarına özeniyorlar.

Birçok aile şartlarını zorlayarak yeni eşya satın alma çabası içinde. Dairelerini komple yeniden döşemek için borca girenler, bunun için boğazından kısımlar var: “Hep borç bunlar, her şeyi yeni aldık. Sitelerden oturma takımı. Yağlı yiyeceğine yavan yersin, ödersin ne olacak.” Eşya masrafını karşılamak için geçici olarak işe giren kadınlar var. Keklik Hanım şöyle anlattı: “Burada yeni aldım bunları [koltuk takımı]. Yedi ay, sabah sekizde gittim, gece on ikiye bire kadar Altınpark’ta gözleme yaptım bu eşyaları alacağım diye. Erkek gibi 12-1’lere kadar çalış-

tım. Gece 12'lerde gelmeyi öğrendim. Eşim kızdı, kavga ettik her gün menemen yiyoruz diye, 'Menemen yiye yiye içim menemen oldu,' dedi, 'Bırak,' dedi bırakmadım, ben çalışacam dedim." Nermin Hanım da benzer bir çabanın içine girmiş: "Kanepelerimi, yatak odası takımını, halıları, televizyonlukları burada aldık. Çok masraf yaptık, hiçbir şey yoktu evde. Dışarıda çalıştım, onla aldım. Eskileri attık, yenileri aldık." Bir de eşyasını kendi el emeği ürünü karşılığında alan Halime Hanım var: "Karşılıklı iş gördüm, yorgan dikip karşılığında kanepa örtüsü aldım."

Çoğunluk eşyalarını taksitle borçlanarak almakta. Kimisi akıllılık edip belediye lojmanında bedava oturduğu zaman eşyasını satın almış; kimisinde çalışan çocuklar katkıda bulunmuş. Maddiyatsızlıktan oda oda döşemek ya da çok ihtiyaç duyulan eşyaya öncelik tanımak da yaygın. Böylece yatak odasına baza, gardırop, çocuklara ranza, salona birkaç kanepa, girişe vestiyer, mutfaka ocak alınmakta: "Çocuklara iki ranza aldık, sandıklı baza, taksitle. Eşya alacak durumumuz yok"; "Sadece kanepeleri aldık." Yaygın olarak yeni buzdolabı/derin dondurucu, televizyon ve bulaşık makinesi de alınmakta: "Aldım valla. Bir çamaşır makinesi, televizyonu zor aldım." Ama dairede "ihtiyaç"ların sonu yok: "Koltuk takımı, baza, yolluk halı aldım. Gardırop lâzım, yaptıramıyorum. Para olsa mutfak dolabını değiştirirdik. Bulaşık makinesi için boş yer bırakmışlar. Ne gerek var? Zaten bulaşık makineleri de o yere sığmıyor."

Bu duruma tavırlı olanlar da yok değil: Yeni eşyası ile övünen komşularından uzak durmaya çalışanlar, borçları varken yeni eşya alan komşularını günah işliyor diye eleştirenler, işe giren komşularını gözü doymazlıkla suçlayanlar var. Kendi sözleriyle şöyle ifade bulmakta: "Adı Name, kibirli, huyu öyle. Dışarıdan merhaba, evine gitmeyiz," ya da "Mesela bizim bina da üç kişi çama ya da okul temizliğine gidiyor. Sorma, laf çıkıyor. Hiç mi gözü doymuyor diye konuşuluyor," ya da "Durumu iyiye alacak tabii evine. Yoksa yazık fuzuli masraf. Borcun varken günah." Ayşe Hanım'ın sözleri "eşya almaya meraklı komşular"a karşı duruşu çok iyi açıklamakta: "Ben bura-

ya taşınalı eve parke döşetemedim, eşya değiştiremedim diye olay çıkaran kadınları gördüm ve bu çok çirkin. Elimden gelen bu, burası benim evim. Bunalıma girenler var içlerinde. Bu [yeni eşya] olmazsa olmaz diye bir kural değil. (...) Bazıları daireye taşındım diye [eşyaya çok harcama yapıyor], içinde yananlar oluyor [borçlarını ödeyemeyince].” Kendilerini farklı bir konuma yerleştiriyorlar: “Komşuya Allah kaz versin, bana tavuk versin. Hiç yok bende öyle durumlar. Aşağıda [başka bloklarda] çok oluyor, birisi çelik kapı taktırdım, perde diktirdim, komşum da aynısını yaptı diye anlattı, ama bizde yok.” Böylece toplumun tüketim baskısına karşı durmaya çalışıyorlar.

Benzer yaklaşımdaki kimi kişiler yeni eşya almış olmalarını “ihtiyaç” üzerinden açıkladılar: “Aldık, oturma grubu. Kirada taşınırken kırıldı, almak zorunda kaldık. Yoksa daireye taşındık güzel olsun diye değil”; “İhtiyacım olduğu için aldım. Gecekondundan geldiğim zaman eşyalarım çok kötüydü. Bir odam hâlâ boş.” Yani komşuları gibi gösteriş için eşya alanlardan değil. Yeni eşya konusu komşuları bölmüş durumda. Bir taraftan daire yaşamı yeni eşya arzusunu ateşlerken, diğer taraftan kimisi bunu önlemeye çalışıyor: Onlara göre burası “mütevazı” insanların yaşadığı bir sitedir; böyle davranışlara gerek yoktur.

İsteyip de alamayanlar da az değil. Yeni eşya alamayanlar parasızlıktan alamadıklarını ifade ettiler: “Abla, bir şey alamadık biz. Karnımızı doyuramadık ki burada”; “Hiçbir şey almadık. Gecekondundan geldiğimiz gibi duruyoruz”; “Hiç almadık, neyle alalım? Peşinatı bankadan çektik, su elektrik gaz ağır geldi.” Bu durum eziklik yaratabilmekte. İnternet sitesinde kendisini “zenginin fakire uzanan eli, muhtaç olup da söyleyemeyenin dili” olarak tanıtan İnfak Vakfı gibi İslâmî vakıflar da eşya konusunda yardımcı olabiliyor; vakfa bağışlanan eşyaları ihtiyacı olan vakıfla ilişkili ailelere veriyor.

Yeni eşya konusu aile içinde sorun yaratma potansiyeli yüksek bir konu. Bir karı koca arasındaki kısa konuşma ipuçlarını vermekte: “Filanca şunu yaptırmış, sen yaptırmamışsın, diyorlar.” Karısı, “Hep ben kavga ediyorum bunla, onu yaptır bunu yaptır, komşu yaptırdı diye.” Kadınlar, özellikle genç olan-

lar kocalarından yeni eşya talep etmekte. Araştırmada bir genç kadın bu durumun yarattığı stres yüzünden kurdeşen oldu, bir diğeri koca dayığındaki artışı buna bağladı... Kadınların yeni eşya alma konusundaki “zafiyetlerini” bilen “pazarlamacı”lar da, özellikle siteye taşınılan ilk aylarda kapı kapı gezerek satış yapmaya çalıştılar. Bu “tuzak” a yakalanan bir genç kadın senet imzalayarak kocasına masaj aleti alınca ve kocası tepki gösterince, aile huzuru bozuldu.

Kadınlara yönelik kozmetik ürünleri de pazarlamacılar tarafından satılmaya çalışılmakta: “Her gün Oriflame, Tupperware, Avon’dan geliyorlar. Seferberlik halindeler. Her gün biri kapıyı çalar. Biz faal yaşıyoruz.” Site kadınlarının “pazarlamacı” olarak sektöre sokulması çabasında da kimi zaman agresifliğe kadar varabilen yöntemler uygulanmakta: ““Seni üye yapayım, sen de satacaksın, sana da para gelecek,’ diyor. Ben istemiyorum. Üye yapmaya çalışıyorlar. Hepsi seferberlik halindeler, bir tek beni ağlarına düşüremediler.” Site dar gelirli halkına rağmen yeni bir pazar oluşturmakta.

Yeni eşya ve dairede yapılan güzelleştirmeler komşular arası rekabet yaratabilmekte; kaynaşmak yerine kıskanmak kadınların komşularıyla ilişkilerine giderek hâkim olmakta. Öte yandan, rekabet bu dar gelirli çevrede birçoğu için arzulanan bir durum değil. Potansiyel rekabeti engellemek için “parası olan alsın, parası olmayan da almasın” diyen, böylece eşya almayı/almamayı normalleştirmeye çalışanlar var ve ilginç bir şekilde bunlar genelde orta yaşlı erkekler. Rekabet günah ile ilişkilendirilerek de uzak durulmaya çalışılıyor: “Başkasını bilmem ama benim aklımda hiç öyle şeyler yok. Olsa da günaha gireriz. O gidip almış, ben alamıyorsam ne yapayım? Yarışmam kimseyle.” Mülakatlarda 32 kişi komşular arası rekabet/çekememe olduğunu söyledi. Şöyle ifade ediyorlar: “Senin şunun var benim buyum var, kıskançlık”; “Sen camekân taktırdın, o da taktırmak istiyor”; “Birisi mermer yaptırtıyor, öbürü de yaptırmak istiyor.” Ve kadınların böylesi çekişmelerin aktörü olduğu kanısı hâkim: “Onu ben bilmem,” karısı: “Onu karılar yapar”; “Özenti var. Sen mutfagını değiştirdin, ben de değiştireceğim; kaç yap-

tın? Bayanlar yapar.” “Rekabet yok” diyenler sınırlı sayıda (10). Buna bir neden maddiyatsızlık olarak görülmekte: “Millette yok ki, ne alsın? Herkes bütçesine göre.” K-TOKİ yoksulların sitesidir, övünme yeri değildir görüşünde olanlardan Safure Hanım şöyle diyor: “Valla kibirlenecek olsam TOKİ’de oturmam, gider lüks bir yerde otururum. Param olsa.” Komşusu, “Amaan herkes gecekondudan gelme, nereden havalanacak.”

K-TOKİ’de yeni eşya üzerinden bu çekişme ortamı ise, dar gelirlide tüketim üzerinden statü kazanma arzusu yaratarak piyasaları genişletme mantığı içindeki neoliberal sistemin işine yaramakta.

İki arada kalmışlık hali: “Sosyal” gecekonduya karşı “fiziksel” konforlu daire

K-TOKİ Sitesi’nde daireye taşınanların büyük çoğunluğu aradan geçen beş yıla karşın hâlâ gecekondudaki yaşamını unutmuş değil, özlemle hatırlıyor. Lojmanlarda görüştüğümde yıkılan gecekondularının arkasından üzülmelerine şaşırmadım, kayıpları daha yeniydi. Marc Fried (1963) ABD’de 1950’lerde federal hükümetin kentsel yenileme programı çerçevesinde evlerinden ayrılmak zorunda kalan işçi ailelerinde adeta yakınların kaybı sonrası duyulan yas ve kedere benzer bir üzüntünün yaşandığından bahseder. Ama dairelerine geçişin üzerinden üç hatta beş yıl geçtikten sonra hâlâ gecekondularını ve oradaki yaşamlarını özlemeleri bu konuyu daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirdi; zira gecekondunun ve gecekondulu yaşamının bu insanlar için ne ifade ettiğini, nasıl deneyimlendiğini anlamak önemli. Bu bölüm eski gecekondunun anlatıları üzerinden “unutulamayan gecekondulu”yu anlamaya yönelik. Bu unutamama durumunu, içine sokuldukları daire yaşamı ile ilişkilendirerek araştırdım. Artık insanlar daire yaşamı içindeler, gecekondularına geri dönüş mümkün değil, evleri çoktan yıkılmış, ama gecekondulu da (henüz) unutulmıyor.

Ankette gecekonduda yaşamak ile dairede yaşamak arasında fark var mı diye sordum. Yüzde 80’e yakını “çok farklı” dedi.

Mülakatta farkını anlatırlarken çoğunlukla gecekondu ve dairenin hem olumlu hem olumsuz yönlerinden bir arada bahsettiler. Dairenin iyi yönleri 34 kişi tarafından bahsedildi; temiz ve düzenli olması en çok vurgulanan konu oldu. Bu çerçevede gecekondunun sorunlarından da bahsedildi: Gecekonduda “her gün tamirat, çatı aktarma, (...) kışın sular donardı”; “pisliği bitmiyordu”; “soba yakıyordun, soba tütüyordu”; “kömür indirmek, yollar, hepsi sorundu.” Özetle, “gecekondunun telaşesi tükenmez.” Dairede ise, “soba külünden kurtulduk”; “burası tertemiz”; “gecekonduda aynı temizliği yaptığın zaman görünmüyor, burada görünüyor”; “ayağın tozu falan kalkmıyor burada”; “burada doğalgaz var, kömür taşıması yok.” Dairenin temizliğine ek olarak, birkaç kişi (5) daire yaşamının modern, medeni ve kurallı olmasından bahsetti, ki bu kişiler sınıf atlama arzusu içindeydiler ya da şehirde büyümüşlerdi: “Gecekonduda iken kendini daha bir salıyor, bir şeye dikkat etmiyor, gelişigüzel yaşıyor. Ama böyle toplum içinde yaşamaya başlayınca hem kendinizi uyarlıyorsunuz hem de karşınızdakini uyarlıyorsunuz. Uyum oluyor” (46 yaşındaki Ankara doğumlu Murat Bey). Gecekondunun olumlu yönleri 46 kişi tarafından bahsedildi ve ağırlıklı olarak “gecekonduda komşuluğu”, “gecekonduda bahçesi” ve “müstakil gecekonduda” olarak ortaya çıktı.

Gecekonduda komşuluğu

Görüşmelerimde en çok vurgulanan “gecekonduda komşuluğu” oldu. Kadınlar şöyle dediler: “Gecekonduda tepsiyi hazırlardık, kahvaltıya giderdik. Senem Hanım ‘Tepsini al gel,’ dedi, alıp giderdim. Burada o yok”; “Orada bir bağınyorduk, Ayşe, Fatma, toplanıyorduk. Burada bir şey diyemiyoz”; “Gecekonduda kapı kapıydık, çocukları okula göndersek, ‘Fatma gel, beraber kahvaltı yapalım’ [diye çağırırdık]. Sürekli yüz yüzeydik.” Erkekler de gecekonduda komşuluğunu özlemle anlatılar: “Çok yakındık, her akşam birbirimize gidip okey oynardık, kahve, neskafe, çay içerdik. Kardeş gibiydik. Bağınyorduk,

‘Gel Mehmet, Ali, çay içelim, okey oynayalım,’ diye”; “Gecekonduda komşuluk daha iyiydi. Kâğıt, okey oynardık bahçede. Çayımız da gelirdi ayağımıza. Her şeyimizi kestiler elimizden.” Yaşlı Rahmi Bey de gecekondudaki insan ilişkilerini uzun uzun anlattı: “Orada halk birbirini hep tanırdı. Pazar günü oldu mu herkes hissesini yapar, gözleme, bükme, pekmez, turşu yapıp getirirdi, çoluk çocuk hepsi yer. Önce çocuklar, gönlünü gözünü doyuracın. Kurban kesince ayıklayıp önce çocuklara verirdik, sonra biz paylaşırdık. Komşunun parası olmasa da kurbanı dâhil ederdik ileride öder diye. Gecekondunun kaynaşması buradan iyiydi.” Gecekonduda iken bekâr olan Çelebi Bey’de de eski yaşamına olan özlemi gördüm: “Çay demledik, o beni çağırırdı, saz çalardım, yukarıdaki bana bağırırdı, şunu çal diye.”

Tabii bu vesileyle “apartman komşuluğu” da çok eleştirildi: “Burada selam verilmeden içeri girilmiyor. Üç yıl oldu anca. Direkman içeri giremiyor, gecekonduda gibi olmuyor”; “Orada sütçü gelince damlara taş atardık. Aynı bir köy şeyi gibi, sütleri birlikte kaynatırdık. İnsanlar tutkun olurdu, hal hatır sorardı. Burada büyüklenme var, beğenme var”; “Bana bir ozon suyu ver [diye gidince], sonra haber yapıyorlar, Şerife benden istedi bakkal orada dururken diye. Etrafa yayıyorlar.” Binalardaki “ çatışmacı komşuluk” da eleştiriler arasında yer aldı: “Gözün göre göre birbirinle dalaşıyon. Kapıyı yüzüne kapatıyon. İnsanlar birbirini öldürüyor. (...) Bıçakla, gürültü kavgası, köyden kalabalık gelince. Başıma gelmeyeydi iyiydi ya ama geldi. Gecekonduda hiç sorun yoktu.” Özellikle yaşlılar komşuluk açısından binada sıkıntı çekmekte: “Bence gecekonduda daha fazla hürmet var. Kimse gelmiyor burada. (...) Gecekonduda bağırıyordun, gel çay içelim diye. Burada kime bağıracın”; “İnsanlık yok, saygı sevgi yok, şefkat ve hürmet yok. Kimse kimseyi tanımıyor. Gecekonduda olaydı. Bana TOKİ’nin hepsini verseler istemem. Ben topraktan kavruldum, toprağa gidecem.” 70 yaşına yaklaşan Pembe Hanım da bu iki yaşlı beyle aynı fikirde: “Daire kapalı cezaevi. Kimse gelmiyor ki.”

Gecekondu müstakil, bahçesi de var

Gecekonduunun olumlu yönlerinden konuşulurken, gecekondu yaşamının serbest olmasından çok bahsedildi: “Orada bir serbestlik vardı, kendi başına”; “Tekli ev, müstakil, kendine ait”; “Serbest, kimse karışmaz. Dışarıda on bire, on ikiye kadar kal, çay iç. (...) Bahçe, ekmek yapılır tandırda; kurban bayramında sacda eti atarsın, her taraf kokar, gelin bakalım dersin, herkesi çağırırsın, işte dayanışma, ortaklaşma. Burada eti pişirdin mi koku aşağı gider, adam yiyemez.” Sitede çok katlı bloklarda çok sayıda aile ile birlikte yaşamının gecekonduunun “kendi başınalık” özelliğini ön plana çıkarttığını gördüm: “Serbestlik, rahatlık, girip çıkmak, tek başınaydın. Burada ayak uydurman gerekiyor. Yöneticiye uyman gerekiyor”; “Gecekondu daha serbestti, kendi istediğini yapabiliyordun. Burada topluma uyacaksın”; “Gecekondunda kendini hür hissediyorsun. Apartmanda toplum içinde, alışamadık.” Binadaki “kurallı yaşam” eski gecekondu için sıkıntı yaratmakta: “Bir kötü ayakkabımı dışarıya çıkaramıyorum. Bok basan derler [kirli ayakkabıya]. Gecekondu olsam her şeyim meydanda. Kapımı bile kitlemiyordum, komşuya giderken açık bırakıyordum havallansın diye”; “Burada koridora çıkamıyım, ayakkabımı dışarı bırakamıyım. Biz gecekonduya yetiştiklerimiz için ayakkabıyı kokuyor diye içeride istemiyoruz. Komşu komşuya karışmış oluyor, evin ayrı olsa da karışıyor”; “Mangalını yakamıyorsun, karşıyorlar. Balkon küçük, binada yapılmaz (mangal), kokuyor diye yaptırmıyorlar. Dışarı da gidemiyorsun [pikniğe], araba yok.”

“Topluma uymak” yanında gürültü yapıp komşuyu rahatsız etme endişesi de serbest davranmayı engellemekte: “49 kişi oturuyoruz bu binada. Kırk dokuz kişiye ait, herkese saygı göstermek lâzım. Gürültü yapmıyım, bağırıyorum, hoplamıyım, zıplamıyım, televizyon açamıyım. Daire sana ait ama bina değil. Gecekondu kendine ait, istediğini yapabiliyorsun. Burada bir çivi çak ta en alt kattaki rahatsız olabilir, küçük çocuğu varsa, uyuyorsa ne olacak? Gecekondu o yok.” Dört küçük çocuğu olan Akkız bu konuda çok dertli, “gürültücü komşu” olarak

adının çıkmasından korkuyor: “Burada gürültü olacak diye [rahat hareket edemiyorsun]. (...) Her şeye dikkat edecen. Kapımı yavaş kapatıyom karşı komşu rahatsız olmasın diye. Eşi olduğu zaman komşumun ziline basmaya tereddüt ediyom. Gece konduda olsa takır takır vuruyon [kapıyı]. Etrafında kimse yok.” İlk taşınılan aylarda davranışlara yönelik bu dikkatin zamanla azaldığını belirtmek gerek. Akkız’a yaptığım ziyaretlerde küçük oğlu Muhammed Ali’nin kat holünde bisikletine bindiğini, ev içinde kardeşiyle hoplayıp zıpladığını gördüm. Çocuklara tanınan bu gibi “esneklikler” dar dairelerin kadınlarda yarattığı sıkıntıyı az da olsa azaltmakta. Araştırmada tek üniversite mezunu Memiş Bey ise şöyle anlattı: “Burada geliyon, kibrit kutusu gibi yere giriyon. İnsan kuralcı ama istek ve arzuları da var, hür olmak, özgür olmak, rahat olmak ister. Mekânında rahat edebilsin. Gece konduda rahat hareket edebilirsin, bahçene çıksan kimsenin seni rahatsız edecek hali yok, senin alttaki kişiyi rahatsız ederim derdin yok. Bahçende top oynasan, bağır-san çağır-san, tepinsen, çocuklar oynasa. Orada alttakini rahatsız edecem endişesi yok. Ben şimdi açar oyun havası oynamak isterim ama ben kendi kendimi frenlemek zorundayım. (...) Müstakil ev rahatlıktır.”

Gece kondunun doğaya yakınlığı ve özellikle bahçesi gece kondunun olumlu yönleri arasında çokça yer aldı: “Gece kondu villa demek. Baraj’daki iki katlı evdi. 8,5 milyara evi aldıldım. 28 tane meyvem vardı, asmalarım vardı, meyveye para vermiyorduk.” [Bakımı zor olur mu ağaçların?] “Bakımı zor değildi, canı tazeleniyor [toprakla uğraşınca]. Biz toprak adamıyız. Çıkıyon böyle yukarılara, toprak yok [burada], iletişim yok. İniyordun, bir ağacın dibini suluyordun, iniyordun, marul, domates ekiyordun.”

Anketlerde yüzde 64,4’ü için müstakil evde yaşamanın çok önemli olduğu ortaya çıktı. Mülakat cevapları da bunu desteklemekte: 42 kişi müstakil ev istiyor. Şöyle ifade etmekte: “Düz olup da dışarı çıkmak daha güzel. Dokuzuncu katta oturmak cezaevi”; “Ah nerede [müstakil ev]. İlk hiç sevmiyordum [üst kat], yeni yeni alışmaya çalışıyorum. Ben toprağı se-

ven bir adamım”; “Benim vücudum elektrik topluyor, suya dokununca, sokağa çıkınca çıtır çıtır olurum. Toprakta yürümeyi severim o yüzden.” Müstakil ev, dışarıyla olan ilişkiyi kolaylaştırırken ve ayrıca köy kökenli olan insanlara toprağa yakın olma imkânı sağlarken, çok katlı bloklar hem yaşam biçimlerine ters hem de işlevsel olarak sorunlu: Sık sık kesilen elektrikler zaten yaşamlarında yabancı bir unsur olan asansörü daha da sorunlu hale getirmekte: “Ev kendine ait olacak, bahçeli. Öyle bir ev isterdim ama alamayız ki, mümkün değil, gücümüz yetmez. Asansör ışıklar olmadığına sorun oluyor. Kızım bir kez kaldığı için korkuyor, o kadar merdiveni inip çıkıyor”; “Işıklar olmadığına yürüyerek çıkmak zor. Korkuyordum, evelden yalnız asansöre binemezdim, Mamak’ta [lojmanda] hiç binmedim.”

Evden doğrudan dışarı çıkmak, asansöre muhtaç olmamak, binadaki kalabalık ile uğraşmamak, üst kat komşudan gelen gürültüden ve alt kat komşusunu rahatsız etmemek için davranışlarını kısıtlama zorunluluğundan kurtulmak, toprağa yakın olmak müstakil ev tercihi için görüldüğü üzere bahsedilen nedenler arasında. Müstakil evi tercih etmelerine karşın binada yaşamayı kabullenmeleri gerektiğini söyleyenler de var: “Tek katlı müstakil evi kim istemez ki. Tavuğumu da alırdım, çiftlik gibi mesela. İyi olurdu ama alışmak zorundayız.” Yine de 12 ya da 15 katlı bloklar yerine hiç olmazsa dört katlı F-Bloklar gibi olsaydı düşüncesi yaygın: “Beş katlı olsaydı millet için hayırlı olurdu”; “Villa gibi oturuyorduk. Tek katlı bu saatten sonra villaya girer, yasak ya gecekonduda yapmak. TOKİ’nin yaptığı dört katlılar iyi. Komşuluk bakımından, deprem. Ne gerek var çok kat yapmaya.”

Müstakil olma yanında bahçesinin olması da gecekonduyu vazgeçilmez kılmakta. Anketlerde “bahçe çok önemli” diyen çok büyük bir kesim (yüzde 92,8) ortaya çıktı. Mülakatlarda çoğu kişi (44) gecekonduda otururken evlerinin bahçesi olduğunu söyledi. Uzun uzun bahçelerini anlattılar: “Bahçesi vardı, üzüm, asma, ceviz, kayısı, çam ağaçları. Kayısının meyveleri yola dökülürdü, okula giden çocuklara seslenirdim, gelin,

ziyan olmasın diye, çoluk çocuk yesin derdim. Soğan, fasulye ekerdim, yeşillik amacıyla, yeme amacıyla değil. Balkondan soğanların üstüne suyu tutardık, o bize neşe verirdi. Köylü parçasısın diye”; “Çileklerim, gül ağacım, dutum, ıgdem, vişnem vardı. Nanem, soğanım kimsede yoktu, bende vardı, bir ben yetiştirirdim. Komşular yumurta haşlayıp, benden isterlerdi, ben, ne demek buyur, derdim, verirdim.” [Sen bahçeyle uğraşır mıydın?] “Tabii canım, ben toprağa değmeden yaşayamazdım orada, işim gücüm toprakla oynamaktı bidi bidi. Evimi toplardım, inerdim bahçeme”; “Her meyvem vardı. Kayısı, vişnem, dutum, meşe palamudu 250 taneydi, kavak, söğüt. Kendim diktim hepsini. Gittim geldim, birkaç tane diktim. Boğazıma vermiyorduk, sulamasına veriyorduk, ayda 100 lira suya verirdik.” Yoksul olan bu insanlar boğazlarından keserek ağaçlarının sulama masrafını karşılamışlar. Hatta TOKİ’nin “utanmaz adam” ilan ettiği Nuri Bey kendi cebinden sulayarak 450 ağaç yetiştirmiş. Buna karşın su masrafından dolayı sebze yetiştirmeyenler de olmuş: “Çok nadir sebze ekilirdi, suyu mu-yu hesaplandığı zaman.” Yine de çiçeksiz yapamamışlar: “Çiçekler falan vardı, gül dallarımız çoktu. Hepsi yalan oldu gitti. Domates, patlıcan zaten yapamazsın, verdiği suya yazık yani. Çeşme suyu bu.” Arazinin kayalık olmasına karşın yine de ağaç dikmişler: “Bahçe yoktu ama ağaçlar vardı” [Nasil yani?] “Kayalıktı, oyduk, toprak getirdik, ağaç diktik. Bağ-asma vardı, şeftali, vişne, kayısı vardı, erik - can eriğı, dut vardı, dutlarım yirmi gün bir mahalleye yetiyordu.”

Bugün tüm bu emekler boşa çıkmış durumda, ağaçlar kesildi, bahçeler yok edildi. Onlara sadece “ağaç parası” için pazarlık yapmaya çalışmak düştü. Proje içindeki ağaçlar TOKİ-belediye tarafından “ağaç parası” üzerinden metalaştırılarak, bunca emek, bunca sevgi ve itina yok görüldü. Bugün bu kayıpların ardından yaşanan ise derin bir üzüntü: Gülağa Bey, “Kayısı, kiraz, şeftali, ceviz, erik, üzüm, dut ağacı. Hepsi gitti. Gecekon-duda evler yıkıldıktan sonra onları halk kesti,” deyince karısı, “Ceviz ağacının dallarını hep kırdılar,” diyerek ağlamaya başladı. Gülağa Bey, “Biber, domates, salatalık, yeşilliğimiz vardı.

Köylü olduğumuz için bir gelirden daha önemli bizim için. Saatte iki kere girerdim bahçeye. Sanki bir saatte ağaç meyve büyür mü? O kadar meraklıydık,” diye devam etti. Yüksel Bey de aynı üzüntüyü duyarak anlattı: “Bir sene yukarıdan Baraj’dan baktım, evimi aradım, ağladım. ‘Ahh, Yükselcim, buralara ayağını bastın mı’ dedim. İnsanlık oradaydı.” Ne yazık ki gecekondu kaybı ardından yaşanan bu üzüntünün, yok olan ağaçlar için dökülen bu gözyaşlarının farkında çoğunlukla değiliz. Toplumda hâkim olan görüş, köy göçmenlerinin gecekondu-ları karşılığında “hak etmeden” daire sahibi olmaları.

Araştırmada çoğunluğun bahçeye olan düşkünlüğüne karşın, şehirde büyüyen ve “köylüler” ile arasına mesafe koymaya çalışan birkaç kadın, gecekondu bahçesiyle de arasına mesafe koyarak, bahçeyle ilgilenmediklerini ifade ettiler: “İlh, sevmem öyle şeyler. Benim çocuklarım küçüktü zaten”; “Kayınvalidemin vardı, gecekondu. İlgilenmiyordum.”

“Madem bahçeyi özlüyorsun, burada sana ait bahçen olsun ister misin?” sorusunu da mülakatlarda çoğunluk “evet” diye cevapladı (36): “Onu çok isterim, yüzde yüz”; “İstediğimi görüyon (evin içi çiçeklerle dolu). Biz elleri nasırlı insanız, kalem tutan değiliz. Niye istemeyek ki?” Köyleriyle ilişkileri sürenler ile yaşını almışlar bahçe konusunda daha hevesli. Sitede bahçe olmayınca köyleri yakın olanlar köylerine giderek bahçe özlemini gidermekte, bazıları köylerine bahçe yapmakta: “Köyde düşünüyoruz [bahçe] hafta sonu için, bağ evi gibi. Yeri de yakın. Bir otobüsle köye gidiyorsun. Halk otobüsü, belediye otobüsü, hemen köyün önünde iniyorsunuz.”

K-TOKİ sitesinde dört katlı F-Blokları’nın bahçeleri bir nevi “gecekondu bahçesi” olarak kullanılabilmekte, sebze ekilebilmekte: “Yönetici yaptı, herkese birer tane karık, ıspanak, marul, tere, soğan ektilim. Burası soğuk ama yavaş çıkarlar.” Ama “sebze”yi site ortamına uygun görmeyenler de var. F-Blokları’nda yaşayan genç Zeynep Hanım’ın bu konudaki fikirleri şöyle: “Bahçeyi kullanıyoruz da, site ortamı. Ben oraya her şeyi ekerim ama orayı bozarsam ne olur? Çiçek ekiyoruz ama sebze ekmiyoruz. Çevre düzenini bozmak istemiyoruz.” 12 ve 15 kat-

lı bloklarda ise bahçeye çiçek ya da sebze ekmek mümkün değil: “Onu [bahçeyi] istemem mi. Gülleri kondururdum ama bu evlek gibi yer, 49 haneye [48 daire + kapıcı dairesi] nasıl bölecez? Bir de su parası var, sulama [o parayı nasıl ayırabileceğiz]. Pazardan aldığım nane sadece ot, nane gibi kokmuyor. Burada nane ekim [diye düşündüm, binanın önüne] ama bebelerden olmaz” (binada 70 kadar çocuk varmış); “Burada herkesin payı var, onlar da ekseri ekmezler. Ektin miydi her birinden bir ses gelir. Suyu harcıyor da diye laf ederler diye ekmek istemem.” Görüldüğü üzere, çok katlı, çok kalabalık bloklarda “gecekondu bahçesi” komşular arası (potansiyel) ihtilaftan dolayı uygulanamıyor. Deneyen olmuş ama dersini almış: “Sebze vardı, sera gibi bir yer [gecekondu]. Burada da yaptım [bina girişine kovalar içinde biber] ama [komşu] karıştı, yoldu. Sonra da eli kesildi. Bu bloktaki bebeler yesin diye [yapmıştım] ama artık yapmam. Buradaki insanlar için hiçbir şey yapmam.”

Şehirde büyümüş Songül ile Gülbeyaz’ın yeni yaşamlarında ise kendilerine ait bahçeye yer yok: “Bahçe istemem, napcam ben bahçede?”; “Yok istemem, anlamam ki zaten o işlerden.” İlginç olarak, kendisi için bahçe istemeyen muhtar İsmail Bey, prefabrik muhtarlık binasının demir parmaklıklarla çevirdiği ön bölümünü, çam ve gülfidanları yanında nane ve marul da olan küçük bir bahçeye dönüştürmüş, özellikle gülleriyle gurur duymakta.

Gecekondu bahçesi yerine orta sınıf içinde popüler olmaya başlayan ve bina yaşamının getirdiği sıkıntıdan kurtulmak isteyenler için de cazip hale gelen “hobi bahçeleri” fikri¹ K-TOKİ’de de ortaya çıkmakta. Bilgisayar dükkânı olan genç Ünal Bey, “Biz bahçenin etrafına tel çektik şimdi. Sekiz daireyiz [F-Blokları’nda], bahçeyi sekiz bölüme ayırdık, hobi bahçesi gibi. İsteyen istediğini ekebilecek. Ben severim,” demektedir. Benzer bir fikir eski bina yöneticilerinden Cevdet Bey tarafından da gündeme getirildi: “Millele boş araziler cüzi bir kira ile ve-

1 Örneğin Karapürçek’te küçük alanlara ayrılmış parseller köy kökenli aileler tarafından satın alınarak boş zamanlarda gidilip sebze ekiliyor, ağaç dikiliyor, mangal yapılarak stres atılıyor.

rilse, bir kamelya kurulsa, marulunu ekse, eğleniyor. Çiftlik'in oralarda var, burada da olabilir." "Hobi bahçeleri"ndeki anlayış boş arazilerin bölünerek kiralanması şeklinde. Gerçekten de Londra'da, New York'ta göçmen mahallelerindeki farklı insanları kaynaştırmak için belediyelerin başvurduğu "mahalle bahçeleri" (*community gardens*) uygulamaları K-TOKİ'de niye olmasın? Hem insanların bahçecilik konusunda birikim ve arzuları hem de çevrede boş arazi var. Tabii bunu "kiralamak" gibi piyasaya yönelik uygulamaların dışında tutmak gerek. Site halkından seçilen bir yönetime ve/veya belediyenin düzenleyici rolüne ihtiyaç olabilir. Tek sıkıntı K-TOKİ sitesinde hâkim olan sürekli çekişme halinin bu konuda tekrar etme riski. Son zamanlarda Latin Amerika kentlerinin başını çektiği "kentsel tarım"dan da bahsetmek gerekli; kent yoksulunun kendi ürününü üretme durumu neoliberal politikalar altında artan yoksulluk ile baş etmede bir yöntem olarak görülmekte. Bizde ise var olan bu çözüm ortadan kaldırılarak yeni sorunların önü açılmakta.

Gecekondu özlemi

Görüldüğü üzere tasarım ile empoze edilen orta sınıfa uygun daire yaşam biçimi onlara göre değil. Gecekonducularını bir tür-lü duygusal anlamda geride bırakamıyorlar. Bu gözlemimi netleştirmek için "Gecekondu özlemi var mı?" diye sordum. Mülakatlarda 45 kişi "gecekondu özlemi var", 15 kişi ise "gecekondu özlemi yok" dedi. Gecekonduadaki serbestlik, gecekondu komşuluğu, gecekondu bahçesi özlenmekte. Ankette gecekondu bahçesi için "çok özlüyorum" diyenler yüzde 69,7; "biraz özlüyorum" diyenler yüzde 19,9, "hiç özlemiyorum" diyenler ise sadece yüzde 10,4.

Bahçesinde yetiştirdiği meyve ağaçlarını özleyenler önemli sayıda: "Valla abla onu hiç açmayacaksın. Onu yaşayan bilir. Otuz çeşit meyve ağacım vardı, İstanbul'dan, İzmir'den getirdim de yetiştirdim"; "Özlüyom, meyvelerimi özlüyom. Kışın sera yapardım, hiç çarşıdan almazdım. Kendim yetiştirip

kendim yerdim”; “Bahçeleri, meyveleri özlüyorum. İki katlıydı evim.” Hayvanlarını özlediğini söyleyenler de oldu: “Hayvanlarımı çok özlüyorum. Cıvcıvlerim vardı, tavuklarım, altı tane kedim vardı, elli tane güvercinim vardı, bir tane büyük cıvcıvım vardı, tavşanım vardı. Kuşların kütmesi vardı. Buraya gelince sattık hep onları. Köpeğim de gelmeden öldü. Bahçesi büyüktü evimin. O yaşantıyı özlüyom kim ne derse desin.” Yıkım sonrası hayvanlarının başına gelenleri hatırlamanın acı vermekte olduğunu gözlemledim: “Kedimiz vardı. Onu bıraktık geldik. Nasıl ağladı. Güzeldi, çok avcıydı. Çok temiz hayvandı, hiç evi pislemezdi. Getirirdim de tutamadık. Evi yıktınız diye gitti kayanın tepesinde ağladı, hayvan küstü küstü. Köy kedisiydi.” Besledikleri kedilerin, köpeklerin, güvercinlerin evlerinin yıkılması sonucunda yaşamlarından çıkmaları çok üzücü olmuş.

Araştırmada doğrudan evini özlediğini söyleyenler oldu: “Köşk gibiydi [evim], 90m² üzerindeydi, üç odalıydı”; “Bal-kon çok genişti, masam hazır olurdu, kahvaltını yap, halıyı yıka. Taa Atakule görünürdü”; “Çok genişti orası, dokuz odamız vardı, en tepedeydi bahçemiz, ağaçlarımız vardı.” Birçoğumuz gecekondü diye küçümsüyoruz ama bir gencin belirttiği gibi, “Gecekonduyu hiç küçümsememek lâzım. Dört dörtlük gecekondü var.”

Ayrıca eve verilen emek, çoğu insanda gecekondusu ile özel bir bağ oluşturmuş: “Çok özlüyom, vardım mı çok ağlıyom çünkü emeğim çok,”; “Erkek gibi, kendim yaptığım için tabii ki o eve üzüldüm. Betonları çok güzeldi, fayansım iyiydi. (...) Erkek gibi ben badana harç yapardım. O asfalt yoldan eve kadar kum taşıyordum. Çimentoyu alırdım. Erkek gibi ben balyozla.” Yıkımlara karşı direnç göstererek evini inşa etmek de gecekondusunu kıymetli kılmış. Fatma Hanım yaşadığı yıkım çilesini etraf-lıca anlattı: “Beyim usta, ben amele, para yok. Perde beton gerdik [gelip yıkmasınlar diye], iki katlı gibi oldu. Sabahleyin geri yıktılar betonu. Kiradan gelip gelip yapıyoz, çocuklar da var ufak, bir iki yaşlarında. Dürbünle izliyorlardı, yaptığında gelip yıkıyorlardı. Yıktılar, gittiler. Sonra tuğlalarımız vardı, eski evin

"Nerede benim gecekondum."

tuğlalarını aldık getirdik. Biz gelene kadar çalmışlar. Bir takım-
lık malzeme bir odalık kaldı. İki çocuk içinde yatıyor, geldiler
yıkma. Bir köşesini yıktılar, komşum da bağırdı. Kızınca te-
melli yıkıyorlar. İki duvar kaldı, eşyayı da getirdik, üstüne yık-
tılar. Adamlar gidince biz yapıyoruz, onlar yıkıyor, biz yapıyo-
ruz. (...) Üstüne bir göz oda yaptık, aşağıya da bir göz kömür-
lük yaptık. Gece birden sabaha bir göz oda konduruyon. Kar
vardı, ateş yakıp ellerimizi ısıtıyoduk. Sabahleyin gelip yıktılar
bir duvarını. Sonra taşındık geldik kiradan. Çatı yapmak yasak,
görüyorlar. Naylon bile yok, battaniye serdik, durduk öyle. Bir
buçuk, iki sene öyle oturdum. Sonra giriş, antre yaptık, onu da
yıktılar. Üç dört sene öyle geçti, sonra bir oda yaptık. ”

Sadece ev yapımı için emek harcanmamış, mahallenin geliş-
mesi de hep emekle olmuş: “Yol yoktu. Elektrik hattı hiç yok-
tu. Davarların geçeceği kadar bir yol vardı. Tuğlayı çimento-
yu sırtımızda getirdik. Bel fıtığı oldum, iki tarafımdan bel fıtığı
oldum. Aşağıdan 250-300 merdiven çıkıyorduk, yukarıdan da
250-300 merdiven iniyorduk, ortadaydı bizim evimiz. O kaya-
ların dili olsa anlatsa.” Belediyeden hizmet talebi de kadınlara
düşmüş: “Elektrik hattı için TEDAŞ’a gittik. Hep hanımlar gi-
diyordu. Eşlerimizin zamanı yoktu ki. Yeri geldi kanalizasyon
büzleri için biz gittik. Geceleri o büzleri aşağı indirdik, kendile-
rimiz döşedik. Yol için, merdiven için gittik, sırtımızda taşıdık.
Çok çile çekilerek. Hiçbirimiz rahata oturmadık. Kadere kıs-
met 20 sene oturduk.” Geçirilen yıllar da gecekonduyu kolayca
unutulur olmaktan çıkartmakta: “İnsan ne de olsa özlüyor. 25
sene orada geçti, unutulmuyor”; “Her şeyini [özlüyoruz]. Öm-
rümüz orada geçti.”

Gecekondusunu özlemediğini söyleyenler az da olsa var ve
gecekonduda ikiliğini “geri-ileri” olma üzerinden kurgu-
lamaktalar: “Tabiri caizse eşekten indik, ata bindik. Daha geri
gitmek istemeyiz. Biz istesek de çocuklar istemezler. Bir basa-
mak yukarı sanki burası”; “Evimizi unuttuk gayri, özlesen ne
yapacan? Alt tarafı bir gecekonduda.” Bu kişiler genelde yaşça da-
ha gençler ve aralarında şehirde doğup büyüyenler var. Zaman-
sal olarak “ileri”ye, toplumsal olarak “yukarı”ya yönelmişler ve

tercihleri daire yönünde olmakta. Ayrıca, bir genç kadının ifade ettiği gibi, "Kimisinin gecekondusu vardı villa gibi, yeri iyi, ağaçları vardı kendi yetiştirmiş, onu özler, ama kiminin evi kötü, tepenin doruklarında. Buraya geldiğine onlar mutlu." Yani gecekondular arasındaki kalite farkı da gecekonduya duyulan özlemi etkilemekte. Yine de büyük bir çoğunluğun, gecekonduları yıkıldığı ve gelecekte gecekonduda yaşama şansları olmadığı halde, gecekondularını özlemeleri dikkat çekici.

Daire yaşamı masraflı

Gecekondunun toplumda olumsuz olarak kurgulanmasına karşın bir türlü unutulamamasının gecekondu halkının köylü geçmişinden olduğu kadar sitedeki ekonomik durumdan da kaynaklanabileceği düşüncesi ile "Gecekonduda yaşamak mı yoksa dairede yaşamak mı daha masraflı?" diye sordum. Anketlerde yüzde 81,7'si "dairede yaşamak daha masraflı" diye cevapladı. Mülakatlarda da bu düşüncede olanlar çoğunluktaydı (44). Araştırmada 12 kişi ise gecekondudaki yaşamın daireye göre daha pahalı olduğunu söyledi. Yaşlı ve hasta kocasıyla yaşayan ve çöp toplayarak geçinmeye çalışan Medine Hanım, "Gecekonduda daha pahalıydı. Yerimiz kötüydü. Bura daha hesaplı, kombinin peteğini açmadım. Alt, üst, yan [daireler] yanıyor," demektedir. Üst üste dairelerde oturup altındakinin/üstündekinin ısısından yararlanarak doğalgazı az kullanıp ekonomi yapmak sitede oldukça yaygın bir durum. Böyle olunca komşuların birbirini "Evini soğuk tutuyor," diye suçlaması da oluyor. Düzenli bir geliri olan ailelerde doğalgaz avantajlı; daire-sini ikinci el satın alan Serpil Hanım'ın ifade ettiği gibi, "Dairede oturmak masrafsız, düzenini kurduktan sonra, ısıtmak falan kârlı. Hem sobaya hem tüpe gidiyordu [gecekonduda], şofben vardı, ayrı ayrı çok para gidiyordu. Şimdi hepsi bir arada, doğalgaz. Isı yalıtımı var burada, çok yakmıyoruz." Binalarda gecekonduda olduğu gibi ısı yalıtımsız duvarlardan, çatlaklardan, pencere çerçevelerinden ısı kaybedilmiyor. Ancak düzensiz işlerde çalışanlar için bu sistem dönmüyor: Parasızlıktan doğal-

gaz kartını dolduramıyorlar ya da doğru dürüst ısınmak için doğalgaza paralarının yetmeyeceğini bildiklerinden kombilerini uzun saatler kapalı tutuyorlar. Gecekondu ise gerektiğinde etraftaki çalı çırpı, eski eşya ve hatta naylonlar sobada yakılarak ısınma sağlanıyordu.

Ayrıca dairede “aidat”, gecekondu “tamirat” durumu da var. Gecekondu tamir işleri ayrı bir masraf kapısı (“kiremit kırılıyor, çatı akıyor”) ancak binada ihtiyaç ötesinde statüye yönelik harcama kalemleri de artmakta ve aidat böylece şişiyor. Daire borçları da geçmişteki “borçsuz yaşam” a özlem yaratmakta: “Özlüyorum. Borçsuz mutlu bir hayatım vardı. İnsanlar kendi ailesiyle dahi mutlu değil (burada).” İki arada kalmışlık hali daire borçları ve artan masraflarla pekişmekte.

Niye bu iki arada kalmışlık hali?

Gecekondu-daire farkı üzerinden gecekondu yaşamı şu şekilde ortaya çıkmakta: Gecekondu komşular sürekli “yüz yüzedir,” “aynı akraba” gibidirler. Kadınlar “direkman” birbirlerinin evine girmekte, sık sık kahvaltılarını birlikte yapmakta, kapı önüne çıkıp komşularıyla serbestçe oturmaktadır. Hafta sonları erkekler bahçede mangal yakmakta, aileleriyle ve komşularıyla piknik yapmaktadır. Gecekondu “hür ve özgür” olma imkânı vardır; gecekondu “her şey serbesttir”; “müstakil ev rahatlıktır”, “kendine aittir”, evinde kendini frenlemek zorunda değildir, karışanın yoktur. Gecekondu çevre sakindir, bahçeyle uğraşmak günün stresini almaktadır. Öte yandan, gecekondu da soba derdi, odun kömür taşıma derdi vardır; dik bayır üzerine yapılan gecekonduya erişim zordur. Gecekondu toz ve çamur vardır, yapılan temizlik görünmemektedir. Su donmakta, çatı akmaktadır. Daire ise “temiz ve düzenli”dir, sıcaktır, doğalgazı vardır. Daire “medeni”dir, insanlar kendilerine çeki düzen vermek zorundadır. Öte yandan, dairede “komşuluk sıfırdır”, komşular mesafelidir, evlere serbestçe girip çıkılmaz. Daire kurallı yaşamdır, davranışlar kısıtlanmakta, komşudan şikâyet gelmemesi için hareketler “frenlenmektedir.”

Bu iki arada kalma durumunu netleştirmek için tercihlerinin hangisi olduğunu sordum. Anketlerde yüzde 52,7'si gecekonduyu, yüzde 47,3'ü ise daireyi tercih etti. Mülakatlarda ise 28 kişi gecekonduda derken, 26 kişi daire dedi. "Sana kalsa gecekonduda yaşamaya devam eder miydin?" sorusuna yüzde 53,2 "kesinlikle ederdim" ve yüzde 15,8 "belki ederdim" diye cevap verdi. Yüzde 38'i ise "kesinlikle etmezdim" dedi. Son grup içinde arsalarının imara açılmasından dolayı gecekondularını müteahhide vermeyi düşünmüş olanlar var ve gecekonduda yaşamayı çoktan gözden çıkartmışlar.

Bu iki arada kalma hali çok yaygın bir durum. Çoğu ne gecekonduyu unutabiliyor ne de gecekonduya dönme şansı var. İmkân verilse gecekonduda yaşamak istediklerini söyleyenler oldu. Daha gerçekçi bir yaklaşım içinde, gecekondudan ümidini kesmiş olanlar da var: "Tarihi eser değil ki kalsın, nereye kadar isteyeceğiz gecekonduyu"; "Artık bu işin gecekondusu geçmiş, bu iş bitti artık. Şimdi daire. O iş bitmiş. Geçmişini hiç karıştırmayacaksın." Daireye alışmanın bir zorunluluk olduğunu düşünenler şöyle demektedir: "Vardığın yer körse, gözünü kırpacan, topalsa sen de sekmeye başlayacan."

Kısacası, gecekondunun yaşamlarından çıkartılmış olması sosyal ilişkilerinde bu insanları eksiltmekte, daireye sokulmuş olmaktan dolayı daralmakta, bunalmaktalar. Öte yandan dairenin temizliği, "konfor"u, rahatlığı da kolay vazgeçilecek gibi değil, özellikle kadınlar için: "Bizden geçti gari, gecekondumu geri versin, gecekonduya giderim. Kırk sene oturdum, ömrümüz orada çürüdü. Ama artık gidemem, karılar da buraya alıştı." "Sosyal" gecekonduya karşı "anti-sosyal" ama "fiziksel" olarak konforlu daire yaşamının yarattığı gerilim bu insanların duygu dünyasını belirlemekte. Geriye dönüş olmadığını biliyorlar ama geçmişini de unutmak kolay değil. Ara yol olarak –daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi– siteye imkân dâhilinde gecekonduda yaşamını ve ilişkilerini taşımaya çalışıyorlar.

Bu "iki arada kalma" durumunu daha geniş bir çerçevede içinde şöyle açıklayabiliriz. Proje içindeki gecekonduda halkına konut tercihi yapma hakkı tanınmamış, daire yaşamı dayatılmış.

Rantın zihinleri ve pratikleri sarmış durumda olduğu günümüz kentlerimizde gecekondu da ister istemez “rant akıntısı” içine düşüyor ve sürükleniyor. Konutların para üzerinden değeri bulduğu bir ortamda gecekondu halkının gecekondularına ve gecekondu yaşantısına sahip çıkması zor. Ancak hem omuzlarına yüklenen maddi yükümlülüklerden hem de anti-sosyal, anti-doğa site yaşantısından dolayı sıkıntıdalar. Daire fiziksel özellikleri ile daha rahat bir yaşantı sağlayabilir; düzenli ve yeterli geliri olanlar, bireysellik üzerinden yaşamlarını kuranlar, yaşamlarında öznelliğe önem verenler için daire tercih edilen konut tipi olabilir. Ama eski gecekondu halkı için gecekonduları sadece başlarını sokacak bir ev olmamış; paylaşımcı sosyal ilişkileri, doğayla ilişki kurma imkânı tanıyan bahçesi, kendi emeğiyle kurduğu ve emek vermeye devam ederek sürdürdüğü yaşam çevresi ile gecekondu onlar için bir yuva olmuş; tüm bunların yarattığı keyif özleniyor. Sitede birçok kişi gecekonduda alıştığı gibi, komşularından destek alarak, paylaşarak yaşamak istiyor. Özellikle kadınların ve yaşlıların gündelik yaşamları ev çevresiyle kısıtlı: Orada sosyalleşecekler, orada doğayla ilişkilerini kuracaklar, orada boş vakitlerini geçirecekler. Çoğu için zorunlu olmadıkça vasıtaya binerek kentin farklı yerlerine gitmek, boş zamanlarında sinemaya tiyatroya gitmek, hafta sonları piknik alanlarına gitmek söz konusu değil. Yerele, yani mahalleye ya da siteye bağımlılar. Durum bu olunca gecekondu yaşamına özlem bitmemekte. Asgari ücretle çalışan ya da düzensiz işleri olan ve daire borcunu ödeyebilmek, daire yaşamının getirdiği yeni masrafları karşılayabilmek için temel gereksinimlerinden bile kısmak zorunda kalan ailelerin belleklerinde geçmişlerindeki gecekondu yaşamları güzel bir rüya olarak yer almakta; gecekondunun zorluğu unutulup, güzelliği ön plana çıkarılmakta. Ve bunun sonucunda K-TOKİ yine “mış gibi site”: Site sakinlerinin hayallerinde hâlâ geçmişteki konutları, yani gecekonduları var. Hayal ile gerçek çatışmakta.

MUHAFAZAKÂR SİTE VE ÖTESİ: KARACAÖREN-TOKİ'DE DİNSEL PRATİKLER, TARİKATLAR VE KARŞIT DURUMLAR

K-TOKİ genelde Sünni Türklerin sitesi. Halime Hanım'ın sözleriyle, "İslâm dini yaygın"; Mehmet Bey'in sözleriyle, "Dinimize sahip çıkan çok insan var." Birçoğu yakın köylerden ya da İç Anadolu'nun (Çankırı, Çorum, Yozgat, Kırşehir) köylerinden gelmiş. Aileler muhafazakâr, kadınlar genelde kapalı. Aralarında Ankara-Çubuk'un ve İç Anadolu kentlerinin köylerinden göç etmiş Alevi aileler de var ama sayıca ve siyaseten azınlıktalar. Sitenin Pursaklar ve Saray gibi dini yapılanmaların olduğu semtlere yakınlığı da sitede dinin önemini arttırmakta.

Anketlerde yüzde 61,5 sitede dinin "çok önemli" olduğunu ifade etti; "biraz önemli" diyen yüzde 31,7, sitede din "hiç önemli değil" diyen sadece yüzde 6,8. Ramazan ayında oruç tutma pratiği ve oruç tutulması gerektiği düşüncesi yaygın: "Müslüman olan illaki [oruç tutar], bizim gibi çoluğunu çocuğunu yetiştirir. Biz yedi sekiz yaşında alıştırdık oruç tutmaya." AVM'deki bir esnaf aynı durumu gözlemlemiş: "Anadolu kesimi, köylü kesim olduğu için bağımlıdırlar, oruç, ibadet yaparlar." Hastalık (diyabet, kalp, mide hastalıkları) nedeniyle oruç tutulamayınca "mahcup" olunmakta, oruç tutamamak bir eksiklik olarak yaşanmakta. Bu mahcubiyeti hissetmemek için denedikleri tutumlar "tutabildiğin kadar tutuyon, hastalanın-

ca bırakıyon,” ya da “bir gün oruç tutup deneyeceğim,” gibi... Oruç tutma baskısı site ortamında var, ben de şahit oldum. Bir binanın arka bahçesinin köşesine yapılan çardakta oturan bir grup kadınla konuşurken, içlerinden bir kadın diyabet hastası olduğu için oruç tutamadığını, bundan dolayı bir grup komşusunun onu dışladığını, sen gâvur musun niye oruç tutmuyorsun diye eleştirdiğini, bundan dolayı kendini çok kötü hissettiğini bana gizlice anlattı. Dikkat çekici bir şekilde, gündelik yaşamda gözlemlediğim bu “mahalle baskısı”na karşın (“Bu toplumun içinde oruç tutmuyorum deyince acayip karşılanıyor”), söylem düzeyinde “kimse kimseye karışmaz” görüşü mülakat cevaplarında kendini hayli gösterdi. Komşuluk çevresindeki bu “sıkı oruç rejimi”, AVM’deki pastaneye fazla yansımıyor, kimse kimseye karışmaz görüşü burada adeta gerçekten somutlaşmakta. Beklentim Ramazan ayında pastanenin iş yapmayacağı yönünde iken, pastaneden alışveriş yapan insanları görmek beni şaşırttı; dondurma alanlar, çay içenler, tost yiyenler. Bu konuyu pastane sahibine sorduğumda, yüzde 50’si oruç tutmuyor dedi. Sanırım 4. Etap’taki kimi “farklı” kişiler ve artan kiracılar AVM’de “Ramazan disiplini”ni gevşetiyor.

Baskı karşısında Aleviler ya tepki vermekte ya da Ötekileştirilmemek için niyetlenip oruç tutmakta. Bu Sünni sitede hangi oruç tutulacak konusu da Alevileri çelişkide bırakıyor. 12 İmam Orucu (Matem Orucu) Alevilerin inanç merkezinde: “Muharrem ayı geliyor, biz oruç tutacağız, aşure dağıtacağız. Muharrem ayımız Ramazan gibi şatafatlı olmuyor. Bizimki yas orucu, İmam Hüseyin, biz ağlarız. Et yemeyiz, soğan başı kesilmez, oruçsuz birine kestiririz. Eşim oruç tutmaz, soğan başını ona kestiririz. Cinsel ilişki olmaz, eskiden saçlarını da taramıyorlardı bu günlerde. Büyüklerimiz aynayı ters çevirirlerdi, aynaya bakmaz, tıraş olmazlardı. Su içmeyiz ama çay içiyoz. Onu [yası] yaşamaya çalışıyoz unutulmasın diye.” Sünniler tarafından 12 ayın sultanı olarak görülen Ramazan orucuna meyledenler de olmakta: “Ramazan orucunu on beş gün tuttum. İçimden gelince tutuyorum.” [12 İmam/Muharrem orucunu tuttun mu?] “Tutmadım. İlaç kullandığımdan dayana-

mıyorum.” Ya da aileden birisi 12 İmam diğeri Ramazan orucu tutmakta: “Muharrem ayı orucu tutuyom. Oğlum Ramazan’da otuz gün orucu tutuyor.” Sanki Alevilerin Sünni toplumla pazarlık durumu. Ramazan ayında oruçlu Sünnilerle oruç tutmayan bazı Aleviler arasında gerginlik yaşanabilmekte. Ramazan boyunca Sünni aileler Alevileri mercek altında tutmakta, içtikleri sigaradan, pişirdikleri yemekten alınmaktalar: “Bak, şu filanca sigara içiyor, oruç tutmuyor, diyoruz. Alevi komşumuz biz oruç tutarken mangala gittiler. Balkonda mangal [elektrikli ocakta] yaptılar.” K-TOKİ’de Alevi olmak zor zanaat.

Yine aynı şekilde çoğunluk namaz kılmakta. Cami özellik- le yaşlı erkekler ve esnaf için bir sosyalleşme mekânı; sitede erkeklerin bir araya gelip konuşabilecekleri bir yer olmaması caminin günlük yaşamdaki rolünü arttırmakta. İmam, “Gecekon- dudan alışmış, camiye gel, köy kahvesi gibi otur, bunu kırma- ya çalışıyorum,” diyerek camiye formel bir kullanım getirmeye çalışıyor. Cami, Cuma günleri dışında kalabalık olmuyor. Cu- maları 150-200 kişi varsa, yatsı namazında 20 kişi bile olmadı- ğını duydum. Borç ödemek için artan iş yükleri ve uzun çalış- ma saatleri camiye gitme gereğine inanan insanların bu inanç- larını pratiğe geçirmelerini engellemekte, yorgun insanların ca- miye gitme lüksü yok. Öte yandan, öğrenciler Cumaları camiye gidebilmekte. Araştırmada ortaokula giden bir oğlan müdür- den izin alarak dört arkadaşı ile Cuma namazına gittiğini anlat- tı. Cumaları camide bazen lokma ya da lahmacun ve ayran da- ğıtılmakta, cami yönetimi bağış toplamakta. Yoksulluk konu- sunda cami yönetimi aktif: “Ben, birkaç arkadaş kendi aramız- da para toplayıp her ay fakir insanları tespit edip nakdi bir yar- dımda bulunuyoruz. Ama kişisel, dernek olarak değil. Fakirle- re bağış yapmak isteyenlerle görüşüp ihtiyacı olanlara veriyö- rüz, yoksullara götürüyoruz. Bir insanın fitre vermesi için zen- gin olması lâzım. Bizde fakir de zengin de fitre veriyor. Biz söy- lüyoruz camide, cemaate yardım etmek istiyorsanız, yardımcı olabiliriz, biz götürürüz diye.” Hutbe okunurken ihtiyaç sahip- lerinin isimleri anons edilerek yardım istenmekte. Camiye git-meyen Aleviler bu yardım ağından dışlanmış oluyorlar.

Cami imamına, “Burada nasıl bir cemaat var?” diye sordugumda yaş olarak “60’ın üzeri genelde,” dedi, “ama gençlerimiz de var”: “Şu bir gerçek, 15-20 yıl önceki cemaat yapısıyla bugünkü arasında fark var. Yavaş yavaş genç insanların daha çok cemaate katıldığını görüyoruz. Son yıllarda teknolojinin getirdiği şeyle manevi eksikliğini kapatmaya çalışıyor.” İmam Bekir Bey 2010-2012 arası Almanya’ya görevli olarak gitmiş, Münih’te görev yapmış. İnsanları kazanmasını iyi biliyor: “İçki içen, alkol alan, başı açık olanlar, onlara kardeş gibi davranmamız lâzım. Toplumun manevi önderiyiz. İcraat önemli.” Kutlu Doğum Haftası’nda, Çanakkale Haftası’nda hep insanları ziyaret ediyor.

İmam sitede sosyal hizmet görevlisi gibi çalışmakta. Kendisi ile yaptığım konuşmada bu durumu şöyle anlattı: “Gençler AVM’nin girişinde çekirdekle sigarayla oturup kızlara bakıyor, rahatsız ediyorlar. Ben, görünce hep yanlarına gidip, ya şu tarafa geçseniz diyorum. Caminin hocası olunca işin rengi değişiyor, dinliyorlar bizi sağ olsunlar, saygı var. Caminin arkasına dadandılar bir ara. Caminin içi de dışı gibidir diyoruz manevi boyutu anlatıyoruz. Elhamdülillah anlıyorlar bunu. Bizi görünce cami hocası olunca şöyle bir tedirgin oluyorlar. O bile bizi mutlu ediyor.” Devletin başıboş bıraktığı bu sitede sosyal sorunlarla ilgilenmek cami imamına kalmış.

Kadınların camiyle ilişkisi Ramazan ayında kılınan teravih namazı ile kandil gibi “mübarek günler”de kılınan namazla sınırlı. Kadınlar cami yerine “tarikat evleri”nde bir araya gelmekte, dini konularda sohbet etmekte, yardımlaşmaktalar. Akkız’ın anlattığı gibi, “Tarikatlar camiye kullanmıyor. San binadan yer tutmuşlar, zikir ve sohbet yapıyorlar. Bizim binada yer kiralamak istediler, yönetim izin vermedi. Kadınlar toplanıyor salı ve cuma günleri, evlerde.” Cami imamı tarikatlara karşı mesafeli durduğunu, camide yapılanmalarına izin vermediğini belirtti: “Tarikatların birbirlerinin önüne geçme çabası vardır. Tarikatlar camide hâkim olmak istiyor ama burası benim, Diyanetin camisi. Bu kadar Diyanetçiyimdir.” Öte yandan, sitede tarikatlar varlıklarını güçlendirmekte ve çeşitlenmekte. Farklı tarikattan kişiler arasında anlaşmazlık da olmakta; pastanede fark-

lı tarikatlardan iki yaşlı adamın bu konuda sert bir tartışma içine girdiğine tanık oldum. Nakşibendiliğin bir kolu olan Adıyaman-Menzil'deki Semerkant tarikatı sitede en etkin olanı. AVM'de bir Cuma günü kermes düzenlediler. Saha notum şöyle: "AVM'ye gittik, kapıda bir Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin 'Hayır Kermesi' ilanını gördük. İçeri girdik, curcuna. Pastanenin yanındaki boş dükkânı Nakşibendi Semerkant tarikatının TOKİ ayağı kiralamış, kermes düzenlemişler. Dükkânda evde kadınların yaptığı poğaça, kek, kurabiye, sarma gibi yiyecekler, çeyizlik ev eşyaları, ikinci el ve sıfırdan kıyafetler, din içerikli kitaplar, çocuklar için Ramazan'da oruç gibi temaların bulunduğu boyama kitapları satılmakta. Bir grup da erkek vardı. Onlar için merdiven altında ayrı yer hazırlandı, yemekler götürüldü. İçlerinden sakallı yaşlı bir adam dükkânın kapısında durarak açılış duası etti, herkes dua okuyup âmin dedi." Kermeste toplanan parayı çoğaltarak sitede bir daire satın almayı planlamaktalar. Şu an için kadınlar ve erkekler sitede iki ayrı "dergâh"ta, yani kiraladıkları dairelerde toplanmaktalar. Kadınların "tarikat evi" kreş hizmeti de veriyor, hem de düşük ücretle. Hanımlar Lokali kreşi yerine Semerkant'ın tarikat kreşini tercihini bir genç kadın şöyle anlattı: "Ev tutup kreş yapmışlar, dini eğitim ve okul öncesi eğitim veriyorlar, ona götürüyorum. Tarikat olduğu için erkekler giremiyor. Çocuklar 4-5 yaşlarında, kız ve oğlanlar birlikte, 20 kadar çocuk. Ayda 100 lira, ama Pursaklar'da 300-350 lira."

Diğer bir tarikat kermesine de hafta içi bir gün muhtarlığın arkasındaki boş alanda rastladım, Nakşibendi tarikatının Bitlis'teki kolu Norşin'in kermesi (Norşin Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği). Kermesi düzenleyenler Eryaman'dan gelmişler. Hem yiyecek vardı (tanesi 25 kuruşa baklava gibi) hem de kıyafet (ikinci el ve yeni), kullanılmış kitap da satılmaktaydı (Ömer Seyfettin, Çanakkale şehitleri gibi). Herkes kadındı, sadece bir adam vardı, o da 1 liraya çocukları arabaya bindiren kişi. Sonradan okuldan gelen kız öğrencilerle ortam çeşitlendi.

TOKİ dönüşüm sitelerinde tarikatların varlığı özellikle Alevilerin dilinde. Çubuklu Osman Bey anlattı: "Bu binada bana

Bloklar arasında "tarikât kermesi".

geldi, çağırdı toplantı var diye. Ne toplantısı dedim, zikir toplantısı. Gitmedim. İbrahim Amca'yı yakalayıp götürmüşler. Kafası dönmüş sallamaktan." Osman Bey çok dertli: "Geliyorsa Müslüman, gelmiyorsa gâvur diyorlar. (...) Saçın açık olunca cehennemde yanacak diyorlar." Tarikatlar hakkında bilgili: "Onlar camiye gitmezler. El altından gizli gizli toplanıyorlar. (...) Her mahallede belediyelerin kurduğu örgüt evleri var. (...) Kur'an okuma adı altında örgütleniyorlar, hu çekiyorlar. Gizli gizli toplantılar yapıyorlar, tarikatlara katılıyorlar."

Ben tarikat toplantılarına katılmadım. Dergâha sonradan üye olan bir genç kadından dinledim: "30 kişi civarı oluyor. Özel günlerde, kandil gibi, daha kalabalık oluyor. FX'de böyle bir daireyi kiralamışlar, herkes orada toplanıyor. Manti günü oluyor, satıyorlar, kâsesi bir milyon, kapılara götürüyorlar. Paramızı ona veriyoruz. Elektriği suyu gazı ödeniyor o paralarla. Dergâhta ekmek ve bazlama yapıyorlar, çarşımız var, orada satıyorlar, kıyafet satışı yapılıyor. Abdülkadir Geylani toplantıları oluyor, evlere gidiliyor ama ben onu istemiyorum. Bütçem yok.

Bir de sesli yapıyorlar [hu çekmeyi], etraftan şikâyet geliyor.” Dairelerde yapılan zikir toplantılarından şikâyet söz konusu: “Ben iki üç kere toplantı yaptım, şikâyet oldu, alamıyorum burada.” [Niye şikâyet ediyorlar?] “Ses, kalabalık, rahatsız oluyoruz diyorlar, şikâyet ediyorlar.” Gecekondu evlerinde yapılan dini toplantılar sitede formelleşerek ev dışında, tarikat evlerinde yapılmakta. Ancak tarikat evleri herkese açık değil. Sığınaklar Ramazan ayında mukabele toplantıları için yöneticiden izin alındığı takdirde kullanılabilmekte.

Zikir ve tarikat oluşumları sitenin ürettiği bir olgu değil. Gecekondu da evlerde zikir çekilirdi, hatta Güleser Hanım’ın dediği gibi daha rahattı: “Gecekondu toplantılarımız olurdu, zikir toplantıları, burada o yok, hemen şikâyet ediyorlar.” K-TOKI’de yeni olan, tarikat faaliyetlerinin formelleşmesi ve ayrıca dairelerinde yalnızlaşan, borçlardan yoksullaşan, borç stresi altında morali bozulan kadınları da içine alacak şekilde genişlemesi. Bu ortamda özellikle Alevi kadınların işi zor: “Buradakilere çok uyuyorum, kıyafetime de. Sadece bir başım açık, ona da karışıyorlar, bir kapasan, evde namaz kılsan diyorlar.” İktidarın kullandığı Alevileri düşman kılan dil bu “İslâmcı site”de Ötekileştirmeyi derinleştiriyor, Alevilerin yaşamını gittikçe zorlaştırıyor.

Sadece Alevi kadınlar değil, az sayıdaki modern eğilimli Sünî kadınlar da benzer bir baskıya maruz kalmakta. Hacer Hanım şikâyetini anlattı: “Bazı dengesizler oluyor. Başına tûlbent almayla hanıma benzemişsin diye laf atıyor. Mevlit okutuyorlarmış, yukarıda, başımıza tûlbent aldık, insaniyet namına gittik. ‘Önünü kapatsan, şöyle dursan,’ diye üsteliyor. Ben de namazımı kılıyorum, herkesin içindeki bir şey. Ben çekinmiyorum hiç de. Onlar öyle diye hiç kendimi kısıtlamam. O bildiğini yapar, ben de bildiğimi yaparım. Herkesin içinde. Geçen yıl saaz kursuna gittim lokale, komşular, ‘Sazcı mı olcan, oynatacan mı,’ diyorlardı.”

Bu gibi ufak tefek karşı duruşlara karşın, İslâmî muhafazakârlık K-TOKI’ye büyük ölçüde hâkim. Böylesi bir ortamda AVM’deki pastanede askerden dönmüş arkadaşları için birkaç genç erkeğin, “Burada çok geniş yaşayan kadınlar da var,”

diyerek g len, dövmeli, siyah dantelli dar bir bluz giymiş geç bir kadınla pazarlık etmesine kulak misafiri olmam beni şaşırttı. Jandarma başcavuşu da konuşmamızda, “Kusura bakmayın, dost hayatı yaşamaya çalışanlar da var, Ankara’ya uzak. Kiralar uygun olduğu için. Ortamı bozuyor,” diye bu sorundan bahsetti. Araştırmadaki bir şoförümüz de, “TOKİ genelev oldu,” diyerek dalgasını geçti, pavyonda çalışan kadınlar Hak Sahibi Konutları’ndan ev kiralanıyormuş. Hatta taksiyle araştırmadan dönerken otostop yapan geç bir kadını arabamıza aldığımızda, Dışkapı’daki bir “i kili lokanta”daki işine gitmekte olduğunu, gece çalışıp gündüz uyuduğunu, çok yorulduğunu bizzat anlattı.

Muhafazakâr bir ortam olarak gördüğüm bu sitede beni şaşırtan bir diğer olay ise, 14-15 yaşlarında okul üniformalı bir geç kızın bir oğlanla üst katlardan birinin yangın merdiveninde öpüşürken, komşu kadınlar tarafından görülüp yöneticiye haber verilmesi sonucu yöneticinin “olaya el koyması” oldu; yönetici kızı kovdu, yukarı oğlanı bulmaya çıktı, bulamadı. Binadan çıkarken bu okullu kız çok sakın duruyordu, yaşlı yönetici ise öfke içindeydi.

Pastanede “ev işleten” bir kadın tarafından tanıştırıldığım geç kız da beni şaşırttı. Kabadayı tavırlı, AVM’deki “ akal”ların arkadaşı. Lise 3  ğrencisi, abisiyle birlikte Dikmen’den gelmiş babaannesinin yanına. Koluna “Canım Babaannem” diye dövme yaptırmış, bana gösterdi. Anne ve babası o küçükken ayrılmışlar, sonra başkaları ile evlenmişler. Kendisi 13 yaşından beri sigara içiyor, Cebeci Müzik Evi’nde gitar kursuna gidiyor, üniversitede okuyan erkek arkadaşı var, elinde kırmızı g lle yanımıza geldi, erkek arkadaşı vermiş. Rahat tavırlarını “Dikmenli” olmakla ilişkilendiriyor: “Ben şortumla da çıkan birisiyim. Babaannemin yüzü eğilmesin diye düşüncem var. Yoksa ben kendi bildiğim gibi davranan birisiyim. Geldiğim yer belli, Dikmen gibi bir yerden geldim.”¹ Babaannesi hacı olduğu için giyiminde tutucu davrandığını söylüyor: “Burada  slup olarak kapandım.” Davranışları da bu siteye geldiğinden beri değiş-

1 Ankara’nın  ankaya ilçesine bağlı olan Dikmen, Alevilerin yoğunlaştığı bir semt olarak dikkat çeker.

miş: “Orada ben çok kibardım. Burada biraz da ortam değişikliği olduğu için ‘lan’ ağzıma çok takıldı, konuşmamda falan, çok kullanıyorum. Devamlı aynı insanlarla aynı ortamda olduğumuz için. Üzüm üzümüne baka baka kararır ya.” Bu kız bana tanıtılırken “elinde sallamayla gezdiği, hap attığı” vurgulanmıştı; kendisi böyle olan tek kız değil üstelik. Bir taksi şoförümüzün gözlemi şöyle: “Kızlar, pavyon meyilli gibi, saçına kadar boyatmış, dövme yaptıracakmış diye konuşuyor. Sanki Tunalı yeri gibi, adı fukara yeri. Burası durumu olmayanların yeri desen adam güler. Yarısı Çingen’e benziyor, dövmeler falan. Erkek gibi kızlar, bana bile laf attilar, sen kimsin diye.”

Bir tarafta artan İslâmî muhafazakârlık ve sitede yapılanan tarikatlar, öbür tarafta aileden kopmuş uyuşturucu bağımlısı genç kızlar, genç oğlanlar, kentin kıyısına yerleşen gece kulüplerinde konsomatris olarak çalışan kadınlar, site erkeklerine kadın pazarlayanlar, fuhuş. K-TOKİ karmakarışık. Mehmet Bey’in ifadesiyle, “Her türlü insan var. Birleşmiş Milletler gibi.”

4. Etap da K-TOKİ’ye farklılık katmakta. “Memur blokları” olarak bilinen bu etap TOKİ’ye gelir sağlamak için yapılmış, ama gecekondudan gelenlere “rol model” olabilecek (kültürlü, eğitilmiş, memur) ve AVM’de para harcayacak insanların siteye çekilmesi gibi bir beklenti de site yöneticilerinde ve AVM esnafında var. Ama bu beklenti zamanla ortadan kalkmakta. Tekbir Market sahibi anlattı: “Gitgide burası tekelleşmeye başladı. Dışarıdan gelenler gidiyor. Hemşericilik, toprakçılık olduğu için. Kendine özgü kültürel yapısından dolayı, kültürel yapısına alışmadığı için satıp gidiyorlar (4. Etap’takiler). Hemen hemen hepsi evlerini satıp gittiler. İyiye mi gidiyor dersiniz, yok. Ka-buğunuzun dışına çıkmanız lâzım. İçine kapanık yaşıyor. Bura-nın (AVM) gelişmesini engelliyor. Örneğin ilk açıldığında bu- rayı 2.500 insan geliyordu. Alışveriş yapıyor yapmıyor o ayrı. Ama şu anda giren sayısı 1.000’i geçmiyor.”

Kiracılar da siteye farklılık getiriyor. Gecekondu çevresinde “devamlı yerli” yaşamasına karşın, sitede çok sayıda kiracının olması ve özellikle 4. Etap’ta kiracıların sıkça değişmesi ortamın düzene girmesini ve kalıcı komşuluk ilişkilerinin kurul-

masını engelliyor. Şöyle ifade ediyorlar: “Kiracı çok. Değişiyor komşular. Yamacım aynı öyle, beşinci mi oldu, altıncı mı oldu. Diyalog kurmam yani”; “Kiracı çoğu, yeni gelenleri tanımıyoruz. Kimi sattı gitti, kimi kiraya verdi gitti. Çok el değiştiren oldu. Kiracıların özelliklerini, nereden geldiklerini sordum: “Pursaklar’dan, Aydınlık’tan geliyorlar. (...) Sosyetenin burada ne işi var. Elinde avcunda olanın bu dağ başında ne işi var?”

Özetle K-TOKİ üzerinde çekişme yaşanan bir yer. İslâmî site ya da gecekonduların sitesi demek işin kolayına kaçmak olacak.

PARÇALANAN GECEKONDU *HABİTUS*'U İLE ŞİTEDE YENİ VE ESKİ KİMLİKLER: DEĞİŞME/DEĞİŞMEME/DEĞİŞEMEME

Köyden kente göç edenlerin statü değişimini nasıl anlamalıyız, nasıl tartışmalıyız? İş ve eğitim durumunu yükselterek kenti orta sınıf düzeyine getirmek ve kısmen kültürel olarak ona benzetmek mi yoksa sadece kentlilerin yeri olarak bilinen apartmanlarda yaşamaya başlayarak mekân üzerinden bir denge kurmak mı? K-TOKİ örneğinde büyük ölçüde ikinci durum söz konusu ve gecekonduyan daireye taşınanlar tarafından bunun nasıl algılandığı önemli. Daire kurgusu önceki bölümlerde işlendi; bu bölümde ise daire yaşamının kimlik ve kültür üzerine etkisine eğiliyorum. Araştırma bilgilerine geçmeden önce şunu belirtmekte yarar var: Ulus-devletin toplumu ve ekonomiyi yönlendirici gücü azaldıkça, toplumun tektipleştirici kültürel kodlarında bir rahatlama yaşanıyor, farklı kültürel topluluklar bir arada bulunabiliyor ancak “kültürel çatışma” da gündelik yaşamın bir parçası haline geliyor.

**“Bir değişme yok bende”ye karşı
“değiştik, kültürümüz daha güzelleşmeye başladı”**

Araştırmada dairenin kentlilik üzerinden inşa edilen toplumsal kurgusuna karşı çıkan birçok eski gecekonduya rastladım.

Bu insanlar daireye taşındıkları için değişimleri gerekmediğini düşünüyorlardı. Sözelimi Ayşe Hanım şöyle diyordu: “Üzerindeki giysiyi değiştirdiğin gibi bedenini değiştirme, öyle kal.” Daireye taşındıkları için “sosyetik” olamayacaklarını, değişmeyeceklerini, ne iseler o olmaya devam edeceklerini tekrar tekrar söyleyenler oldu: “Hep aynıyım. Yalın ayak, çorapsız gezerdim, orada da öyleydim. Kendimi esirgeyemiyorum hiç. ‘İçin nasılsa dışın da öyle gözüksün,’ diyorlar, öyleyiz biz de”; “Valla konuşmam olsun, görünüşüm olsun hiçbir yerde kendimi değiştiremem. Ben neysem oyum. Giyinişim, konuşuşum gecekonduda da aynıydı.” Köylü görünüşleriyle her ortama girebildiklerinden gurur duyanlar var. 42 yaşındaki Fadime Hanım özellikle bu duruşu ile dikkat çekiyor: “Hiç değiştirmedim. Mamak’ta [lojman] şalvarla gezdim, bir kadın, ‘Apartmanda oturuyon, niye şalvar giydin,’ dedi. Hiç kendimi değiştirmedim, alışık değilim pantolon giyemem. (...) Çanakkale’de de aynı böyle yaşamakla gezdim. Sosyetikler bize bakıyordu.” Aslını unutmamak değişim karşısında önemli bir gerekçe: “Yok aynı, herkes kendi aslını unutmasın. Yazın Yozgat’a gideriz ırgatlığa. Bazıları, ‘Ben Ankara’ya geldim de başkentte yaşıyorum,’ diyor, burunlarını havaya diken var, ben onlardan değilim.” Değişen komşularını eleştiriyorlar: “Biz gecekondudan geldik, şimdi dairede yaşıyoruz. Aynı Ayten, bir şey değişmedi, bir yemeni, bir tülbent. Hiç sosyetikliğim yok. Değişenler var ama çok makyaj yapıyorlar, üst baş, daireye geldik diye. Ama bizde yok, biz gariban kişileriz”; “Bizde yok öyle bir şey. Bazılarında oluyor. ‘Dairede yaşıyom, hanım oldum,’ diye. Hâlbuki sen de aynısın, ben de aynıyım”; “Bir değişme yok bende. Bazı var, bir şeyli konuşma var [şehirli gibi]. Onlara sinir olurum ben. Herkese bir havalarda bakanlar.” Özellikle genç kadınlar arasında yayılan “marka merakı” eleştirilmekte; Şehri Hanım şöyle anlattı: “Buraya gelmeden bizim binada komşular birbirine girmiş. Gençler. Cahiller. Senin gelirin ne? Benim gelirim ne? Böyle muhabbetleri biz bilmezdik. Şimdikilerin kalite şeysi var. O onu kırıyor. Marka takıntısı var. Şimdi komşular birbirinin markasına, kıyafetine bakıyor. Biz hiç komşuda ona bakmazdık.”

Dairede değişmeye karşı olan çoğunluk yanında, bu değişimi “gelişme” olarak gören sayıca az bir grup da araştırmada ortaya çıktı. Bunlar gelişmeyi kültür üzerinden tanımlamaktalar: “Değiştirdik [davranışlarımızı]. Kültürümüz daha güzelleşmeye başladı”; “Burada efendim buyurun, babacım, annecim, daha özen gösterdim konuşmama.” Görüşleri apartman yaşamının bu gelişmeyi yarattığı yönünde: “İster istemez, kendi kendine değişiyor. Dışarıdakine bakıyorsun, onlara ayak uydurmaya çalışıyorsun. Kadın dışarı çıkmıyor [oturmaya], sen de çıkmıyorsun. Gecekondu yaptığın işleri yapınca kınanıyorsun. Burası daire diyorlar”; “Ee, tabii. Girişin, çıkışın değişiyor, daha dikkatlisin. Bağırma çağırma yok. Gecekondu dan eve girene kadar bağırıyorduk.” Apartman çalışan memura göre, gecekondu bize göre diyen 70 yaşlarındaki Gülağa Bey de değişime açık: “Biraz dikkat ediyoz [davranışlarımıza], gecekonduydık daireye geçtik diyoz, zorluyoz. Orada tavuk budunu elimle yiyordum, burada bıçakla kesiyom. Ayak uydurmaya zorluyoz.” Alevi kadınlarda değişime yatkınlık var ancak bu muhafazakâr ortamda bunu istedikleri gibi gerçekleştiremiyorlar: “Kahverengi bloklar [4. Etap] kültürlü, güzel giyiniyorlar. Öğlümün arkadaşının annesine gittik, kıyafetini değiştirip yanıma geldi. Ben öyle yapsam eleştirirler.”

Bu cevaplar sitede değişme/değişmeme/değişememe üzerinden büyük bir çekişmenin yaşandığını göstermekte. Çoğunluk gecekondu dan getirdikleri özellikleri koruma taraftarı; daireye geçtik diye konuşmalarını, hareketlerini, görünüşlerini değiştirmek onlara göre yanlış, aksine bu özellikleri daha da sahiplenmelidir. Ne var ki, parçalanmış gecekondu *habitus*’u sonucu kendisini –toplumsal kurguda “şehirli modern orta sınıf” üzerinden tanımlanan– site/daire yaşamı içinde bulan köylü göçmenler sarsılıyor. Doğduğundan beri içinde olduğu bir yaşam çevresi ve çevre içinde tanımlanan oturma, yeme içme, konuşma, giyinme gibi pratikler onun tanımlayıcı bir parçası olmuş. Gecekondu mahallesi içinde yaşarken “köylü” davranış ve görünüşleri sorun değil. Gecekonduların yıkılması ile taşınan site ise tamamıyla başka bir ortam. Bir tarafta geçmiş ya-

şamın –“eski”nin– doğruları, olması gerekenleri, alışkanlıkları var; diğer tarafta da topluma “ilerleme” olarak sunulan yeni yaşam çevresi. Üstelik bu yeni yaşam, köklü dönüşümler talep etmekte. Bu dönüşümler “kimlik kaybı”na neden olabilir; bu yüzden eskinin doğruları, alışkanlıkları sahipleniyor. Tabii yoksulluğun yarattığı “dönüşüm engeli”ni de unutmamak gerek. “Gecekondu *habitus*”undan çıkan/çıkarılan insanlar çeşitlilik göstermekte, içinde oldukları eğilim ve beklentiler farklılaşmakta. Çoğunluğun eğilimi eskiyi sahiplenmek iken özellikçe yaşça daha çok genç olan kadınlar daireyi statü atlaması için önemli bir basamak olarak görüyor, yeni hevesler geliştiriyor. “Kabuk değiştirmek”/“kabuğunu kırmak” istiyor, kılık kıyafetlerine, konuşmalarına dikkat ediyorlar. Hatta kendini “yukarı” çekebilmek için köylü komşularıyla arasına mesafe koyan, onları beğenmeyen, eleştirenler var. Ayrıca site yaşamı, gecekondundan farklı olarak daha dışa açık, kültür ve gelir bakımından daha karmaşık: Gecekonduya hiç yaşamayıp ikinci el daire satın alanlar K-TOKİ’de az da olsa varlar ve site halkının dönüşümünde etkili olabiliyorlar. Bunun dışında kendi öz devinimleri ile dönüşenler de söz konusu. Özetle, K-TOKİ’de yeni toplumsallık kurulurken, daire yaşamı üzerinden büyük bir çekişme yaşanıyor. Günün büyük kısmını site içinde geçiren kadınlar, bu çekişmenin temel aktörleri.

Dairede şehirli olmak?

Değişme/değişmeme/değişememe üzerinden böylesi bir çekişmenin yaşandığı K-TOKİ sitesinde daireye taşındıktan sonra şehirli hissedip/hissetmeme meselesi önem kazanıyor. Büyük çoğunluk daireye çıktıktan sonra kendilerini şehirli olarak görmeyi kendi insanlarına karşı olmak, üstten bakmak, böbürlenmek, kibirlenmek olarak yorumlamaktalar: “Yok, bizde öyle böbürlenmek yok”; “Yok öyle, ben kimseyi aşağılamam, neysem oyum.” “Dairede şehirli olmak” düşüncesine direniyorlar. “Gecekonduydayken köylüydük, daireye geldik şehirli olduk,” görüşünü tersine çeviren çama-çime giden Keklik Hanım oldu:

“Oradayken [gecekonduca iken] hakkıyla şehirliydik, borç yoktu.” Yine çama-çime giden Halime Hanım daireye geçtikten sonra durumu iyice bozulduğu için şehirli olmanın gereklerini yerine getirmenin iyice zorlaştığının altını çizerek şöyle anlattı: “Ankara’da dairede yaşıyorum. Daire sosyetikliği elinde parası olan için. (...) Gözün kalıyor, şunu da alim [diye]. Lüks yaşamak var, bir de böyle yaşamak var. (...) Dünkü vaziyetim, ahırdan çıkmış gibiydim, çim taşıdım. Elimde yok, çalışmak zorundayım. Elimde kültürüm yok iyi işte çalışacak.”

Sadece dört kişi daireye çıktıktan sonra kendini şehirli hissettiğini söyledi. “Sınıf atlama” çabasında olan Akkız/Mualla ile AKP kadın kollarında çalışan Fatma Hanım bunların arasındaydı: “Gecekonduca köylü [hissediyorsun], çevren aynı. Aynı köylü gibi duruyordum orada. Burada farklı. Burada ne kadar farklı düzgün giyinsen, o kadar insanın gözüne giriyon”; “Köylü hissediyorsun, toprağın içindesin [gecekonduca]. Değişti [buraya taşındıktan sonra], şehirli hissediyorsun.”

Sitede gecekondu geçmişini ve köylü kimliğini sahiplenen komşularından farklılığını öne çıkaran birkaç genç kadın ise bu siteye taşındıktan sonra köylü hissetmeye başladıklarını şöyle ifade etti: “Köylü gibi hissediyorum, buraya taşındığım için, insanlardan dolayı”; “Keçiören’den gelmiş bir gelin olarak, buraya taşınınca köylü gibi hissettim.”

Konu önemli olduğundan, “Kendini köylü mü şehirli mi olarak düşünüyorsun?” diye de sordum. Çoğunluk (26) “Herkes aynıdır”; “Öyle bir ayrım yapmam”; “Hem köye hem şehre uyarım,” şeklinde cevapladı. Şehirli olmak daireye taşınmak üzerinden tanımlanınca kibirlenmek olarak görülmekte ve dairede değişmeme gereği belirtilmekte, ama köylü-şehirli olma durumu genel olarak sorulduğunda, “ikisi de” şeklinde cevap verilmekte: “Ben her ortama uyarım, şehirliye gidem şehirli, köylüye gidem köylü, kapalıyla kapalı, açıkla açık”; “Köye gidiyoz köylü oluyoz, şehre geliyoz şehirli oluyoz.” “İkisi de değil” diyenler de var: “Şehirli de değilim, köylü de değilim, bir ucun köyde, ama ben burada yetişmişim. Köylü de şehirli de olsan ailene uyum sağlayacan, öyle bir asortik ailemiz yok.” Çoğu

ikinci kuşak köy göçmeni ise ayırım yapmadıklarını belirttiler: “Şehirliyim mi? Yoo öyle düşünmüyom. Köylü şehirli diye düşünmüyom, öyle bir ayırımım yok. Köyden gelenler var, ben şehirde doğdum büyüdüm, öyle olamam.” Şehirliyim demek çevresini oluşturan köylülere karşı ayrımcılık yapmak, kendini yukarıda tutmak olarak yorumlanabiliyor, sözgelimi modern görünüşlü bina yöneticisi Döndü Hanım bu fikirde: “Ben şehirli köylü diye tanımlamam kendimi. Ona karşıyım. Köye gider köylü olurum, şehre gelir şehirli olurum. O şekilde insanları ayırt etmek istemem.”

“Esnek” bir kimlik sergileyen bu grup yanında, kendini köylü olarak görenler de önemli sayıda (21). Yine aslını unutmamak, kendini yukarıda görmemek önemli nedenler arasında: “Ben her zaman derim, ben köylüyüm, inkâr etmem köylülüğümü. Doyduğun yer ayrı, yaşadığım yer ayrı”; “Ben köyden geldim abla, şehirliyim diye kendimi yükseltecek durumda değilim”; “Öyle [şehirli] hiçbir şey düşünmüyom, şehirliyiz diye öyle havalanma şeyimiz yok”; “Yok öyle, ben kimseyi aşağılamam, neysem oyum.” Köylü hissetmede başka bir neden öne süren kişiler; özellikle köyleri yakın olanlar yazın köylerine tarlada çalışmaya gitmekte, rençperlik yapmakta.

Kendini şehirli gördüğünü ifade edenlerin sayısı çok az (6). İlginçtir, bu kişilerin arasında “binada sorun yaratan cahil komşular”ına tavrı alan genç kadınlar yok. Örneğin Songül ailesi köyden geldiği için köylü kimliğini kabullenmekte. Bu kadınlar için komşuların sorunu “köyden gelmek” değil, bina yaşıntısına uyum sağlayamamak. Türkiye toplumunda kentli orta sınıflar nezdinde köylülüğün küçümsendiği düşünüldüğünde ailesi köylüyken kendisine şehirli demek bu insanlar için kolay değil, açıkçası doğru da bulunmuyor. Dahası komşular hep köylüyken ve bu insanlarla yaşamayı sürdürmesi zorunluymuş ki kişinin kendini şehirli olarak tanımlayıp yalnızlaşmayı göze alması arzulanan bir durum değil. Dairesini ikinci elden satın alan Serpil’in görüşleri bu doğrultuda: “Ben herkese uyarım. İnsanları küçümsemem de, küfürlü konuşmak beni etkiler. Her konuda kendimi geliştirmeye çalışırım, iyi olduğumu

düşündüğüm her ortama girmek isterim.” Böyle ifade etmekle “küfürlü konuşmayan köylü komşuları”yla arasına şehirli/köylü ikileminin üzerinden atlayarak hem bir bağ kurmak hem de bir farklılık oluşturmak istemekte.

“Şehirli grubu”ndakiler ise Ankara’da yetişmişler, genel durumlarıyla çoğunluktan ayrılmaktalar: “Biz diğerlerine göre daha asortik kalıyorduk [gecekondu da iken]. Daha ön plandaydık, daha gösterişli kalıyorduk. Babam Ankara Adliyesi’nde çalışıyordu, giyimimize konuşmamıza dikkat etmemizi istiyordu” (Ankara’da doğan genç kız Tuğba); “Zaten aktif yaşamın içerisindeyiz. Bizler köyden gelmiş insanlar değiliz, burada doğup büyüdüğümüz için [şehirliziz]” (Ankara’da büyüyen Murat Bey); “Benim köyle ilgim olmadığı için. Gezmeye gidiyorum (köye), şehirde büyüdüm, köy yaşamını bilmiyorum” (Ankara’da doğan genç kadın Özlem). Özlem’e sordum, “Kendine şehirliyim der misin?” Cevap: “Şehirliyim derim, Baraj’da doğdum, büyüdüm.” Dedesi: “Tabii kendisine şehirli diyecek.”

Bu noktada, şehirde büyümüş erkeklerin kadınlara göre daha kolaylıkla şehirli kimliğini sahiplenmelerinin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir (Erman, 1998): Köylü komşularıyla günlük yaşamlarında bir arada olan kadınlar şehirde serbestçe dolaşabilen erkeklere göre şehirli kimliklerini belirtmekte zorlanmaktalar.

Özetle, genelde şehirli olmak farklı bir seviyede olmak olarak anlaşıyor. Bundan dolayı kendisi ya da ailesi köyden göç etmiş olanlar aidiyetlerini köy üzerinden kurmaktalar. Şehirde “kentli orta sınıf’a yaklaştığını düşünen ya da bu grubu kendine örnek alanların çoğu köylü geçmişlerini ve köylü akraba ve komşularını reddetmemek için, “Böyle bir ayırım yapmam,” demektedir. Ankara doğumlu küçük bir grup ise, tam da bu nedenle kendini şehirli görmekte.

Anket cevaplarında da “böyle bir ayırım yapmam” diyenler yarıdan fazla (yüzde 55). Ne var ki anketlerde “şehirliyim” diyenlerin oranı daha yüksek: Yüzde 23. “Köylüyüm” diyenler ise yüzde 22. Bunun nedeni “şehirli” anketöre şehirliyim demenin “doğru cevap” olarak görülmesi ve mülakatlarda kuru-

lan rahat ortamın kendilerini samimi olarak ifade edebilmele-
rini kolaylaştırmış olması olabilir. Köylü/Şehirli kimliğine ve-
rilen cevap soruyu sorana ve içinde bulunulan ortama göre ko-
layca değişebilmekte, kendilerini köylü olarak kabul edenlerin
bulunduğu bir ortamda “Şehirliyim,” demek kolay değil, şehir-
lilerin ortamında da “Köylüyüm,” diyebilmek ancak belli bir
pozisyon alınca mümkün. Bu kavramlar politik kavramlar, top-
lumdaki hiyerarşik yapının ürünleri. Toplumsal kurguda asi-
metrik olarak konumlandırılmışlar; şehirli “ileride” ve “üst”te
olurken, köylü hep “geride” ve “altta” olarak tanımlanmış. Ge-
cekondudan apartmana geçtikten sonra köylülüğünü sahiple-
nenlerin –K-TOKİ’deki çoğunlukta olduğu gibi– bu hiyerarşiyi
sarsması mümkün olabilir mi, bu sorunun cevabı zamanla or-
taya çıkacak.

Dairede Çankırlı, Çorumlu, Yozgatlı olmak?

Göç edilen yerin kimliği de benzer şekilde çoğunluk tarafın-
dan benimsenmekte; çoğu kişi kendini ailesinin geldiği/yaşadığı
yer ile tanımlamakta (42): “Hiçbir zaman memleketini inkâr
etmice”; “Çankırlı, doğduğun yer, memleketin”; “Memleke-
timizi söylüyoruz [nerelisin deyince], öz vatanımızı.” İçlerin-
de Ankara’da büyüyenler de var. “Buralıyım diyenler” sınır-
lı sayıda (10). Kendini apartmana ait hisseden, şehirli olarak
tanımlayan, karısı siteye geçtikten sonra işe giren, iki kız ço-
cuğu üniversitede okuyan Murat Bey bu grubun içinde: “An-
karalıyım, Kalecik’le bir şeyim yok. Kaleciğin kendine has bir
yaşam şekli var, biz yapamayız onu.” [Nasıl bir yaşam şekli?]
“Gelenek, âdet yönünden daha sıkı orada. İnsan şehre gelince
önemsemiyor.” Ailesinden dolayı kendini köylü olarak tanımla-
yan ama Ankara’da doğduğu için de kendisini Ankaralı ola-
rak gören ikinci kuşak genç kadınlar var. Yine kendisini Anka-
ra’da doğduğu için Ankaralı olarak tanımlarken ailesinden do-
layı göç edilen yeri de kimliğine dâhil edenler de mevcut: “Sor-
san Ankara deriz de, yine kökenimiz Çankırlı.” Araştırmadaki
tek üniversite mezunu Memiş Bey ise, gelinen yerle kendini ta-

nımlamanın toplum tarafından dayatılan bir durum olduğu görüşünde ve bunu eleştirmekte: “Aslında olmuşum Ankaralı, on iki yaşında gelmişim. Köyden geldik diye Çankırlılı mıyız? Orta Asya’dan geldik diye Orta Asyalı diyor muyuz? Ama toplumun enjektesi bize, illaki Çankırlılı hissediyorum.”

Görüldüğü gibi, kim olduğunu gelinen/yaşanan yer üzerinden tanımlama kimi zaman çelişki doğurmakta: K-TOKİ sitesinde hâkim olan görüş “aslını”/“köklerini” unutmamak yönünde: “Taş yerinde ağırdır. Bunu söylemek lâzım. Bunu benim çoluğa çocuğa aşılammamam lâzım. Çocukların geldiği yeri unutmaması lâzım. Ben hep söylerim çocuklara da. Ben köyden geldim.” Geçmişini unutup Ankaralıyım demek, aidiyetlerin köken (etnisite, mezhep) üzerinden kurulduğu günümüzün “toplumsal çeşitlilik” paradigması içinde pek de kolay değil. “Nerelisin hemşerim?” demek köy göçmeniyle sınırlı değil artık. Hepimiz sülalemizi merak ediyoruz, şecerele oluşturuyoruz. Üstelik köy göçmeninin durumunda bu aidiyetin özellikle kente göçün ilk yıllarında, gelinen yerde tutunabilmek için önemli bir rol oynadığı birçok araştırmada gösterilmiştir (Güneş-Ayata, 1990/91; Erder, 1996). Bugün ise, gelinen yere olan aidiyet hissi bu işlevsel rolün ötesine geçmiş durumda; yeni kuşaklar, “memleket”leriyle doğrudan ilişkileri olmasa da, kendilerini ailelerinin göç ettiği yerle tanımlamaya meyilli. K-TOKİ sitesi örneğinde bu aidiyetlerin site halkının yaşamını nasıl etkilediği, parçalı bir toplumsal yapının sitede oluşup oluşmadığı ayrıca önemli. Çoğu, Orta Anadolu’nun köylerinden gelen site halkında şu anda bu konuda bir çatışma yok; kültürlerinin, geleneklerinin benzer olduğunu söylüyorlar. Sitede yapılan düğünler, evden gelin çıkartma ritüelleri farklı değil. Ancak çalınan türkülerden düğünün Yozgatlın mı, Çorumlunun mu, yoksa Çankırlılın mı olduğunu söyleyebilenler var. Gençler arasında nereli oldukları üzerinden gruplaşmalar olabiliyor, bazen çatışmalar da. Ancak temel farklılık mezhep üzerinden kurulmuş durumda. Bu Sünnilerin sitesinde Alevilere yer yok (Bkz. 10. Bölüm).

Dairede modern olmak?

Araştırmada K-TOKİ örneği özelinde bu gecekondü dönüşüm sitesinde yaşayanların, kendi aralarında barındırdıkları farklılıklardan çok, onlarla “şehirliler” ile arasında olan farklara yöneldim. Bu insanlarda parçalanan gecekondü *habitus*’u sonrası “şehirli orta sınıf modernlik”e yönelme, özenme var mı? Topluma hâkim olan “modernlik” yeniden mi kurgulanıyor yoksa tamamıyla olumsuzlanarak ret mi ediliyor? Bunları anlamak için, önce onlara “Modern insan nasıl olur?” diye sordum.¹ Çoğunluk “modern insan”ı “şehirli orta sınıf yaşam”la ilişkilendirdi (33): “Moderen insan Ankara’da doğmuş, yoksulluğu görmemiş, iyi giyinmiş, açlık sefalet çekmemiş, medeni bir insan”; “Başına buyruk, muntazam giyinen. Düzenli tatile giden”; “Lüks bir yerde oturursun moderen olunca.” Yani modern insan hali vakti yerinde bir şehirli olacak; iyi giyinip iyi yaşayacak. Böyle olunca borç içinde olan yaşamlarında modern olmaları imkân dâhilinde değil düşüncesindeler: “Arabası vardır, eşiyile çocuğuyla yazlığa gider. Yemeğe çıkar, nerede güzel yemek var, takip eder. Biz bunları yapamayız, maaşlarımız sınırlı. Dışkapı’dan öbür tarafta yaşar. Biz Dışkapı’dan öteye gitmeyiz, onlar bu tarafa gelmez. İşimiz düşmeyince Kızılay’a gitmeyiz.” Özellikle kadınlar bu konuda hararetliler: “Lüks insan, onlar ayrı. Onlar bir giydiklerini bir daha giymezler. Biz de isteriz, biz de insanız. Ama biz borçlu insanlarız. Bu hep kafamızda, hafızamızda. Ne zaman bitecek, biter mi bu borç? Onlar Kızılay’dan alırlar, biz pazardan alır giyeriz. Onlarla rekabet edemeyiz. Şu eteği 5 milyona aldım, onlar 30 milyona alır, 80, 90 milyona ayakkabı alıyorlar”; “Giyim tarzı güzel. Bizimki giyim mi? Yoo. Böyle köylü karıları gibi giyinmek mi güzel. Ama para yetiştiriyor. Sen hiç Kızılay’a gittin mi? Giyinmek daha güzel. Ben içeride giydiğimi dışarıda da giyiyom.” Maddi durumları olsa onlar da modern olabilirler: “Halk tipi bir insanım ama imkânım olsun ben çok moderen olurum. Lüks işi, moderen işi biraz imkân işi. Moderen olanın elleri dört değil, gözleri

¹ Araştırmada sadece üç kişi modern sözcüğünü anlamadığını söyledi.

dört değil, onlar da bizim gibi insan”; “Ben modern insan, geri insan diye düşünmüyorum. Sadece maddiyat değiştirir insanı. Ben eşimi çocuklarımı alır, Pursaklar’a gider karnımı doyururum, o da Çankaya’ya gider”; “Maddi olanakları olduğu sürece herkes modern olabilir. Gidersin haftada bir sinemana, çocukları götürürsün, seminerlere falan katılırsın.”

Diğer bir grup ise modern insanı giyinmesini, konuşmasını, davranmasını bilen, terbiyeli kişi olarak tanımladı (13): “Yemesini içmesini bilen, giyinmesini konuşmasını bilen, kendini bilen, oturup kalkmasını bilen. Her şeye dikkat eder, konuşmasına dikkat eder”; “Kendini bilen insan modern insandır. Çok okumasına da gerek yok. Kendini, oturmasını, kalkmasını bilen, aile terbiyesi alan insandır”; “Terbiyeli bir insan olması lâzım. Kimsenin etlisine sütlüsüne karışmayacak. Çocuğuna terbiye verecek.” Bunlar arasında modern genç kadınlar var: “Büyüğünü küçüğünü bilen, saygılı, terbiyeli, kendini geliştirmeye çalışan, çocuklarıyla zaman geçiren” (dairelerini ikinci elden alan Serpil); “Oturup kalkmasını bilen, konuşmasını bilen insandır bence” (Songül). Modern insanı bu şekilde tanımlayarak kendileri ile modern insan arasındaki mesafeyi bir anlamda ortadan kaldırmaktalar. Kendini geliştirmenin öneminden bahsedenler özellikle genç kadınlar oldu. Yaşlı bakım evinde çalışan Reyhan Hanım şöyle ifade etti: “Okumalı, her şeyden önce bilgili olmalı [modern insan]. Hâlâ okumak istiyorum ama vaktim olmuyor.” Eski kapıcı Gülağa Bey’in karısı Emine Hanım da kendini yetiştirmenin öneminden bahsetti: “Modern kendi kendini yetiştiren insandır hocam. Kendi kendine modern olur. Sıhhiye’de kapıcıydık. Topuklu giyen, düz ayakkabı giyen ama içindeki insan. Adam olmayınca ha köylü olmuş, ha şehirli olmuş.” Bu gruptakiler yaptıkları modern insan tanımı ile toplumsal dezavantajlarından dolayı modern olamama durumuna karşı duruyorlar: “Okumayıp kendini yetiştirenler de var. Kişinin kendisiyle alakalı. Açık da olur, kapalı da olur ama kafası örümcektir”; “Modernliğin kültürle ilgisi yok. Kendimde öyle bir eksiklik [kültür açısından] duymuyorum. O insanın içinden gelen bir şey. (...) Bulunduğun yere de bağlı. Küçükkesat’ta

dükkânımda, çalıştığım insanların evine gidip yaşam tarzını, konuşma tarzını görmek, ondan bu acemiliği giderdim yani.”

Son iki gruptan birisi, modern insanı kültür ve eğitim düzeyleri üzerinden tanımladı (6); böylece kendisiyle modern insan arasındaki mesafe açılmış oldu: “Okumuş insan. (...) Biz modern olamayız, imkânımız yok. Cahil insan ne kadar modern olacak”; “Kültürlü adamlara denir. Ben ilkokul mezunuyum. Benim ne kültürüm olur ki”; “Okumamış insan kültürsüz oluyor, nerede ne konuşacağını bilemiyor. Kendimi ben çok küçük hissediyorum. Gülüm balım diyorlar, konuşma tarzımı onlara uyduramıyorum. Konuşamadığım için kendimi küçük hissediyorum.” Muhtar da “modern” ortamlarda zorlanmakta: “Ben eşimle restorana gitsem on masa varsa beşi bakar, ya çatalla kesmesini bilmem ya peçete kullanmasını. Bazı yemeklere gidiyorum muhtar olarak, önce bakıyorum, ben bunu nasıl yiyecem. Belediyeye kravatlı gidim, daha farklı oluyor.” Diğer grupta ise kadınlar başı çekmekte (4); “Öteki kadın” olarak tanımladıkları modern kadınla bağdaşamayacakları düşüncesindedir: “Makyaj yapacak, kuaföre gidecek, konken oynayacak”; “Kısa giyer, öcel böcel olur, boyası olur. Tırnağımız boya görmedi, dudacağımız boya görmedi. Modernliğimiz bu, ne oje, kına yakarım [oje yerine]”; “Dil kırmalı, sosyete yaşamalı, kendinden düşüklüklerle konuşmamalı.”

Köylü-şehirli ya da gecekondur-apartman konularında “herkes aynıdır”, “herkes her yerde yaşar”, “öyle ayrım yapmam” diyen çoğunluk, modern insan konusunda aynı şeyi diyememekte; sadece iki kişi “Herkes kendine göre modern,” yorumunu yaptı. Toplumda hâkimiyetini sürdüren bir modern insan kurgusu var, ama görüldüğü gibi dönüştürülmesi de artık söz konusu; gecekondudan daireye taşınan özellikle genç kadınlar arasında yeni bir modern insan kurgusu ortaya çıkıyor. Günümüzde modern kesime yönelik artan olumsuz yargıların bende yarattığı kimi beklentilerle çelişen bir durum bu. Site insanları, modern olmayı korkulacak, tehdit yaratan, ahlâksızlıkla ilişkili bir durum olarak görmüyorlar, bu evet ilginç, ama öte yandan maddiyat ve kültür farkının yarattığı mesafenin de zi-

yadesiyle farkındalar. Dolayısıyla modern olabilmek için bu tanımın genişletilmesi ve farklı kesimlerin de içine dâhil edilmesi gerekiyor.

“Moderen” sözcüğü site ortamında ortaya çıkmış, günlük konuşmalara girmiş durumda. Komşular arasında geçen bir konuşma buna örnek: “Toplum içinde bu ara çok moderenleştin, sosyeteleştin havalara duramıyon, eline para geçerse, çok sosyete gidiyon, diyorlar.” Bu gelişmeler ile daire-modernlik ilişkisi daha bir önem kazanmakta. “Apartman modern yaşantı getiriyor mu?” sorusuna “hayır” diyenler çoğunlukta (32): “Yok, öyle bir havamız yok”; “Yok canım, aynı gecekondur”; “Biz bir pantolon giyip, eşofman takıp, makyaj yapıp, dışarıda açılan birisi değiliz, kendi halinde çok gariban bir aileyiz. Ben gecekonduda da aynıydım. Tertemiz yerdik, içerdik, çekerdik kapımızı.” Apartmandaki komşularını eleştiren genç kadınlar bu sitede modernlik olamayacağı düşüncesindeler: “Normalde getirir, ama burada olduğu için [getirmiyor]. Apartman[ın] daha modern olması gerekiyor ama burada gecekondular üst üste konmuş gibi” (ikinci kuşak genç kadın Songül); “Yok, insanlar sabit fikirli-ler, o şekilde devam ediyorlar, balkondan balkona bağırabiliyor-lar” (evini ikinci elden satın alan Serpil); “Yok öyle bir şey. Herkes istediğini giyiyor, yapıyor [köylü gibi]. (...) Ben buraya geldikten sonra kıyafet olarak değiştim. Etek ya da eşofman giyiyorum [evde], dışarı çıkarken uzun şeyler giyiyorum, kısa giysem laf ediyorlar. Dışarıda kolsuz falan giymiyorum, hemen yorum yapıyorlar” (Alevi genç kadın Sibel). Bu kadınlar için çevrenin muhafazakâr olması modern olmalarına engel. Haksız da değiller. Sitede özellikle kadınların değişmesine ciddi eleştiri var: “Bazıları bir elbise giyiyor, incecik bir topuklu ayakka-bı, Baraj’dan tanıyorum. Baraj’da sırtımızda odun, talaş taşıyor-duk, gecekondudan beraber geldik. Giyim olunca burada sosye-tik oluyor. Siyah tül giymiş, göğüslerinin arası bile görölüyor. İnsan değişebiliyor, biz değişmedik.” Yine “değişime direnen-ler” ile “değişimi engellenenler” arasında çatışma söz konusu.

Kısacası, köylülerin bulunduğu, yoksulluğun olduğu K-TO-KI sitesinde, daire yaşamının modernlik getirmesinin zor oldu-

ğu düşüncesi hâkim. Buna karşın “apartman modernlik getiriyor” diyenler oldu (18). Kimisi kültür/davranış üzerinden modern yaşantıya yaklaştı: “Getiriyor [modern yaşantı]. Eşim astım kestimdi, şimdi bir şey yapamıyor. ‘Ses yapmayın,’ diyor sürekli çocuklara. ‘Erken yatın,’ diyor. Onun da sesi çıkmıyor”; “Gecekinduda bağıryon komşuna, çağırıyon. Burada sessiz konuşuyon. Gecekinduda giriyordun, bağırıyordun birbirine, ‘Çay koy da gelim,’ diye. Burada randevu ver de gel, randevulaşan da gidecen. Dairenin bu şeyleri çıktı”; “Tabii ki, toplumun içine girerken [modernlik söz konusu]. Bir modern yerde oturuyorum diyorsun. Çocuklarıma modern yerde oturuyorsun artık, güzel konuşun diyorum”; “Getirir [modern yaşantı]. Gecekinduda çocuğa terbiye veriyordum ama bağırmasına bir şey demiyordum. Burada, aman oğlum yavaş yürü, yavaş bağır.”

Kimisi ise modernliği, dairedaki rahatlık ve sitedeki sosyal donatı üzerinden fiziksel olarak tanımladı: “Parkımız yoktu gecekindudayken, koskoca mahallemizde park yoktu. Burada park var”; “Var tabii [modernlik]. Hayatında hiç dairede oturmeyen insan gecekinduda maşrapayla yıkanırken şimdi kombi ile yıkanıyor, kömür yerine kombi ile ısınıyor. O insanlarda zenginlik havası yaratıyor, daha farklı olabiliyor.” Gecekindudan çıkıp siteye taşınma ile insanlar yeni bir yaşam tarzına açılmakta, borç ödeme durumu ve komşularla toplu halde binada yaşama zorunluğu birtakım değişikliklere yol açmakta; kadınlar işe girmekte, çocuklar üzerinde bir ölçüde denetim getirilmekte, yeni giyim kuşamlar, yeni faaliyetler eski gecekindulun yaşamına girmekte. Kendi ağızlarıyla “moderenlik” artık konuşulan bir konu. Artık davranışlara çeki düzen vermek var, randevulu komşuluk var, kadınlar için makyaj, topuklu ayakkabı var. Ve bu komşular arasında çekişme yaratmakta.

Bir tarafta böyle bir dönüşümün önü açılırken, diğer tarafta bu dönüşümün önü kesilmeye çalışılmakta. Kendini geliştirmek için değişime açık olan, kültürel ve ekonomik olarak kendine uygun görmeyip değişime direnen, değişmek isteyip de bu çevre içinde değişemeyeceğine inanan... K-TOKİ’de hepsi bir arada yaşıyor ve aralarındaki çekişme had safhada.

Sitede çoğunlukla köyden gelenlerin toplanması büyük ölçekli dönüşüm önünde engel. Eski yaşantı, eski kimlikler muhafaza edilmeye çalışılıyor. Aynı zamanda yer değiştirmenin getirdiği yerinden yurdundan kopuş ve bu kopuşun daire borçlarının getirdiği yük ile derinleşmesi sonucu dağılan aileler var, çocuklar sahipsiz, gençler başıbozuk, aile içi şiddet mevcut, boşanmalar artmakta. Eczacının annesi anlattı, “Çok sorunlu aileler var, eşinden ayrılmış aileler, maddi sıkıntı çekenler. Buradaki orta yaşlı temizlikçi 15-16 yaşında kız kaçırmış, şimdi karısı, çocukları çok zor durumda. (...) Küçük yaşta evlenenler çok, 18 yaşında, iki çocuklu, eşinden boşanıyor. Bir genç kız intihar etti.” Okulda genç kızlar arasında intihar teşebbüsleri artmış, konuyla ilgili Altındağ Toplum Merkezi'ne yardım için başvuruldu.

Biz hoca ve müezzin ile kendi aramızda bu konuyu konuşurken, “Hocam intihar niye olur?” diye bana sorulduğunda, 7. sınıfa giden imamın tesettürlü kızı Dilara, “İsyandan,” dedi aniden. Site kaynamakta; bir dengeye oturmuş değil, isyan var.

NEOLİBERALİZM VE KENTLİ MODERNLİK: “GECEKONDU DÖNÜŞÜM SİTELERİ”Nİ NASIL ANLAMALIYIZ?

Kentsel dönüşüm projeleri neoliberal politikaların ürünüdür; sosyal entegrasyon ya da modern kentli bireyler yaratma projeleri değil. Dahası bu projeler toplumsal ekonomik temelden, sosyal ya da kültürel içerikten yoksundur. Bu projeler bünyesinde inşa edilen “gecekondu dönüşüm siteleri” de piyasa zihniyetinin hâkim olduğu aynı anlayışın ürünüdür.

Batı ülkelerinde refah devleti döneminde yapılmış olan sosyal konutların yıkılması ya da satılması, küresel Güney ülkelerinde ise çöküntü alanlarının (*slum*) ya da gecekonduların yıkılarak yerine kâr getiren çok katlı blokların yapılması, neoliberal kentsel politikaların büyük ölçüde hâkimiyeti altındaki günümüz konjonktüründe yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkar. Türkiye de kentlerin neoliberal politikalarla dönüştürülmesi süreçlerinin dışında kalmamakta, dahası bu politikaları en sert bir şekilde uygulayan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu politikalarla, kent yoksullarının bir önceki –popülist ulusal kalkınmacı– dönemde oluşturdukları yaşam çevreleri ortadan kaldırılmakta, mahalle üzerinden kurdukları dayanışma ağları ve konutlarıyla olan duygusal bağları kâr amaçlı kentsel projeler ve para odaklı yaklaşımlar ile yok edilmektedir. Üstelik bu insanların daire sahibi olmak uğruna piyasa mekanizması içine

çekildikleri tüketim odaklı yeni yaşam biçimi, yaşam tarzı ve kimliklerinin altını oyarken onları altından kalkmaları imkânsız borçlara da mahkûm etmektedir.

Ancak Türkiye’de, enformeli (yani gecekondulu yaşam ve çevresini) formele (yani site yaşamına) dönüştürme planı belli bir “esneklik” gerektiriyor. “Eski gecekondulu”nun ya da “kent yoksulu”nun sitesinde piyasa mantığı sıkı bir şekilde uygulanmıyor; bu sebeple onun “esnetilmesi” gerek. Örneğin, aidat ve daire taksitleri zamanında ödenmediğinde belli bir tolerans tanınıyor. Bu durumu, iktisadi sistemin kurallarının siyasi kaygılarla esnetildiği bir durum, yani neoliberalizmin Türkiyelileştirilmiş hali olarak okuyabiliriz. Veyahut bu duruma ilişkin yoksulun borcunu düzenli ödeyememe gerçeği karşısında iktisadi kuralların esnetilme gereğinin ortaya çıktığı argümanını da öne sürebiliriz. Bence ikisi de doğru; iç içe geçmiş durumda. Ancak bu “esneklik”in gözde büyütülmemesi de gerek. Üç ay daire taksidini ödemeyenlerin evleri TOKİ’ye “düşüyor.” Söz konusu esneklikler, geriden taksit ödemelerine izin verilmesi ya da site yönetiminin olduğu yerlerde aidatların zamanında ödenmediği hallerde gelen ufak cezalar, site yönetiminin olmadığı yerlerde ise aidatların düzenli toplanmamasına göz yumulması gibi sade uygulamalar. Tabii bu uygulamalar “sıradan siteli”nin durumunda ortaya çıkıyor. “İktidarın adamı” olanların durumunda ise esnekliğin bir sonu yok...

Gecekondulu halkını daire sahibi yapma projesinde ortaya çıkması beklenen, yeni tip bir insan, yani “neoliberal özne”: Daire taksitlerini ödemeye odaklanmış, sıkı bir disiplin içine girmiş, çok çalışan, her türlü işe talip. Borç ödeme sorumluluğu sırtına yüklenmiş, bu sorumluluğu kabullenmiş ve yaşam hedefini bunun üzerinden kurmuş. Artık erkekler için gecekondudaki bahçelerde yapılan sohbetler, semaverde çaylar, mangallı piknikler olmayacak. Bunların yerine daha çok çalışma, birkaç işte birden bulunma, hafta sonları da ne yapıp edip bir iş bulup çalışma olacak. Kapitalist modernleşmenin bireycilik üzerinden kurgulanan ideolojisinde gecekondunun dayanışmacı ortamına da yer yok, hatta bu tehlike arz ediyor. Apartman yaşamı bu

“tehlke”yi bertaraf etmek için uygun bir ortam, hele ki aileler borç içinde iseler.

Gecekondu dönüşüm sitelerinden kendinden sorumlu, he-defe odaklanmış neoliberal özneler taksit-odaklı yaşam çerçevesinde en azından niyet düzeyinde büyük ölçüde yaratılmış durumda. Zaten borçlarını ödeme durumu olmayanlar/olamayanlar dairelerini devrederek siteden ayrılıyor, bu onları sistemin dışına atmakta. Ancak bu sitelerdeki –sözelimi K-TOKİ’de– hem kültürel hem de ekonomik gerçekler, neoliberal öznenin fiiliyata geçmesi önünde engel teşkil ediyor. Evet, birçok aile dairelerinin tapusunu alabilmek için yemesinden içmesinden, akraba ziyaretlerinden ve hatta çocuklarının eğitiminde fedakârlık yapmaya razı ya da buna zorunlu; buna karşın istihdam piyasasındaki konumları, yani çoğunun düzensiz ya da asgari ücretli işlere mahkûm olması ve ayrıca birçoğunun gecekondu kültür ve kimliğini sahiplenmesi sonucunda Batı’nın “neoliberal özne” oluşumu K-TOKİ’de kendini tekrarlayamıyor. Site halkının ödeme kapasitesi kısıtlı, işleri “esnek”, ücretler zamanında ödenmiyor ya da eksik ödeniyor, sık sık işten çıkartmalar/çıkmlar oluyor. Daire taksitlerinin her ay düzenli bir şekilde ödeme zorunluluğuna karşın birçok ailede düzensiz gelir, düzensiz iş var. Büyük bir paradoks bu. Neyse ki K-TOKİ’liler, ABD’de olduğu gibi (Sennett ve Cobb, 1993) kişinin sorunlarından kendini sorumlu tutan anlayışı (henüz) içselleştirmemişler, borçlarını düzenli ödeyemediklerinde kendilerini sorumlu tutarak utanç duygusuna kapılmıyorlar. Hâlâ devlete öfkeli ve talepkârlar ama çoğunlukla bu, sadece sözde kalıyor.

Ayrıca çoğunluk gecekonduadaki geçmiş yaşamını ve köylü kimliğini sahipleniyor. Böylece bir anlamda bu gidişata, içine sokuldukları bu “asosyal” yaşama direnmiş oluyorlar. Borç ödeme odaklı yaşamın maliyeti aileler için ağır: Yarattığı stres ve sağlık sorunları (depresyon gibi psikolojik ve diyabet, tansiyon gibi fiziksel hastalıklar ön sırada), okulunu bırakan/bıraktıran çocuklar, bir işten öbür işe dolaşan ya da uyuşturucu bağımlısı olan gençler, çözümü intiharda bulan genç kızlar, az da

olsa boşanmalar ve elbette aile içi şiddet. Aileler krizden kurtulamıyor. Borçlarını ödeyebilmek, dairedaki yeni yaşamlarını ayakta tutabilmek için para kazanma çabalarına rağmen bunu gerçekleştiremeyenler oldukça, ümitler kayboldukça bu insanlar “sistemden düşmekte.” İş olmayan genç erkeklerin sayısı arttıkça, K-TOKİ çetelerin kontrolünde “Çinçinleşebilir” ya da Altındağ’da olduğu gibi “refah devleti”ne bağımlı ailelerin sitesi haline gelebilir: Neoliberal ideolojide kendi ayakları üzerinde duran özne, diyalektik olarak tam tersini yaratabilir.

Yine de insanlar şu an için ümitlerini kaybetmiş değil. Erkekler borç yükü altında, giderek daha fazla enformel iş piyasasının esnek işgücü olarak düzensiz ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmakta. Üstelik bu da neoliberal sistemin işine yarıyor. Kadınlar da iş bulup çalışmak, ailelerinin içine girdiği borç ve masrafları ödemedede pay sahibi olmak istiyorlar. Çoğu için tek seçenek çama-çime gitmek; site kadınlarının yoğunlaştığı “iş alanı” olarak bu “sektör” ortaya çıkmış durumda. Girişimciliği ön plana çıkaran ve kadın girişimciliğini mikro krediler ile teşvik eden neoliberalizmin K-TOKİ’de yansıması ise, Sırma Hanım’da olduğu gibi, yabancı firmaların kozmetik ve vitamin gibi sağlık destek ürünlerini site kadınlarına pazarlamakla sınırlı. Hedef hem uluslararası şirketlerin bu eski gecekonducuların sitesine sızması, hem de site kadınlarının kendilerine bakım yapan bireyler olarak tüketim piyasasına eklenmesi; böylece bir taşla iki kuş vurulmak isteniyor. Bir tarafta körüklenen yeni arzular, yaratılan yeni hayaller, öbür tarafta borç ödeme baskısı, yeni sıkıntılar. Aile fertlerinin birbirine düşmesine şaşmamak gerek.

Kadınlar borç ödeme odaklı yeni yaşamların ana aktörleri. Geleneksel aile değerlerinin hâkim olduğu bu ailelerde “eve para getirme” sorumluluğu erkeklerin üzerinde. Ama “evi geçindirme” sorumluluğu kadınlarda ve bir anlamda imkânsız gerçekleştirmek durumundalar. Yeter Hanım gibi komşuların “koku” şikâyetlerine kulak asmayarak dairesinin salonunda sacda onlarca ekmek pişiren, Şerife Hanım gibi belediye yardımlarının peşinde koşan, Gülhan Hanım gibi AVM’deki marketlerin

indirim kampanyalarını takip ederek en ucuza ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan ve böylece geçim derdini hafifletmeye çalışan hep kadınlar.

Gecekondu dönüşüm sitelerindeki yaşam, dayatılan tek bir hedefe (daire borcu ödemek) kitlenmeyi ve günü kurtarmayı gerektiriyor. Oysa plansız kentleşme vakası olarak da yorumlanabilecek gecekondu ahalisi, kendi geleceklerini planlarken –her ne kadar bu yoruma tezat oluştursa da– pratikte daha özgürdü: Yeni ihtiyaçlar doğrultusunda eve oda eklemek, kat çıkmak ya da çocukları mümkünse daha iyi bir okula yollayabilmek gibi pratikler, çoğunlukla kira ödemedен yaşadıkları için imkânlıydı. Köyden kente göç eden ailelerin gecekondu sayesinde sosyal hareketlilik fırsatını yakalayabildikleri, araştırmalarda gösterilmiş bir gerçek (örneğin Başlevent ve Dayoğlu, 2005). Değinildiği üzere, gecekondu da geleceğe yapılan bu yatırım, dönüşüm sitelerinde birçok aile için ortadan kalkıyor: K-TOKİ’de geleceğe yapılan tek yatırım, içinde oturan dairelerin tapusu. Böylesi bir borç baskısı altında ortaya çıkması beklenen sosyal ilişkilerin dağılması, siyasi itirazların unutulması ve böylece neoliberal politikalara direniş potansiyelinin de ortadan kalkması: Yoksulun itiraz etmeye hem vakti ve hali olmayacak, hem de yoksulluk üzerinden iktidarla kurduğu ilişkide aldığı yardımlardan dolayı bağımlı hale gelecek. Tarikatlar da işin içinde: “İslâmî neoliberalizm” için kolları sıvamış olan iktidara yardımcıları. Din üzerinden sağladıkları imkânlarla site halkını (Aleviler hariç) kendilerine iyice bağlamış durumdalar.

Neoliberal ideolojinin eski gecekondu insanlarının yaşamalarını şekillendirmesi “borç için iş” ile sınırlı değil. Genişleyen tüketim pazarına eski gecekondu halkı da yeni daireleri üzerinden dâhil edilmekte: Aileler yeni eşya takımları, perdeler, abajurlar, buzdolapları, fırınlar, artık bir ihtiyaç olarak görülen bulaşık makineleri, plazma televizyonlar, biblo gibi dekor aksesuarları için borca girmekte; yine taksitler ya dükkân sahibine ya da ihtiyaç kredisi çekildiği durumda bankaya belli bir disiplin içinde ödenmekte.

Daire borcuna karşı tutum takınmak ya da bir duruş göstermek söz konusu değil, yoksa daire elinden gidecek, borçlar ödenmeli; iktisadi kurallar, açıktan açığa olmasa da belli bir esneklik payı dâhilinde, işlemekte. Öte yandan, kültürel alan böyle değil; "daire modernliği"ne karşı direnilebilir. Bu sebeple sitede yaşayanların çoğu köylü kimliğini, gecekondulu geçmişini sahipleniyor; gecekondulu yaşamının tadına varmış olanlar böylece daire yaşamının getirdiği disipline ve asosyallığe bir derece karşı durabiliyor. "Toplu yaşam" olarak tanımlanan apartman yaşamı üzerinden kültürel dönüşüme itirazlar var; "Köylüyüm değişemem," diyerek "fiziksel dönüşüm"ün kendilerine dayattığı değişime direniyorlar. Ama özellikle genç kadınlar kendilerine biçilen yeni yaşam ve vaat edilen toplumsal konumun cazibesine kapılmış durumdalar. Apartman yaşamının toplumsal kurgusu "kentli modernlik" üzerinden gerçekleştiriliyor; kültürel değişim ile orta sınıf kentliye yaklaşma vaadi saklı duruyor ve genç kadınlar bunun etkisindeler.

Her ne kadar laiklik ve Batılılık üzerinden kurulan modern kentli tanımı özellikle AKP döneminde erozyona uğrasa da, toplumda hâlâ modernlik ve kentlilik örtüşüyor; üstelik gecekondulu halkı da bu örtüşüm üzerinden stigmatize ediliyor. Gecekondudan çıkıp daireye geçmek köy kökenli gençler için modernlik üzerinde talepte bulunmak için bir fırsat. İçlerinde yeni şeyler öğrenmek, kendilerini geliştirmek isteyenler var ve bunu "bireysel" olarak gerçekleştirmek zorundalar. Çekirdek aile içinde iyi eş ve anne olmak, aile öznelliğine önem vermek, özel alan-kamusal alan arasındaki sınır çizgisini kendileri için netleştirmek ve daire kapıları arkasında özel yaşamlarına odaklanmak istiyorlar. Köylü kalmaya niyetli, bina önlerinde komşularıyla oturan, yatak yününü bahçeye seren, kaldırımlarda halı yıkayan komşuları bu kadınlarda hayal kırıklığı yaratıyor. "Apartmanda köylü kalanlar" ise bu genç kadınları "Havalandı, kibirlendi," diyerek eleştiriyor. Böylece köyden göç edenlerin çoğunluğu oluşturduğu bu sitede kentli modernliğe karşı duruşu olanlar ile bu doğrultuda değişmeye istekli olanlar arasında çekişme, bir anlamda "kültür çatışması" yaşanıyor. Modern-

kentli-apartman kültürüne sahip olanlar ile apartmana taşınma sonucunda değişmeyi reddedenler arasında gündelik yaşam üzerinde tartışmacı bir ortam ortaya çıkmakta. “İlerleyen”ler kendilerini “köylü çoğunluk”tan ayırma eğilimindeler, hatta “ileri” gittikçe “yukarıdan” bakmaya dahi başlıyorlar. Oysa hem bu modernlik-köylülük çekişmesi hem de diğer tarafta borç derdi, sitedeki ailelerin hepsini birden zorluyor.

Hanımlar Lokali, orta sınıf değerleri muhafazakâr ideoloji üzerinden kadınlara veriyor: Onlara aile içi iletişimi yani iyi bir eş (güler yüzlü, sabırlı) ve çocuklarıyla ilgilenen anne rolünü öğretiyor. Bu sayede çekirdek aile içine çekilmeye çalışılan kadınlardan, hiyerarşik cinsiyet rollerini de kabullenerek iyi “performans” sergilemeleri bekleniyor. Neoliberal ideoloji ile İslâmcı muhafazakâr ideoloji kadınlık rolleri üzerinden iç içe geçmiş oluyor. Gecekondu dönüşüm sitelerini yoksulu kentten uzaklaştırma, kendi haline bırakma projesi olarak da anlayabiliriz. K-TOKİ sitesi iktidarca sahipsiz bırakılmış durumdadır, devlet sitenin temel bakım ve onarım gibi gereksinmelerini sağlayabilmek için gereken maddi ve yönetsel desteği vermemektedir. Sitede devlet, seçerek dağıttığı yardımlar dışında yok. Dar gelirli ailelerin, kendi sitelerini, özel site yönetimlerinden hizmet satın alan “müşteri”ler olarak idame ettirmeleri bekleniyor. Ancak bu beklenti K-TOKİ’nin gerçekleri altında “esnetilmek” zorunda. Yani K-TOKİ bir “mış gibi site.”

Bu durumda K-TOKİ, burada yaşamaya bir anlamda mahkûm olan sakinlerince sahiplenilmekte. Ancak maddi koşulları sınırlı olduğu için bu sahiplenme, sitenin değersizleşmesini engellemekte pek de yeterli değil. Yine de, TÜİK’in kullandığı bir yoksulluk göstergesi olan “damı akan ev”, “rutubetli duvar” gibi endeksler TOKİ konutlarında halkın sitesini sahiplenmesi sonucunda olmayacağı için, istatistik verilerinde yoksulların sayısı daha az çıkabilir. Bu da TOKİ gecekondu dönüşüm sitelerinde artan yoksulluk hallerine karşın site halkının yoksul sayılmamasından dolayı, toplumda yoksulların sayısının azalmakta olduğu gibi yanlış bir hesaba yol açabilir ve bu ciddi sonuçlar doğuracak bir paradoks.

Dahası bu sitenin sahipsiz bırakılması burayı sistem dışı grupların faaliyetlerine açık bırakmakta: Mafya Pursaklar'dan buraya uzanarak gençleri "uyuşturucu sektörü"ne dâhil ediyor, Saray'dan tarikatlar da faaliyetlerini siteye taşıyarak sahipsiz bırakılan, muhtaç ve çaresiz insanları kendi etkinlik alanlarını içine çekiyor.

K-TOKİ sitesini çelişkilerin tanımladığı bir çevre olarak da anlayabiliriz: Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren kenti ve apartman yaşamını modernleşme olarak gören iktidar tarafından üretilen ve neoliberal dönemde daha da keskinleşen gecekondulu karşıtı söylem ile gecekonduda yaşamış insanların olumlu deneyimleri arasındaki çelişki; tasarlanmış çevre ile site halkının gündelik yaşam pratikleri arasındaki çelişki; yeni çevrenin getirdiği kurallı yaşam ile gecekondulu yaşamının siteye taşınması ile ortaya çıkan enformel yaşam arasındaki çelişki; kamusal ile özeline kalın çizgilerle ayrıldığı orta sınıf yaşam mekânı olarak kurulan site imajı ile kamusal alanın gecekondudaki gibi evin uzantısı olarak kullanıldığı sitenin gerçeği arasındaki çelişki; site yönetiminin gerektirdiği hukuksal yapı ile site-de pratikte mümkün olan arasındaki çelişki; en önemlisi de daire masrafları ve taksitleri ile site halkının ödeme kapasitesi arasındaki çelişki, yani iktidarın ödeme kapasitesi olmadığını bile bile dönüşüm projesindeki gecekondulu halkını apartman sahibi yapma kararının yarattığı çelişki. Ortaya çıkan manzara "post-modern": Her şey karmakarışık bir şekilde bir arada, uyumsuzluk had safhada. Bunun özgürleştirici bir yönü de var ama site halkı için yarattığı sorunlar daha baskın.

Daha önce de bahsedildiği gibi, "kültürel dönüşüm" kentsel dönüşüm projelerinin merkezinde değil. Ama yeni bir çevre eski gecekondulu halkının yaşamına yeni unsurlar, yeni roller getiriyor: AVM'de alışveriş, Hanımlar Lokali'nde spor, Lokal'in düzenlediği bedava geziler, kurslar. Böylece beklentiler artmakta, ancak karşılanabilmesi için gereken maddi alt yapı yok. Sonuç yine çelişki.

Özet olarak, bu site fiziksel, hukuksal, ekonomik ve sosyal olarak gecekondudan gelen insanlara uygun değil. K-TOKİ'de

de bir sitenin nasıl olması gerektiği üzerinden sürekli bir çekişme var; “olması gereken” ile “olabilen” arasında büyük bir çelişki var. Sonuçta ortaya çıkan “mış gibi site” ve onun mağdurları. K-TOKİ, ve genelde gecekondü dönüşüm siteleri fiziksel özellikleri bir sitede olması gereken normlara uymuyor; yönetim biçimi de site normlarına ters düşüyor: Merkezî bir site yönetimi K-TOKİ’de yok. Hak Sahibi Konutları’ndaki gibi TOKİ site yönetimi olduğunda, yönetim norm olarak belirlenen aidat karşılığı hizmet verme görevinin çok dışına çıkarak site halkını “eğitmeye” çalışıyor. Site halkı da gündelik yaşam pratiklerinde, siteler için norm olarak kabul edilen orta sınıf davranış kalıplarından çok uzak, kamusal alan-özel alan ilişkisi “esnekleştirilmiş”, gecekondü faaliyetleri sitenin ortak alanlarına taşınmış. Site kullanım ve yönetim açısından ne tamamıyla enformel ne de tamamıyla formel, yani ne gecekondü ne de tam bir site. Siteleri bu sebeple “mış gibi site” iken, site halkında da “iki arada kalmışlık hali” ortaya çıkıyor: Yarı gecekondülü yarı daire sakini; hem müşteri hem borçlu; hem neoliberal özne olmaya niyetli hem de gecekondü geçmişini ve köylü kimliğini sahiplenerek geçmişinde sahip olduğu sosyalliğini korumak isteyen. Bu sebeple site sakininin yaşadığı çelişkilere bir yenisi daha ekleniyor, kendi bünyesinde barındırdığı bir çelişki: Fiziksel olarak dairede ama gönüllü gecekondüde.

Bu uyumsuzluk resminin ana müellifi neoliberalizm. Neoliberal resmin içinde İslâm da göze çarpmakta; neoliberalizmin İslâmî anlayışla güçlendirilmesi ya da sulandırılması, yoksul için yarattığı sorunları normalleştirilmekte. Resimde “kentli modern” kurgusu da bulunmakta ve daireleri cazip hale getirmekte bu kurgu kullanılıyor. Bu “çok renkli” resmin karanlığında ise, site halkı imkânsızlıkları ile yer almakta; içine çekildikleri durumla baş etmeye çalışmakta, tüm insani özellikleri –özlemleri, hevesleri, öfkeleri, hayal kırıklıkları, çatışmaları, çekişmeleri– ile var olarak.

- AlSayyad, Nezar (2004). Urban informality as a "new" way of life, içinde A. Roy ve N. AlSayyad (der.), *Urban Informality: Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Alunan, Irvine ve Low, Setha M. (1992). *Place Attachment*. New York ve Londra: Plenum Press.
- Amin, Ash ve Thrift, Nigel (2007). Cultural-economy and cities. *Progress in Human Geography*, 31(2): 143-161.
- Anand, Nikhil ve Rademacher, Anne (2011). Housing in the urban age: inequality and aspirations in Mumbai. *Antipode*, 43(5): 1748-1772.
- Angelil, Marc ve Siress, Cary (2012). The Paris *Banlieue*: peripheries of inequality. *Journal of International Affairs*, 65(2): 57-67.
- Anthony, Constance, C. (2013). Urban forced removals in Rio de Janeiro and Los Angeles: North-South similarities in race and city. *Inter-American Law Review*, 42(2): 337-364.
- Aydoğmuş, Ümit (2010). Youth civil society organizations, neoliberalism and neoliberal governmentality in contemporary Turkey. URL: <https://www.istr.org/conference-services.net>. (Erişim Tarihi: 7.6.2015).
- Banks, James G. (1963). The social implications of urban renewal. *American Journal of Public Health and the Nations Health*, 53(1): 71-76.
- Bartu-Candan, Ayfer ve Kolluoglu, Biray (2008). Emerging spaces of neoliberalism: a gated community and a public housing project in Istanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39: 5-46.
- , Poverty relocated in the process of urban transformation [WWW document] URL http://www.obarsiv.com/pdf/Kolluoglu_Bartu_NB.pdf. (Erişim Tarihi: 5.11.2014).
- Başlevent, Cem ve Dayoğlu, Meltem (2005). The effect of squatter housing on income distribution in urban Turkey. *Urban Studies*, 42(1): 31-45.

- Batuman, Bülent (2013). Minarets without mosques: limits to the urban politics of neoliberal Islamism, *Urban Studies*, 50(6): 1097-1113.
- Bayat, Asef (2000). From "dangerous classes" to "quiet rebels": politics of the urban subaltern in the global South. *International Sociology*, 15(3): 533-557.
- Benjamin, Solomon (2008). Occupancy urbanism: radicalizing politics and economy beyond policy and programs. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(3): 719-729.
- Bolan, Marc (1997). The mobility experience and neighborhood attachment, *Demography*, 34(2): 225-237.
- Brenner Neil ve Theodore, Nik (2002). Cities and the geographies of "actually existing neoliberalism". *Antipode*, 34(3): 349-378.
- Brown, Barbara B. ve Perkins, Douglas D. (1992). Disruptions in place attachment, içinde I. Altman, I. ve S.M. Low (der.), *Place Attachment*. New York ve Londra: Plenum Press.
- Chaskin, Robert J. ve Joseph, Mark L. (2010). Building "community" in mixed-income developments: assumptions, approaches, and early experiences. *Urban Affairs Review*, 45(3): 299-335.
- Christy, Lawrence C. ve Coogan, Peter W. (1969). Family relocation in urban renewal. *Harvard Law Review*, 82: 864-907.
- Davison, Gethin, Dovey, Kim, ve Woodcock, Ian (2012). "Keeping Dalston different": defending place-identity in East London. *Planning Theory & Practice*, 13(1): 47-69.
- de Soto, Hernando (2000). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. New York: Basic Books.
- Dean, Michael (1999). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. New York: Sage.
- Doshi, Sapana (2013). The politics of the evicted: redevelopment, subjectivity, and difference in Mumbai's slum frontier. *Antipode*, 45(4): 844-865.
- Ekström, Mats (1994). Elderly people's experiences of housing renewal and forced relocation: social theories and contextual analysis in explanations of emotional experiences. *Housing Studies*, 9(3): 369-390.
- Erder, Sema (1996). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ermann, Tahire (1997). Squatter housing vs. apartment housing: Turkish rural-to-urban migrant residents' perspectives. *Habitat International*, 28(1): 91-105.
- , (1998). Becoming "urban" or remaining "rural": the views of Turkish rural-to-urban migrants on the integration question. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 30(4): 541-561.
- , (2001). The politics of *gecekondu* (squatter) studies in Turkey: the changing representations of rural migrants in the academic discourse. *Urban Studies*, 38(7): 983-1002.
- , (2011). Understanding the experiences of politics of urbanization in two *gecekondu* (squatter) neighborhoods in two urban regimes: ethnography in the urban periphery of Ankara, Turkey. *Urban Anthropology* 40(1,2): 67-108.
- , (basım aşamasında). The *gecekondu* project of the Left: "liberated neighbourhoods" in the urban periphery, içinde B. Pekesen (ed.), *Turkey in Turmoil: Social Change and Political Radicalization during the 1960s and 1970s*, Leiden: Brill.

- , "Formalization by the State, Back to Informalization by the People: A Gecekondu (Squatter) Transformation Housing Estate as the Site of Multiple Discrepancies", *International Journal of Urban and Regional Research* (forthcoming).
- Eşkinat, Rana (2012). *DPUJSS*, 32(2): 159-172.
- Fawaz, Mona (2009). Neoliberal urbanity and the right to the city: a view from Beirut's periphery. *Development and Change*, 40(5): 827-852.
- Fried, Marc (1963). Grieving for a lost home, içinde L.J. Duhl (der.), *The Urban Condition* (151-171). New York: Basic Books.
- Fullilove, Mindy T. (1996). Psychiatric implications of displacement: contributions from the psychology of place. *American Journal of Psychiatry*, 153: 1516-1523.
- , (2001). Root shock: the consequences of African American dispossession. *Journal of Urban Health*, 78(1): 72-80.
- Güneş-Ayata, Ayşe (1990/91). Gecekondularda kimlik sorunu, dayanışma örüntüleri ve hemşehrilik. *Toplum ve Bilim*, 51/52: 89-101.
- Gotham, Kevin Fox (2005). Tourism gentrification: the case of New Orleans' Vieux Carre (French Quarter). *Urban Studies*, 42(7): 1099-1121.
- Hamedinger, Alexander (2004). The changing organization of spatial planning in Vienna. UUA konferansı "City Futures", Şikago, 8-10 Temmuz.
- Harms, Harris (1982). Historical perspectives on the practice and purpose of self-help housing, içinde P.M. Ward (der.), *Self-help Housing: A Critique* (15-55). Londra: Mansell.
- Harvey, David (1978). The urban process under capitalism: a framework for analysis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2(1-4): 101-131.
- , (1982). *Limits to Capital*. Oxford: Blackwell.
- , (1989). From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler*, 71 B: 3-17.
- , (2006). *Paris, Capital of Modernity*. New York ve Londra: Routledge.
- , (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53:23-40.
- Holm, Andrej (2006). Urban renewal and the end of socialhousing: the roll out of neoliberalism in East Berlin's Prenzlauer Berg. *Social Justice*, 33(3): 114-128.
- Hidalgo, Carmen M. ve Hernandez, Bernardo (2001). Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21: 273-281.
- Ipek Can, Yasemin (2007). Türkiye'de sivil toplumu yeniden düşünmek: neoliberal dönüşümler ve gönüllülük. *Toplum ve Bilim*, 108: 88-128.
- Janoschka, Michael, Sequera, Jorge ve Salinas, Luis (2014). Gentrification in Spain and Latin America: a critical dialogue. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4): 1234-1265.
- Jones, Branwen Gruffydd (2012). "Bankable slums": the global politics of slum upgrading. *Third World Quarterly*, 33(5): 769-789.
- Karaman, Ozan (2010). Urban renewal in Istanbul: reconfigured spaces, robotic lives. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(2): 715-733.
- , (2013). Urban neoliberalism with Islamist characteristics. *Urban Studies*, 50(6): 1097-1113.
- , (2014). Resisting urban renewal in Istanbul. *Urban Geography*, 35(2): 290-310.

- Kearns, Gerry ve Philo, Chris (1993). *Selling Places: The City as Cultural Capital, Past and Present*. New York ve Oxford: Pergamon Press.
- Keyder, Çağlar (2010). Istanbul into the twenty-first century, içinde D. Göktürk, L. Soysal ve İ. Türeli (der.), *Orienting Istanbul: Cultural Capital of Europe?* (25-34). New York ve Londra: Routledge.
- Klein, Jordan A. (2008). *Community lost: urban renewal and displacement in San Francisco's western addition district*, Master of City Planning candidate, University of California, Berkeley.
- Kıray, Mübeccel (1979). Apartmanlaşma ve modern orta tabakalar, *Çevre*, 4: 78.
- Koster, Martijn ve Nuijten, Monique (2012). From preamble to post-project frustrations: the shaping of a slum upgrading project in Recife, Brazil. *Antipode*, 4(1): 175-196.
- Kuymulu, Mehmet Barış (2013). The vortex of rights: "right to the city" at a crossroads. *International Journal of Urban and Regional Studies*, 37(3): 923-940.
- Kuyucu, Tuna ve Ünsal, Özlem (2010). Urban transformation as state-led property transfer: an analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499.
- Lelandais, Gülçin Erdi (2014). Space and identity in resistance against neoliberal urban planning in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(5): 1785-1860.
- Lelevrier, Christine (2013). Forced relocation in France: how residential trajectories affect individual experiences. *Housing Studies*, 28(2): 253-271.
- Lewis, Oscar (1966). *La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty: San Juan and New York*. New York: Random House.
- Mangin, William (1970). *Peasants in Cities: Readings in the Anthropology of Urbanization*. Boston: Houghton Mifflin.
- Manzo, Lynne C., Kleit, Rachel G. ve Couch, Dawn (2008). "Moving three times is like having your house on fire once": the experience of place and impending displacement among public housing residents. *Urban Studies*, 45(9): 1855-1878.
- Massey, Doreen (1984). *Spatial Divisions of Labor*. Londra: Macmillan.
- Mayer, Margit (2006). Manuel Castells' the City and the Grassroots. *International Journal of Urban and Regional Studies*, 30(1): 202-206.
- Mollenkoph, John H. (1983). *The Contested City*, Princeton: Princeton University Press.
- Molotch, Harvey L. (1976). The city as a growth machine: toward a political economy of place. *American Journal of Sociology*, 82(2): 309-330.
- Mukhija, Vinit (2003). *Squatters as Developers: Slum Demolition and Redevelopment in Mumbai, India*. Hampshire, UK: Ashgate.
- Nappi-Choulet, Ingrid (2006). The role and behavior of commercial property investors and developers in French urban regeneration: the experience of the Paris region. *Urban Studies*, 43(9): 151-1535.
- Neuwirth, Robert (2006). *Shadow Cities: A Billion Squatters, a New Urban World*. New York ve Londra: Routledge.

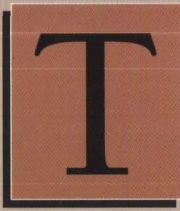
- Newman, Oscar (1972). *Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design*. Londra: MacMillan.
- Newman, Kath ve Ashton, Philip (2004). Neoliberal urban policy and new paths of neighborhood change in the American inner city. *Environment and Planning A*, 36(7): 1151-1172.
- Nijman, Jan (2008). Against the odds: slum rehabilitation in neoliberal Mumbai. *Cities*, 25(2): 73-85.
- Peck, Jamie, Theodore, Nik ve Brenner, Neil (2009). Neoliberal urbanism: models, moments, mutations. *SAIS Review of International Affairs*, 29(1): 49-66.
- Proshansky, Harold M., Fabian, Abbe K. ve Kaminoff, Robert (1983). Place identity: physical world socialization of the self, *Journal of Environmental Psychology*, 3(1): 57-83.
- Rao, Ursula (2013). Tolerated encroachment: resettlement policies and the negotiation of the licit/illicit divide in an Indian metropolis. *Cultural Anthropology*, 28(4): 760-779.
- Robertson, Douglas (2013). Knowing your place: the formation and sustenance of class-based place identity, *Housing, Theory and Society*, 30(4): 368-383.
- Rolfes, Manfred (2010). Poverty tourism: theoretical reflections and empirical findings regarding an extraordinary form of tourism. *GeoJournal*, 75: 421-442.
- Roy, Ananya (2009). Civic governmentality: the politics of inclusion in Beirut and Mumbai. *Antipode*, 41(1): 159-179.
- , (2011). Slumdog cities: rethinking subaltern urbanization. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(2): 223-238.
- Salcedo, Rodrigo (2010). The last slum: moving from illegal settlements to subsidized home ownership in Chile. *Urban Affairs Review*, 46(1): 90-118.
- Sassen, Saskia (1996). The global city, içinde S. Fainstein ve S. Cambell (der.), *Readings in Urban Theory* (61-71). Oxford: Blackwell.
- Sennett, Richard ve Cobb, Jonathan (1993). *The Hidden Injuries of Class*. New York ve Londra: W.W. Norton.
- Sherry, Ryan ve Hoff, Andrea (2010). Transforming blight and the people who live there: a study of redevelopment planning and neighborhood change. *Planning Practice & Research*, 25(5): 543-561.
- Smith, Adrian (1989). Gentrification and the spatial constitution of the state: the restructuring of London's docklands. *Antipode*, 21(3): 232-260.
- Smith, Neil (1987). Gentrification and the rent gap. *Annals of the Association of American Geographers*, 77(3): 462-465.
- , (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. New York ve Londra: Routledge.
- Sterne, Richard S., Kaufman, Barry ve Rubenstein, Gerald (1977). Personal interests and client satisfaction with urban renewal. *The Ohio Journal of Science*, 7(6): 249-255.
- Swyngedouw, Erik, Moulaert, Frank ve Rodriguez, Arantxa (2002). Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy. *Antipode*, 34(3): 542-577.

- Şenyapılı, Tansı (1982). Economic change and the gecekondu family, içinde Ç. Kağıtçıbaşı (der.), *Sex Roles, Family and Community in Turkey* (237-248). Bloomington: Indiana University Turkish Studies 3.
- , (1998). Cumhuriyet'in 75. yılı, gecekondunun 50. yılı, içinde *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* (301-315). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Turner, John F.C. (1976). *Housing by People: Towards Autonomy in Building Environments*. Londra: Marion Boyars.
- , (1972). *Freedom to Build: Dweller Control of the Housing Process*, New York: Mac Millan.
- UN-Habitat (2003). *The Challenge of Slums. Global Report on Human Settlements*. Delhi: Penguin Books India.
- Uzunçarşılıoğlu-Baysal, Cihan (2010). *Ayazma(n)'dan Bezirganbahçe'ye tutunamayanlar*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ünsal, Özlem ve Kuyucu, Tuna (2010). Challenging the neoliberal urban regime: regeneration and resistance in Başibüyük and Tarlabası, içinde D. Göktürk, L. Soysal ve I. Türel (der.), *Orienting Istanbul: Cultural Capital of Europe?* (51-70). New York ve Londra: Routledge.
- Wallace, David A. (1968). The conceptualizing of urban renewal. *The University of Toronto Law Journal*, 18(3): 248-258.
- Watt, Paul (2013). "It's not for us": Regeneration, the 2012 Olympics, and the gentrification of East London. *City*, 17(1): 99-118.
- Weber, Rachel (2002). Extracting value from the city: neoliberalism and urban redevelopment, içinde N. Brenner ve N. Theodore (der.), *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe* (172- 193). Oxford: Blackwell.
- Weinstein, Liza (2013). Demolition and displacement: toward an understanding of state violence in millennial Mumbai. *Studies in Comparative International Development*, 48: 285-307.
- Whitehead, Judy ve More, Nitin (2007). Revanchism in Mumbai? Political economy of rent gaps and urban restructuring in a global city. *Economic and Political Weekly*, 2428-2434.
- Wilcox, Felicia R. (1998). *Home, neighborhood, and renewal: resident perceptions of forced relocation*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kansas State University.
- Williams, Daniel R., Patterson, Michael E., Roggenbuck, Joseph W. ve Watson, Alan E. (1992). Beyond the commodity metaphor: examining emotional and symbolic attachment to place. *Leisure Sciences*, 14, 29-46.
- Vale, Lawrence J. ve Freemark, Yonah (2012). From public housing to public-private housing: 75 years of American social experimentation. *Journal of the American Planning Association*, 78(4): 379-402.
- van Gent, Wouter (2011). Urban renewal and social mixing in Bijlmermeer, Amsterdam. Seminar "Urban Renewal Projects in Europe," Institut d'Urbanisme de Paris, 8 March (URL: <http://goo.gl/UFHhi6>)
- Varley, Ann (2003). Postcolonizing informality. *Environment and Planning D: Society and Space*, 31: 4-22.

- Verlic, Mara (2013). Housing neoliberalization and displacement? Emerging rent gaps in Vienna's highly regulated housing market. RC 21 Konferansı'nda sunulan bildirisi, Berlin, 29-31 Ağustos.
- Yiftachel, Oren (2009). Theoretical notes on "gray cities": the coming of urban apartheid? *Planning Theory*, 8: 88-100.
- Young, Michael ve Willmott, Peter (1957). *Family and Kinship in the East End of London*. Londra: Routledge & Kegan Paul.
- Yuen, Belinda (2007). Squatters no more: Singapore social housing. *Global Urban Development*, 3(1): 1-22.
- Zukin, Sharon (1996). *The Cultures of Cities*. Oxford: Blackwell.

“Benim orada iyi kötü bir gecekondum vardı.” “Oralar çok güzeldi. Keşke gelmeseydik. Buraya gelmemiz kendi isteği-mizle olmadı. Belediye tarafından üçkâğıda getirildik, çok güzel kandırıldık.”

“Lojmanları gördüler, bedava sandılar. Yıkan geldi, yıkan gel-di. ‘Amanın! Şofbeni de var, ılık suyu da var. Hadi gelin, hadl gidek!’ Bizler yıktık elimizle, belediye yıkmadı. Sevindik gel-dik, sevindik geldik.”

toplulu Konut İdaresi'nin (TOKİ) kısaltmasıyla sim-gelenen kentsel dönüşüm programı, birkaç yıldır Türkiye'nin şehirlerini; yoksul mekânlarını de-ğiştiriyor, dönüştürüyor. Elinizdeki kitap, böyle bir tecrübeyi, bir gecekondulu mahallesinin toplu konut sitesine dönüşüm hikâyesini anlatıyor.

Gerçekten, bir hayat hikâyesi bu: Bir hayatın baştan aşağı de-ğişmesinin ve bunun getirdiği sarsıntıların hikâyesi. Bir yandan gecekondulu hayatının kaybedilen değerlerine, alışkanlıklarına duyulan özlem, diğer yandan gecekondulu alışkanlıklarının toplu konutlarda da sürmesi... Komşuluk tarzının değişmesi... Sosyal yardım siyasetinin etkileri... Umulan ve başlangıçta cezbeden konforun hızla yitişi ve karşılaşılan maddi zorluk-lar... “Kandırıldık” duygusu... “Şehirli olmanın” ve “kurallı yaşamın” “mış gibi”si...

Neoliberal kentsel dönüşümün analizini, roman canlılığıyla yapan bir çalışma. ■

